

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Педагогіка

ВИПУСК XXXI

Івано-Франківськ

2010

**ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ.
ПЕДАГОГІКА. 2010. ВИПУСК XXXI**

У віснику вміщено науковий доробок відомих українських та зарубіжних учених з актуальних проблем освіти дітей та молоді у сучасному полікультурному просторі в руслі її глобалізації.

Представлені результати наукових досліджень різних напрямів педагогічної науки, в т. ч. матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Етно-виховний простір сучасних закладів освіти в умовах глобалізації: стан і перспективи” (15-16 квітня 2010 р., м. Хмельницький, Україна). Вони можуть бути використані науковцями, аспірантами, педагогами і студентами. Вісник розраховано й на всіх тих, для кого означені проблеми становлять науковий інтерес.

In the bulletin a scientific creation of the known Ukrainian and foreign scientists which concern the urgent problems of children and youth education in chanel of its globalization of modern polycultural space is contained.

The results of scientific researches of different tendencies of Pedagogical science, including materials of the III International scientific and practical conference “Educational space of modern educational institutions in condition of globalization: the status and perspective” (April 15-16, 2010, Khmelnytskyi, Ukraine). They can be used by research workers, graduate students, teachers and students. This bulletin is also intended for everyone, who is interested in the noted problems.

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Редакційна рада: д-р філол. наук, проф. В.В.Грещук (*голова ради*); д-р філос. наук, проф. С.М.Возняк; д-р філол. наук, проф. В.І.Кононенко; д-р істор. наук, проф. М.В.Кугутяк; д-р юрид. наук, проф. В.В.Луць; д-р філол. наук, проф. В.І.Матвіїшин; д-р фіз.-мат. наук, проф. Б.К.Остафійчук; д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко; д-р хім. наук, проф. Д.М.Фреїк.

Редакційна колегія: д-р пед. наук, проф. Н.В.Лисенко (*голова редколегії*); д-р пед. наук, проф. Т.К.Завгородня; д-р пед. наук, проф. А.В.Вихрущ; д-р пед. наук, проф. В.В.Кемінь; д-р пед. наук, проф. І.Є.Курляк; д-р пед. наук, проф. В.К.Майборода; канд. пед. наук Л.О.Мацук (*відповідальний секретар*); д-р пед. наук, проф. А.С.Нісімчук; д-р пед. наук, проф. В.А.Поліщук.

Видається з 1995 р.

Адреса редакційної колегії:
76000, Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10,
Педагогічний інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ
Прикарпатського національного університету, 2009.
Тел.: 71-56-22.

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.017

ББК 74.03 (4Укр)–8

Уляна Борис

ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ В ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ БОГДАНА СТУПАРИКА

У статті розглядаються питання організації навчально-виховного процесу в поліетнічному суспільстві на основі творчої спадщини Богдана Михайловича Ступарика в контексті поглядів педагогів Галичини кінця XIX – початку XX століття й сучасних науковців.

Ключові слова: поліетнічність, навчально-виховний процес, читання, екскурсії, національна школа, міжнаціональні взаємини.

Світогляд громадян цивілізованих країн формується на основі толерантного ставлення до релігійних, культурних відмінностей між людьми, отож передбачає синтез національних і загальнолюдських морально-духовних вартостей. В освіті України, яка активно інтегрується в європейський і світовий інформаційно-культурний простір, доцільно вміло поєднувати у змісті національного виховання українські традиційні етнопедагогічні надбання з вимогами сьогодення. Сучасний виховний процес покликаний забезпечувати всебічний гармонійний розвиток дитини як найвищої цінності суспільства, її здібностей, особистісних рис.

На сучасному етапі в світовій педагогіці досить актуальною є концепція полікультурної освіти, яка базується, перш за все, на визнанні полікультурності суспільства, що має різні, але взаємозалежні культурні традиції, які асоціюються з різними етнічними компонентами даного суспільства. Визнання суспільства полікультурним вимагає переосмислення уявлень про культурну цілісність суспільства, що включає в себе відмову від спроб інтегрувати різноманітні етнічні групи, оскільки інтеграція передбачає домінування “більш сильної” культури. Полікультурна освіта передбачає міжнаціональну і міжетнічну взаємодію, формування почуття солідарності, взаєморозуміння; протистоїть дискримінації, націоналізму, расизму. Вона орієнтована на засвоєння культурно-освітніх цінностей, взаємодію різних культур у ситуації плюралістичного полікультурного середовища, на адаптацію до інших культурних цінностей. Полікультурна освіта покликана підтримати існування великих і малих націй в умовах інтеграції. Полікультурний підхід повинен пронизувати всі сторони діяльності європейських шкіл і вищих навчальних закладів, але при цьому демонструвати максимальну увагу й повагу до місцевої, регіональної національної специфіки освіти. Девізом сучасного світу повинен стати заклик “Вчимося жити разом!”.

Мета полікультурної освіти визначається вихованням людини, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в багатонаціональному і полікультурному суспільстві, що знає свою рідну культуру і поважає культуру інших, якій властиве вміння жити у мирі і злагоді з людьми різних національностей, рас,

віросповідань. У полікультурній освіті акцент робиться на закладені в етнічних культурах цінності, що мають загальнолюдське значення і сприяють розвитку особистості, встановленню добросусідського співробітництва на міжособистісних, державних і міжнародних рівнях. На регіоналізацію освіти і включення в єдиний освітній простір покладаються завдання створення умов для розвитку особистості учня, що поєднує в собі загальнолюдські й національні цінності саме через засвоєння в освітньому просторі цінностей малої батьківщини.

Тому, однією з найважливіших умов розбудови міцного і стабільного суспільства, в якому б забезпечено розквіт кожної особистості і кожного етносу, є виховання високої культури міжнаціональних взаємин, основаної на національній рівності, взаємній толерантності і пошані. Бо міжнаціональні конфлікти, як свідчить світовий досвід, є найбільш тривалими, руйнівними та безкомпромісними і переможців у них не буває. Б.М. Ступарик наголошував, що саме “висока культура міжнаціональних взаємин може бути сформована лише на основі високої національної свідомості особистості, яка є представником, патріотом свого етносу” [3, с.147]. Адже педагогічно правильно поставлена національна школа викликає свідоме відношення і до своєї людності і до чужих, пробуджує зацікавлення в учнів, що тягне у ширші обрії. Будучи національною, школа має здійснювати національне виховання, мета якого зумовлена проблемами та особливостями етнічної приналежності, тобто творення і безупинне досконалення нації, виховання для потреб нації [3, с.165].

Національна школа – це школа для виховання і навчання дітей одного етносу, метою виховання в якій (вважають) є виховання громадянина України. А якщо українець живе, приміром, в Польщі? Виходячи з неточності використання термінів, Б.М. Ступарик вважав, що мова має йти “про виховання національно свідомого українця, патріота своєї нації, носія національних цінностей і громадянина, патріота “Польщі (“українського поляка”)) [3, с. 149]. Такий термін більш толерантний та підкреслює повагу до того етносу, до якого належить особистість. Для побудови такої системи навчально-виховного процесу потрібне не механічне перенесення здобутків наших попередників, а творче їх використання у сучасних навчальних закладах різного рівня акредитації.

Однак, у процесі складних політичних і соціально-економічних перетворень сучасна Україна зіткнулася з низкою проблем, обумовлених деградацією суспільної моралі, а саме: пріоритетом матеріальних цінностей і девальвацією духовних, браком милосердя і взаємоповаги, проявом байдужості й агресивності, культу грошей, сили й влади у стосунках між людьми. Соціальні труднощі й прорахунки в моральному вихованні стали причиною розвитку певних негативних явищ: наркоманії, алкоголізму, статевої деморалізації, злочинності тощо. Внаслідок засилля телевізійного віртуального простору аморальними сценами насильства, еротики, гонитви за збагаченням, бездуховними й бездумними примітивними фільмами чи азартними та безвартісними комп’ютерними іграми втрачається інтерес нашої молоді, зокрема до читання літератури. Сучасне суспільство нерідко створює культ підмінних цінностей: престижність становища, влада над людьми, дорогі речі тощо; активно насаджує егоїстичне

бажання затрачати щораз менше праці, часу, зусиль і натомість отримувати якомога більше задоволення. За таких умов виникає необхідність використання класичних і створення нових зразків цікавої літератури з відтворенням у їх змісті моральних ідеалів попередніх поколінь, водночас стає “важливим засобом протидії асиміляції” української дитини в умовах еміграції [2, с.67].

Успішне вирішення порушеного питання можливе за умови використання нагромадженого віками досвіду в світовій та вітчизняній педагогіці. Помітне місце в окресленому процесі посідають художня література, мова, письмо, що виступають важливим засобом виховання, зокрема морального, опанування багатств культури, значно розширюють можливості в здобутті знань з різноманітних сфер науки і суспільного життя. Сьогодні їй виховний потенціал потрібно реалізовувати з урахуванням нових соціокультурних обставин. Насамперед необхідно розробити методичні основи морального виховання як засобу соціалізації особи, інтегрування її в суспільне життя, побудоване за принципами соціальної справедливості, демократії, гуманізму, толерантності. Проблеми формування моральності особи покладено в основу загальнодержавних освітніх програм: Державної національної програми “Освіта” (Україна XXI століття), Національної доктрини розвитку освіти України, Концепції національного виховання та ін.

В організації навчально-виховної роботи важливо враховувати те, що національна культура є вселюдським надбанням і багатством, яскравою формою прояву суті народу в мистецтві, традиціях, обрядах, звичаях, праці, побуті [3, с.148]. Тому виховний процес повинен утверджувати єдність вселюдської й національної культур, поєднуючи з вихованням відповідальності, дисциплінованості, патріотизмом через організацію історичних екскурсій (“прогульок”). Під час їх проведення реалізовується принцип регіоналізму, відбувається навчання дітей шанувати старовину і водночас добре обдумана й підготовлена “прогулька” принесе більше користі, ніж сухий урок в класі. Такі екскурсії рекомендується проводити в природу, музеї, по рідному селу тощо [2, с. 85]. Це веде за собою формування в людині високої і безкомпромісної принциповості, використання виховних можливостей дитячих і молодіжних організацій, позашкільних закладів тощо.

Завдяки культурі, її засвоєнню формується особистість – її продовжувач і творець. Однак виховання на базі національної культури не повинно призводити до національної замкнутості й ізоляції, негативного ставлення до інших культур та їх носіїв. Українці знанням своєї мови (народної індивідуальності), культури, як і кожна етнічна група своїм національним внеском, збагачує культуру країни проживання і не перешкоджає бути добрим її громадянином. Орієнтація на універсальні цінності, на партнерство у спілкуванні з різними культурами та їх представниками поглиблюють національну гідність і самоповагу, надаючи національному почуттю статус цінності.

Поліетнічність вимагає особливої уваги у підготовці молоді до життя в соціумі, а школа “має формувати глобальне мислення, яке забезпечує зрілість думки і відповідальність за вчинки”, альтернативне й гуманістичне мислення,

яке охороняє основні людські вартості, толерантність, творчу діяльність. Це завдання потребує методик вивчення особистості, уміння “проектувати” майбутнє, створення умов для розвитку задатків, запровадження системи профорієнтації [3, с.161], що веде за собою духовно-моральне подальше життя, способу підготовки кожної особистості до громадянського життя.

Разом із тим, виховання має бути народним, яке складають індивідуальні риси, ознаки, властивості тіла, душі та взаємопов’язані з загальними рисами й ознаками людської душі, складають неподільну цілісність і їх не можна ігнорувати при вихованні. А для повного досягнення виховної мети необхідно, щоб виховання було природним, розвивало всі задатки й здібності. Тобто школа має стати громадою або шкільною державою, в якій громадяни-учні самоврядуванням влаштовували справи й прагнули від молодших класів направляти свої сили на благо громади, підпорядковувати своє “Я” загальним справам. Таке виховання досягне ідеал суспільної відповідальності за свою працю і вчинки, внесе в громаду певні національні рівності, взаємну толерантність та взаємоповагу.

Отже, в змісті освіти повинні бути представлені національна культура, традиції, духовні цінності, соціальні норми поведінки. В той же час освіта повинна забезпечити можливість жити в полікультурному суспільстві, тобто озброїти вміннями і навичками діалогу в полікультурному середовищі. Молоде покоління будь-якої країни повинне мати можливість оволодіти засобами входження в світовий освітній, інформаційний, професійний, культурний простір.

1. Ковальчук О. Полікультурний підхід у сучасній шкільній освіті Росії / 13.00.01: автореф... канд. пед. наук. – К., 2004. – 21 с.
2. Стражнікова І. Педагогічні погляди та освітня діяльність Івонни Петрів. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2007. – 232 с.
3. Ступарик Б. Школі – національне виховання молоді (вибрані статті). – Івано-Франківськ : Плай, 2005. – 283 с.
4. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939). – Коломия : Вік, 1995. – 173 с.

In the article the questions of organization of educational-educator process are examined in polyethnic society on the basis of creative inheritance of Bohdan Mikhajlovich Stuparik Ступарика in the context of looks of teachers of Galychina of end of XIX - beginning of XX of century and modern research workers.

Key words: *polyethnic, educational-educator process, reading, excursions, national school, international mutual relations.*

УДК 371.14

ББК 74.03(4Укр)

Алла Бубін

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ВОЛИНІ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розкрито зміст професійного вдосконалення фахівців дошкільних закладів Волинської області у повоєнні роки. Визначено основні шляхи підвищення фахової компетентності вихователів, завідувачів дитячими садками.

Ключові слова: *професійне вдосконалення, семінари, куцзові методичні об’єднання, курси перепідготовки фахівців дошкільних закладів, конференції дошкільних працівників, педагогічні читання, обмін досвідом.*

Необхідність модернізації змісту дошкільної освіти зумовлюється реформуванням галузі згідно з Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, Законами України “Про дошкільну освіту” та “Про охорону дитинства”, тенденціями розвитку цивілізації.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку дошкільної освіти є особистісно орієнтований підхід у розвитку дитини. Впровадження в життя даного підходу вимагає від педагога професійної зрілості, майстерності, високої культури праці. Сучасному вихователю необхідно переосмислити традиційні функції педагогічної діяльності, реалізувати прогресивні ідеї минулого, враховуючи світові тенденції.

Проблема формування творчої особистості педагога, його професійної підготовки досліджено у працях Л.В.Артемової, Н.В.Кузьміна, Е.О.Панько, І.Д.Беха, О.Л.Кононко, К.Л.Крутій, В.У.Кузьменко. Разом із цим зазначаємо, що професійне вдосконалення педагогів-дошкільників кінця XIX - початку XX ст. були предметом уваги дисертаційних праць С. Б.Абрамсона, Л.В. Батліної, С. С.Попиченко, Т.Б.Слободянюк, у Східній Галичині – З. І.Нагачевської, на Закарпатті – А.І.Рего, в Центральній Україні – І.Г. Улюкаєвої.

На підставі аналізу наукових джерел робимо висновок, що проблема підвищення рівня професійної компетентності вихователів на Волині мало досліджена.

Мета статті – розкрити зміст професійного самовдосконалення фахівців дошкільних закладів Волинської області у повоєнні роки та визначити основні шляхи підвищення фахової компетентності вихователів, завідувачів дитячими садками.

Відразу ж після закінчення війни в УРСР було поставлено завдання за короткий термін вийти на показники довоєнного періоду за кількістю дитячих садків та охоплення ними дітей. 5 червня 1945 року Рада народних комісарів УРСР прийняла Постанову “Про розширення мережі дитячих садків і покращення їх роботи” [2, с.106].

У лютому 1947 року Народний комісаріат освіти УРСР затвердив новий “Статут дитячого садка”. Було впроваджено оновлений програмно-методичний документ „Керівництво для вихователя дитячого садка” [1, с.324].

Суспільне дошкільне виховання в Україні розглядалося як справа державного значення. Завдяки постійній увазі й опіці за короткий термін удалося досягти значних успіхів у регіонах.

У 1948 році на Волині функціонувало 20 дитячих садків, які нараховували 630 дітей, а у 1949 році – 25 з 775 дошкільнятами [6, с.15]. Станом на 01.01.1951 року в області працювало 28 дитячих садків з контингентом 906 дітей [7, с.1]. Темпи росту кількості дошкільних закладів не зменшувалися і в наступні роки. На початок 1953 року у Волинській області налічувалося 30 дитячих садків з контингентом 1178 дітей [8, с.1]. Значна кількість дітей відвідувала сезонні дошкільні майданчики. Мережа майданчиків у 1950 році нараховувала 328 із загальною кількістю 7219 дітей [7, с.31]. У 1952 році сезонних дитячих майданчиків налічувалося вже 512 з контингентом 11625 дітей [9, с.15].

Міністерство народної освіти УРСР тримало під постійним контролем забезпечення дитячих садків підготовленими педагогічними кадрами й підвищення кваліфікації дошкільних працівників усіх категорій [1, с.108].

Сектор дошкільного виховання обласного відділу народної освіти у Волинській області з метою підвищення якості виховної роботи садків постійно перевіряв склад педагогічних кадрів щодо їх освіти [8, с.1].

Склад вихователів та завідувачів дитячими садками за освітою на Волині у 1951 та 1953 роках

Освіта	Вихователі				Завідувачі			
	станом на 01.01.1951		станом на 01.01.1953		станом на 01.01.1951		станом на 01.01.1953	
	Наросвіті	інших відомств і організацій	Наросвіті	інших відомств і організацій	Наросвіті	інших відомств і організацій	Наросвіті	інших відомств і організацій
Закінчена вища	1	-	2	-	1	-	1	-
Закінчена середня педагогічна	29	9	38	12	19	5	18	6
Закінчена середня загальна	6	-	8	-	1	-	4	-
Особи, які не мають середньої освіти	4	1	-	-	2	-	1	-
Разом	50		60		28		30	

Якщо наведені дані проаналізувати, то з'ясуємо, що кадровий склад постійно покращувався щодо рівня освіти працівників дошкільних закладів. Проте кількість вихователів з вищою освітою в регіоні залишалася досить незначною (2,6 % – 1951р., 3,3 % – 1953р.) стосовно загальної кількості. Це можна пояснити тим, що на Волині у вказаний період не було жодного педагогічного навчального закладу, який міг би здійснювати кваліфіковану підготовку вихователів.

У Волинській області для працівників дошкільних закладів, які не мали відповідної педагогічної освіти, були створені умови для вступу на заочні відділення Львівського педагогічного училища та Харківського державного педагогічного інституту дошкільних працівників [3, с.32].

Сектор дошкільного виховання обласного відділу народної освіти на Волині з метою підвищення кваліфікації педагогічних працівників дошкільних закладів організовував семінари, методичні об'єднання, курси, науково-

практичні конференції, педагогічні читання. Центром організації методичної роботи, а також вивчення, узагальнення й поширення передового досвіду став кабінет дошкільного виховання Інституту удосконалення вчителів.

За 1949-1950 навчальний рік проведено 4 наради завідувачів дитячими садками на таку тематику: керівництво виховною роботою; укомплектування дитячих садків; оздоровлення дітей влітку; шефство над колгоспними майданчиками; підготовка дитячих садків до нового навчального року; підготовка працівників дошкільних закладів до конференції.

З метою забезпечення сезонних дошкільних майданчиків Волинської області підготовленими кадрами районні відділи сільського господарства направили кращих працівників колгоспів з освітою 6-7 класів на 12-денний семінар, який проходив з 15 березня 1949 року в Луцьку [5, с.22].

Упродовж 1949-1950 навчального року Інститут удосконалення кваліфікації вчителів провів низку семінарів для працівників дошкільних закладів: семінар для завідувачів дитячими садками (методика ознайомлення дітей з природою в різних вікових групах), семінар для вихователів дитячих садків та дошкільних дитячих будинків (фізичне виховання дітей), семінар для молодих вихователів. Усього було проведено 13 семінарів, прочитано – 76 лекцій, охоплено – 264 слухача.

У березні та квітні 1950 року в Луцьку, Ковелі та Володимир-Волинському проводилися 12-денні семінари щодо підготовки вихователів та завідувачів колгоспними дошкільними майданчиками, якими було охоплено 118 осіб. Крім того, проведено 5-денні семінари-практикуми для колгоспних вихователів у районах області, на яких підготовлено 250 осіб.

У червні та липні 1950 року обласним відділом народної освіти було організовано одноденні міжрайонні семінари в Луцьку, Ковелі, Володимир-Волинському, Горохові та Ківерцях. На семінарах прочитали лекції з педагогіки, проводили практикум у дитячих садках, організовували обмін досвідом роботи на літніх дошкільних майданчиках [7, с.42].

Упродовж 1951–1952 навчального року для працівників дошкільних закладів Волині проведено наступні семінари: обласний семінар вихователів, що працюють перший рік; обласний семінар вихователів дитячих садків; семінар для працівників дошкільних закладів м. Луцька щодо навчання дітей в дитячому садку; міжрайонний семінар працівників дошкільних закладів м. Володимир-Волинського; міжрайонний семінар працівників дошкільних закладів м. Ковеля; районний семінар вихователів колгоспних дошкільних майданчиків м. Володимир-Волинського; обласний семінар завідувачів дитячими садками; обласний семінар завідувачів дитячими садками щодо навчання дітей; обласний семінар завідувачів дитячими садками з питань підготовки до переходу на літні форми роботи; обласний семінар завідувачів районними педагогічними кабінетами щодо підготовки кадрів для колгоспних майданчиків. Семінарами охоплено 263 особи.

На семінарах прочитано лекції з педагогіки та психології. Тематика лекцій та доповідей була різноманітною: елементи навчання дітей у старшій групі; особливості виховної роботи в змішаній групі; заняття та спостереження

з дітьми в кутку природи взимку та на дослідних ділянках улітку; заходи щодо фізичного загартування дитячого організму в різні пори року; керівництво творчими іграми дітей; бесіда як засіб навчання дітей зв'язного мовлення; словникова робота з дітьми; навчання дітей рахунку в старшій групі.

Найкращою, найефективнішою формою проведення семінарів були міжрайонні, тому що вони охоплювали всіх працівників і давали можливість кабінету дошкільного виховання Інституту вдосконалення вчителів більш детально вивчати навчально-виховну роботу дитячих садків віддалених районів області і на місці надавати їм практичну допомогу. В 1951-1952 навчальному році таких семінарів було проведено 2 (у Ковелі та Володимир-Волинському).

Районні методичні кабінети області за допомогою вчителів шкіл, працівників дитсадків щомісяця проводили кущові методичні об'єднання вихователів сезонних колгоспних майданчиків, на яких надавали допомогу педагогічним працівникам дитячих садків у підвищенні педагогічної та методичної підготовки, виявляли і поширювали передовий педагогічний досвід [6, с.11].

З метою докорінного покращення роботи кущових методичних об'єднань у листопаді 1951 року утворено додаткові методичні кущі (Торчин, Сенкевичівка, Камінь-Каширський). Унаслідок таких заходів робота методичних кущів значно покращилася. Особливо добре було організовано роботу Володимир-Волинського, Рожищенського та Ковельського методичних кущів [9, с.14].

Щороку обласний відділ народної освіти організував курсову підготовку працівників дошкільних закладів: з 10 по 25 квітня 1946 року в Луцьку, Ковелі, Володимир-Волинському було організовано 15-денні курси підготовки вихователів сільських дитячих майданчиків (100 осіб); в червні 1946 року – курси перепідготовки в Луцьку (35 осіб) [3, с.23].

Навесні 1948 року в Устилузькому, Іваничівському, Луцькому, Голобському районах проведено курси підготовки завідувачів та вихователів колгоспних майданчиків у кількості 35 осіб [4, с.76].

З 01.06 до 10.08.1949 року з метою підвищення підготовки педагогічних та керівних кадрів організовано місячні курси перепідготовки вчителів та адміністративних працівників у кількості 1184 осіб (вихователів дитячих садків – 27). Курси перепідготовки вихователів дитячих садків проведено з 05.09 до 05.10.1949 року при секторі дошкільного виховання обласного відділу народної освіти в кількості 27 осіб [5, с.86]. Лекції прочитано на високому науковому рівні кращими фахівцями і лекторами Учительського інституту та Інституту удосконалення кваліфікації вчителів. Достатню увагу на курсах відведено практичним заняттям. Слухачі збагатили свої знання новими досягненнями у педагогічній науці [6, с.22].

Навесні 1950 року проведено 12-денні курси щодо підготовки вихователів для колгоспних дошкільних майданчиків, на яких підготовлено 113 осіб. Оскільки на курсах представники Турійського, Луцького, Олицького, Уманського та Колківського районів були відсутні, то в цих районах по методичних кущах проведено 10-денні семінари, якими було охоплено 199 осіб. Загалом на курсах у 1950 році підготовлено 312 осіб.

У жовтні 1951 року організовано одномісячні курси перепідготовки завідувачів дитячими садками, на яких навчалося 19 осіб. Завідувачі дитячими садками поглибили свої знання з питань теорії педагогіки, методики роботи з дітьми, внаслідок чого навчально-виховна робота в дитячих садках області значно покращилася.

Обласний відділ народної освіти 5-6 жовтня 1950 р. провів у Луцьку обласну конференцію для працівників дошкільних закладів, на якій відбувся обмін досвідом завідувачів дитячими садками та вихователів. Обласна конференція визначила, що для покращення освітньої роботи необхідно посилити відповідальність за стан роботи дитячих садків зі сторони всіх районних та міських відділів народної освіти, забезпечити безперебійну роботу куцшових методичних об'єднань, розповсюдити досвід роботи кращих дитячих садків.

З метою ознайомлення дошкільних працівників з кращим досвідом роботи на обласних семінарах, нарадах заслуховувалися доповіді вихователів, завідувачів дитячими садками, зокрема: “Загартування дитячого організму в осінньо-зимовий період” (вихователь дитячого садка № 1 м. Луцька Л.Г.Березок), “Навчання дітей рідної мови” (вихователь дитячого садка № 3 м. Луцька Г.М.Корінна), “Загартування дитячого організму в літній період” (завідувач Ківецівського дитячого садка В.Г.Коцюк).

У березні 1952 року проведено обласні педагогічні читання, на яких зачитували доповіді: “Перші дні роботи з малюками” (вихователь дитячого садка № 2 м. Луцька Н.А.Карп), “Організація прогулянки з дітьми взимку” (вихователь Луківського дитячого садка Р.П.Бевзо), “Рахунок в середній групі” (вихователь дитячого садка № 1 м. Луцька Л.П.Решетило), “Виховання культурно-гігієнічних навиків у дітей середньої групи” (вихователь дитячого садка № 5 м. Луцька Л.І.Столова), “Загартування дитячого організму в повсякденному житті” (вихователь дитячого садка № 1 м. Луцька Л.Г.Березок) [9, с.15].

У результаті аналізу змісту професійного вдосконалення фахівців дошкільних закладів Волинської області у повоєнні роки робимо висновок, що професійне самовдосконалення педагогів було головною умовою їхньої педагогічної майстерності. Вищезазначені шляхи підвищення фахової компетентності вихователів, завідувачів дитячими садками сприяли оптимізації навчально-виховного процесу в дитячих садках і колгоспних дошкільних майданчиках області, підвищенню рівня професійної компетентності педагогів-дошкільників на Волині у повоєнний період.

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – С. 324–345.
2. Улюкаєва І.Г. Нариси з історії суспільного дошкільного виховання в Україні: Навчальний посібник. – Бердянськ, 2006. – С.106–111.
3. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 4, Спр. 1, Арк. 23, 32.
4. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 6, Спр. 1, Арк. 76
5. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 7, Спр. 1, Арк. 22, 86.
6. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 7, Спр. 19, Арк. 11-12, 15, 22.
7. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 8, Спр. 28, Арк. 1, 31, 42.
8. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 10, Спр. 37, Арк. 1.
9. ДАВО Ф. Р-59, Оп. 10, Спр. 44, Арк. 8, 14, 15.

The context of the professional selfdevelopment of the kindergardens' teachers in Volyn region in the past-war period is studied in the article. The main ways of the increasing the professional competence of the kindergardens' teachers and the kindergardens' principles are determined here.

Key words: *professional selfdevelopment, methodological seminars, regional methodological meetings, in-service kindergardens' teachers training seminars, kindergardens' teachers conferences, pedagogical reading seminars, professional experience exchange.*

УДК: 373.61+378.112+37.046+37.014

ББК: 74.584 (4 Укр)+74.58+74.04

Ольга Горчакова

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ

У статті визначено сутність та особливі риси полікультурного освітнього середовища як об'єкта управління.

Ключові слова: *освітнє середовище, полікультурне освітнє середовище.*

У сучасному світі підсилюються інтеграційні процеси в життєдіяльності суспільства, поширюються міжнаціональні й міжнародні контакти, відбуваються активні міжнародні обміни, міграція населення. В результаті вказаних процесів на мапі світу практично не залишилося моноетнічних і монокультурних держав.

Усюди, у різних регіонах і країнах навчальні заклади стають усе більш багатонаціональними. Кількість багатонаціональних колективів в умовах міграції населення, змішання націй, росту кількості міст усе більше зростає, вони стають масовим явищем.

Багатонаціональний, полікультурний склад учнів впливає на організацію системи освіти, на відносини між учасниками навчально-виховного процесу. Тому керівники навчальних закладів повинні знати про особливості своєї діяльності в умовах поліетнічного освітнього середовища. Зростає необхідність одержання відповідей на широке коло наукових і методичних запитань, пов'язаних із педагогічною діяльністю у полікультурному й поліетнічному середовищі, ефективним керуванням таким середовищем.

Аналіз наукових досліджень, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, дає можливість визначити деякі аспекти.

Проблемі міжнаціональних відносин і міжнаціонального спілкування присвячена значна кількість філософської, соціологічної й психолого-педагогічної літератури. Філософський аспект зазначеної проблеми досліджували М.О.Бердяєв, Л.М.Гумільов, Ж.В.Ільєнков, М.С.Каган, М.О.Лосський, В.С.Соловйов, Г.Г.Шпет та ін. Етносоціологічний аспект досліджуваної проблеми представлений у працях Ю.В.Арутюняна, Л.М.Дробіжевої, О.Г.Здравомислова, О.О.Соколова та ін.

Загальнотеоретичні основи національних і міжнаціональних відносин розглянуті у дослідженнях Р.Г.Абдулатипова, Ф.С.Бабейко, Ю.В.Бромлея, З.Т.Гасанова, М.С.Джунсова, Л.М.Дробіжевої, Р.Г.Подольного, І.І.Серової та ін. Проблемі формування національної самосвідомості присвячені праці О.В.Іванова, С.М.Кириченко, Л.П.Прокошенкова та ін.

У педагогічному аспекті розглядаються: проблема виховання етнокультурної толерантності (І.М.Афанасьєв, Т.Н.Петрова, З.Ф.Мубінова, Т.С.Таюрська й ін.), діалог культур у полікультурному освітньому просторі, в освіті та вихованні (О.В.Бондаревська, Н.В.Бордовська, Н.М.Воскресенська, О.В.Гукаленко, Я.Г.Гулецька, О.М.Джуринський, Н.Н.Кифоренко та ін.), у мультикультурній освіті (Г.В.Палаткіна), у багатокультурній освіті (Г.Д.Дмитрієв), в інтернаціональному вихованні (О.М.Джуринський, А.І.Кузьминський, В.Л.Омелянко), у національному вихованні (В.В.Бойченко); діалог культур в етнопедагогіці та етнопсихології (Г.Н.Волков, В.С.Кукушін, І.Данилюк, В.А.Друзь, О.М.Бандурка, П.І.Гнатенко та ін.). Але сьогодні ще недостатньо спеціальних досліджень, які розглядають полікультурне освітнє середовище як об'єкт управління.

Мета статті полягає у визначенні сутності та особливих рис полікультурного освітнього середовища як об'єкта управління.

У вітчизняній педагогіці та психології термін "середовище" з'явився в 20-і рр. ХХ ст., коли досить часто уживалися поняття "педагогіка середовища" (С.Т.Шацький), "суспільне середовище дитини" (П.П.Блонський), "навколишнє середовище" (А.С.Макаренко). В.А.Сухомлинський розробив унікальну педагогічну систему становлення творчої і етично розвиненої особи в умовах спеціального соціуму. У вітчизняній практиці зразки розвиваючого середовища як спеціально організованого освітнього і соціокультурного простору стали створюватися з кінця 80-х рр. ХХ ст. Організаційно-діяльнісні аспекти створення розвиваючого середовища як умови розвитку творчої особи на основі співдружності педагогів та учнів досліджуються в практиці роботи інноваційних шкіл (В.С.Біблер, С.Ю.Курганов, В.А.Караковський, Г.Л.Каспржак, А.Н.Тубельський та ін.). Розвиваюче середовище як структурний компонент соціально-педагогічного проектування культурно-освітнього простору розглядається у працях Н.Павлова, В.І.Слободчикова, З.Чистякової, В.Батіч, Д.Соломон, М.Ватсон й інших.

Визначення полікультурного освітнього середовища має важливе значення для вдосконалення управління цим об'єктом. Проте, для того, щоб розкрити поняття "полікультурне освітнє середовище" необхідно звернутися до розуміння поняття "освітнє середовище" в сучасному науковому контексті.

Середовище у сучасному розумінні – "1) речовини, тіла, що заповнюють який-небудь простір і мають певні властивості (сфера); 2) сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму; 3) соціально-побутові умови життя людини (оточення)" [2]

У першому значенні середовище – це те, що знаходиться між об'єктами і є посередником між ними. Середовище, таким чином, є субстанція, яка, на відміну від порожнього, незаповненого простору (вакууму), має певні властивості, що впливають на взаємодію між об'єктами [3, с.19].

Стійкість живої системи, збереження її якісної визначеності дуже тісно пов'язане із характеристиками зовнішнього і внутрішнього середовища. Прагнучи до збереження рівноваги, система регулює свої внутрішні характеристики, реагуючи на зміни зовнішнього середовища відповідними змінами внутрішнього середовища.

Із нескінченної різноманітності світу система вибирає для себе те, що відповідає її внутрішній організації. Середовищем для особи буде все те, що має для неї значення, тобто ті об'єкти і явища навколишнього світу, які мають істотний вплив на її внутрішній світ.

Джон Д'юї писав про те, що деякі об'єкти, віддалені від людини у часі і просторі, можуть утворювати її навколишнє середовище навіть більшою мірою, ніж деякі близькі до нього об'єкти. Об'єкти, у зв'язку з якими людина змінюється, складають її дійсне навколишнє середовище [3, с.20].

Сукупність випадковостей зовнішнього світу зазвичай створює мінливий фон життя. У таких умовах можуть вижити лише ті системи, які постійно враховують зміни стану навколишнього середовища і відповідно до них змінюють свої внутрішні характеристики.

Педагогічну характеристику освітнього середовища у різних типах навчальних закладів надав Г.Ю.Беляєв [1]. Він виділив наступні типологічні ознаки освітнього середовища:

1. Освітнє середовище будь-якого рівня є складним об'єктом системної природи.

2. Цілісність освітнього середовища є синонімом досягнення системного ефекту, під яким розуміється реалізація комплексної мети навчання і виховання на рівні безперервної освіти.

3. Освітнє середовище існує як певна соціальна спільність, яка розвиває сукупність людських відносин у контексті широкої соціокультурно-світоглядної адаптації людини до світу і навпаки.

4. Освітнє середовище має широкий спектр модальності, що формує різноманітність типів локальних середовищ різних, подекуди взаємовиключних якостей.

5. У оціночно-цільовому плануванні освітні середовища дають сумарний виховний ефект як позитивних, так і негативних характеристик, причому вектор ціннісних орієнтацій зумовлюється цільовими установками загального змісту освітнього процесу.

6. Освітнє середовище постає не лише умовою, але й засобом навчання і виховання.

7. Освітнє середовище є процесом діалектичної взаємодії соціальних, просторово-предметних і психолого-дидактичних компонент, що утворюють систему координат провідних умов, впливів і тенденцій педагогічних цілей.

8. Освітнє середовище утворює субстрат індивідуалізованої діяльності, перехідний від навчальної ситуації до життя [1].

В.А.Ясвін підходить до аналізу освітнього середовища з позиції системи параметрів, що дає можливість моделювати і проектувати, а також оцінювати якість освітнього середовища. В.А.Ясвіним виділяється чотири "базових" параметра опису: широта, інтенсивність, ступінь усвідомленості і стійкість, а також чотири параметри "другого" порядку: емоційність, узагальненість, домінантність, соціальна активність.

Розглянемо зазначені параметри докладніше.

Широта освітнього середовища служить структурно-змістовною характеристикою, що показує, які суб'єкти, об'єкти, процеси та явища включені в це освітнє середовище.

Інтенсивність освітнього середовища – динамічна характеристика, що показує ступінь насиченості освітнього середовища умовами, впливами і можливостями.

Ступінь усвідомленості освітнього середовища – показник свідомої залученості в неї всіх суб'єктів освітнього процесу. У такому середовищі всі суб'єкти освітнього процесу – як педагоги, так і студенти добре мотивовані майбутнім випробуванням, кожен усвідомлює відповідальність за власну підготовленість.

Узагальненість характеризує ступінь координації діяльності всіх суб'єктів освітнього середовища. Високий ступінь узагальненості освітнього середовища будь-якого навчального закладу забезпечується, наприклад, наявністю чіткої концепції діяльності, місією, а також стратегією.

Емоційність освітнього середовища характеризує співвідношення в ній емоційного та раціонального компонентів. Емоційність освітнього середовища певною мірою співвідноситься і з типом її модальності. Більш високі показники емоційності у творчому і кар'єрному середовищі, більш низькі – в “догматичному” середовищі.

Домінантність освітнього середовища характеризує значення локального середовища в системі цінностей суб'єктів освітнього процесу. Домінантність описує освітнє середовище за критерієм “значуще – незначуще”.

Соціальна активність освітнього середовища є показником її соціально орієнтованого творчого потенціалу.

Мобільність освітнього середовища є показником її здатності до обмежених еволюційних змін, в контексті взаємовідносин із середою існування [7].

Поняття “виховно-освітнє середовище ВНЗ” розкрито в дослідженні Мاستерової В.О. Вказане поняття вона трактує як “сукупність підсистем, що забезпечують можливість багатомірного руху особистості у виховно-освітньому просторі та створюють оптимальні умови для адекватної творчої самореалізації студентів”; особливим чином організоване соціокультурний і професійно-освітній простір, що створює сукупність якісно різномірних виховно-освітніх умов і надає максимум можливих індивідуально-творчих траєкторій для саморозвитку всіх включених до неї суб'єктів [6, с.5].

У широкому розумінні освітнє середовище – це підсистема соціокультурного середовища. Вона виражається у цілісності спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості.

Дослідники Ю.Кулюткін, С.Тарасов під освітнім середовищем розуміють систему ключових факторів, що визначають формування і розвиток людини [5].

Аналіз безлічі визначень дозволяє зробити висновок про те, що освітнє середовище – це сукупність соціально-психологічної, педагогічної, інформаційної, технічної та ін. підсистем, що забезпечують досягнення мети навчаль-

но-виховного процесу; сукупність матеріальних, духовних та суспільних умов здійснення освітнього процесу.

Освітнє середовище впливає на всі підсистеми особистості:

а) на біологічну – в плані збереження та розвитку здоров'я;

б) на психічну – з точки зору забезпечення психічної стабільності, психогігієни, захисту особи від негативних впливів;

в) на соціальний – щодо органічного включення особистості в систему соціуму, в систему соціальних відносин [4].

Полікультурне освітнє середовище – сукупність підсистем, які цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учасниками навчального процесу різних національностей і культур. Такий тип освітнього середовища є характерним для історичних регіонів з поліетнічним складом населення. Полікультурне освітнє середовище виникає також в результаті міграційних процесів, а також міжнародної інтеграції (навчання студентів з іноземних країн, мобільність викладачів та студентів).

Можна виділити кілька підсистем, що створюють полікультурне освітнє середовище.

Соціально-психологічну підсистему, яку складають люди і взаємовідносини між ними. Особливістю полікультурного освітнього середовища є те, що учасники освітнього процесу – представники різних національностей, носії різних культур.

Будучи носіями різних культур учасники навчально-виховного процесу будують взаємовідносини виходячи зі своїх уявлень про взаємодію. Ці уявлення можуть не збігатися в силу культурних відмінностей, різних систем цінностей, відмінного розуміння соціальних ролей і т. ін.

Інформаційну підсистему полікультурного освітнього середовища становить інформація, необхідна для здійснення навчально-виховного процесу в умовах полікультурності.

Доступ до такої інформації може бути ускладнений через недостатнє знання мови, або через нерозуміння важливості інформації учасниками навчально-виховного процесу.

У інформаційну підсистему входить також нормативно-правове забезпечення навчання громадян різних національностей та іноземних громадян. Накази і розпорядження, а також документація, що видається в навчальному закладі і пов'язана з організацією і забезпеченням навчально-виховного процесу в умовах полікультурності, також є складовою частиною інформаційної підсистеми. Окрему категорію становить навчальна інформація, що забезпечує навчальний процес.

Педагогічну підсистему складають закономірності, принципи, засоби, способи, методи і технології, форми організації навчання та виховання учнів різних національностей і культур, навчально-методичне забезпечення навчального процесу (спеціально розроблені підручники, навчальні посібники, робочі зошити і т. ін.).

Матеріально-технічну підсистему полікультурного освітнього середовища складають технічні засоби забезпечення навчально-виховного процесу і побутові умови учасників навчально-виховного процесу, що належать до різних національностей і культур.

Виділені підсистеми полікультурного освітнього середовища дозволяють визначити механізми управління нею.

Соціально-психологічна підсистема має керуватися за допомогою цілеспрямованого формування певного психологічного клімату, розвитку традицій і культури в навчальному закладі. Важливим напрямком є формування культури міжнаціонального спілкування, а також компетентності керівників, викладачів і студентів, яка дозволяє успішно спілкуватися в умовах полікультурності.

Педагогічна підсистема має управлятися через механізми навчання викладачів роботі в полікультурному середовищі, підвищенні їх кваліфікації, адаптації навчальних матеріалів, методів і засобів навчання до освітніх потреб учнів різних національностей і культур, розробку і впровадження необхідного навчально-методичного забезпечення, що враховує особливості педагогічного процесу в умовах полікультурності.

Інформаційна підсистема має управлятися через механізми виробництва, збору, обробки, надання інформації учням і викладачам різних національностей і культур.

Матеріально-технічна підсистема має керуватися за допомогою необхідного розподілу матеріальних засобів, розвиток матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу на рівні сучасного розвитку суспільства, науки і виробництва.

У південному регіоні України більшість колективів навчальних закладів за складом багатонаціональні, поліетнічні. У школах й вищих навчальних закладах Одеської області спільно навчаються діти українців, росіян, молдаван, євреїв, греків, вірмен, болгар, гагаузів, німців й інших народів, які проживають в області. Для таких колективів характерна активність міжетнічного спілкування, зумовлена формуванням їх за територіальною ознакою, комплектуванням із традиційно проживаючих у конкретних районах національностей, що звикли постійно контактувати й поважати традиції, звички, норми поведінки одні одних. У той же час сфера подібних міжнаціональних відносин там перебуває в постійному розвитку, здатна залежно від обставин більшою або меншою мірою трансформуватися.

Багатонаціональні колективи відрізняються від однонаціональних груп своєю соціальною організацією. У цьому розумінні становлять інтерес мотиви консолідації людей усередині таких об'єднань за національною ознакою – національною приналежністю, культурною специфікою, своєрідністю мови, звичаїв, традицій. Усе це повинно бути предметом уваги й турботи в повному обсязі, повинно фіксуватися в інтересах ефективності виховних зусиль. Знання специфіки прояву національно-психологічних особливостей представників конкретних етнічних спільностей полегшує діяльність педагога.

Як показують дослідження, у багатонаціональних учнівських колективах іноді виникають конфлікти на національному ґрунті, прояв елементів “неусвідомленого” шовінізму, зневаги до учнів іншої національності. Причиною цього зазвичай бувають недостатність сімейного виховання, негативний вплив сучасного соціального середовища, засобів масової інформації й т.д. Ці явища, як правило, розвиваються в умовах відсутності спеціальної виховної роботи з їхнього попередження й впливу “почуття юрби”.

Міжетнічні конфлікти відбуваються між окремими представниками, соціальними групами різних етносів. Етносом рухає потреба в самозбереженні, захисті своїх цінностей і традицій. Найбільш хворобливі й емоційно наповнені конфлікти, що виникають у результаті обмеження цінності етносу. Ціннісні конфлікти можуть мати місце в будь-якій сфері життєдіяльності суспільства. Але більш чітко специфіка ціннісних міжетнічних конфліктів проявляється у протиріччях, пов’язаних із розбіжностями в культурі, мові, релігії й інших соціокультурних особливостях етносів.

Більшість особливостей в етнічних конфліктах має соціокультурний характер. Наприклад, розбіжності в мові, релігії, нормах, цінностях, звичаях, традиціях, стереотипах, національних символах, способах мислення й поведіння й т.ін. Етнічна група або окремий представник етносу може почувати себе дискримінованим за духовними показниками (пригноблюють релігію, обмежують можливості використання мови, не поважають звичаї й традиції), що з великою ймовірністю може стати причиною конфлікту.

Іноді учні погано володіють мовою, якою ведеться викладання в школі. Це ускладнює можливість їхнього спілкування з однолітками, перешкоджає взаємодії з іншими членами багатонаціонального колективу, соціалізації. Такі діти можуть мати низьку самооцінку й відчувати національну неповноцінність.

Таким чином, можна виділити риси поліетнічного колективу навчального закладу як об’єкта управління:

1. Активність міжетнічного спілкування та його постійний розвиток, що спричиняється необхідністю міжкультурного діалогу.
2. Потенційна наявність міжетнічних конфліктів.
3. Наявність певних труднощів у спілкуванні членів колективу й навчанні (мовний бар’єр і культурний бар’єр).
4. Особливості соціальної організації: консолідація людей за національною приналежністю.
5. Можливість розширення практики спілкування із представниками інших етносів і культур.

1. Беляєв Г.Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений. / Г.Ю.Беляєв / – М.: ИЦКПС, 2000.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.:Перун, 2005.
3. Гусинский Н.Э., Турчанинова Ю.И. Введение в философию образования. / Н.Э.Гусинский, Ю.И.Турчанинова / – М.: Логос, 2003.
4. Калашникова Е.М. Личность и общность / Е.М. Калашникова // Проблема идентификации. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 1997.
5. Кулюткин Ю., Тарасов С. Образовательная среда и развитие личности. / Ю.Кулюткин, С.Тарасов // Новые знания. – № 1. – 2001. – С. 6–7.

6. Мастерова В.А. Воспитательно-образовательная среда вуза как средство развития творческой личности будущего государственного служащего: Автореферат дис. ... к. пед. н. / В.А.Мастерова / – Саратов, 2003.
7. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – 2-е изд / В.А.Ясвин. / – М.: Смысл. – 2001.

The features and essence of the multicultural educational environment as an management object are shown in the article.

Key words: *educational environment, multicultural educational environment.*

УДК: 37.011

ББК: 74.200

Любомира Ілійчук

СУЧАСНІ ОРІЄНТИРИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті розкривається питання полікультурного виховання особистості в умовах інтеграційних процесів в Україні, досліджується сутність понять “полікультурність”, “полікультурна освіта”, “полікультурне виховання”, обґрунтовується зміст і завдання полікультурного виховання учнів у сучасній школі, визначаються основні шляхи навчально-виховної роботи загальноосвітнього закладу в напрямі полікультурного виховання підростаючого покоління.

Ключові слова: *полікультурність, полікультурна освіта, полікультурне виховання особистості, демократизація, гуманізація, інтеграційні процеси, реформування освіти, загальноосвітній навчальний заклад.*

Інтеграційні процеси в Україні, її орієнтири на входження в європейський освітній простір, модернізація освітньої діяльності відповідно до загальноєвропейських підходів вимагають практичної реалізації завдань, які стоять перед державою, що дасть можливість досягти прогресу в усіх сферах життєдіяльності українського суспільства. Ці завдання охоплюють насамперед освітню галузь, зміст якої визначається пріоритетністю вимог часу, потребами соціально-економічного розвитку, зумовлюється суспільними відносинами, станом науки і культури. Європейський вибір України передбачає посилення міжнаціональних взаємовпливів і взаємозв'язків освітніх систем на Європейському континенті, адже розвиток освіти, науки і культури будь-якої нації можливий лише на основі взаємозбагачення та взаємодоповнення. Тому в умовах глобалізації та інтеграції необхідним стає розроблення національних систем освіти та виховання особистості, спільною рисою яких повинно бути врахування неоднорідності членів кожного суспільства.

Сучасне українське суспільство є полікультурним, багатомовним і поліконфесійним, яке існує на демократичних принципах культурного плюралізму. Тому питання полікультурності слід розглядати як один з важливих напрямів у розвитку української системи освіти, яка орієнтується на вироблення виховної моделі, відкритої до впливів різних культур та готової до діалогу з ними.

Транслятором ідей полікультурності в українському суспільстві, що забезпечує передачу молодому поколінню культурних цінностей і духовних багатств виступає національна школа. Вона покликана формувати в української

молоді високі моральні ідеали, толерантність до представників різних етносів чи релігійних вірувань, орієнтувати на усвідомлення рівності і бажання плідно співпрацювати на благо держави, громадянами якої є носії різних культур, захоплювати тими ідеями, які сприяють піднесенню рідного народу та людства загалом. У даному контексті важливо визначити зміст полікультурного виховання підростаючого покоління в умовах сьогодення, шляхи і напрями організації та удосконалення навчально-виховної роботи загальноосвітнього закладу у полікультурному середовищі сучасного українського суспільства.

Теоретико-методологічні аспекти полікультурної освіти особистості досліджують Р.Агадуллін, В.Бойченко, В.Болгаріна, С.Гончаренко, М.Красовицький, І.Лощенова, Ю.Мальований, А.Солодка та ін., місце полікультурного виховання як соціокультурного феномена в сучасній парадигмі освіти України вивчають І.Бех, А.Бойко, І.Бондаренко, О.Савченко, О.Сухомлинська та ін., аналіз сучасної законодавчої бази України в контексті розвитку полікультурної освіти розкриває О.Лазаріді. Актуальні проблеми теорії та практики полікультурної та глобальної освіти зарубіжної школи обґрунтовують Н.Абашкіна, Г.Алексевич, Л.Голік, В.Жуковський, І.Кабардова, М.Красовицький, Н.Лавриченко, Б.Мельниченко, І.Тараненко, О.Овчарук, А.Паринов, Л.Пуховська, О.Рибак, О.Сальникова та ін.

У вітчизняній і зарубіжній літературі існує широке розмаїття визначень таких дефініцій як “полікультурність”, “полікультурна освіта”, “полікультурне виховання”. Поняття “полікультурність” розглядається як теоретичний підхід в суспільних науках, як важлива засада державної політики. Поняття “полікультурна освіта” часто вживається як синонім до визначення “багатокультурна освіта” (Г.Дмитрієв), “культура міжнаціонального спілкування” (З.Гасанов). Полікультурна освіта, як важлива частина сучасної освіти, включає організацію і зміст педагогічного процесу, де представлено дві або більше культур, які різняться за мовною, етнічною, національною чи расовою ознакою. Вона сприяє засвоєнню знань про різні культури, усвідомленню загального і особливого в традиціях, способі життя певного суспільства, пов’язується з підвищенням рівня освіченості особистості й досягненням успіху в багатокультурному середовищі.

Виховання є невід’ємним чинником полікультурної освіти. Воно визначає спрямованість змісту освіти і педагогічного процесу на формування усвідомленого вибору учнями етичних цінностей та готовності до життєдіяльності в умовах культурного розмаїття людської спільноти, передбачає формування високих моральних ідеалів, толерантності до представників різних етносів і релігійних вірувань, уявлень про етнічне та мовно-культурне розмаїття суспільства, до порозуміння та взаємоповаги між представниками усіх національностей, виховання навичок міжкультурного діалогу, що, у свою чергу, унеможливує прояви шовінізму та егоцентризму [6]. Важливою у даному напрямі є реалізація у навчально-виховному процесі ідеї: через національну культуру – до полікультурності на демократичних засадах. Адже якщо для виявлення національної ідеї, національної свідомості, громадянської позиції від-

сутній демократичний контекст, тоді починають множитися екстремістські, расистські ідеї, які перетворюють природні потреби самоствердження і самовизначення особистості на агресивну позицію з тенденцією до самоізоляції та невизнання інших. Виховання представників усіх національностей на засадах демократичності передбачає врахування не лише етнічних чи національних ознак, а й класових, релігійних, расових, освітніх характеристик, що тісно пов'язані з культурологічними. Тому полікультурне виховання української молоді повинно передбачати оволодіння знаннями про культуру власного народу та формування позитивного ставлення до культурних надбань інших народів; формування уявлень про розмаїтість культур та виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей; створення умов для інтеграції особистості у культури інших народів; розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями різних культур; виховання підростаючого покоління у дусі миру, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування, загальнолюдських цінностей [3, с.34].

Нормативно-правова база, що діє сьогодні в Україні, регулює основні напрями розвитку і діяльності системи освіти в країні і підтверджує право та необхідність конкретних кроків щодо активізації полікультурного виховання особистості. Ідеї полікультурності знайшли своє відображення в таких державних документах, як: “Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття)”, “Національна доктрина розвитку освіти України”, “Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні”, “Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності”, “Концепція національного виховання”, “Концепція 12-річної загальної середньої освіти” та ін. Так, у “Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття)” серед основних шляхів реформування освіти виокремлено подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел; основними ж завданнями національного виховання визначено набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну [5]. Здійснивши аналіз нормативно-правової бази потрібно зазначити, що законодавство України гарантує культурні й освітні права національних меншин і зорієнтоване на задоволення цих прав, визначає прагнення народу до відродження української культури, збереження культурних особливостей національних меншин у демократичному контексті, формування толерантних міжетнічних стосунків, що відповідає ідеям полікультурності, ставить за кінцеву мету розкриття потенціалу як окремої нації, так і всього людства.

Важливе значення у полікультурному вихованні особистості має загальноосвітня школа, яка в умовах реформування освіти в Україні ґрунтується у навчально-виховному процесі на загальній етнополітичній концепції Української держави, базується на сукупності нормативно-правових актів, викорис-

товує кращі надбання педагогічної теорії та практики у сфері полікультурної освіти і виховання підростаючого покоління. При цьому важливими принципами, які забезпечують ефективність здійснення навчально-виховної роботи у даному напрямі на загальнодержавному рівні є: громадянська єдність, загальна політика інтеграції країни в соціальному, етнічному, регіональному, правовому планах, створення клімату терпимості і міжкультурного діалогу [2, с.24]. Дані положення полікультурності відображено у “Концепції 12-річної загальної середньої освіти”, в якій зазначено, що діяльність школи ґрунтується на засадах органічного поєднання національного з загальнолюдським: з одного боку, це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальності за їхнє майбутнє, а з іншого – відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури світу, національного примирення, збереження природи [7].

Сьогодні важливими завданнями полікультурного виховання особистості в Україні слід визначити: формування в учнів уявлень про розмаїття культур у світі й у нашій країні на основі розуміння і внутрішнього сприйняття рівноправності народів та рівноцінності їхніх культур; виховання позитивного ставлення до культурних відмінностей як чинника поступального розвитку світової цивілізації й самореалізації особистості; виховання представників усіх національностей на демократичних засадах взаєморозуміння, довіри й толерантності, готовності до позитивного діалогу; формування й розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями інших культур [1, с.24]; виховання шанобливого ставлення до рідної культури та стимулювання інтересу до інших; формування вмінь і навичок міжкультурного спілкування. Поряд з цим полікультурне виховання не повинно обмежуватися лише здійсненням виховної роботи, виваженим й обміркованим проведенням відповідних виховних заходів, розповсюдженням рекомендацій, а нові ідеї та підходи насамперед мають закладатися до шкільних програм і підручників, у предмети народознавчого циклу – мову, історію, літературу, етнографію, географію тощо, адже полікультурне виховання – це ще й множинність засобів отримання знань [9]. Постановка і вирішення перелічених завдань складає зміст полікультурної освіти та виховання особистості і містить такі основні чинники: засвоєння відповідних знань, оволодіння засобами міжкультурної взаємодії, формування гуманних взаєностосунків як основи зв'язку людини з різними сторонами і об'єктами реальної дійсності.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що система полікультурного виховання школярів повинна передбачати: нагромадження позитивних інформаційно-теоретичних знань про свій народ та інші етноси; виховання позитивних емоційно-чуттєвих уявлень у ставленні до свого та інших народів; формування толерантних світоглядних установок, орієнтацій до представників інших народів та етнічних груп [8, с.142]. Тому основними шляхами навчально-виховної роботи загальноосвітнього закладу у напрямі полікультурного виховання підростаючого покоління повинно бути: наповнення шкільних підручників і навчальних програм відповідним змістом із цілепокладанням виховних

пріоритетів на формування в учнів моральних, національних, громадянських цінностей; розроблення програми виховання яка б забезпечила формування таких рис і якостей особистості, розвиток яких необхідний з національно-культурних і суспільних позицій; оволодіння школярами знаннями про культуру власного народу, формування уявлень про розмаїтість культур та виховання шанобливого ставлення до культурних проявів інших народів; розвиток умінь і навичок взаємодії з носіями різних культур; виховання у дусі злагоди, толерантності, гуманного міжнаціонального спілкування, загальнолюдських цінностей; утвердження у свідомості дітей потреби соціокультурної ідентифікації як умови порозуміння і входження в полікультурне середовище; формування у молоді компетенції (розуміння відмінностей, повага до інших та вміння жити з представниками інших культур, мов, релігій), які визначенні як основні в Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи і регламентують проживання особи в полікультурному суспільстві.

Таким чином, навчально-виховний процес у сучасних закладах освіти спрямований на забезпечення всебічного розвитку особистості, її навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах полікультурності, на засадах гуманізму і демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави. Цінними ж для сучасного розуміння полікультурності висловив думки А.Волошин, який стверджував, що “перед створенням нової Європи маємо думати про таке вирішення нашого майбутнього, яке дасть можливість кожній нації розвивати свою культуру, а тим і спричинитися до загальнолюдської культури і добробуту” [4, с.146].

1. Агадулін Р.Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 3. – С. 18–29.
2. Атрощенко Т.О. Культура міжнаціонального спілкування студентів у системі гуманістичних ціннісних орієнтацій // Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія “Педагогіка. Соціальна робота”. – Ужгород, 2004. – Вип. 7. – С. 22–25.
3. Болгаріна В. Культурологічний підхід як імператив управління школою // Освіта і управління. – 2003. – № 3. – С. 31–35.
4. Волошин А. Про шкільне право будучої української держави// Волошин А. Твори – Ужгород: Гражда, 1995. – С. 137–148.
5. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
6. Клишченко Т.В. Демократизація освіти на засадах полікультурності: міжнародний досвід і українські реалії // info@crimeatau.org.ua
7. Концепція 12-річної загальної середньої освіти // Інф. зб. Мін. освіти України. – 2002. – № 2 – С. 3–21.
8. Присакар В.В. Виховання міжетнічної толерантності у структурі морально-духовного розвитку школяра // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць. – Кн. I. – К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2002. – С. 138–145.
9. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і навчальний предмет: актуальні проблеми // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 39–43.

In the article the questions of multicultural upbringing of personality open up in the conditions of integration processes in Ukraine, essence of concepts “multicultural”, “mul-

multicultural education”, “multicultural upbringing”, is investigated maintenance and task of multicultural upbringing of pupils at modern school, the basic ways of educational-educator work of general establishment are determined in direction of multicultural upbringing of rising generation.

Key words: *multicultural, multicultural education, multicultural upbringing of personality, democratization, humanizing, integration processes, reformations of education, general educational establishment.*

УДК 373.21

ББК 74.100.5

Ярина Квасецька

ЕЛЕМЕНТИ НАРОДОЗНАВСТВА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті узагальнено теоретичні підходи та досвід використання елементів народознавства у роботі педагогів ДНЗ № 33 “Оселя талановитих” (м. Чернівці), застосування ними чинних загально-педагогічних програм і авторських розробок.

Ключові слова: *народознавство, етнопедагогіка, національна система виховання.*

Постановка проблеми. У сучасній педагогічній системі важливе місце відводиться національному вихованню, яке має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність та цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдаровань. У Законі України “Про дошкільну освіту та виховання” (2003) зазначається: “Одним із основних завдань дошкільної освіти та виховання є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, пізнавальної активності; виховання у дітей шанобливого ставлення до родини, Батьківщини, поваги до народних традицій та звичаїв, рідної та державної мови, національних цінностей Українського народу” [5]. За останні роки відбулися значні зміни у українському довкіллі і значно збільшилася увага до використання народознавства у вихованні дітей. Про це свідчить виникнення нових концепцій і напрямків роботи з дітьми, збільшення кількості авторських розробок.

Аналіз досліджень і публікацій. Розробці концептуальних положень та теоретичних засад українського національного виховання присвяченні праці В.Кузь, Ю.Руденко, З.Сергійчук, теоретичні засади народознавства та історію розвитку етнопедагогіки аналізують А.Богущ, Н.Лисенко, питання використання народних традицій висвітлюють Г.Маковій, З.Болтурович, О.Волосюк. та ін..

Формулювання цілей статті. Мета статті – узагальнити досвід застосування елементів дошкільної народної педагогіки в Чернівецькому ДНЗ № 33 “Оселя талановитих”.

Виклад основного матеріалу. Питання національного виховання та основні шляхи його реалізації знайшли своє відображення у Державній національній програмі “Освіта” (Україна ХХІ століття) [3]. У ній наголошується на необхідності у вихованні органічного поєднання питань національної історії і традицій, засвоєння і розвиток культури українського народу [3]. У своїй практичній діяльності дошкільні педагоги до останнього часу використовуюва-

ли в основному загально-педагогічну програму виховання і навчання дітей дошкільного віку “Малятко” [7], а тепер готуються до освоєння нової програми “Я у світі”. Тут також приділяється значна увага етнопедагогіці.

Як зазначають сучасні науковці, цінність етнопедагогіки – в її органічній єдності з укладом життя народу, його історію, культурними і побутовими традиціями; ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін. [9]. До цих питань особливо почали звертатися з набуттям Україною незалежності у 1992 році. Через два роки у Чернівцях з ініціативи завідувачої Квасецької М.В. був створений заклад нового типу “Оселя талановитих”, який намагався оновити форми і методи роботи з талановитими дітьми, наблизити виховання до народної педагогіки. Вже сама назва на основі давньоукраїнського і на той час рідко вживаного слова “Оселя” засвідчила про намагання повернути процес виховання на національний ґрунт. У той час активно поверталася у виховний процес українська мова і не завжди це знаходило розуміння, збоку окремих батьків, вони нерідко запитували, чи немає в садочку російських груп, чи використовується вихователями російська мова. Але це було тільки на перших порах. Нині спостерігається цілком протилежна картина. При вступі дітей у дошкільний навчальний заклад батьки допитуються, чи вихователі і помічники вихователів добре володіють українською мовою. І це при тому, що українці серед дітей становлять приблизно 75%, інша частина, це румуни і молдовани, росіяни і євреї, вірмени і азербайджанці. Отже, українська мова стала не роз’єднуючим а об’єднуючим фактором.

Як відомо основними засобами етнопедагогіки є рідна мова, історія і фольклор, народна символіка і календар, народні іграшки, національне мистецтво, народні традиції, звичаї і обряди, родинно-побутова культура. Про використання окремих з цих засобів педагогами ДНЗ № 33 “Оселя талановитих” поведемо мову докладніше.

Рідна мова. Навчити майбутнє покоління досконало володіти рідною мовою – це безперечно справа державної ваги. Педагогіка рекомендує, що цей процес необхідно розпочинати в сім’ї продовжувати його в дитячих дошкільних закладах, а вже потім у школі [1]. Однак перші підвалини оволодіння літературною мовою закладається, на наш погляд, саме в дитячих установах. Такої ж думки дотримувалася вихователь-методист ДНЗ “Оселя талановитих” Лесанюк В.А., метою якої було навчити дитину краще користуватися усною мовою, як засобом спілкування першою серед вихователів закладу розробила адаптовану програму “Поглиблення, активізація та збагачення мовлення дітей, засвоєння орфоепічних та орфографічних норм” [4]. Програма була зорієнтована на вдосконалення звукової культури мови дітей, розвивати образне мовлення, оволодівати вмінням змістовно і виразно передавати свої власні думки та почуття. На заняттях з “Мовленнєвого спілкування” рекомендувалося використовувати дидактичні ігри та дидактичні вправи, використовувати стійкі народні порівняння.

В.А.Лесанюк проводить навчальні заняття на належному методичному рівні, враховує вікові та індивідуальні особливості своїх вихованців, застосовує інноваційні технології навчання. Її досвід неодноразово узагальнювався. “Мова моя солов’їна, мова моя барвінкова”, “Український віночок”, “Нема без кореня рослини, а нас людей без Батьківщини”, “Любіть Україну, як сонце любіть” – такі теми інтегрованих занять, які допомагають вихованцям краще відчувати особливості рідної мови як найважливішого засобу пізнання.

Мовленнєві заняття педагог проводить інтегровано, здійснюючи при цьому поступовий перехід від суто непродуктивних дій (повторень, наслідувань, переказів), до продуктивних, творчих, що сприяє словесно-логічному мисленню, без якого неможливе успішне навчання в школі.

Народний календар... Діти дуже допитливі дуже спостерігають за природою, за змінами пір року. Природа рідного краю – невичерпне і благодатне джерело формування гармонійної, національно свідомої дитини [11]. Тож не випадково великий інтерес викликають заняття про довкілля, про життя рослин і тварин, або просто народний календар.

Зі свого невеликого педагогічного досвіду можу сказати, що діти легко засвоюють образні слова – синоніми до назв місяців. Наприклад, березень – капельник; серпень – жнивець; листопад – падолист; грудень – хмурень, студень. Так само легко запам’ятовується свята, в назвах яких поєднується образність і давнє народне коріння, наприклад: Великдень – великий день; Різдво – день народження; Зелені свята – Трійця; Стрітення – Стрітення Господнє, а також день зустрічі зими з весною [6].

Діти охоче визначати погоду за народними прикметами. Наприклад, “Вітер повертає листи на деревах верхньою стороною вниз – до дощу”, “Мухи перед гарною погодою прокидаються рано, починають жваво дзижчати, а перед поганою погодою сидять тихо”, “Комарі яріють до грози”, “Ворони узимку збираються зграєю, кричать каркають – чекай снігу або морозу”...

Кожен вихователь ДНЗ № 33 “Оселя талановитих” має свій народний календар і активно використовує його у виховному процесі.

Національне мистецтво... Важливе місце у системі естетичного виховання дошкільнят належить образотворчому мистецтву. Невипадково в дошкільній установі розроблено декілька адаптованих програм з цього напрямку. В одній із них, підготовленій вчителем малювання Т.М.Галитчук, методистом Т.Т.Думитрюк і завідуючою ДНЗ “Оселя талановитих” М.В.Квасецькою, робиться акцент на ознайомлення дітей з основами образотворчого мистецтва, зокрема з творами художників В.Купріянова “В лісі”, С.Шишко “Осінь”, О.Шовкуненка “Повінь. Конча-Заспа”, казковими звірами та птахами М.Примаченко, українськими керамічними іграшками, українською, зокрема буковинською, вишивкою. В адаптованій програмі розроблені теми занять для різних вікових груп і для різних місяців року, поєднуються предметне, декоративне і сюжетне малювання. Роботи дітей широко пропагуються на різноманітних виставках з нагоди певних свят і календарних дат, вони відзначені нагородами на міських, обласних і загальноукраїнських конкурсах.

Народні іграшки... Жвавий інтерес викликають у дітей народні іграшки – опішнянські свищики, косовські дерев'яні іграшки, а особливо яворівська іграшка. Невипадково заняття на цю тему проводяться в “Оселі талановитих” практично з дня заснування дошкільного закладу.

Хлопчики і дівчатка захоплено слухають легенду вчителя малювання про крислате дерево явір, яке дало назву поселенню Яворів, про дощечки яворини, з яких місцеві умільці зробили самобутні іграшки і розмалювали їх кольорами сонечка, ягід і гомінкого лісу. Іграшки вийшли гарні, веселі і життєрадісні. Особливими елементами яворівських іграшок є гілочки з видовжених мазків, крапки різної величини, кільця і нескладні квіточки. Діти засвоюють при малюванні прийом «примочування», тобто прикладання умоченого в фарбу пензлика до форми в певній послідовності і композиції.

У своїй діяльності педагоги ДНЗ “Оселя талановитих” широко використовують й інші елементи народознавства – розповіді про звичаї і традиції рідного народу, історичні і фольклорні матеріали, казки і легенди, пісні тощо [9, 11]. Все це важко переоцінити для справи виховання національно-свідомої особистості.

1. Барташнінова І.А., Барташнінов О.О. Розвиток уяви та творчих здібностей. – Тернопіль: Богдан, 1998.
2. Богуш А.М. Навчання рідної мови. – К.: Вища школа, 1993.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Освіта, 1993.
4. Загадкові ключі «Оселі талановитих»: Збірник адаптованих програм і методичних розробок/Упорядник М.В. Квасецька.-Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 136 с.
5. Законі України “Про дошкільну освіту та виховання”. – Київ, 2003.
6. Квасецька Я.А. Народний календар: Методична розробка / Рукопис.
7. Малятко: Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1999.
8. Мій рідний край, моя земля: Українське народознавство у дошкільному закладі // Програма та довідковий матеріал вихователям дошкільних закладів. – Одеса, 1993.
9. Основи національного виховання: концептуальні положення: Частина І / За ред. В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук. – К.: Інформаційно-видавничий центр “Київ”, 1993.
10. Скуратівський В.Т. Берегиня: Худож. оповіді, новели. – К.: Рад. письменник, 1987. – 278 с.
11. Українське довкілля: Збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого віку / Упоряд. Н.О.Зінкевич; Перед. А.Погрідного. – К.: Смолоскип, 2003. – 550 с.

In article generalized theoretical approaches and ethnology experience with elements in the teachers DDU number 33 “Resident talented” (Chernivtsi), the use of their current general and educational software development and copyright.

Key words: *ethnology, etnopedagogika, the national education system.*

УДК 37.035.6(477)

ББК 74.200.251

Віталій Кононенко

НАЦІОНАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНОЗНАВСТВА

У статті розглядаються проблеми використання українознавства як науково-теоретичної засади вивчення циклу гуманітарних дисциплін, чинника включення передусім молоді у процес державотворення й націотворення. Запропонований комплексний принцип опанування українознавчими компетенціями, що передбачає істо-

рико-культурологічний, психолінгвістичний, лінгвокультурологічний та інші системні підходи у набутті знань про світобачення українського народу.

Ключові слова: *українознавство, компетенція, історія, мова, культура, людино-центризм, гуманітаризація.*

На ґрунті етнопедагогічних процесів за роки незалежності виокремилась парадигма українознавства, з одного боку, як комплексу наукових дисциплін гуманітарного спрямування, з другого, – як теоретико-методологічної вісі усієї системи навчання й виховання молоді. Визначення принципів побудови українознавчого циклу дисциплін має на меті окреслити проблематику формування національної самосвідомості молодої людини, її прагнення до самоідентифікації, відчуття себе повноправним представником українського народу.

Українознавство в своїх онтологічних, культурологічних, етнологічних вимірах відкриває перспективні лінії осмислення й висвітлення низки науково-теоретичних і практичних завдань курсів, пов'язаних із гуманітарно-світоглядним рівнем освіченості молоді. В системі державотворчих і націотворчих заходів, що їх визначає педагогічна думка, все більшої ваги набувають зусилля, орієнтовані на досягнення консолідації суспільства, забезпечення толерантного підходу до міжетнічних і міжнаціональних відношень. У цьому сенсі опрацювання українознавчої парадигми водночас передбачає необхідність посилення впливу державної мови, національної культури на всі сфери життєдіяльності народу. З урахуванням, з одного боку, світових глобалізаційних тенденцій, з другого, – визначення національно-етнічного чинника у системі провідних загальнонародних цінностей, українознавство як національно-культурна спільнота відіграє все більшу роль в геополітичних процесах, у міжетнічних відношеннях, не полишаючи права на своє загальнокультурне визнання.

Водночас функції українознавство як засадничої домінанти гуманітарного знання в умовах формування національно свідомої особистості ще не набуло тих визначених пріоритетів, які забезпечували б його відповідність навчальним і виховним завданням. Неорганічне поєднання фундаментальних положень, репрезентованих у навчальній літературі для різних типів закладів, суперечності в трактуванні історико-культурних подій і явищ, неоднозначні оцінки процесів, що відбуваються в країні, – все це суттєво впливає на свідомість молоді, нерідко породжуючи скептичне ставлення до одержаної інформації, в тому числі з боку викладачів, наставників. Несприйняття багатьох реалій оточуючого життя, усвідомлення соціальної несправедливості, недовіра до численних запевнень із боку представників влади, політичних діячів часом викликають, зокрема в студентському середовищі, почуття розчарування.

Щоб наблизитися до сучасних юнаків і дівчат, уражених недовірою до багатьох постулатів, що їх формально пропонують молоді, сподіваючись на безальтернативну довіру до наставника, маємо знайти такі засоби нашого впливу, які дали б доволі ефективні результати. І навряд чи можемо сподіватися, що засобами “загравання” з молоддю, намаганням говорити з нею її “мовою”, зовнішньою відкритістю можна відвоювати значною мірою втрачені позиції.

Мають відбутися системні зміни, потрібні нові підходи, нове ставлення до запитів молодої людини, що живе в глобалізованому світі, одержує інформа-

цію з інтернету, інших джерел. Гадаємо, що лише на ґрунті ідей побудови демократично організованої, значною мірою автономізованої освітньої діяльності можна забезпечити усвідомлення молоддю її гідного місця в процесах консолідації суспільства.

У здійсненні прагнень розбудувати сильну, могутню державу доцільним видається звернення до тих важелів впливу на молодь, які зумовлені національними засадами. Відомо, наприклад, що саме на ідеях патріотизму європейські народи досягали високого прогресу в економіці та культурі. Саме українознавство в його визначальній функції – створити підвалини державотворення й націотворення – має розглядатися як системно організований, цілеспрямовано побудований механізм зі спільними для всього науково-педагогічного колективу завданнями й напрямками діяльності.

Скажімо, комплексний підхід до вивчення історії України передбачає включення в сферу науково-методичних джерел не лише сучасних підручників і посібників з їх часом заполітизованими акцентами, а й фундаментальних праць, що витримали випробування часом, зокрема створених у кінці ХІХ – на початку ХХ ст., із залученням художніх творів, що відбивають ті чи ті історичні події, фольклорних матеріалів тощо. Вивчення історії нашої держави має бути позбавлено зайвої апологетики, патетика викладу має поступитися поглибленому аналізу. Виклад фактів має стати предметом обговорення в студентському середовищі, а проведення дискусій у ході його засвоєння – одним із визначальних методичних прийомів.

Наведемо приклади. Вивчення доби козаччини має супроводжуватися читанням фундаментальної праці Д.Яворницького, козацьких літописів Граб'янки, Величка та Самовидця. Критичного аналізу в цьому сенсі вимагає відомий твір “Історія Русів” (викладені в ній факти знайшли відбиток у ранній поемі Т.Шевченка “Гайдамаки”, пізніше письменник частково змінив свої погляди на козацьку історію [див.: 7, с.197]). Доцільно виділити історично достовірні факти в художніх творах, що зображують цей період (зокрема, у романах “Я, Богдан” П.Загребельного, “Богун” О.Соколовського тощо). Водночас варто звернути увагу студентів на заідеологізовані трактування історії цього періоду як у працях радянських науковців, так і в художніх творах часів тоталітаризму (п'єса О.Корнійчука “Богдан Хмельницький”, романи Н.Рибачка, П.Панча тощо). Неоціненний матеріал для вивчення козацької доби нададуть історичні думи та пісні тощо.

Доказовість, наукова аргументація, що спирається на достовірні джерела, а не на принципи політичної чи іншої доцільності, має лягати в підмурок студіювання історико-культурного матеріалу. Скажімо, автори монографії “Культурне відродження в Україні” стверджують: “Культура Трипільля, а згодом Скіфії (Скитії) була предколискою не тільки для українців. Однак важливо зауважити, що українська культура є їхньою безпосередньою спадкоємницею. Зокрема, про це свідчить багатий український фольклор, який зберіг чимало елементів ще до індоєвропейського світобачення. Дослідження українського фольклору і мови дали підстави видатному лінгвістові О.Потебні визначити

час творення українських колядок про світобудову віддаленим від нас на 14 тисяч років, а мовознавцеві М.Красуському навіть вважати нашу мову найдревнішою в світі та ще й матір'ю вже давно мертвого санскриту" [4, с.11].

Наукове підґрунтя подібних тверджень не витримує критики. Щоб зазначити, що українська культура є "безпосередньою спадкоємицею" культури трипільців і скіфів, що український фольклор зберіг "чимало елементів ще до індоєвропейського світобачення", що час творення українських колядок "віддалений від нас на 14 тисяч років", що наша мова є матір'ю "давно мертвого санскриту" тощо, потрібне опертя на факти археології, мовознавства, фольклористики і под., але автори цієї книжки, розрахованої на науковців і студентів, навести їх, звичайно, не можуть, а припущення навряд чи здатні переконати молодь. Можна послатися на фундаментальну працю Г.Півторака, котрий, ґрунтуючись на сучасних дослідженнях, зокрема, висновки видатного мовознавця Ю.Шевельова, пов'язує походження української мови з праслов'янською, утвореною на ґрунті індоєвропейської мовної спільності, приблизно з VI-VII ст. [6].

На шляху удосконалення знань з української мови як чинника націотворчих процесів постає завдання введення власне мовознавчої проблематики в контекст вивчення національної культури, в комплекс дисциплін, об'єднаних концепцією нової галузі знань – лінгвокультурології [див.: 2, с.13–16]. В полі її наукових зацікавлень – висвітлення мовного розвитку як складника національно-культурного прогресу в його ретроспекції й сучасному стані, з урахуванням психолінгвістичних, соціолінгвістичних та інших параметрів.

Українська мовнокультурна спільність передбачає компетентність кожного носія мови щодо кращих творів художньої літератури, народних пісень [див.: 8], зразків мистецтва, що становлять "золотий фонд", невід'ємну складову особистості, введеної в коло культурних надбань нації. Від "Слова о полку Ігоревім" до класиків красного письменства, від Тараса Шевченка до Олесья Гончара, від Миколи Лисенка до сучасного художника Івана Марчука – увесь цей арсенал українського духу має стати на службу осягнення національної культури й мовного буття.

У колі цих національно окреслених ознак, які репрезентує мова як складова культури, – побудована на засадах народного світобачення концептуалізація, своєрідна символізація, безеквівалентні одиниці тощо. Скажімо, народні уявлення про *долю*, *волю*, символи *зозулі*, *червоної калини*, образи *землі*, *хати* і под. створюють той лінгвокультурологічний дискурс, який робить українську культуру й мову потужним національним феноменом.

В історико-культурологічному контексті має розглядатися комплекс проблем християнської віри й церкви на теренах України, в підґрунті якого закладено ідею загального віротерпіння, свободи релігійного самовідчуття. Наявність різних конфесій, релігійна неоднорідність як ознака сучасного українського соціуму, зокрема церковне розмежування в православ'ї, існування греко-католицького віросповідання, має стати предметом зваженого обговорення в молодіжному середовищі. Студенти мають бути переконані, що серед них і

поряд із ними є люди іншої віри, іншого обряду й що така ситуація аж ніяк не перешкоджає цивілізованому спілкуванню, взаємоповазі. В цьому плані корисним видається звернення до творів українського красного письменства, в яких з позицій поваги до релігійних поглядів описуються події минулого. Зокрема, варто рекомендувати такі твори, як роман-хроніка Л.Свидницького “Люборацькі”, з тим, щоб молодь могла висловити своє ставлення до християнської релігії, до священослужителів, віруючих тощо.

З іншого боку, має бути однозначно відкинута заідеологізована підходи до визначення ролі греко-католицької церкви в житті Галичини. Академічний “Словник української мови” в 11-ти томах (1970-1980 рр.), наприклад, невиважено витлумачує *унію* як “об’єднання православної церкви з католицькою під владою римського папи”; тут же наведені образливі для носіїв цієї віри приклади із художніх творів [СУМ, т. 10, с.452]; в цьому плані мають бути прокоментовані як неприйнятні для сучасного громадянина держави оцінки.

Важливим видається звернути увагу молоді на українські переклади Біблії, що пропонують високі зразки моральності, відтворюють художню досконалість старовинних текстів. Можна розповісти про наявність багатьох біблійних перекладів (П.Куліша, І.Огієнка, І.Хоменка та інших), але головне – підкреслити значення релігійної літератури, виконаної українською мовою, у становленні української спільноти, в розвитку національної мови.

Привертають увагу молоді й переповідання біблійних текстів українськими письменниками. Наприклад, Шевченкові переспіви біблійних псалмів виконані на рівні найвидатніших творів українського письменства; пор. переклад тексту 1-го “Псалма Давидова”: “Блаженний муж на лукаву / Не вступає раду, / І не стане на путь злого, / А з лютим не сяде, / А в законі господньому / Серце його й воля / Навчається; і стане він / – Як на добрім полі / Над водою посаджене / Древо зеленіє, / Плодом вкриті”.

Загалом важно переоцінити (і це варто довести на конкретних прикладах до студентського загалу) вплив староукраїнського й новоукраїнського перекладів біблійних текстів на розвиток української літературної мови, становлення її лексичного складу, системи образних засобів. Нещодавно побачила світ, наприклад, “Антологія української релігійної поезії “Слово благовісту” (упорядник Т.Салига, Львів, 1998), яка засвідчила потужну дію біблійної метафорики в творчому доробку українських поетів у минулому й у сучасну добу.

Зрештою, вимагає суттєвого удосконалення, а подекуди й реформування система опанування українською мовою як загальноприйнятою, всебічно поширеною. Шлях прилучення найширших верств, передусім молоді, до вільного володіння українською мовою полягає в максимальному наближенні її вивчення до мовленнєвої практики, у включенні населення в мовленнєву діяльність. Подолання помилкового слововживання в мовленні не може слугувати перешкодою для спілкування, не повинно викликати нарікань і негативного ставлення.

В основу поглибленого вивчення мови як національного феномену закладено її сприйняття, зокрема, через призму численних асоціативних, оцінних,

образних уявлень і бачень, що в своїй сукупності відтворюють ментальний світ українців. У пошуках словесних формул, у які народна свідомість вкладає свій зміст, необов'язково звертатися лише до старих міфологем і прозорі (символіки дівчина – *тополя*, парубок – *явір* і под.); не менш важливо відслідкувати близьке сучасному молодому поколінню ознаки національних пріоритетів, скажімо, побачити в образах, що їх створює українське письменство, близькі молоді ідеали. Чому, скажімо, образ *Чорнобильської мадонни* І. Драча викликав високу оцінність як втілення ідеї трагедійності, жертвності, а зрештою як символ самої страждальної України? Чому нелегка доля простої дівчини *Роксолани*, відбита в однойменному романі П. Загребельного, мала загальнонародний резонанс, знайшла відтворення в кіноепопеї тощо?

Скажімо, нинішній стан забруднення Дніпра викликає занепокоєння й тому, що з цією річкою пов'язані споконвічні сповідання українців на щасливе життя. Знамениті Шевченкові слова “Рече та стогне Дніпр широкий”, “Кращого немає нічого в Бога, як Дніпро та наша славная країна” породили літературну традицію – захоплення, шани, поклоніння перед величчю і красою цієї річки-велетня.

Вивчати треба не тільки й не стільки літературний стандарт, скільки живе розмовне мовлення, не гребуючи навіть просторіччям, діалектною лексикою, молодіжним сленгом. Адже саме в цих нашаруваннях на добірну мову містяться ті численні додаткові смисли, т.зв. конотації, які й дають можливість зазирнути в глибини народного світобачення, світовідчуття. Не можна закрити очі на те, що в художніх творах сучасних молодих письменників (скажімо, О. Забужко, Ю. Андруховича) чимало слів і висловів, що їх уживає молодь, але не відтворюють тлумачні словники; йдеться про так самий молодіжний сленг, різного роду жаргонізм тощо [7, с. 195–213]. Варто звернутися й до тих новацій у мові, що їх народжує нова, незалежна Україна, попри те, що їх “законний” статус в мові часом піддається критиці пуристів [див.: 1, с. 9–35]. Можна погодитися із застереженням щодо неприпустимості системних порушень літературної норми, проте ігнорувати стихію народного мовлення щонайменше безперспективно.

У цьому сенсі важливо визначити науково-педагогічне тлумачення культурологічних понять “свій” і “чужий”, не зводячи цю дихотомію до відомої формули “свій до свого по своє”, а передбачаючи не лише психолого-ментальний “вододіл”, а більш високий, цивілізаційний, гуманістичний підхід. За всієї складності, неоднозначності діалогу культур українська мовнокультурна традиція зорієнтована на обмежене протистояння свого чужому; “чужий”, особливо якщо це сусіда, співрозмовник, співпрацівник, сприймається передусім не як супротивник, а як “не свій”, “інший”. У дискусіях, зіткненні думок і тверджень, спроектованих на студентську аудиторію, відтворюється різниця в культурологічних виявах відмінностей “своїх” і “чужих”, що має на меті не протистояння, а утвердження самобутності, самодостатності свого, українського, рідного.

Прикметно, зокрема, що українські культурні діячі зазвичай були послідовно толерантні щодо народів, життєві шляхи яких перетиналися з українською історичною долею, хоч і давали відсіч спробам принизити, підкреслити “меншовартість” українця. В цьому сенсі можна критично сприймати включену в шкільну хрестоматію ранню (1919 рік) повість Б.Антоненка-Давидовича “Смерть”, де сатирично відтворено знуцання “москаля” над українцем (“свій чи чужий?” – на таке запитання прагне відповісти автор); водночас повість відкриває можливості дискусійного обговорення, що при керівництві вчителя сприяє зваженому ставленню до представників інших народів.

Зрештою, процес формування української мовної особистості не може бути орієнтованим виключно на україномовну частину населення. Науково-педагогічний вплив на свідомість сучасної молоді людини, незалежно від її національної приналежності, має полягати в забезпеченні її компетентнісного осягнення засад не лише самої української мови, а й супровідних знань у сфері соціокультурних, психолінгвістичних, літературно-мистецьких пріоритетів. При цьому можна погодитись із тими науковцями, котрі не вважають обов’язковим володіння мовою в її найвищих виявах; варто виходити з того, що досконале знання навіть рідної мови не є поширеним явищем. Ідеться, отож, про навички спілкування державною мовою в її нормативному й узуальному вираженні, про взаєморозуміння членів суспільства українською як мовою, загальною для всіх.

У свідомості кожного, хто мешкає в нашій країні, а в середовищі такої прогресивної її верстки, як студентство, це тим більше важливо, має сформуватися та мовна картина світу, що виявляє себе в комунікативній сфері, усіх видах соціальної діяльності, відтак створює передумови для формування соціокультурної компетенції. Прикметна в цьому сенсі, зокрема, оцінка, дана Є.Нахліком художній і науковій творчості П.Куліша, котрий, як відомо, писав і українською, і російською мовами, але твердо дотримувався позиції українства: “Уся багатогранна літературна, наукова та культурно-громадська діяльність П.Куліша, в тому числі його російськомовна творчість, написана переважно на українському матеріалі, пройнята українським патріотизмом, позначена національним світосприйманням українця, була натхненна українською національною ідеєю” [5, с.168]. Доречно згадати в цьому контексті творчість таких українських письменників, котрі в умовах тоталітаризму писали по-українському й по-російському, як, скажімо, О.Довженко, але котрі залишалися українськими діячами, орієнтованими на розвій національної мови і культури.

Відомо, що формування морально-етичної домінанти в свідомості молоді людини відбувається в процесі структурування особистісних цінностей, усвідомлення самодостатності власної особистості [див.: 10, с.19]. Людиноцентризм як стратегічна лінія гуманістичних зусиль вимагає зосередження уваги на сприйнятті гуманітарно орієнтованих курсів як особистісно вагомих; пор., наприклад, міркування з цього приводу В.Кременя: “Філософія людиноцентризму – не просто чергове філософське і антропологічне вчення, а перетворення філософування і гуманістичних міркувань як таких на новий тип

метафілософії і світогляду, безпосередньо дотичних до вищих смислів буття, які діють через життя і живе мислення” [3, с.15]. Компетентнісна складова українознавства, закладена в основу вивчення численних курсів, має ґрунтуватися на зацікавленості, прагненні кожної молодої людини пізнати не лише більший за обсягом матеріал, а й його глибинний смисл, націотворчий компонент. Індивідуалізація навчально-виховного процесу має полягати не стільки в конкретиці завдань і вимог щодо кожного студента, скільки у виокремленні особистості молодої людини як носія національно орієнтованих переконань.

1. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. [відп.ред. Н.Ф.Клименко]. Динамічні процеси в сучасному лексиконі / Н.Ф.Клименко, Є.А.Карпіловська, Л.П.Кислюк. – К.: Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
2. Кононенко В.І. Мова у контексті культури / В.І.Кононенко. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 391 с.
3. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В.Г.Кремень. – К.: Педагогічна думка, 2009. – 519 с.
4. Культурне відродження в Україні: Історія і сучасність: монографія [кер. автор. колект. А.І.Комарова]. – Львів: Астериск, 1993. – 221 с.
5. Нахлік Є.К. Доля – Los – Судьба: Шевченко і польські та російські романтики / Євген Нахлік. – Львів: Львівське відділ. Ін-ту літератури, 2003. – 568 с.
6. Півторак Г.П. Українці: звідки ми і наша мова/ Григорій Півторак. – К.: Наукова думка, 1993. – 200 с.
7. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – 2-е вид. / В.М.Русанівський. – К.: АртЕк, 2002. – 423 с.
8. Савицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови / Леся Савицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
9. Стрюк Л.Б. Етнологія України в пісенному слові / Л.Б.Стрюк. – К.: Логос, 2001. – 425 с.
10. Ухтомский А.А. Доминанта / А.А.Ухтомский. – СПб.: Питер бук, 2002. – 448 с.

The problems of Ukrainian studies as a scientific and theoretical basis of humanities learning, including especially the youth factor in the process of state and nation creation are considered in the article. The integrated principll to develop Ukrainian studies competencies, which includes historical-cultural, psycholinguistic, linguocultural and other systematic approaches to acquisition of knowledge about the the Ukrainian people mentality, has been suggested.

Key words: *Ukrainian studies, competence, history, language, culture, humans centrism, the humanities.*

УДК 373.2.035.6.001.891 (474) „1990/2009” (045)

ББК 74.100.50

Юлія Косенко

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ЕТНОНАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ (90-ТІ РОКИ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті аналізується стан наукової розробки проблеми національного та етнанаціонального виховання дошкільників у дисертаційних дослідженнях українських учених періоду незалежності України, визначаються шляхи трансформації їх наукового доробку у професійну підготовку педагогічних кадрів дошкільної освіти.

Ключові слова: дисертація, наукове дослідження, національне виховання, етнонаціональне виховання, трансформація наукових досліджень у педагогічну освіту.

Постановка проблеми. У контексті досліджуваної нами проблеми становлення і розвитку системи професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття галузеву науку позиціонуємо як компонент цієї системи, що виступає теоретичним підґрунтям фахової підготовки майбутніх вихователів. За такого підходу актуалізується завдання вивчення стану дослідженості наукових проблем з теорії і практики дошкільної та педагогічної освіти в умовах оновленого українського суспільства. Зазначену наукову проблему аналізуємо на матеріалі захищених в Україні, за роки незалежності держави, кандидатських дисертацій. Свою дослідницьку позицію пояснюємо тим, що наукові праці такого рівня вирізняються своєю актуальністю, науковою новизною, теоретичною і практичною значущістю, характеризують особистий внесок авторів у теорію і практику дошкільної освіти й слугують рушієм і показником розвитку педагогічної науки. У попередніх публікаціях ми презентували широкому загалу наукові роботи вітчизняних учених з проблем наступності дошкільної і початкової освіти, естетичного виховання дошкільників [7, 8].

Мету даної статті авторка вбачає у науковому аналізі проблеми національного та етнонаціонального виховання дітей дошкільного віку й визначенні шляхів трансформації наукових здобутків учених у зміст фахового навчання майбутніх педагогів дошкільної освіти.

На підставі вивчення змісту дисертацій зазначеної проблематики, ми виокремили низку робіт з потужним етнопедагогічним підґрунтям. Йдеться про дослідження Н.Рогальської, Л.Редькіної, З.Мустафасевої, О.Батухтіної. Робота Н.Рогальської “Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі” (1996) вирізняється глибоким науковим аналізом надбань української дошкільної етнопедагогіки в дитинознавстві, фізичному, розумовому, морально-трудовому та естетичному вихованні, обґрунтуванням шляхів їх використання в сучасному національному дитячому садку та сім’ї [13]. Розроблена регіональна (на прикладі Черкащини) програма з народознавства та дидактична модель формування у старших дошкільників народознавчої обізнаності, на наше переконання, слугує прикладом практичного втілення народознавчого змісту у процес виховання та навчання дітей дошкільного віку. Йдеться про тематичну програму “Любим малюкам про рідний край”, яка передбачає змістовно-організаційне забезпечення формування народознавчої обізнаності дітей за такими темами як “Історичні корені Черкащини”, “Витоки національної культури”, “Кобзарик”, “Свята і розваги”. Її використання у роботі зі старшими дошкільниками забезпечує введення дітей в світ українського побуту, традицій, звичаїв, обрядів свого краю, окремих історичних подій, посилене прилучення до народних ремесел, до пісенної та музичної творчості, фольклору, народних ігор; помітно розширює кругозір дітей про засоби українського народознавства, забезпечує їх відтворення в художньо-творчій діяльності дітей; виховує стійкий інтерес та позитивне ставлення до національної культури рідного краю, своєї держави. На

часі, обґрунтовані вченою *педагогічні умови* ефективного формування народознавчої обізнаності дітей старшого дошкільного віку, такі як: забезпечення національного спрямування світогляду вихователів дитячого садка і їх готовності бути носіями народної культури; продуманий відбір та використання ними доцільних надбань української дошкільної етнопедагогіки в освітньо-виховній роботі дитячого садка із залученням батьків вихованців; поєднання інформативного народознавчого матеріалу з емоційно-художніми впливами на дітей та їх практичною діяльністю на основі особистісно-орієнтованої взаємодії вихователя і дитини; інтегрованість використання різних засобів українського народознавства з практичною діяльністю дітей з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дошкільників.

Заакцентуємо виявленні Н.Рогальською *тенденції* процесу формування народознавчої обізнаності старших дошкільників, які необхідно урахувати в педагогічній роботі: зацікавленість дітей народознавчим матеріалом залежить від його змісту, форми та емоційності донесення, а також від мотивації; пасивне сприймання народознавчого матеріалу не сприяє підвищенню якісної характеристики рівня народознавчої обізнаності дітей; ознайомлення дітей з українським народознавством при використанні регіонального місцевого матеріалу, їх залучення до кращого мовленнєвого вираження своєї обізнаності і відображення набутих вражень в художньо-творчій діяльності з застосуванням при цьому емоційно-позитивних стимулів, а також забезпечення узгодженості виховних впливів на дітей з боку вихователів і батьків значно активізує пізнавальну діяльність старших дошкільників і сприяє підвищенню рівня їхньої народознавчої обізнаності.

У цей же історичний період проблему народознавчої обізнаності дошкільників (на прикладі Криму) досліджувала Л.І.Редькіна (“Формування народознавчих уявлень у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення їх з народними традиціями Криму”, 1996) [12]. Основна концептуальна ідея її кандидатської дисертації – це набуття дошкільниками народознавчих уявлень про народні традиції національних спільнот Криму як сукупності мінімально необхідних й водночас достатніх народознавчих знань, якими оволодівають на основі синтезу провідних принципів народознавчої роботи в ситуації взаємодії етнічних культур і традицій. Дослідниця виходить із розуміння того, що: формування особистості дошкільника як національно свідомого суб’єкту зумовлено потребами соціокультурних перетворень в галузі освіти, спрямованих на гармонізацію взаємодії усіх етносів поліетнічної держави; духовний розвиток особистості як національно свідомого суб’єкту визначається наявністю народознавчої обізнаності дошкільника про народні традиції національних спільнот Криму; набуття дітьми старшого дошкільного віку народознавчої обізнаності опосередковано формуванням сукупності народознавчих уявлень, що виникають у процесі ознайомлення з традиціями та культурою народів Криму й зумовлюють духовний розвиток дитини як національно свідомого суб’єкту; народознавча обізнаність особистості про народні традиції Криму взаємозалежить від рівня сформованості в дитини народознавчих уявлень як її показни-

ків; відбір загальнонаціонального та локально-регіонального народознавчого матеріалу з наступним цілеспрямованим впливом на особистість дитини здійснюється на основі синтезу принципів народності, історизму, краєзнавства, регіональності, полікультурності, емоційної насиченості; формування народознавчих уявлень у дітей старшого дошкільного віку відбувається на основі моделювання змісту народознавчої роботи з урахуванням етнічного складу і соціокультурної ситуації Криму; формування у старших дошкільників народознавчих уявлень як ступеневий і послідовний процес, забезпечується сукупністю педагогічних умов його реалізації та розробленою методикою доцільного поєднання різноманітних форм і видів дитячої діяльності на основі синтезу принципів народознавчої роботи з дітьми в ситуації взаємодії етнічних культур і традицій. Сутність зазначених концептуальних положень розкриває розроблена модель формування народознавчих уявлень у дітей старшого дошкільного віку. За Л.Редькіною, *народознавчі уявлення* – це чуттєво-наочні образи історичних подій, рідної природи, побутових предметів (одягу, взуття, іграшок, посуду тощо), явищ, пов'язаних з народними традиціями, обрядами, звичаями; усталені етичні норми поведінки, культури спілкування, що формуються на основі минулого досвіду (відчуттів і сприйняття народознавчого матеріалу) шляхом відтворення їх у різних видах діяльності. У аналізованому дослідженні вони представлені чотирма групами: *історичні* – чуттєво-наочні образи, які формуються на основі обізнаності дітей про свою Батьківщину (Україна, Крим), її історію, про столиці України і Криму, великі міста своєї країни, місто Ялту, національну державну символіку (герб, прапор, гімн), національних героїв; *краєзнавчі* – чуттєво-наочні образи, які виникають на основі обізнаності дітей про природу, історію свого рідного краю, міста (селища, села), вулиці, історичних пам'яток краю, заповідників тощо; *етнічні* – чуттєво-наочні образи, які виникають на основі обізнаності дітей щодо своєї нації, етносу, родоводу, народної етнічної символіки, знань і дотримання традицій, обрядів, ритуалів свого народу; *культурологічні* – чуттєво-наочні образи, що виникають на основі обізнаності про культуру, побут, фольклор, літературу, мистецтво свого народу, нації, етносу. Заслужує на увагу *модель* формування народознавчих уявлень у дітей старшого дошкільного віку в процесі ознайомлення їх з народними традиціями Криму, яка реалізує сукупність педагогічних умов, що забезпечують ефективну організацію цього процесу, а саме: науково-обґрунтований відбір загальнонаціонального та регіонально-локального народознавчого матеріалу з наступним цілеспрямованим впливом на особистість дитини; реалізація полікультурного підходу до змісту й організації народознавчої роботи з урахуванням етнічного складу і соціокультурної ситуації в Криму; орієнтація на ампліфікацію розумового розвитку дитини, що передбачає максимальну реалізацію потенційних можливостей дитини в різних видах діяльності; наявність емоційно-позитивних стимулів активного входження дитини в україно- та етнокультурне середовище; педагогічна просвіта та залучення батьків до народознавчої роботи з дітьми.

До етнопедагогіки кримських татар як засобу сімейного виховання дошкільників звертається у своєму дослідженні З.Мустафаєва [9]. Її роль у формуванні національної самосвідомості особистості вбачає у поєднанні східного і західного типів виховання, у дотриманні законів Шаріату, у самобутності культури кримських татар. Дослідниця довела, що використання в сімейному вихованні дітей рідної мови, традицій, фольклору, декоративно-прикладного мистецтва, системи цінностей і ціннісних орієнтацій сім'ї та її членів є ефективним за таких педагогічних умов: забезпечення цілеспрямованої педагогічної підготовки батьків, формування національної самосвідомості батьків і дітей на основі цінностей кримськотатарського народу; усвідомлення потреби батьків в оволодінні засобами виховання свого народу; накопичення досвіду гуманних взаємин у сім'ї на основі традицій і етикету кримських татар; урахування специфіки національного виховання в кримськотатарських сім'ях; особистісно-орієнтований і творчий підхід до його організації. За висновками науковця, виховання дітей засобами етнопедагогіки помітно поліпшує взаємовідносини в сім'ях, збагачує систему взаємин "батьки – дитина", стимулює потребу в їх ідентифікації з кримськотатарським народом на основі формування "Я"-концепції, сприяє закріпленню цінностей кримськотатарського народу у свідомості і поведінці дітей, накопиченню гуманних стосунків у сім'ї.

Беззаперечним науковим доробком О.Батухтіної вважаємо представлену у дослідженні ("Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки", 1999) узагальнену інформацію про народну іграшку як цілісний культурний феномен, носія різноманітних соціокультурних функцій, віддзеркалювача художніх традицій, естетичних уподобань та світогляду українського народу, що обумовлює її педагогічну роль як важливого засобу виховання в народній педагогіці [1]. Заслужують на увагу визначенні передумови формування елементів національної культури у дітей шостого року життя з-поміж яких найсуттєвіші – ознайомлення з художніми та ремесничими традиціями української народної іграшки у поєднанні з пізнавальним, естетичним, моральним та емоційним змістом, адекватне розуміння її культурно-історичного значення. Розроблена О.Батухтіною методика формування елементів національної культури засобами української народної іграшки, передбачає: ознайомлення з символічним змістом та відповідними оздоблювальними засобами, типовими для традиційних образів української народної іграшки і їх витоками у звичаях та віруваннях народу; практичну діяльність дітей щодо з'ясування засобів виразності в оформленні іграшки та застосуванню їх у власних виробках; створення різноманітного художньо-естетичного середовища для формування у дітей національних смаків та уподобань. Заакцентуємо поетапність формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки, яку пропонує О.Батухтіна: *перший* етап – формування уявлень про зв'язок народної іграшки з побутом, звичаями українців; *другий* етап – формування уявлень про національні особливості української народної іграшки та навчання дітей засобам художньої виразності у створенні іграшкових образів; *третій* етап –

творче застосування дітьми набутих знань та вмінь у мовленнєвій, зображувальній, ігровій діяльності.

Новим науковим знанням є обґрунтована сутність педагогічного керівництва процесом формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобом використання народної іграшки, яке передбачає: систематичне використання української народної іграшки у педагогічному процесі дитячого садка з метою формування відповідного ставлення до неї як до цілісного культурного феномену; задоволення інтересу дітей до української народної іграшки шляхом розширення та збагачення їх знань про її призначення для людей (предмет гри, витвір декоративно-прикладного мистецтва, пам'ятка історії українського народу); реалізацію комплексу педагогічних методів та прийомів використання української народної іграшки в різних видах дитячої діяльності; забезпечення права вибору дітей, співпрацю родини з дошкільним закладом; організацію пошукової діяльності щодо вивчення засобів художньої виразності української народної іграшки (матеріал та способи виготовлення, пластичне рішення, декоративне оздоблення); орієнтацію на індивідуальний підхід до кожної дитини, цілеспрямоване формування індивідуального досвіду оволодіння зображувальними вміннями та навичками при створенні дитячих робіт за мотивами української народної іграшки [2].

Демократичні перетворення в Україні, з часу проголошення її незалежності, позитивно вплинули на визначення пріоритетів освітянської діяльності. Один із таких пріоритетів, а саме: виховання дітей на ідеях миролюбивої політики нашої держави, досліджувала О.Петрук [10]. Під *вихованням дітей на ідеях миру* дослідниця розуміє цілеспрямований, систематичний, дієвий педагогічний вплив на формування у дошкільників розуміння сутності ідей миру, миролюбної політики нашої держави, високої відданості Україні, вірності інтернаціональному обов'язку, організованості і дисципліни. Запропонована програма виховання старших дошкільників на ідеях миру заґрунтована на теоретичних засадах поєднання змісту і форм виховання дошкільників, підпорядкованих розвитку їхніх пізнавальних інтересів і передбачає: формування у старших дошкільників усвідомлення сутності поняття про мир на Землі, розуміння значення миру в суспільстві, державі, виховання бажання доступними для їхнього віку формами відстоювати ідеї миру, прагнення народів світу жити в дружбі і в злагоді; здійснення миротворчої діяльності національного дитячого садка, організованої спільними зусиллями педагогічного колективу, батьків і дітей, яка включає різноманітні виховні заходи, спрямовані на виховання гідних громадян України, яким притаманне почуття патріотизму, дружби, любові до Батьківщини, рідної мови, гордості за український народ; розвиток соціально-схвалювальних особистих якостей дітей: здатності до співчуття, співпереживання, здійснення альтруїстичних вчинків. Зміст програми зорієнтований на забезпечення ознайомлення старших дошкільників з миротворчою політикою України з використанням доступних форм і методів навчальної і виховної роботи. Успішність педагогічної роботи зі старшими дошкільниками у зазначеному напрямі, за О.Петрук, зумовлена насамперед спеціальною підготовкою вихователів, яка

включає: сформованість у них відповідних теоретичних знань, практичних умінь і навичок; готовність до реалізації змісту, форм і методів виховання дошкільників на ідеях миру в педагогічному процесі дошкільного навчального закладу; високу особисту громадянськість та соціальну зрілість, вимогливість до себе, гуманістичну спрямованість педагогічних дій, любов до дітей тощо.

У своєму дослідженні О.Денисюк звертається до історії України, як важливого джерела національного виховання старших дошкільників [5]. Авторка виходить із розуміння того, що через засвоєння історичних знань, традицій народу, здобутків його культури формується національна свідомість дітей й доводить, що старші дошкільники спроможні розуміти й емоційно відгукуватися на події з історії України, здатні перейматися трагічною долею українського народу, пишатися його минулим та сьогоденням. Найбільш привабливими і доступними для дітей є історичні події, факти, явища, які відображають героїчну боротьбу за свободу та незалежність України, культурні надбання народу. Запропонована *методика* формування уявлень дітей 7-го року життя про історію України (з урахуванням змісту авторської програми Л.Артемової “Історія України для дітей віком від 3-х до 7-ми років”), спрямована на формування патріотичних почуттів, національної самосвідомості дошкільників, виховує повагу й пробуджує інтерес до історії свого та інших народів. Науковим доробком ученої вважаємо визначені у процесі дослідження ефективні *умови* формування уявлень про історію України, а саме: достатній рівень обізнаності вихователів з історією України та з методикою формування уявлень у дошкільників; конкретність, доступність, емоційна насиченість фактів з історії України, які дібрані для ознайомлення дітей; використання різноманітних видів діяльності, спрямованої на ознайомлення дітей з подіями історії, а також моделювання цілеспрямованої предметно-чуттєвої діяльності дітей; задоволення особистісного інтересу дошкільників до подій минулого, забезпечення права вибору дітьми видів діяльності; поетапне формування образних уявлень про події минулого; співпраця дошкільного закладу з родиною.

Звернемо увагу на рекомендовану поетапність навчально-виховної роботи з дітьми: *перший* етап – формування загальних уявлень про події минулого (вербальна презентація історичного матеріалу в поєднанні з наочністю); *другий* етап – організація предметно-чуттєвої діяльності, зокрема, проведення екскурсій до музеїв та пам’ятників, організацію дидактичних ігор відповідної тематики тощо; *третій* етап – практично-трудова діяльність дітей у поєднанні з ігровою, яка надає можливість розширити, уточнити, закріпити їхні знання про історію України, викликати позитивні емоції, сприяє подальшому розвитку інтересу до історичних подій, національних героїв України; *четвертий* етап – творча діяльність дітей, різні види театралізованих ігор (режисерські, драматизації, творчі ігри за сюжетами літературних творів), свята та розваги. Науковець зауважує, що успішність навчально-виховної роботи з ознайомлення дітей з історією України, у значній мірі, залежить від доцільно організованої співпраці дошкільного навчального закладу та сім’ї. Позитивне ставлення членів родини до подій з історії України зумовлюють і відповідне ставлення до

них дітей, а готовність батьків до такої форми співпраці характеризують їхні уміння використовувати історичний матеріал і спогади членів родини про минуле у вихованні дітей у сім'ї, усвідомлення необхідності взаємодії з дошкільним закладом [6].

На початку ХХ століття в умовах глобалізації та інтенсифікації світових інтеграційних процесів тенденцією, що дедалі яскравіше виявляється в цивілізаційному розвитку, стало посилення уваги до збереження самобутності народів, традицій, що визначають їх національну свідомість, яка нерозривно пов'язана з національною самосвідомістю. За такого підходу варте уваги дослідження І.Газіної на тему “Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики” (2008) [3]. Його авторка виходить з того, що *національна самосвідомість* – це усвідомлення себе об'єктом (представником) національного світу, людиною своєї національної приналежності, оцінка себе як носія національних цінностей. Формування національної самосвідомості особистості, на думку вченої, процес довготривалий і має розпочинатися уже в дошкільному дитинстві, періоді, коли відбувається інтенсивний розвиток фізичних та психічних якостей (становлення мовленнєвої діяльності, мислення, уяви, пам'яті тощо, дитина усвідомлює елементарні суспільні цінності, починає керуватися у своїй поведінці моральними нормами тощо). Поняття “*першооснови національної самосвідомості*” у роботі розглядається як елементарні дії у сфері національної свідомості, які згодом переростуть у широку дію, яка й визначає усталену національну свідомість особистості. Мова іде про найелементарніші прояви в дитячій діяльності усвідомлення себе представником українського народу, гордості за це, самоповаги до себе як українця, ставлення дітей до українських національних цінностей (українська мова, культура, національна символіка) та усвідомлення ними їх значущості. Учена стверджує, що у процесі формування першооснов національної самосвідомості у дітей дошкільного віку, з-поміж інших виховних чинників, надзвичайно важливу роль відіграє українська народна музика. Завдяки своїй емоційності, часто ігровій, образній формі, вона легко сприймається дітьми. Виходячи з глибин української історії, вона несе в собі той “код” української нації, який бережно передавався з покоління до покоління, пропагував працелюбство, повагу до батьків, рідної землі тощо. У народних піснях міститься інформація з історії України, вони відображають традиції та звичаї українського народу, специфіку природи рідного краю. Пропонована методика формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами народної музики та пісні заґрунтована на принципах інтеграції української народної музики у навчально-виховний процес; застосування різних форм організації музичної діяльності та наповнення їх змісту елементами української народної музики. Експериментальна програма “Співаночка-вихованочка”, що є додатком до навчально-виховних програм для дошкільних навчальних закладів “Дитина” та “Малятко”, побудована з урахуванням інформативності музичного репертуару та його відповідності віковій дітей; поєднання різних форм навчально-виховної роботи (слухання музи-

ки, вивчення на пам'ять та спів пісень, організація оркестру українських народних інструментів (дитячих), проведення народних ігор та розваг); інтеграції народної музики в хід занять з фізичної культури, художнього циклу. Сформованість у старших дошкільників першооснов національної свідомості визначається ставленням дітей до українських національних цінностей (наявність інтересу, елементарних знань та уявлень, що стосуються української культури, традицій та обрядів, національних символів, історичного минулого українського народу), усвідомленням себе представниками українського народу (зацікавленість дітей елементами традиційної української культури, зокрема, українською народною музикою, обсяг їхніх знань стосовно української нації, її історичного минулого, обізнаність з народними піснями, таночками, іграми, ставлення до них; знання дітьми традиційною української символіки) [4].

Дисертацію Л.Плетеницької на тему “Підготовка студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі (на матеріалі народної математики)” (1995), у здійсненій нами систематизації наукових досліджень, ми віднесли до напряму “Теорія і практика професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти”. Однак значення її наукової праці у розробці проблеми національного та етнанаціонального виховання дошкільників – очевидне. Авторка досліджує підготовку майбутніх вихователів до народознавчої роботи з математики в дошкільному закладі [11]. Чинниками народної математики у роботі виступають народні математичні знання та методику вивчення народної математики, а її складовими – народні способи лічби та обчислення (на пальцях, рахівниці, за допомогою вузликів); старовинне математичне письмо та його носії (запис цифр та арифметичних дій за допомогою крапок і рисок, податкові одиниці запису боргу, а носії – бирки, карбижки, реваші та ін); народні прилади вимірювання (кантор, шаньки тощо), народні одиниці вимірювання (міри протяжності, поземельні, рідких та сипучих тіл, ваги, часу, скошеного сіна, дров, зрубаної лози тощо). Особливістю розробленої моделі професійної готовності студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі є розширення кола знань, умінь, навичок про народознавство як сукупність сучасних наук про історію народу, національну культуру, народне мистецтво, традиції, усну народну творчість, математичні знання. Компонентами цієї моделі визначено: народознавчий (елективний народознавчий курс), методичний (спеціальні методичні дисципліни), психологічний (психолого-педагогічні дисципліни). За висновками ученої, впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів елективного народознавчого курсу з народної математики, активізація набутих студентами знань, умінь та навичок під час педагогічної практики, викладання психолого-педагогічних та спеціальних дисциплін на засадах міжпредметних зв'язків – це системні чинники, що сприяють формуванню професійної готовності студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі. Алгоритм цього процесу такий: збагачення та уточнення системи знань з народної математики в процесі елективного курсу; актуалізація набутих знань, формування відповідних умінь та навичок за допомогою виготовлення наочних посібників, складання конспектів занять, дитячих розваг за програмою спецпрактикуму;

формування узагальнених народознавчих понять, усвідомлення їх місця в навчально-виховній роботі з дітьми в процесі вивчення спеціальних фахових дисциплін, трансформація набутих знань у тематичну програму для національних дошкільних закладів “Бабусина математика” та у процес педагогічної взаємодії з дітьми під час практики. Учена довела, що засвоєння студентами народознавчого математичного матеріалу зумовлене: орієнтацією студентів на національну систему навчально-виховної роботи в дошкільному закладі; збільшенням питомої ваги “національного компоненту освіти” в чинних навчальних планах та програмах фахової підготовки майбутніх вихователів; розробкою і впровадженням в навчальний процес доцільної системи міжпредметних зв’язків народознавчої спрямованості; формуванням у студентів системи знань, умінь і навичок в елективному курсі народної математики, реалізацією одержаних знань студентами під час практики в активній діяльності з дітьми, забезпечення студентів і вихователів навчальними та методичними посібниками.

У відповідності до поставленої нами мети, окреслимо можливі шляхи трансформації наукового доробку вчених у професійну підготовку педагогічних кадрів дошкільної освіти в умовах сьогодення. На нашу думку, вони можуть бути такими:

1. Презентація викладачами вищих навчальних закладів результатів дисертаційних досліджень перед широким загалом педагогічної громадскості та студентами спеціальності “Дошкільне виховання” з метою поінформованості останніх про нові наукові напрацювання, творчі здобутки.

2. Включення основних теоретичних положень та висновків із аналізованих нами досліджень до лекційних курсів з дошкільної педагогіки (наприклад, теми “Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку”, “Виховання початків національної самосвідомості”), етнопедагогіки тощо.

3. Впровадження у навчальний процес спеціальності “Дошкільне виховання” спецсемінарів та спецпрактикумів, розроблених за матеріалами досліджень означеної проблематики, мета яких ознайомити студентів з авторськими експериментальними методиками й забезпечити трансформацію наукових доробків українських учених у педагогічний процес дошкільних навчальних закладів під час педагогічної практики та в майбутній професійній діяльності.

4. Залучення студентів бакалаврату і магістратури до **науково-дослідної роботи, виконання ними** курсових, кваліфікаційних та магістерських робіт у **руслі** проблеми національного та етнонаціонального виховання дошкільників, зокрема за напрямками, що визначені авторами аналізованих нами досліджень як перспективні:

– диференціація та індивідуалізація в процесі ознайомлення дошкільників з українським народознавством;

– наступність дошкільної та початкової освіти у системі національного виховання, формуванні народознавчої обізнаності дітей;

– розробка широкої змістовної програми знань дітей дошкільного віку про історичні події, виявлення шляхів її впровадження в педагогічний процес дошкільного навчального закладу;

– формування уявлень дошкільників про історію України засобами образотворчої діяльності;

– національні та духовні цінності й ціннісні орієнтації сучасної сім'ї у вихованні дошкільників.

5. Творче використання матеріалів наукових досліджень українських учених в організації самостійної роботи студентів з дисциплін фахової підготовки.

Авторка статті прагнула якомога ширше охарактеризувати стан розробки проблеми національного та етнонаціонального виховання дошкільників у нових умовах демократичних перетворень, що відбуваються в українському суспільстві, сформулювати цілісне уявлення про здійснені дослідження, назвати нові імена вчених, визначити їх особистий внесок у розвиток теорії і практики дошкільної освіти. Наскільки це вдалося полишаю на розсуд тих, хто сьогодні знаходиться у наукових пошуках на теренах дошкільної і педагогічної освіти, хто причетний до професійної підготовки майбутніх вихователів, виховання наймолодших громадян країни.

1. Батухтіна О.Г. Формування елементів національної культури у дітей шостого року життя засобами української народної іграшки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1999. – 232 с.
2. Батухтіна О.Г. Українська народна іграшка: діти і національна культура / О.Г.Батухтіна // Дошкільне виховання. – 1997. – № 11. – С. 28–29.
3. Газіна І.О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2008. – 391 с.
4. Газіна І.О. Формування у дошкільників першооснов національної самосвідомості (психолого-педагогічні особливості) / І.О.Газіна // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ: БДПУ, 2005. – С. 56–61.
5. Денисюк О.М. Формування уявлень дітей старшого дошкільного віку про історію України: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2000. – 203 с.
6. Денисюк О.М. Дошкільнятам про історію України / О.М.Денисюк // Палітра педагога. Додаток до журналу “Дошкільне виховання”. – 1997. – № 1. – С. 4–5.
7. Косенко Ю.М. Естетичне виховання в контексті професійної підготовки кадрів для дошкільних навчальних закладів / Ю.М.Косенко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 2. – Бердянськ: БДПУ, 2006. – 214 с. – С. 31–36.
8. Косенко Ю.М. Проблема наступності дошкільної та початкової освіти крізь виміри наукового супроводу професійної підготовки майбутніх вихователів / Ю.М.Косенко // Гуманізація навчально-виховного процесу: Науково-методичний збірник (Спецвипуск) / За заг. ред. проф. В.І.Сипченка. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2007. – 415 с. – С. 35–43.
9. Мустафаєва З.И. Воспитание дошкольников средствами этнопедагогики в крымскотатарских семьях: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Институт проблем воспитания АПН Украины. – К., 2001. – 199 с.
10. Петрук О.М. Виховання старших дошкільників на ідеях миру в умовах національного дитячого садка: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Рівненський держ. педагогічний ін-т. – Рівне, 1996. – 176 с.
11. Плетеницька Л.С. Підготовка студентів до народознавчої роботи в дошкільному закладі (на матеріалі народної математики): Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.01 / Південноукраїнський педагогічний університет ім. К.Д.Ушинського – Одеса, 1995. – 218 с.

12. Редькина Л.И. Формирование народоведческих представлений у детей старшего дошкольного возраста в процессе ознакомления их с народными традициями Крыма: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Южно-Украинский гос. педагогический ун-т им. К.Д.Ушинского. – О., 1996. – 228 с.
13. Рогальська Н.В. Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Український державний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова. – К., 1996. – 192 с.

In the present article the problem of preschool children's national and ethnonational education and its scientific development in Ukrainian scientists' theses over Ukraine's independence period have been analysed. The ways of transforming their research contribution into professional training of prospective preschool teachers have been defined.

Key words: *thesis, research work, national education, ethnonational education, transformation of research works into pedagogical education.*

УДК 101.1: "37"

ББК 74.580

Олена Кравченко

ФІЛОСОФСЬКЕ ОБГРУНТУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗУМОВЛЕНОСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті здійснена спроба філософського переосмислення системи сучасної освіти, як соціокультурного феномену. Зокрема переглянуто взаємовплив між освітою та культурою, а також між їхніми функціями в суспільстві. Проаналізовано соціокультурний контекст пошуку шляхів реформування сучасної освіти.

Ключові слова: *діалог культур, культура, освіта, полікультура, соціокультурний проєкту, традиції, цінності.*

Актуальність дослідження. На початку ХХІ століття філософському переосмисленню підлягають усі проблеми сутності людини, людського буття, глобальні проблеми екології, медицини, бідності, війни та миру, фактори формування особистості та ін. Безумовно, філософському обґрунтуванню підлягає і система освіти. Тим паче, що сучасний погляд на освіту як структуроутворюючу силу суспільства, як механізм розвитку і підвищення його інтелектуального потенціалу вимагає перегляду взаємовпливу між освітою, наукою, культурою, а також між їхніми функціями в суспільстві третього тисячоліття. Освіта не лише забезпечує науку, культуру та інші сфери громадського життя освіченими професіоналами, але вона ще й перетворюється у фокус розуміння, пояснення механізмів інтелектуалізацій суспільства. У цьому випадку освіта виступає комплексним механізмом відтворення суспільства і його культур. Тому аналіз теперішньої соціокультурної ситуації можна вважати висхідним пунктом соціально-філософського обґрунтування параметрів культурологічного підходу до формування національної школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та розвиток освітньої проблематики відбувався в межах наукових інтересів відомих дослідників, як вітчизняних (В.Астахова, М.Лукашевич, М.Головатий, І.Гавриленко, І.Бичко, І.Зязюн), так і зарубіжних (Т.Парсонс, П.Бурдье, А.Турен, Дж.Флауд, Бр.Саймон). Вагомий внесок у розробку проблеми загально-соціальної та культурної детермінації внесли праці В.Асмуса, В.Біблера, П.Гайденка, О.Лосєва, М.Ма-

мардашвілі, М.Булатова, В.Горського та інших. Дослідження українських філософів присвячені висвітленню об'єктивного змісту поняття “культура”, історичного становлення культури, зокрема української, в процесі соціоантропогенезу. Зокрема, роботи Є.Бистрицького, С.Кримського, М.Поповича, В.Табачковського, В.Шинкарука демонструють багатогранність і складність осягнення феноменального буття української культури як сукупності національних формотворень культури в контексті розв'язання універсальних, загальнометодологічних питань. Проблему філософії освіти розроблено вченими Інституту вищої освіти АПН України В.Андрущенком, М.Михальченком, Г.Темком, В.Лутаєм. Але соціокультурний феномен освіти виявляється надзвичайно складним історичним явищем. Він включає багато елементів та аспектів, дослідження яких потребують комплексного теоретико-методологічного підходу, що є найістотною підставою для самостійних філософських розвідок.

Мета статті – філософське мотивування взаємозв'язку освіти й культури, виходячи з соціокультурної обумовленості освітньої політики.

Виклад основного матеріалу. Освіта та культура – дві сторони генетично спорідненого процесу відтворення та розвитку людини. Культура – продукт емпіричного і теоретичного досвіду освіти й науки. Одночасно освіта й наука є показниками сутності культури. Неосвічена людина не може бути культурною ні зовні, ні внутрішньо. Культура відіграє роль транслятора у відтворенні освіченості людини в тому випадку, коли освіта функціонує ефективно. Тому гармонійна взаємодія освіти та культури забезпечує тиражування, передачу, засвоєння і відтворення знань та цінностей.

Кожна людина з моменту свого народження вибудовує певними культурним світом. Утворювати його нові грані допомагає якраз система освіти. Але світ культури величезний і його освоєння – практично нескінчений процес. Обсяг усього, що людина не може засвоїти також дуже значний. Ця обставина робить гострою в системі освіти проблему добору педагогічно необхідних знань, які не лягали б мертвим капіталом у пам'яті, а були б засобом розвитку особистості і можливості вільної орієнтації в інформаційному та загалом у культурному просторі. З цих міркувань освіта повинна формувати думку, а не знання. Формування ж думки як живого стану свідомості можливе тільки завдяки становленню особистості.

В такій якості освіта має дві сутнісні функції, котрі взаємодіють як дві діалектичні протилежності. Перша – спадкоємнісна, або соціально-відтворювальна, функція. Вона відповідає за збереження самотності суспільства. Як доводить В.Андрущенко, “з точки зору філософії, освіта (і виховання) є трансформацією “духу епохи” в структуру свідомості, світогляд, духовний світ, культуру і загальне ество особистості. Трансформований засобами освіти “дух епохи” стає її (особистості) стрижневою основою, визначає співмірність (або неспівмірність) людини з епохою“ [1, с.19]. Друга – розвиваюча, або адаптивно-мінлива. Її призначення полягає у розвитку здібностей, актуалізації потенціалу, забезпеченні пристосованості індивіда і суспільства до нових умов. І лише в єдності двох функцій, освіта здатна виконати свою соціальну місію.

За своєю інституційованою природою освіта загальнолюдяна. Завдяки цій властивості вона створює можливість взаєморозуміння людей, що виростили в різних часових і просторових рамках, у суперечливих соціальних, національно-етнічних, цивілізаційних і культурних системах. Однак всі освітні системи вкорінені у визначеному соціокультурному ґрунті. Це визначає своєрідність культурних мов і менталітету. Останні настільки ж різноманітні, як і світ, що їх породжує. Таке розмаїття створює культурно-освітню динаміку взаємного збагачення і розвитку культур. Річ у тім, що індивід принципово відкритий не тільки наявним формам культури свого суспільства, а й розмаїттю культурно-історичного процесу. Адже людина полікультурна, навіть якщо вона виховувалася й набувала освіти у монокультурному типі освіти і свідомо розділяє її нормативи та цінності.

Як духовна істота людина вільна у виборі напрямків і змістів свого духовного життя і цінностей. Хоча вона, зрозуміло, вибирає те, що в найбільшій мірі відповідає запитам і умовам її буття, все-таки цей вибір завжди має до своїх послуг альтернативи – прийняти чи відкинути. Людина визначає свій життєвий шлях, не тільки адаптуючись до наявних умов і виходячи з табу, норм і традицій, а й організовуючи життя відповідно до ціннісних переконань, спираючись не лише на свій, а й на чужий досвід. Адже “лише при взаємодії, зустрічі, діалозі різних культур стають видимими й зрозумілими підстави і особливості власної культури... Ознайомлення, оволодіння, освоєння іншопольованих цінностей веде до нових культурних синтезів” [2, с.46–47].

Разом з тим, культура – це освіта й виховання здатності знати не лише про досягнення минулого, а й бачення реальних проблем і питань сучасного буття, розуміння, що дати відповіді на них неможливо лише з підручника чи з чужого досвіду – якими б значущими вони не здавалися і який би ґрунт для міркувань не надавали. Тому завдання культурної взаємодії освіти полягає не в тому, щоб знайти готову відповідь, а зуміти розпізнати проблему, сформулювати її сутнісні параметри і з урахуванням обставин розв’язати її. Ніяка модернізація неможлива за рахунок механічного перенесення і засвоєння чужого досвіду – яким би вдалим він не був. Це розуміння надзвичайно важливе для пошуку шляхів реформування освіти. Адже останнє неможливе поза соціокультурним контекстом, що задається традиціями, звичаями, менталітетом та знаннями.

Елементи національної культури, що не можуть бути залучені до комунікації у процесі діалогу культур, є сумнівними з точки зору ефективності для культури і мають бути критично переосмислені. Адже будь-яке діалогічне прирощення культурних цінностей завжди здійснюється через критику традиції і відкидання деяких попередніх цінностей. Таким чином, одним із центральних питань при вирішенні цих проблем є аспект культурного статусу новостворених цінностей у сучасній динамічній ситуації, і, навпаки, виділення псевдокультурних чи позакультурних компонентів сучасної культури.

Процес культурного взаємообміну можливий лише як процес зміни та збагачення національної культури через переосмислення нових та старих цінностей і включення інноваційних чинників у сферу повсякденного людсь-

кого буття. Ні про яке домінування загальнолюдських цінностей у цьому процесі не може бути й мови – вони актуалізуються національною культурою лише в тій мірі, у якій можуть бути укорінені у культурну традицію та способи життєдіяльності людей. Іншими словами, ці цінності повинні вирости з національної культури, отримуючи ціннісний фундамент історичного досвіду та повсякденної соціальної практики, адже “вся попередня діяльність людства, взята у функції досвіду, – це “генофонд” соціуму, наші соціальні “гени”, в яких зафіксовані як успіхи, так і трагедії, як помилки, так і прозріння за тисячі років нашої історії” [3, с.8].

Якщо цей процес не буде реалізовано, то ми залишимося в межах традиційного ідеологізованого виховання людей, коли система цінностей, що культивується, не переходить у сферу мотивації поведінки людей, а, в кращому випадку, знаходить лише абстрактний стереотипний відгук зовнішнього, поверхового гатунку. Це – передумова відчуження людини від свого соціокультурного оточення, що, власне, вітчизняна школа і має подолати, реалізуючи новий соціокультурний проект. У рамках даного проекту головним завданням національної школи, що визначає конкретний ціннісно-культурний зміст освітньої практики, є забезпечення культурної самоідентифікації особи. Акт національної ідентифікації ґрунтується на глибоко особистісній зустрічі з культурою свого народу як зі своєю власною, зі своїм автентичним буттям (національне при цьому розуміється як полікультурне та поліетнічне). Цей процес повинен спиратися на традицію як основу буття, проте далеко не вичерпуватися нею, оскільки традиція сама по собі не дає раціональних критеріїв відбору цінностей для ретрансляції історичного досвіду.

Тому, не применшуючи значення культурного укорінення підростаючого покоління в минулому, ми вважаємо, що воно повинно підкорятися логіці становлення національної спільноти та інноваційних процесів у культурі, пов’язаним з реалізацією глобального соціокультурного проекту. Це особливо актуально для сучасної української культури, що якраз вступила в період завершального оформлення й інституціонування себе як культури загальнонаціональної. Такий підхід містить потенціал для розквіту української урбанізованої культурної традиції, розвитку національної інтелектуальної еліти, відповідного культурного простору, механізми якого інституують “діяльність індивіда як соціальної істоти і детермінують аналізуючу та креативну здатність колективної свідомості даної спільноти” [4, с.89].

Провідним фактором у процесі міжкультурної взаємодії має стати національна культура – єдина екзистенційна реальність, яка перманентно супроводжує індивіда і через яку він може пізнати інші соціальні реальності та цінності. Реалізація ціннісного змісту культури в освітній практиці підпорядковується соціокультурному завданню індивідуального й соціального самовизначення, національної ідентифікації, здійснюючись у комбінованій формі наукового пізнання та міфологічно-ціннісного орієнтування. Для цього освіта транслює не просто матеріальну культуру, а й її структуру, системні елементи й форми, спонукає до розвитку уміння оформляти інформацію,

самостійно генерувати нові знання, у тому числі й методи їх отримання, і при цьому сприймати їх не як абстрактні символи, а як вираження та елемент соціокультурного, смисложиттєвого значення, що пов'язує пізнання з ціннісними орієнтаціями людини у даному соціальному середовищі

Висновки. Таким чином, культура має стати ціннісно-змістовною основою освітнього процесу у національній школі. Це означає, що сьогодні головним напрямком побудови й розвитку будь-якого освітнього закладу є створення, формування умов для культурного розвитку того, кого навчають, генерування культурного середовища, сприятливого як для засвоєння артефактів культури, так і для розкриття особистісного потенціалу. Культурним же змістом освітньої діяльності є цілісність культурного досвіду українського народу, що на базі діалогічної взаємодії з культурним досвідом цивілізації та міжкультурного й полікультурного синтезу репрезентує всі позитивні цінності сучасності, об'єднані універсальним для всіх народів значенням і вкорінені у вітчизняну історико-культурну традицію.

1. Андрущенко В.П. Філософія як теорія і методологія розвитку освіти // Філософія освіти XXI століття. Проблеми. Перспективи / В.П.Андрущенко – Київ: Знання України, 2000. – Випуск 3. – С. 17–23.
2. Лысков А.П. Проблемы аккультурации и культурной политики / А.П.Лысков // Вестник Балтийского научного центра. – 1995. – № 3. – С. 46–47.
3. Розин В.М. Предмет и статус философии образования // Философия образования: сб. науч. статей / В.М.Розин – М.: Фонд “Новое тысячелетие”, 1996. – С. 7–21.
4. Романенко М.І. Освіта як об'єкт соціально-філософського аналізу / М.І.Романенко – Дніпропетровськ: Промінь, 1998. – 131 с.

The article deal with an attempt of philosophical reconsideration of the modern education system as a sociocultural phenomenon. In particular, the interaction between education and culture is reviewed as well as that between their functions in society. The article also analyzes the sociocultural context of the search for ways to reform modern education.

Key words: *dialogue of cultures, culture, education, poly-culture, socio-cultural project, traditions and values.*

УДК 373.21

ББК 74.100.53:62.4

Марія Олійник, Оксана Брухальська

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті зроблений аналіз проблеми полікультурного виховання на основі вітчизняного та закордонного досвіду. Проаналізовані наукові підходи до полікультурного виховання дітей дошкільного віку. Визначено сутність цього феномена, основні форми і засоби залучення дошкільників до полікультурного середовища з метою формування в них етнічної ідентичності та виховання національної толерантності. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в практиці дошкільних навчально-виховних закладів Чернівецької області.

Ключові слова: *діти дошкільного віку, полікультурне виховання, дослідження.*

Актуальність проблеми. Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів сучасного світу, ініціює обговорення питання виховання громадянина? Здатного до відродження, збереження та примноження цінностей вітчизняної культури. В умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення етнізації змісту освіти, актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є полікультурне виховання дітей. Так, у Державній національній програмі “Освіта (Україна XXI століття)” особливу увагу надано прищепленню дітям шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій всіх народів, що населяють Україну; у Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті зроблено акцент на формуванні особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації, підготовлена до життєдіяльності у динамічному світі. У цьому зв’язку, саме полікультурне виховання сприятиме формуванню у дітей як етнічної ідентичності, так і розумінню ними культурних відмінностей між людьми. Коректність вирішення цих проблем передбачає високий ступінь толерантності, готовності до міжкультурного діалогу та співробітництва.

Метою статті є висвітлення та аналіз на основі наявних досліджень процесу полікультурного виховання, яке спрямовується на формування етнічної ідентичності та толерантності в дитячому віці.

Аналіз досліджень та сучасні напрямки, в яких започатковано вирішення проблеми. Проблема полікультурного виховання особистості пройшла в своєму розвитку тривалий історичний шлях, збагачуючись на кожному щаблі суспільного поступу новими ідеями стосовно як його змісту, так і методів реалізації. Аналіз філософської, соціологічної, педагогічної літератури з проблеми дослідження дав змогу сформулювати власне визначення поняття “полікультурне виховання”, під яким розуміємо процес цілеспрямованого й планомірного формування і розвитку світогляду, переконань і почуттів особистості, що ґрунтуються на визнанні багатоманітності культур, збагачує її почуття, формує особливе ставлення до навколишнього світу й людей у ньому, супроводжується сприйманням та осмисленням життєво важливих парадигм буття, перетворенням зовнішніх культурних смислів у внутрішній морально-етичний світ. У результаті вивчення феномену полікультурності українськими науковцями (І.Лощенова, Н.Терентьева та ін.) було встановлено, що полікультурне виховання – це одночасне набуття знань та відповідне виховання, “передача більш точної та докладної інформації при повазі до груп меншин, подоланні упереджень та заохоченні терпимості...” [2].

У результаті аналізу наукових джерел виявлені основні концепції полікультурної освіти. Вони знаходять своє визнання у педагогічних теоріях, міжнародних документах, пов’язаних з проблемами культури і освіти. З’ясовано, що у зарубіжних джерелах термін “education” розглядається як результат навчання і виховання, тобто це – єдиний процес. Отже, полікультурна освіта і полікультурне виховання вживаються як синонімічні. Найпоширеніші у світовій педагогіці підходи до розуміння сутності полікультурного виховання й освіти є: аккультураційний, де під полікультурною освітою розуміють поліетнічну

освіту, пов'язану з нормалізацією стосунків між етнічно різними групами та індивідами (Ю.Босс – Нюнінг, Ю.Зандфукс, А.Соннер); діалоговий, що базується на діалогічності відносин різних культур, на ідеях відкритості, толерантності, культурного плюралізму, охоплює виховання культури міжнаціональних стосунків шляхом розкриття культурних досягнень інших народів та оволодіння ними (М.Бахтін, Л.Баткін, М.Каган, П.Гайденко, В.Біблер, З.Гасанов, Є.Тарасов, Ю.Сорокін, Дж.Померін, М.Хохман, М.Крюгер-Потратц); соціально-психологічний підхід розглядає полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтованих нахилів, комунікативних та емпатійних умінь, які дозволяють особистості здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, виявляти толерантність щодо їх носіїв (Дж.Бенкс, А.Джуринський, Г.Дмитрієв, В.Єршов, О.Ковальчук, І.Лощенова, В.Макаєв, М.Тайчинов).

Історико-педагогічний аспект проблеми полікультурного виховання знайшов відображення в науковому доробку Н.Побірченко, О.Сухомлинської, Є.Сявавко, В.Федяєвої. На сучасному етапі з дослідженням проблеми полікультурного виховання пов'язані імена відомих зарубіжних учених Д.Бенкса, Ж.Гей, С.Ніето, П.Фрере та ін.

Особливий вклад у вивчення проблеми педагогічної діяльності в поліетнічному та полікультурному середовищі вносять російські вчені: О.Гукаленко, Г.Дмитрієв, М.Кузьмін, В.Собкін, П.Супрунова, В.Тишков та ін.

Змістовий аспект полікультурної освіти, виявлення оптимальних засобів її реалізації на сучасному етапі досліджували В.Болгаріна, Л.Волик, Л.Горбунова, А.Джуринський, Г.Дмитрієв, В.Ковтун, І.Лощенова, А.Солодка та ін. Серед українських науковців окремі аспекти полікультурної освіти знайшли відображення в працях В.Баркасі, Л.Голік, І.Зязюна, В.Каврайського, М.Красовицького, О.Кузнецової, Г.Онкович, О.Сухомлинської, Н.Терентьєвої та ін. Розглядаючи проблему культурної і політичної взаємодії різних народів, для визначення феномену полікультурності, автори оперують різними поняттями. До найбільш уживаних можна віднести такі, як: полікультурність, мультикультуралізм, культура міжнаціонального спілкування, багатокультурність тощо. Одні з цих дефініцій мають більше спільних рис, інші – менше. Багатоплановий аналіз психолого-педагогічних досліджень, сучасної освітньої та виховної практики засвідчує, що поняття “полікультурне виховання” не має єдиного визначення. З'ясовано лише окремі аспекти цієї проблеми.

Проблематика полікультурного виховання знаходиться в центрі уваги Європейської спільноти порівняльної педагогіки, а також займає досить помітне місце в діяльності вчених ближнього зарубіжжя. Так, у 2005 році білоруськими педагогами була підготовлена навчальна програма “Виховання полікультурної багатомовної особистості”. У цьому ж році в Мінську відбувся круглий стіл, у якому брали участь як білоруські вчені, так і представники міжнародних організацій. У Казахстані систематично проводяться наукові зустрічі, присвячені полікультурному вихованню. Одна із останніх – семінар “Виховання полікультурної особистості на уроках математики і фізики” (Кус-

танай, 2005). В Киргизії популяризацією ідей і практики виховання в багатоетнічному і багатокультурному середовищі займається “Полікультурна освіта і виховання” при Киргизькому державному педагогічному університеті (м. Бишкек), яка співпрацює з республіканськими суспільними організаціями росіян, корейців, українців. Активну участь в осмисленні проблем полікультурного виховання беруть педагоги Криму, які нещодавно організували круглий стіл “Виховання особистості в полікультурному суспільстві” (2005).

Питання полікультурного виховання вивчають у багатьох педагогічних вузах України. Серед них: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Тернопільський національний університет імені Володимира Гнатюка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича та ін. Питання полікультурного виховання обговорюються на наукових конференціях, ділових зустрічах, семінарах. Так, 27-28 березня 2010 р. факультетом педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича спільно з Сучавським університетом імені Стефана чел Маре ініційовано проведення міжнародного науково-практичного семінару “Актуальні проблеми підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми та молоддю в полікультурному середовищі європейських країн в період інтеграції та глобалізації”, на якому обговорюватимуться питання теорії, практики і перспективи освіти, полікультурного виховання. Педагогічні вузи та класичні університети повинні готувати педагогів, які в змозі організувати в загальноосвітніх навчальних закладах діалог культур. Китайський вчений Шонг Кікуань справедливо підкреслює, що у сучасній освітній заклад повинен прийти “полікультурний педагог”, який відкритий культурному різноманіттю своєї країни [4]. Дана проблема висвітлюється і у Концепції державної етнополітики України (2002), яка передбачає заохочення полікультурного розвитку і збереження балансу культурних інтересів української більшості та національних меншин.

Полікультурність майбутнього педагога виховується не тільки і не стільки у стінах студентських аудиторій. Мова йде про встановлення толерантних взаємовідносин між студентами різних національностей, відпрацювання навиків поведінки, які базуються на розумінні, терпимості, компромісі, самоповазі і повазі до оточуючих. Однак у вирішенні зазначених завдань важливу роль відіграють курси та спецкурси, які вводяться додатково для підготовки полікультурного педагога. Наприклад, на кафедрі педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича читаються курси “Етнопсихологія”, “Етнопедagogіка”, планується з наступного навчального року спецкурс “Міжкультурне взаєморозуміння”, метою якого є вивчення культури, філософії, історії корінних етносів та імігрантів Буковини (румунів, молдаван, євреїв, росіян, поляків та ін.). Програма педагогічної полікультурної освіти, поряд із загальними педагогічними знаннями і вміннями, повинна формувати професійно-особистісні якості педагога та якості, які дають можливість працювати у багатонаціональному колективі. Педагог має володіти високими моральними якостями, любити своїх дітей, неза-

лежно від їх етнічної, культурної, релігійної приналежності. Саме такі якості ми намагаємось сформуванати у своїх студентів – майбутніх працівників дошкільної освіти, які закладатимуть основи полікультурного виховання у дітей дошкільного віку.

Полікультурна свідомість формується з самих ранніх років життя людини. Успіх полікультурного виховання в значній мірі залежить від того, чи займаються таким вихованням в дошкільних навчальних закладах.

На сьогоднішній день науковцями визнано, що діти дошкільного віку характеризуються відкритістю до навколишнього світу, єдністю емоційно-вольових та пізнавальних аспектів діяльності. Саме тому в цей період закладаються підвалини формування та розвитку повноцінної полікультурної особистості. Погодимось з Н.Терентєвою, що полікультурне виховання слід розглядати як частину педагогічних зусиль, що забезпечують культурно-соціальну ідентифікацію особистості, відкриті іншим культурам, національностям, віруванням. Виходячи з цього, зміст полікультурного виховання будується навколо чотирьох орієнтирів: соціокультурна, етнічна ідентифікація особистості дитини, поступове засвоєння системи понять та уявлень про полікультурне середовище, виховання позитивного ставлення до культурного оточення, розвиток навичок міжнаціонального спілкування (О.Гукаленко, Н.Терентєва, Т.Якадіна та ін.). У ході особистісного полікультурного становлення дитина проходить декілька ступенів: повага до своєї етнічної культури й усвідомлення культурних розбіжностей, толерантність, розуміння та прийняття іншої культури.

Формування етнічної ідентичності у дитини в процесі полікультурного виховання передбачає беззаперечне врахування вихователями загальних закономірностей, які співвідносяться з етапами психічного розвитку дитини. Ж.Піаже одним і перших запропонував концепцію про розвиток у дитини усвідомлення приналежності до національної групи, визначивши три етапи у формуванні етнічної ідентичності. У шести-семирічному віці дитина набуває перші – фрагментарні та несистематичні – знання про свою етнічну приналежність. В цьому віці найбільш значимими для неї є сім'я та безпосереднє соціальне оточення, а не етнічна група. У восьми-дев'ятирічному віці дитина вже чітко ідентифікує себе зі своєю етнічною групою, усвідомлює основи ідентифікації – національність батьків, місце проживання, рідну мову, зароджуються національні почуття. У молодшому підлітковому віці (10-11 років) дитина може вирізняти особливості різних народів, визначати унікальність історії, специфіку побутової культури (Piaget, Weil, 1951) [7]. Сучасні дослідники (Дробижева Л., Солдатова Г. та ін.), конкретизуючи вікові етапи розвитку етнічної ідентичності, погоджуються з поглядами Ж. Піаже, зауважуючи при цьому, на важливості впливу на зазначений процес зовнішніх, середовищних (інонаціональне оточення) факторів. Не менш суттєве значення на усвідомлення дітьми своєї етнічної приналежності має факт проживання в поліетнічному середовищі. Знаходячись в ситуаціях міжетнічного спілкування, з'являється більше можливості для порівняння своєї етнічної групи з іншими, розвивається етнічне розуміння, толерантність, формуються комунікативні навички. Беззаперечно, що відсутність

такого досвіду у дитини може призвести до зменшення інтересу до власної ідентичності. Разом з тим, дослідник (Г.Ягода, С.Томпсон, Т.Стефаненко та ін.) не заперечують того, що діти з груп меншості, будучи інформованими про домінуючу культуру через засоби масової комунікації, особисті контакти, не завжди можуть надати перевагу та визначити свою приналежність до своєї етнічної групи. “З віком та розвитком етнічної ідентичності у членів етнічних меншин зазвичай відбувається зсув до внутрішньо групової орієнтації. Не зважаючи на це, соціально бажана високо статусна група більшості може залишатися для дитини референтною, еталонною” [7; с.223]. Зазначену особливість варто взяти до уваги педагогам при здійсненні полікультурного виховання в дитячому середовищі.

Міжкультурному взаєморозумінню треба навчати дітей так само, як і терпимості. Саме це зумовлює наступні задачі педагогіки: удосконалення змісту, організації толерантного виховання, вивчення природи толерантності та способів толерантної взаємодії (Б.Гершунський, Н.Кленова, В.Коротов, В.Кукушин, А.Мудрик, Н.Нікандров, В.Новікова, Г.Чернова, Ю.Назаренко). Л.Курганська пропонує виховувати толерантність вже з дошкільного віку і пропонує такі засоби, як твори мистецтва, в першу чергу це мистецтво слова. Спочатку дитина співчуває героям казок та віршів, вчиться терпимо ставитися до прохання друзів, вихователів, батьків. У старшому дошкільному віці предметом вивчення стають емоції. Спостереження за природою, читання творів художньої літератури, приклади із особистого досвіду дозволяють дітям аналізувати свої емоції. Виховання толерантності веде до формування більш складних емоцій, таких як милосердя, співчуття.

Полікультурне виховання в багатонаціональних дошкільних закладах – це новий напрям педагогічної діяльності. Актуальність відповідної науково-практичної діяльності посилюється в міру того, що перед цими закладами стоять нові педагогічні задачі: не обмежуватись загальним розвитком дітей, а здійснювати дошкільне виховання і навчання.

Як свідчить вітчизняний і світовий досвід окремі педагоги дошкільних закладів спрощено сприймають призначення полікультурного виховання. Зазвичай його спрощують до розвитку у дитини позитивного ставлення до різних народів і їх культури. При наявності достатньої кількості представників різних етнічних груп створюють дошкільні заклади, які працюють за особливими програмами. Така практика в окремих країнах (наприклад у США) призводить до сегрегації за расовою і національною приналежністю.

Вітчизняна педагогіка свідчить про наступні науково-методичні результати полікультурного виховання: за даними анкетування дітей та батьків, яке проводилось у дошкільних закладах м. Чернівці можна стверджувати, що у кожному садочку виховуються діти різних національностей, однак елементи полікультурного виховання спостерігаються лише в окремих. У 20 дошкільних закладах, діти (75%) проявляють низький рівень позитивного ставлення до багатонаціонального оточення, тобто у них відсутні знання про людей інших національностей, або ж викривлені. 13 дитячих закладів продемонстрували середній рі-

вень позитивного ставлення до багатонаціонального оточення, який характеризується відсутністю інтересу у дітей до елементів інших культур і їх носіїв, появою зацікавленості людьми іншої національності тільки в спеціально створених умовах. 9 дитячих установ виявили високий рівень, проявляючи доброзичливе ставлення до представників як власного, так і інших етносів. Їм властиве почуття радості при зустрічі з ровесниками інших національностей, при впізнанні елементів різних національних культур. Модель виховання в цих закладах базується на ідеї залучення дошкільників до фольклору основних етнокультурних груп місцевого населення – українців, росіян, румунів, молдаван, євреїв, поляків. Практичну цінність становить досвід полікультурного виховання дошкільного навчального закладу № 1 м. Чернівці. В цій дошкільній установі обладнано етнографічний музей, де представлені експонати багатогранної культури Буковини. Червоний куточок молдавського дерев'яного будиночку, куточок російської печі та хати, а також муляж української світлиці. В музеї зібрані старовинні речі та предмети побуту: самовар, кочерга, рогац, гасова лампа, праска на вугіллі, лампадка та ікона, кужіль та веретено, домоткані килими, дерев'яна колиска з лялькою, вишиті рушники, балерка, улчор, нелестеу, цимбал. Знайомлячись з цими експонатами, діти дошкільного віку отримують наочну інформацію про культурне та історичне минуле своїх предків.

Дітей почали залучати до фольклору з вивченням російської народної творчості як найбільш зрозумілої і доступної всім дошкільникам. Згодом знайомили з молдавською, румунською і українською народною творчістю. Одночасно відшуковували тотожність та відмінність в культурах цих народів. Заняття проводили за наступними напрямками і темами: народні російські, молдавські, румунські, українські пісні; російські, молдавські, румунські, українські частушки; російські, молдавські, румунські, українські народні танці; народні російські, молдавські, румунські, українські ігри.

Крім того, вихователі з дітьми апробовують дидактичні ігри полікультурного змісту: “Граємо весілля” (російське, молдавське, румунське, українське), “Народ як одна сім'я, хоч мова у них різна”, “Подорож по карті” (по території Молдавії, Румунії, Росії, Буковини). Дітям розповідають про народні звичаї та обряди росіян, молдаван, румунів та українців. Проводяться дитячі свята, ігри, бесіди за мотивами народних традицій та обрядів: “Святки”, “В низенькій світлиці”, “Мерцишор дарує щастя”, “Капустинська вечірка” (свято осені), “Наша хата потішками багата”, (день народження дитячого садка), “Різдвяна вечірка”, “На кого весна покаже” (свято весни), “Свято Івана Купала” тощо.

Інформацію про культуру різних народів подають таким чином, щоб у дошкільників не виникали хибні уявлення про ту чи іншу національність.

Педагогам вдалося привити дітям деякі елементи полікультурності, які визначалися за наступними критеріями: правильність і повнота суджень про національну приналежність, традиції, фольклор різних народів; ступінь зацікавленості народними традиціями і творчістю; прояв емпатії по відношенню до навколишнього середовища і ровесників.

Отже, окреслене нами коло питань суттєвою мірою актуалізують проблему впровадження полікультурних освітніх моделей з урахуванням особливостей онтогенезу ідентифікації дітей, активного використання в освітніх та виховних цілях природного або спеціально створеного соціального середовища, інтегрування інформації етнічного змісту в усі навчальні предмети, виховні заходи, формування навички толерантного міжнаціонального спілкування та взаємодії в дитячому і дорослому оточенні.

1. Бойченко В.В. До загальнолюдського крізь призму національного (проблеми полікультурного виховання) // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3–4. – С. 106–112.
2. Бойченко В.В. Ідея полікультурності у змісті національної освіти // Науковий вісник Чернівецького університету: Педагогіка та психологія. – Вип. 177. – Чернівці: Рута, 2003. – № 3–4. – С. 40–44.
3. Гукаленко О.В. Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи // Известия Академии педагогических и социальных наук. – Москва – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2005. – С. 121–128.
4. Джуринский А.Н. Педагогика межнационального общения: поликультурное воспитание в России и за рубежом. – М.: ТЦ Сфера, 2007. – 224 с.
5. Развитие национальной, этнолингвистической и религиозной идентичностей у детей и подростков / Под ред. М. Барретта, Т. Рязановой, М. Воловиковой – М.: Изд-во Института психологии РАН. – М., 2006.
6. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряженности. – М., 1998.
7. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М., 2000.

The analysis of the problem of multicultural upbringing on the basis of national and foreign experience has been done in the article. Scientific approaches to the multicultural upbringing of the children of the pre-school age have been lightened. For the purpose of formation in the children of Pre-School age ethnic identity and national delicateness it, s given the essence of this phenomena, basic forms, including resources to multicultural environment. It, s done analysis to the state of investigating problem, based on the Pre-School practice of Chernivtsy region.

Key words: children of preschool age, multicultural education, investigation.

УДК 37:373.54

ББК 74.23 (4 Укр)

Роман Пахолук

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЕТНОВИХОВНОГО ПРОСТОРУ ПЕРШОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СТАНІСЛАВІВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

У статті представлено результати історико-педагогічного дослідження, яке розкриває досвід першої української Станіславівської гімназії з побудови навчально-виховного процесу на засадах етнопедагогіки. Проаналізовано реалізацію народно-педагогічних принципів у навчальній роботі, в діяльності молодіжних гуртків, об'єднань. Доведено, що Станіславівська українська гімназія була осередком виховання молодого покоління на засадах поєднання новітніх течій з традиційно-народними підходами.

Ключові слова: гімназія, виховання, народна педагогіка, вчитель, етнопедагогічні принципи, форми, традиції.

Любов до рідної землі, шанобливе ставлення до віковичних традицій свого народу є потужним джерелом духовності, моральності сучасної людини. Науко-

вці наголошують, що орієнтація на збереження національних традицій в освіті є однією з умов формування національної свідомості громадян, збереження національної самобутності та незалежності, а тенденція до зближення національних моделей науки та освіти є запорукою подолання міжнаціональних суперечностей та формування світової спільноти, що може стати важливим чинником прискорення соціального розвитку [9, с.11–16]. Тому закономірним сьогодні є зростання інтересу до вивчення національно-культурних та державницьких традицій українського народу, народних національних надбань, пошук шляхів їхнього ефективного впровадження в педагогічну теорію й практику.

Визначна роль у справі вивчення та популяризації народної педагогіки належить видатним діячам української культури В. Гнатюку, Б. Грінченку, М. Драгоманову, Ф. Колесі, І. Нечуй-Левицькому, О. Потебні, М. Сумцову. На сьогодні маємо значну кількість праць істориків, фольклористів, етнологів, присвячених вивченню розмаїтих аспектів народної педагогіки, її розвитку на різних історичних етапах (М. Гримич, Ю. Губко, Н. Жмуд, В. Кузь, М. Масрчик, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Є. Сявавко, Р. Чмелик). Актуальною залишається систематизація та узагальнення народнопедагогічного досвіду українців, поглиблення та розробка концептуальних підходів до вивчення його ролі в етноформуєчому процесі, розробка ефективних шляхів упровадження в сучасну освітню практику.

Для вирішення означених завдань важливим вважаємо історичний досвід, зокрема кінця XIX – першої половини XX століть, коли відбувалося становлення й розвиток національної освіти й виховання, ішов активний пошук в царині педагогічної теорії й практики. Ці питання глибоко висвітлені науковцями Д. Герцюком, Т. Завгородньою, І. Курляк, З. Нагачевською, Б. Ступариком, які наголошують на ролі компонентів народної педагогіки (форм, засобів, прийомів, методів) як засобів етноінтеграції та етноконсолідації в процесах етнотворення, впровадження їх у діяльність тогочасних освітніх закладів. Метою нашої статті є характеристика етновиховного простору першої Станіславівської української гімназії. Для її виконання поставлено завдання: простежити реалізацію в гімназії етновиховних принципів; розкрити форми навчально-виховної діяльності, що сприяли впровадженню цих принципів.

У другій половині XIX – на початку XX ст. у Галичині функціонували як чоловічі, так і жіночі гімназії. Діяли також заклади зі спільним навчанням й вихованням хлопців і дівчат. За формою власності вони поділялися на державні та приватні. У 1905 році засновано українську гімназію в Станіславові – перший навчальний заклад такого типу в місті, який керувався планами класичних гімназій гуманітарного типу і проводив виховання учнів “під оглядом релігійно-моральним, національним і громадянсько-суспільним..., під оглядом інтелектуальним..., фізичним, естетичним і товариським...” [6, с.8].

Навчально-виховний процес у гімназії сприяв втіленню ідеї природного виховання: всю роботу педагоги підпорядковували тому, щоби допомогти дитині розкрити природні задатки й здібності, скерувати її на правильний шлях, на добру стежину служінню рідному народові. У бесідах із батьками на-

голошувано на необхідності врахування природних можливостей дитини. Принцип природовідповідності реалізували через побудову життя гімназії з урахуванням природних особливостей учнів. Головним завданням визначено формування людини – носія й творця етнічної культури, а для вихованців гімназії, українців, – культури української. У виступах кращих педагогів звучали думки про те, що виховання має відповідати інтересам народу, жититися з етнопедагогічних джерел, бути органічною складовою народного життя. Педагоги керувалися ідеєю гармонійного розвитку особистості як єдності розумового, фізичного, духовного, морального, естетичного виховання. Розумовому вихованню відводили велику роль не лише з погляду набуття знань – розум вважали головним регулятором людської діяльності, який дозволяє дитині розрізняти добро і зло, об'єктивно оцінювати явища навколишньої дійсності, що в тогочасних умовах засилля польськомовних навчальних закладів з шовіністичною ідеологією мало вагоме значення. Духовно-моральне виховання було ідентичне народним поглядам на праведність, гріх, любов до ближнього. Щодо фізичного виховання, то тут теж вкраплено народнопедагогічний досвід загартування, чистоти душі й тіла, акуратності, здорового способу життя.

Пропагуванню й поширенню етнопедагогічних знань сприяли такі форми проведення навчальних занять, як уроки, екскурсії. Теми народнопоетичної творчості, українських традицій було включено до письмових завдань (“Родинна любов в народних думках” – для 6 кл., “Поетичність стилю в народних думках” – для 7 кл.). Часто прислів'я, приказки використовували для назви письмового чи домашнього твору (“Не вважай на врожай – сій жито, хліб буде!” – для 8 кл.) [3, с.40–41]. У ході екскурсій по найближчих околицях (Пасічна, Загвіздя, Вовчинець, Хриплин, Драгомирчани) діти знайомилися з красою рідного краю, спілкувалися зі своїми земляками – носіями національних традицій. Відвідавши український національний музей у Львові, побачили українські “скарби і святощі, збережені... заходами... митрополита Шептицького”. Однак, не цураючись свого, пізнавали й чуже: в 1914 р. учні гімназії відвідали Відень та Італію. Чи багато директорів сучасних навчальних закладів можуть розказати про організацію ними аналогічних пізнавальних мандрівок для учнів, як це робив тогочасний директор гімназії Н. Сабат? “Научна прогулянка” по Італії, організована для учнів директором й очолювана ним, тривала з 2 до 30 квітня. Діти знайомилися з архітектурними пам'ятками в Неаполі, Римі, Флоренції, Болоньї, Венеції й ін.; у Римі мали честь бути на аудієнції у Святішого отця папи Пія Х [3, с.60–61].

Народні мотиви домінували на заняттях практично з усіх предметів та в позаурочній діяльності. Так, на факультативах зі столярства й токарства, які проводилися після обіду, учні виготовляли вироби “з всілякими різьбленими після наших народних мотивів взорами і мережками, ножі, лінеали, витискачі, топірці різьблені і викладані пацьорками у всілякі взористі своєрідні мережки...” [3, с.65]. Дієвим був і такий схвалений народною педагогікою засіб виховання, як праця. Стараннями педагога В. Безкорвайного функціонував

шкільний город; учитель Л. Гаванський заклав шкільну пасіку, на якій вчив учнів бджільництву [3, с.65–66].

Зауважимо, що, поряд із колективними, значного поширення набули індивідуальні форми проведення занять: доповіді, бесіди, розмови з учнями. Велику роль відводили самостійним практичним вправам, у ході яких діти перекладали твори, збирали фольклор своєї місцевості – записували від старших людей пісні, загадки, приказки, прислів'я, готували виставки, створювали музеї народних промыслів, народного одягу.

Усвідомлюючи глибинну суть народного застереження “Розумний учитель научить, а нерозумний намучить”, велику роль у навчанні й вихованні відводили прикладу педагога, його педагогічній майстерності. Серед основних рис учителя цінували любов і повагу до особистості учня, почуття власної гідності, чесність, безкомпромісність, ідейність, любов до професії, служіння добру. Гімназію прославили імена таких навчителів, як І. Дем'янчук, О. Левицький, В. Пашницький, Н. Сабат, чийм іменем названо одну з вулиць Івано-Франківська, О. Сорохтей, О. Тисовський, Ю. Чайківський, завдяки яким створено потужну матеріальну базу гімназії, утверджено й розвинено систему учнівського самоврядування. Зазначимо, що за розвій науки і освіти в тісній єдності з вітчизняною культурою ратували як представники гуманітарної, так і природничо-математичної галузей.

Активно працювали культурно-освітні організації: “Учительська громада”, “Молода громада”, “Марійська дружина”, “Ліга”. Однією з найдавніших учнівських самоврядних організацій був “Научний кружок”, заснований 1909 р. (перший куратор – проф. П. Чайківський, голова – учень І. Рибчин). Що стосується внутрішньої структури “Научного кружка”, то вона була достатньо розгалуженою і залучала гімназистів до участі в таких наукових секціях: українознавчій, філософській, краєзнавчій, природничій, полоністичній, драматичній, музичній. Також при гімназії діяв II-й курінь “Пласту” ім. гетьмана Мазепи (Пластова організація утворилася в Станіславській гімназії у 1921 році), в якому виховувалися член провуду ОУН М. Климишин, автор знаменитого “Декалога українського націоналіста-революціонера” С. Ленкавський, відомий учений Я. Цимбалістий та інші. Студентську громаду очолювали В. Навроцький та О. Терлецький.

В арсеналі виховних й освітніх засобів, які використовувала Станіславська українська гімназія, чільне місце належить народнопедагогічним надбанням. Так, однією з традицій було відзначення пам'ятних дат, вшанування видатних діячів країнської культури – Лесі Українки, І. Франка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича й інших, що відбувалося шляхом улаштування свят, концертів, вечорів тощо. У гімназії панував культ Шевченка, що проявлялося у вивченні його творів, проведенні вечорів у його честь. Важливо, що свята проводилися як окремими класами, так і групою учнів, об'єднаних у самоврядних організаціях. У звітах гімназії зафіксовано також проведення святкових академій спільно з учнями інших закладів міста. Програма вечорів включала як твори професійних композиторів, так і українські народні пісні. Учні знайомилися з українською

літературою й історією, вивчали й декламували фольклорні твори, роз'їжджали по селах з концертами і рефератами.

Етнопедагогіка дозволяє дитині розвивати свої пізнавальні потреби через самовираження, самореалізацію і творчу активність, адже вона містить величезні накопичені віками різноманітні засоби і способи діяльності. Тому її можливості педагоги широко використовували як під час проведення навчальних занять, включаючи в теми уроків народознавчий матеріал, так і в діяльності секцій “Научних кружків”. Скажімо, члени драматичного гуртка готували сценки з вертепу, розучували коляди, щедрівки, а для дітей і підлітків рядження, вертеп, драматизація – це спосіб саморозвитку, форма вдосконалення вмінь, здібностей.

Народна педагогіка серед одвічних цінностей пропагує добро, любов до ближнього, милосердя, які найкраще проявилися у діяльності фонду для вбогих учнів, що функціонував при гімназії. Зібрані кошти використовували для закупівлі харчів, одягу, взуття, підручників, білетів у театр (!) для дітей із малозабезпечених родин [3, с.69]. Утвердженню цих цінностей сприяли також спільні богослужіння, що відбувалися щонеділі й у свята [2, с.9].

Побудова навчально-виховного процесу на народнопедагогічних началах сприяла вихованню людини доброзичливої, духовної, патріота своєї землі зі стійкими національними ідеями. Лише високогуманна, національно свідома особистість могла пожертвувати “свою цілорічну ощадність... на прикрашення воєнних могил”, як це зробили учні 4 класу [4, с.8].

Учительський збір гімназії керувався широко пропагованим народною педагогікою гуманістичним началом в освітньо-виховній взаємодії. Саме людина гуманна, чуйна, милосердна, зі світлим розумом і гарячими почуттями, благородна, людяна, здатна на самопожертву в ім'я народних ідеалів вважалася зразком виховання, а метою було плекання гармонійної особистості в межах дії рідної культури. У тогочасних умовах існування, поряд з українськими, польських навчальних закладів, подвійного тиску – онімечування й полонізації – досягти цього було надзвичайно важко, однак саме зі стін Станіславівської гімназії вийшли патріоти-націоналісти, борці за державницьку ідею, носії й творці української культури: Вітовський Дмитро – видатний державний та військовий діяч ЗУНР; Климкович Ксенофонт – поет, видавець та популяризатор у Галичині творів Т. Шевченка; Клячківський Роман-Дмитро (псевд. Клим Савур, Охрім, Білаш та ін.) – полковник УПА; Левицький Кость – найвизначніший політичний діяч Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ століття, співзасновник УНДП, з листопада 1918 р. – голова Державного секретаріату ЗУНР, потім – голова комісії з виборчої реферми при уряді, засновник і голова Національної ради у Львові; Редько Юліан – професор, філолог; Сімович Василь – український мовознавець і громадський діяч; о. Зенон Шухевич – громадсько-культурний діяч, священник та багато інших. Як бачимо, відомі непересічні особистості формувалися в тісній єдності з народною культурою. Саме народна культура, народне середовище сприяли розкриттю і зміцненню їхніх природних обдарувань, у важкі періоди життя в культурі народу вони

знаходили опертя і стимул до творчості, поєднували народознавчу ерудицію з різними напрямками своєї багатогранної діяльності.

Народнопедагогічні ідеї лежали в основі навчально-виховного процесу не лише Станіславівської гімназії, а й усіх україномовних навчальних закладів краю. Українськими народними звичаями й традиціями ґрунтовно цікавилися, наприклад, члени гуртка українців, що діяв у Рогатинській гімназії. На одному з його засідань учень І. Гундяк виголосив свій реферат “Зображення смерті в народних віруваннях і в літературній творчості”: “Цей реферат був солідно опрацьований, складався з 2 частин і його відчитано спершу на сходинах секції українців, а пізніше на загальних зборах...” [1, с.20]. Серед інших, учні готували реферати на теми: “Весільні звичаї українського народу”, “Українська дума” [1, с.20–21]. Зазначимо, що вихованці Станіславівської гімназії товаришували з учнями гімназій Рогатина, Львова, Тернополя, Бережан, практикували спільне проведення заходів, що сприяло обміну традиціями, згуртованості гімназистів.

Станіславівська українська гімназія була справжнім осередком творення наукової й педагогічної думки на засадах поєднання новітніх течій з традиційно-народними підходами. Учительський збір освітньо-виховну діяльність будував на ідеях народної педагогіки, яка лежить в основі національного виховання й виступає одним із дієвих етноформуючих та етнозберігаючих чинників. Етновиховного характеру освітньо-виховному простору надавало дотримання педагогами й учнями в навчальній та позанавчальній діяльності принципів природного виховання, природовідповідності, відповідності виховання інтересам життя рідного народу, гуманізму, гармонійності. Вихованню учнів на засадах народної педагогіки сприяли самовіддана жертвна праця учительського збору, розмаїті форми навчальної та позанавчальної роботи, діяльність гуртків, фондів та ін.

Стаття не вичерпує всіх аспектів багатогранного питання. Перспективними для наступного вивчення вважаємо проблеми етнопедагогічного наповнення навчальних предметів у гімназії, поліетнічного виміру освіти в краї на межі ХІХ – ХХ ст., співпрацю на етнопедагогічних засадах учительського збору гімназії з батьками.

1. Вісник. Літературно-науковий місячник. Орган товариства “Наукова читальня” української гімназійної молоді в Рогатині. – Рогатин, 1914. – Ч. 3-4 (липень, серпень). – 60 с.
2. ІV. Звіт Дирекції державної гімназії з українською викладовою мовою в Станіславові за шкільний рік 1921/22. – Станіславів, 1922. – 52 с.
3. ІІ. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з рускою мовою викладовою в Станіславові за рік шкільний 1913-14. – Станіславів, 1914. – 106 с.
4. ІІІ. Звіт Дирекції державної гімназії з українською викладовою мовою в Станіславові за шкільний рік 1920/21. – Станіславів, 1921. – 24 с.
5. Історія української державної гімназії в Станіславові / Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1985. – Т. 1. – С. 261–302.
6. ІХ. Звіт державної гімназії з рускою мовою навчання в Станіславові за шкільний рік 1928/29. – Станіславів, 1929. – 30 с.
7. Кріль М.М. Слов’янські народи Австрійської монархії: культурно-освітні та наукові зв’язки з українцями. 1772-1867. Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / М.М.Кріль; НАН України. Ін-т українознав. ім. І.П.Крип’якевича. – Л., 2000. – 36 с.

8. Ступарик Б., Береговський З., Грицишин М. та ін. Івано-Франківська (Станиславівська) українська державна гімназія. – Івано-Франківськ, 2000. – 350 с.
9. Хриков Є.М. Регіональні історико-педагогічні дослідження: спрямованість, значення, методологічні засади // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – № 19 (114) – С. 11–16.

The results of historical pedagogical research which exposes experience of first Ukrainian Stanislaviv of gymnasium from the construction of educational-educator process on principles of ethnopedagogicse are presented in the article. Realization of ethnopedagogicse principles is analysed in educational work, in activity of youth groups, associations. It is well-proven that Stanislaviv the Ukrainian gymnasium was the cell of education of the young generation on principles of combination of the newest flows with traditionally-folk approaches.

Key words: *gymnasium, education, folk pedagogics, teacher, ethnopedagogicse principles, forms, traditions.*

УДК 373.2:398
ББК 74.100.251

Валентина Сергеева

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ФОЛЬКЛОРУ У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті піднімається питання історичної генези використання фольклору у вихованні дітей як провідного засобу етнопедагогіки. Висвітлено думки видатних педагогів минулого та сучасних дослідників щодо освітньо-виховного потенціалу усної народної творчості, зокрема дитячого фольклору.

Ключові слова: *народна педагогіка, фольклор, дитячий фольклор, виховання дітей, науково-педагогічні дослідження фольклору; педагогічне значення фольклору.*

Корені національного характеру, мислення та самосвідомості дитини закладаються ще в ранньому дитинстві в період виховання дитини в дошкільному закладі та сім'ї. Програма "Освіта" звертає увагу на те, що дошкільне виховання має ґрунтуватись на засадах родинного виховання, народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду [2]. Ідея національного виховання, зокрема дітей дошкільного віку, є наскрізною інших державних документів, чинних освітніх програм [5].

Виховання підростаючого покоління для кожної нації є найважливішим складником національної культури. Передача культурно-історичних традицій батьків, дідів і прадідів завжди гарантувала вічність життя нації.

Всі найвидатніші педагоги світу визнавали, що виховання дитини повинно ґрунтуватись насамперед на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше має відбуватися знайомство з традиціями інших народів: від пізнання свого, рідного, національного – до пізнання чужого, багатонаціонального, світового.

У сучасній педагогічній науці виділяється окрема галузь – етнопедагогіка (народна педагогіка), яка досліджує конкретні етнічні традиції виховання. Українська етнопедагогіка, як і все українське, довгий час перебувала у тене-

тах імперського мороку. Праці видатних вчених з етнопедагогіки не вивчалися у навчальних закладах, замовчувалися або просто ігнорувалися. Між поколіннями “славних прадідів” і їх нащадків з’явилась духовна прірва. Повернути народні скарби, заповнити духовну порожнечу здатна тільки цілеспрямована система заходів впровадження у всі освітні ланки національного виховання, починаючи з дитячих садків.

Що таке “народна педагогіка”? У сучасній педагогічній літературі існують різні підходи щодо тлумачення цього наукового поняття. Серед досліджень проблеми народної педагогіки велике наукове значення мають праці Г. Виноградова, Г. Волкова, А. Ізмайлова.

Народна педагогіка передбачає передавання соціального досвіду, норм поведінки, суспільних традицій, вимог до виховання дітей. Вона виступає у моральних законах, звичаях, закріплює традиції. Пам’ятки народної педагогіки зберігається у казках, легендах, епосах, прислів’ях, приказках, які створив сам народ; відбивається у національній звичаєвості різних народів; передбачає цілеспрямоване виховання та навчання молоді на кращих ідеалах народу.

Провідним засобом народної педагогіки є фольклор.

Проблема народної творчості вперше теоретично ставиться у працях українських учених XIX ст. – І. Срезневського, М. Костомарова, А. Метлинського, М. Сумцова, О. Потєбні та ін. Етнографи, історики, мовознавці, літератори, а саме – М. Максимович, Я. Головацький, А. Метлинський, П. Чубинський, В. Милорадович, М. Дерлиця, М. Грушевський, М. Левицький, В. Антонович, М. Лисенко, С. Воробкевич та ін. вивчають, систематизують, публікують різножанрові фольклорні твори. Багато зробили в справі дослідження усної народної творчості російські фольклористи О. Афанасьєв, П. Шейн, Ф. Буслаєв, Г. Виноградов, О. Капіца, Е. Литвин, В. Анікін.

М. Грушевський стверджував, що у кожного народу перед його писемною традицією лежить довгий ряд безписемної творчості, який сягає пракультурних глибин. Фольклор і є тим колективним витвором багатьох людських поколінь. Буквальний переклад терміна “фольклор” – народна творчість. У народознавстві паралельно використовують терміни „народна творчість”, “народна поезія”, “народна словесність”, “народна поетична творчість”, “усна народна творчість” та “фольклор”. Науку про народну словесність прийнято називати “фольклористикою”. Найуживанішим у сьогоденній практиці є поняття “фольклор”. Фольклор – це народна поезія, в якій “художнє відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов’язані з їхнім життям та побутом”. Усна народна творчість узагальнює багатовіковий людський досвід; вона є носієм і втіленням народної мудрості, народного світогляду, його ідеалів. У ній відбивається національна психологія, національна свідомість народу, його історія, філософія, мораль, правові закони. Головними ознаками фольклору є його колективність, традиційність і варіантність, а також усний спосіб творення й поширення фольклорних творів.

Український фольклор різноманітний за жанровою характеристикою. Умовно фольклор поділяють на прозу і поетичний, або пісенний [12].

Надзвичайно цінною є та частина усної народної творчості, яка дістала у фольклористиці назву “дитячий фольклор” і яка супроводжує дитину від колиски до юності [3].

Публікація творів дитячого фольклору має давню історію. Ще у ХІХ ст. в зв'язку з піднесенням педагогічної думки в нашій країні ці твори, як такі, що протягом сторіч задовольняли потреби практичної народної педагогіки, звернули на себе увагу представників демократичної інтелігенції, педагогів і численних збирачів фольклору. Наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. окремими збірками та на сторінках періодичних видань було надруковано чимало дитячих пісень та ігор. Зокрема, такий жанр, як колискова пісня, вперше з'явився на сторінках альманаху “Русалка Дністрова” 1837 р. і ось уже понад 150 років їх записують і друкують збирачі народної творчості та фольклористики.

До найдавніших записів дитячого фольклору належать публікації у виданнях: “Сборник украинских песен, издаваемый Михаилом Максимовичем. Часть I” (1849), у його праці “Дни и месяцы украинского селянина” (1856), збірниках А. Метлинського “Народные южнорусские песни” (1854), П. Чубинського “Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край ” (1872, 1877), Я. Головацького “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (1878), П. Іванова “Игры крестьянских детей в Купянском уезде” (1889) і багатьох інших [4].

Особливо активно публікуються вони наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. значними добірками в часописах “Киевская старина”, “Этнографическое обозрение”, “Етнографічний збірник”, “Харьковский сборник”, “Матеріали до українсько-руської етнології” тощо.

Найзначнішою добіркою колискових пісень були записи В. Милорадовича з Полтавщини (“Народные обряды и песни Лубенского уезда, Полтавской губернии, записанные в 1888-1895 гг.”).

І у пореволюційні часи збирачі і дослідники звертались до цього виду народної творчості. Чимало своїх записів, у тому числі й дитячого фольклору, публікують відомі фольклористи-музикознавці К. Квітка, Ф. Колесса, М. Гайдай. Особливо багато в галузі вивчення російського дитячого фольклору зробив Г. Виноградов, який і запропонував термін “дитячий фольклор”, а також О. Капіца, Е. Литвин, В. Анікін та ін.; українського дитячого фольклору – В. Бойко, І. Березовський та ін. Цікавий український матеріал про дитячий побут, що певною мірою пов'язаний із фольклором, збрала і опрацювала Н. Заглада. Серед найповніших видань, здійснених у другій половині ХХ ст., можна назвати збірники “Український дитячий фольклор”, упорядником якого є В. Бойко (1962); “Мальована колисочка” (1974); “Український дитячий фольклор” (упорядник Г. Довженок, 1981), “Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки” (1984); “Дитячий фольклор” (упорядник і передмова Г. Довженок, 1986).

Народнопоетичні твори є надзвичайно цінним матеріалом для розумового, морального й естетичного розвитку підростаючого покоління; вони збага-

чують і поглиблюють знання, впливають на формування світогляду, моральних переконань, виховують естетичні почуття у дітей.

Народнопоетична творчість є супутником людини протягом всього її віку. З перших днів життя дитині співають колискові пісні. Підростаючи, дитина знайомиться з пестушками й утішками, лічилками й піснями-іграми, скороговками. Потім дитина вступає в чарівний світ казок, міркує над загадками, вчиться мудрості й досвіду з приказок і прислів'їв. Багато важливого й хвилюючого скажуть людині в юні роки і в зрілому віці перекази й легенди, різноманітні види обрядової поезії. А з піснею людина не розлучається і до останніх днів свого життя. Це все є прикладом єднання поколінь, постійного взаємозв'язку минулого і сьогодення.

Першим з видатних просвітителів минулого в Україні збагнув силу і велич народнопоетичного слова Г. Сковорода. Його творчість живилася передусім із джерел народної мудрості. Письменник-мислитель використовував у своїх творах фольклорні сюжети й образи сучасних йому жанрів усної народної словесності, зокрема дитячої, – казок, легенд, анекдотів, притч, байок. Заслуга Г. Сковороди, на думку А. Попова, полягає в тому, що він “перший цілком свідомо і цілком позитивно поставився до народної творчості” [7]. У поглядах філософа на освіту яскраво відбилася ідея народності, що має пронизувати весь процес навчання і виховання. Г. Сковорода, виховуючи і навчаючи дітей, використовував народні пісні, казки, прислів'я, байки, ігри. Його педагогічні погляди знайшли яскраве втілення у творах “Благородний еродій”, “Убогий жайворонок” та ін.

Система педагогічних поглядів Г. Сковороди синтезувалась у творчості видатного вітчизняного педагога К. Ушинського, який першим висунув і обґрунтував важливе положення педагогічної теорії – вимогу народності виховання, ввів у науковий обіг термін „народна педагогіка”.

К. Ушинський високо оцінював педагогічне значення фольклору. “А яким невичерпним матеріалом, – писав він у “Педагогічних замітках про Швейцарію”, – є південноросійська народна поезія для розвитку, найвитонченішого розвитку найблагородніших і найніжніших почуттів у серці молодого покоління!.. Отак народ потрудився для нас і створив велику мову і велику поезію”. Педагог радив пов'язувати вивчення рідної мови з пізнанням близького і рідного дитині оточення. Мова є одним з наймогутніших вихователів дитини, але вона не може замінити собою знань, набутих безпосередньо із спостережень і досвіду. Тому світ рідної мови у дошкільному дитинстві може бути повноцінним тільки у поєднанні з народознавчими знаннями, витоками рідного слова. К. Ушинський у вихованні підростаючого покоління провідним назвав принцип народності. “Рідне слово” Ушинського побудовано з урахуванням саме цього принципу. В цей підручник великий педагог вмістив 366 прислів'їв і приказок, 62 загадки, 32 народні казки, 7 скороговок тощо [13].

У 1857 р. вийшов друком перший в Україні підручник з народної педагогіки, що мав назву “Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских”. Його автором був О. Духнович, один із послідовників К. Ушинського,

котрі розвивали і збагачували ідею народності у вихованні, формування особистості дитини згідно з історією та традиціями рідного народу. О. Духнович створив шкільні підручники, в яких широко представлений український фольклор, народні вірування. Особливе місце народна творчість посідає у букварях, книгах і календарях народного читання. Популяризації народної педагогічної мудрості значною мірою сприяли художні твори О. Духновича. Особливу роль у вихованні дітей педагог надавав рідній мові, прославляв патріотизм і повагу до власного імені і походження.

Широким використанням фольклору відзначається поетична творчість П. Гулака-Артемівського, Є. Гребінки, Л. Боровиковського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського. Українські письменники, опрацьовуючи фольклорні сюжети й образи, трансформували їх у своїх творах [6].

Високо цінував народну творчість Т. Шевченко, вважав її чудовим виховним матеріалом і тому вмістив у своєму “Букварі” деякі народні думи і ряд прислів'їв та приказок.

Пізнавально-виховне значення фольклору відзначали й цінували І. Франко, Л. Українка, М. Вовчок, Я. Глібов, М. Гоголь, П. Чубинський, О. Пчілка та інші видатні літератори.

Так, зокрема, І. Франко багато працював над збиранням, систематизацією і публікацією українських прислів'їв та приказок. Він був автором першої окремої наукової розвідки про українські загадки. Його праця 1884 року “Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних” свідчить, що він вбачав генезис більшості загадок саме у народній творчості, а не в церковній книжності [14].

На основі принципу народності у вихованні та навчанні дітей був побудований національний дитячий заклад, засновником якого була С. Русова. Ідеї щодо національного виховання та принципу народності стали основою її концепцію дитячого садка в Україні. У праці “В дитячому садку” С. Русова накреслила основні вимоги до українського дошкільного закладу, серед яких названо такі: національний дитячий садок має бути проіннятий національний духом, ідеєю праці; велике місце належить відводити природознавству та мистецтву, особливо народним творам; моральне виховання має будуватись з урахуванням національних рис народу [9].

С. Русова займалась проблемами народної педагогіки, вивченням рідної мови, фольклору. Вона вважала, що третій рік життя дитини - це вік засвоєння мови: поступово дитина замінює звуконаслідувальні слова правильною лексикою рідної мови, вступає в сферу побутового спілкування. Саме в цей період сензитивного засвоєння мови народна дидактика, як зазначає учена, пропонує дитині малі фольклорні жанри: колисанки, забавлянки, потішки, лічилки, примовки, заклички, приспівки. Народні забавлянки легко запам'ятовуються дітьми. Спочатку дитина повторює окремі римуючі слова, а потім і весь текст. За допомогою забавлянок вправляють дітей у вимові важких звуків. Це не випадково, адже вони легкі для наслідування, водночас вводять дітей у світ дорослого побутового життя, прилучають до споконвічних національних цінностей,

традицій, звичаїв. Четвертий рік життя – це рік засвоєння художнього стилю рідної мови. А відтак, педагог радила всіляко використовувати у вихованні дошкільників високохудожні поетичні, емоційні, барвисті твори, серед яких називала українську поезію, билину, пісню. С. Русова вбачала, що в процесі вивчення напам'ять народних прислів'їв, приказок, пісень, віршів у дитини формується національне світобачення та національна самосвідомість. На її думку, не слід забувати і про казки, тому що образне слово приходить до дитини через зміст українських народних казок. Скільки в казці для дитини незвичайного, дивовижного і прекрасного. Реальне й вигадане вміло поєднується в казці, зачаровуючи малюка на все життя красою й образністю народного слова, сповненого добра. Слухаючи казку, діти часто хвилюються, радіють або непокояться, напружено стежать за подіями, співпереживають разом з героями.

Важливим завданням дошкільного виховання С. Русова вважала розвиток творчих здібностей дітей. При цьому вона віддавала перевагу таким засобам, як твори національного мистецтва – вироби з глини, дерева; декоративний розпис; вишивки тощо. “А ще, – писала просвітителька, – в садку має лунати гарна українська пісня, плекатися рідна мова – у творах словесних самих дітей і в розповідях виховательки”. Усна народна творчість, на думку просвітительки, – це живе джерело, яке в доступній формі донесе до малят красу української мови, елементи історії, етнографії; дошкільники дістануть перше уявлення про культуру і побут свого народу, навчаться народної мудрості [8].

Ідею національного дошкільного виховання в Галичині у другій половині XIX ст. підтримало чимало освічених українців: М. Білецька, Н. Селезінкова, С. Рудницька, Р. Шухевич, І Блажкевич, Є. Ярошинська, Н. Кобринська та ін. У перших дитячих садках (охоронках) м. Львова з дітками займалися іграми, народними співами, влаштовували вистави чи концерти за народними мотивами.

Передові педагоги-теоретики, спеціалісти з дошкільного виховання середини XX ст. такі як, О. Усова, Н. Карпінська та ін., підкреслювали, що сучасна практична педагогіка, відмовляючись або невдало пристосовуючи народнопоетичну творчість, зокрема дитячий фольклор, чимало від того втрачає. Відомі педагоги рекомендували використовувати у вихованні не лише казки, але й фольклор малих форм (забавлянки, “казочки”, пісеньки тощо). Треба зазначити, що педагогічна наука середини XX ст. приділяла питанню виховання дітей на засадах народознавства недостатню увагу. Перерва у вивченні народної педагогіки, етнографії, усної народної творчості тривала до 60-х років.

Проблеми народного виховання по-новому зазвучали лише з середини 70-х років XX ст. у педагогічному пошуку В. Сухомлинського, який своєю практичною діяльністю і творчим педагогічним доробком довів, що найвища ефективність виховної роботи досягається тоді, коли дотримується єдність наукової і народної педагогіки. На думку видатного педагога, рідне слово, народна художня творчість – це той природний фундамент, на якому можна успішно будувати сучасну систему навчання і виховання.

Значну увагу він приділяв ідеї використання казки у навчально-виховному процесі. Спираючись на кращі зразки народної казки, В. Сухомлинський

написав для дітей багато цікавих оповідань, легенд, притч, казок. Всі вони мають яскраво виражений виховний характер, спонукають дітей дарувати людям добро. Народні оповідання, пісні, думи, прислів'я, приказки, легенди В. Сухомлинський називав вічним і невичерпним джерелом народної мудрості, головною підвалиною національного виховання [11].

В останні роки інтерес до народознавства, духовного спадку народу, постулатів народної педагогіки зростає. Свідченням цього є видання цілого ряду статей у педагогічній пресі, де акцентується увага на необхідності використання надбань народної педагогіки у навчально-виховному процесі сучасних освітніх закладів.

Особливий інтерес для вчителів і вихователів становлять праці В. Скуратівського. Його книги “Берегиня”, “Погостини”, “Покуть” стали своєрідним посібником з народознавства. Вони вміщують багато фольклорного матеріалу: пісні, ігри, прислів'я, приказки, прикмети. Ці зразки народної мудрості значно розширюють світогляд дітей, прокладають невидимий місток між минулим і сучасністю. Оповідання В. Скуратівського вміщені у дитячі книжки, читанки.

Справжнім джерелом народної мудрості можна вважати книгу О. Воропая “Звичаї нашого народу”. Автор описав традиції, звичаї, обряди, а також фольклорні твори, що їх супроводжують (пісні, прислів'я, примовки), відповідно до свят народного календаря. Книга може стати у великій пригоді вихователям, методистам дитячих садків, учителям початкових класів [1].

Важливе значення для подальших досліджень різноманітних аспектів народознавства, народної педагогіки мають праці М. Стельмаховича. Особливості народної педагогіки, родинного виховання, їх освітній, розвивальний, соціалізуючий потенціал М. Стельмахович простежує у таких працях, як “Народна педагогіка”, “Народне дитинознавство”, “Мудрість народної педагогіки”, “Педагогіка життя”.

Так, у книзі “Народна педагогіка” він змістовно обґрунтовує виховні можливості дитячого фольклору у всебічному розвитку дитини. У розділі “Провідні напрями родинного виховання” М. Стельмахович конкретно доводить важливість використання фольклору у моральному, трудовому, естетичному, фізичному, розумовому вихованні дітей, зокрема дошкільного віку. Він вказує, що “основні принципи морального кодексу трудящих яскраво представлені у фольклорі...” [10].

Проблема використання народознавчого матеріалу, у тому числі високо поетичних творів українського фольклору, у вихованні підростаючого покоління стала предметом багатьох наукових досліджень нашого часу. Їй присвятили свої праці Г. Маковей, Ю. Руденко, Т. Науменко, О. Яницька, Г. Беленька, А. Богуш, С. Кириленко, В. Кузь, Є. Сявавко, З. Сергійчук, Г. Сидорко, В. Стільхо, Д. Погребенник, Н. Якимчук та ін.

Таким чином, своє слово, думку про усну народну творчість, про її виховне, пізнавальне значення залишили нащадкам видатні педагоги, письменники, такі як, Г. Сковорода, К. Ушинський, І. Франко, О. Духнович, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Загалом їх погляди збігаються на тому, що фольклор, зокре-

ма дитячий, – невід’ємна частина практичної педагогіки народу; протягом століть він формував естетичні смаки дитини, формуючи її інтелект, становлячи морально-етичну основу розвитку особистості; саме у фольклорі за багато віків відібрана лексика, художні образи, відпрацьовані жанри, доступні дитині наймолодшого віку. А відтак, само фольклор має стати першою і головною кладочкою до культури свого народу. Прилучаючи дитину до фольклору, педагоги й батьки повинні усвідомлювати: тим самим вони духовно пробуджують Людину.

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. – К.: Оберіг, 1991. – 588 с.
2. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Дитячий фольклор. – К.: Дніпро, 1986. – 185 с.
4. Кирчів Р. Розвиток теоретичних засад українського фольклору // Наукове товариство імені Тараса Шевченка і українське національне відродження. – Л., 1992. – С. 147–152.
5. Книга керівника дошкільного навчального закладу. Нормативні документи Міністерства освіти і науки України: Довідково-методичне видання / Упоряд. О.А.Копейкіна, Л.В.Гураш. – Харків: Торсінг плюс, 2006. – 512 с.
6. Коломієць В., Іванова О. Художня трансформація фольклорних мотивів і образів в українській літературі і половини XIX століття // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 2. – С. 37–44.
7. Попов П. Григорій Сковорода і українська література // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5-ти т. – К., 1959. – Т. 1. – С. 629.
8. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
9. Русова С. У дитячому садку // Витоки. Газета освітян Київщини. – 1992 (грудень). – число 8.
10. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К.: Рад. шк., 1985. – 312 с.
11. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. – К., 1977. – Т. 3.
12. Український фольклор: Хрестоматія / Упоряд. О.Ю.Бріцина, Г.В.Довженок, Н.С.Шумада. – К.: Освіта, 1997.
13. Ушинський К. Д. Твори: У 6 т. – К., 1954. – Т. 2. – С. 136.
14. Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 20. – К.: Наукова думка, 1979.

The article considers the historical aspect of the problem of using folklore, as the principal method of ethnic pedagogic, in upbringing of children. The author analyses the ideas of outstanding educationalists, both modern and those of the past, as to the educational potential and pedagogical importance of folklore and especially, children’s folklore.

Key words: *folklore, children’s folklore, upbringing of children, scientific-pedagogical investigations, pedagogical importance of folklore*

УДК 37.03.6

ББК 74.03 (4Укр) 52

Інна Стражнікова

**АСПЕКТИ ЕТНОВИХОВАННЯ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ ОСВІТИ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ПОГЛЯДАХ НАУКОВЦІВ
КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ
(на основі сучасних історико-педагогічних досліджень)**

Стаття присвячена висвітленню деяких аспектів етновиховання учнівської молоді в історико-педагогічних дослідженнях сучасності, де перевага надається певним формам, методам навчання, факторам розвитку та розкриттю творчих

сил народу, фольклору, як невід'ємної частини повсякденного життя, відкриттю бібліотек, мирному співіснуванню різних етносів тощо.

Ключові слова: педагоги, виховання, розвиток, діяльність, етнічна суспільність, українська молодь, допомога.

Вивчення розвитку вітчизняної педагогічної науки потребує глибокого аналізу життєвого шляху “носіїв” її основних ідей – теоретиків і практиків педагогіки, еволюції їхніх наукових поглядів, професійного оточення, етапів і подій життя, діяльності, світоглядних і психологічних особливостей особистості педагога, її психічної структури тощо. Такі дослідження становлять окремий вид історико-педагогічних досліджень, що називається педагогічною персоналією, і мають свої особливості.

Це пояснюється, насамперед, переглядом або новим розкриттям традиційної проблематики, відкриттям можливості об'єктивного висвітлення явищ, подій та фактів, особливо тих, які не могли стати предметом дослідження. Останніми роками історія педагогіки набуває нового статусу: стає інноваційною, більш вагомую у процесі формування мислення майбутніх поколінь учителів. Історико-педагогічна наука, як і інші галузі педагогічного знання, не може розвиватися без всебічного засвоєння того, що вже було зроблено, тобто без вивчення своєї власної історії. Пізнаючи минуле, сучасність та майбутнє науки, тенденції та закономірності її розвитку, історія науки надає можливість впливати на хід і напрями подальших наукових досліджень [2].

Гуманістична парадигма формування особистості охоплює ідеї цілісного виховання людини в найрізноманітніших аспектах психічного й соціального життя: сім'ї, школи та позашкільних установ. Здійсненню окреслених завдань значною мірою сприяє дослідження здобутків науково-педагогічної думки з проблем навчання і виховання.

Отже, аналіз останніх досліджень сучасних науковців показав, що, зокрема І. Гаспринський уважно стежив за станом і розвитком народної освіти кримських татар у другій половині XIX століття, поділяв думки про реформування і створення такої системи, яка відповідала б вимогам свого часу, враховувала ментальні особливості народу й сприяла його прогресу. Особливого значення І. Гаспринський надавав реформі старих мусульманських шкіл. Саме йому належить ідея створення новометодних шкіл у Криму, створення друкарні й видання газети, а також навчально-методичної літератури загальнотюркською мовою (зрозумілою для всіх мусульман). Однією з найяскравіших сторінок в історії вітчизняної та народної педагогіки стала джадидистська реформа народної освіти, а також внесок Ісмаїл-бея у формування громадсько-педагогічний руху - джадидизм¹, а загальноновизнаним лідером був І. Гаспринський. Він виділив три пріоритетні напрями джадидизму: 1) модернізація мусульманської общини через реформи просвітництва; 2) духовне й політичне єднання тюрко-мусульман Російської імперії; 3) форми культурної взаємодії тюрко-мусульман Росії з країнами Західної Європи (консолідація діяльності

---

¹ Джадидизм – мусульманський реформаторський рух, заснований на мовних, освітніх та культурних перетвореннях у суспільстві. Виник у Росії в другій половині XIX – на початку XX століть.

народів, програма зближення зі слов'янськими народами та християнським світом) [1]. Зaslугою руху став перехід від конфесійної й російської громадянської освіти до національно-світської без шкоди конфесійному або загальносуспільному напрямам. Провісником ідей просвітителя стала газета “Терджиман” (“Перекладач”), яка значну частину своїх шпальт відводила інформації про освіту, її зміст, методи навчання, матеріали на теми просвітництва російських мусульман, загального навчання, гендерної освіти, навчання рідної мови і статусу вчителя. Друга половина XIX – початок XX століть – це період ренесансу національної освіти кримськотатарського народу, час, що потребував прискореного розвитку національної освіти, школи, педагогічної думки й культурної взаємодії народів. Дидактичні погляди Ісмаїл-бея вирізняються тісним зв'язком навчання з реальною дійсністю, з побудовою навчання на основі врахування психологічних, етнічних і вікових особливостей дітей. Просвітитель дав рекомендації з удосконалення змісту освіти, основних принципів, форм і методів навчання, які знайшли відображення в новометодній школі, головною метою якої Ісмаїл-бей вважав виховання мислячих, громадсько-активних людей, морально готових зберігати й розвивати національні цінності. Аналіз педагогічних основ навчання в новометодних школах показав, що навчання в них ґрунтувалося на принципах зв'язку теорії з практикою, доступності, систематичності, послідовності, свідомості, активності, наочності, міцності знань, природо- і культуровідповідності, толерантності, полікультурності [1].

Іван Горбачевський - організатор, засновник чи співзасновник кількох наукових закладів на чеській землі (Українського вільного університету, Української господарської академії у Подебрадах, Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі та ін.), де могла навчатися, здобувати освіту й професію українська молодь. Для її матеріальної та моральної підтримки у Празі, І. Горбачевський та І. Пулюй заснували студентське земляцтво – Українську академічну громаду. Стараннями І. Горбачевського та громадсько-політичних діячів-українців був створений єдиний у світі Український вільний університет (у Відні – 17 січня 1921 р., в Празі – 23 жовтня 1921 р.) - саме він став осередком активної наукової праці українських науковців еміграції за межами України. На посаді ректора І. Горбачевський очолював кураторію Товариства приятелів УВУ, а також був головою Допомогового фонду української університетської науки, Комітету для міжнародної співпраці при Лізі Націй. Працюючи переважно поза межами українських етнічних земель, І. Горбачевський не забував свого українського походження, впродовж усього життя підтримував тісні зв'язки з Батьківщиною [5].

Томаш Масарик стверджував, що національна держава – це найкраща організація вираження національного інтересу, що забезпечує відтворення та розвиток етнічної суспільності, її фізичне, політичне і культурне існування. Його позиція вочевидь була налаштована на мирне співіснування дружніх народів у межах Чехословацької держави. Ліберальна позиція Т. Масарика, яка проявилася у вирішенні національних та міжконфесійних питань на Закарпатті, сприяла й тому, що закарпатські студенти, як громадяни Чехословаччини,

успішно навчалися в кращих державних вищих навчальних закладах, отримуючи високі стипендіальні дотації [7].

Окрім форм, методів навчання, його виховної функції, релігійних поглядів науковці в процесі етновиховання та полікультурності освіти виділяють навчання хореографії. На основі аналізу матеріалів визначено такі провідні соціально-педагогічні передумови відродження й розвитку народної хореографії другої половини ХХ ст.: 1) піднесення морального духу, національної самосвідомості та патріотизму населення країни; 2) актуалізація проблем естетичного виховання; 3) відбудова матеріально-технічної бази культурно-освітніх закладів; 4) створення широкої мережі закладів позашкільної та позакласної роботи, розвиток художньої самодіяльності різних мистецьких жанрів; 5) творча діяльність відомих педагогів і митців [3]. У діяльності плеяди талановитих хореографів другої половини ХХ ст., які відіграли визначальну роль у становленні та розвитку української народної хореографії, провідною тенденцією було звернення до джерел народної творчості як потужного засобу виховання, збереження та примноження національних духовних цінностей. Мистецько-педагогічна діяльність (В. Авраменко, П. Вірський, В. Верховинець, А. Гуменюк, Н. Уварова та ін.) мала неабияку цінність: а) етнографічний експеримент; б) спроба історико-педагогічного осмислення традицій вітчизняної культури й мистецтва; в) виховний фактор. Кім Василенко досліджував народний танець як: етнограф-фольклорист, хореограф-науковець, педагог-учений, практик танцювального мистецтва. Він звертався до народного танцю, як до ефективного засобу формування національної культури і моральних якостей молоді; засобу естетичного розвитку й виховання художніх смаків; передачі духовної спадщини народу наступним поколінням українців [3].

Розглядаючи українську народну хореографію як полікультурне явище, К. Василенко довів, що цьому сприяє хореографічний фольклор, який є основою народних танців. Необхідність звернутися до фольклорного танцю була зумовлена усвідомленням значущості фольклорного матеріалу в справі етновиховання молоді та потребою розширення й удосконалення навчального репертуару танцювальних колективів. Хореографічний фольклор К. Василенко представляє хорородами, побутовими, сюжетними танцями, танцями-ритуалами, танцями-обрядами, танцями в супроводі хору й під акомпанемент народних оркестрів чи ударних інструментів [3]. Чільне місце серед жанрів хореографічного фольклору педагог відводив побутовим танцям, які є невід'ємною частиною повсякденного життя народу – обрядів, ритуалів, звичаїв. Велике значення у справі формування національної культури К. Василенко надавав сюжетним танцям, які найбільш повно відображають конкретні явища навколишнього життя, природи, трудових процесів. Використання в фольклорних танцях життєвих сюжетів, історичних подій, на думку Кіма Василенка, сприяє виробленню в молоді пізнавального інтересу, вихованню патріотичних почуттів та ідеалів [3].

В основі культурницько-освітньої діяльності В. Вернадського (орієнтація на написання і видання тематичних циклів популярних книг, організація біблі-

отек, читалень, освітніх товариств, шкіл грамотності, недільних шкіл, влаштування публічних читань і лекцій) була покладена ідея піднесення культурного рівня, суспільно-історичної і наукової свідомості народу. Вчений був переконаний, що поширення “знання і мистецтва” може стати могутнім фактором розвитку і розкриття творчих сил народу, усунення суспільно-політичних і міжнаціональних конфліктів та світових суспільних катаклізмів. Вживання стосовно українців виразів “етнографічна індивідуальність з національною свідомістю”, “політична самостійність краю”, “утрачені права і національні вольності”, “українська національна ідея”, “потреби українського населення в галузі народної школи”, “плідність національного начала у народній освіті” та інші – певною мірою показують, який спектр проблем В. Вернадський пов’язував з “українським питанням” [6].

Таким чином, принципово важливим стає розгляд етновиховання та полікультурної освіти як концепції, процесу і реформи шкільної освіти. Основні зусилля необхідно спрямувати на розробку методологічних основ і змісту полікультурного компонента, доповнювати зміст освіти за рахунок регіонального шкільного компонента, залучати до процесу етновиховання й полікультурності батьків, громадськість, культурні центри.

1. Абібуллаєва Е.Е. Дидактична система Ісмаїла Гаспринського / 13.00.01: автореф. дис... канд. пед. наук. – К., 2004. – 20 с.
2. Гупан Н.М. Розвиток історії педагогіки в Україні (історіографічний аспект) / 13.00.01 : автореф. дис. доктора пед. наук. – К., 2001.
3. Жиров О.А. Розвиток української народної хореографії у мистецько-педагогічній спадщині та діяльності К. Василенка (50-90 роки ХХ ст.) / 13.00.01 : автореф. дис... канд. пед. наук. – Житомир, 2007. – 20 с.
4. Зінчук Д.С. Громадсько-політична і релігійна діяльність Василя Романюка (1925–1995 рр.) / 07.00.01 : автореф. дис... канд. історичних наук. - Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
5. Лахманюк Т.В. Науково-педагогічна та громадсько-політична діяльність Івана Горбачевського / 07. 00. 01 : автореф. дис... канд. історичних наук. – Чернівці, 2007. – 20 с.
6. Лещенко А.В. Проблеми виховання і освіти у творчій спадщині В.І.Вернадського / 13.00.01 : автореф. дис... канд. пед. наук. – Київ, 2001. – 20 с.
7. Панов А.В. Томаш Масарик і його ставлення до проблем Закарпаття в 20-30-х роках ХХ століття / 07.00.01 : автореф. дис... канд. історичних наук. – Ужгород, 2008. – 20 с.

The article is sacred to illumination of some aspects of ethnoeducation of student's young people in historically-pedagogical researches of contemporaneity, where advantage gets to the certain forms, methods of studies, factors of development and opening of creative forces of people, folklore, as inalienable part of everyday life, to opening of libraries, to the peaceful coexistence of different ethnos and others like that.

Key words: *teachers, education, development, activity, ethnic public, Ukrainian young people, help.*

УДК 378:78

ББК 74.580

Ліна Вознюк

**СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ДЗВОНАРСЬКОГО МИСТЕЦТВА**

У статті здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки майбутніх учителів музики. На матеріалі дисертаційних досліджень розкрито різні шляхи формування педагога-музиканта. Охарактеризовано основні шляхи підготовки студентів музично-педагогічних факультетів до виховання учнів основної школи засобами дзвонарського мистецтва.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів музики, учні основної школи, дзвонарське мистецтво, етнопедагогічні засоби.

Проблема підготовки майбутніх учителів музики віддавна була предметом наукових досліджень. Опрацювання психолого-педагогічної літератури засвідчило, що шляхи розв'язання цього питання розкрито в працях М. Андрієвської, Т. Бодрової, О. Бузової, В. Волкова, І. Грінчук, Л. Кожевникової, В. Лісового, Л. Масол, Н. Миропольської, Л. Москальової, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Соколової, М. Ткач, О. Теплової, Л. Філоненко, В. Фрицюк, О. Щолокової та інших. Однак, із плином часу педагогічна практика висуває нові вимоги, що приводить до виділення сучасних проблем, на вирішення яких спрямовують свої зусилля інші вчені.

Українські педагоги-дослідники продовжують пошуки шляхів оптимізації та покращення якості навчально-виховного процесу в системі підготовки майбутніх учителів музики. До цього закликають положення закону України про вищу школу, спрямовані на підвищення якості її діяльності, коли сукупність властивостей особистості з вищою освітою має відображати “професійну компетентність, цілісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні й матеріальні потреби, так і потреби суспільства” [9, с.75]. Тому, нинішня система освіти вимагає оновлення змісту, методів і форм навчально-виховного процесу. Це також передбачає розробку нової моделі підготовки майбутнього педагога-музиканта у вигляді єдиної науково-методичної системи та застосування її в дійсності.

Постать сучасного вчителя різнобічно розглядається в психолого-педагогічній літературі. Так, на думку А. Бойко, він повинен бути професіоналом світового рівня, компетентною, вільною, духовно-моральною особистістю, орієнтованою на цінності національної і світової культури. Тому дослідниця пропонує, у зв'язку із входженням закладів освіти України III – IV рівнів акредитації до Болонського процесу, постійне оновлення якості й змісту навчання, навчальних планів, програм і підручників, введення у навчальний процес інноваційних технологій, нової номенклатури предметів [2, с.28]. Корисним щодо вирішення проблеми підготовки майбутнього вчителя музики є ди-

сертаційне дослідження В. Долженко, присвячена вихованню духовних цінностей у студентської молоді в полікультурному просторі [8]. У контексті проблеми, що розглядається, не менш вагомими є наукові студії В. Подрезова, який досліджує формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва. Це має відбуватися на основі прилучення майбутніх педагогів до духовних цінностей нашого суспільства [18]. Саме такі якості потрібні майбутньому педагогу-музиканту для реалізації основних принципів викладання музики: єдність музичного навчання, виховання та розвитку учнів; взаємозв'язок музичної культури суспільства й музичної культури особистості; єдність національного та загальнолюдського в змісті музичної освіти; цілісність опанування музичного в різноманітності його зразків і професійної творчості, класичної та сучасної музики; її взаємодія з іншими видами мистецтва (літературою, театром, хореографією, візуальними й екранними мистецтвами) [15, с.530]. Водночас реалізація цих вихідних положень організації навчально-виховного процесу сприятиме використанню педагогом-музикантом виховного потенціалу дзвонного мистецтва в роботі з учнями-підлітками. Загалом же виникає необхідність переорієнтації вищої музично-педагогічної освіти на підготовку майбутнього вчителя музики широкого профілю, яка б відповідала новим освітнім тенденціям щодо вирішення зазначених проблем.

За останні роки в Україні було захищено чимало дисертацій із різних аспектів підготовки майбутніх фахівців у сфері музичного мистецтва. Цій проблемі присвячені студії Н. Філіпчук, яка висвітлює роль видатних діячів культури й мистецтва Західної України першої половини ХХ ст. у розвитку музичної освіти, наголошує на значенні музичних товариств у розбудові національної системи професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів. На основі вивчення історичних джерел та архівних документів і матеріалів, дослідницею виявлено культурно-історичні передумови становлення та розвитку музичної освіти на західноукраїнських землях, обґрунтовано вплив народного мистецтва на відбір і структурування змісту професійної підготовки майбутніх музикантів у навчальних закладах різних типів і рівнів [23, с.18].

Проблему формування готовності вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності на основі інтегративного підходу розробляє М. Назаренко. Науковець висвітлює методологічні основи процесу інструментально-виконавської підготовки сучасного вчителя музики, проводить ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми, вивчає структуру інструментально-виконавської діяльності сучасного вчителя музики. Зокрема доказує, що оптимізація інструментально-виконавської підготовки студентів мистецьких факультетів вищих педагогічних навчальних закладів можлива за умови реалізації інтегративного підходу. М. Назаренко виявляє необхідність використання народної танцювальної та балетної музики в інструментально-виконавській підготовці студентів мистецьких факультетів педагогічних університетів [17, с.18].

О. Плохотнюк свої наукові студії присвятив вивченню проблеми підвищення ефективності формування професійно-ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі музично-виконавської дія-

льності. У дослідженні визначено сутність і структуру професійно ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів-музикантів, а також чинники, що впливають на формування зазначеної якості в студентів, обґрунтовано педагогічні умови, за яких забезпечується ефективне формування професійно ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей. Автором розроблено методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи в класі ансамблю духових і ударних інструментів, розробки та використання ігрових ситуацій, концертів-лекцій, тематичних заходів [20, с.18].

Стрімкий розвиток і активне використання в педагогічному процесі сучасних інформаційних технологій вимагає суттєвих змін у системі професійної освіти. У зв'язку з цим появляються дисертаційні дослідження щодо застосування вище зазначених технологій у підготовці студентів музично-педагогічних спеціальностей. Так, О. Коневщинська досліджує проблему формування медіа-культури майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки. В її роботі охарактеризовано теоретичні засади формування медіа-культури, проаналізовано сучасний стан фахової підготовки майбутніх учителів музики. Розглянуто сутність поняття “медіа-культура”, зокрема здійснено авторське тлумачення поняття “медіа-культура вчителя музики” як динамічної інноваційної підсистеми, яка є синергетичним результатом взаємодії інформаційно-професійної та музично-педагогічної діяльності в системі підготовки педагога-музиканта. У дослідженні розроблено авторську теоретичну модель формування медіа-культури майбутніх учителів музики в процесі професійної підготовки. Дана модель передбачає застосування у навчально-виховному процесі системи інноваційних форм і методів навчання, а також медіа-комплексу, спрямованого на формування медіа-культури майбутніх учителів музики [12, с.19].

У дисертації В. Луценко подано нове практичне вирішення актуальної педагогічної проблеми формування творчої активності вчителів музики засобами комп'ютерних технологій. На основі філософських, психолого-педагогічних, музикознавчих джерел, практичного досвіду обґрунтовано й сформульовано поняття “творча активність майбутнього вчителя музики”. Охарактеризовано шляхи застосування комп'ютерних технологій у музичній освіті й підготовці майбутнього вчителя музики, визначено й окреслено зміст поняття “музично-комп'ютерні технології”. Теоретично обґрунтовано принципи, педагогічні умови, етапи, методи та розроблено модель формування творчої активності засобами музично-комп'ютерних технологій. Визначено критерії, показники й рівні сформованості творчої активності майбутнього вчителя музики, розроблено та впроваджено в практику поетапну методику формування творчої активності вчителів музики засобами комп'ютерних технологій [14, с.18].

Покращенню фахової підготовки майбутніх учителів музики на основі особистісно орієнтованого навчання присвячено дисертації О. Цюряк і П. Косенка. Перша дослідниця розглядає проблему методики застосування особистісно-орієнтованих технологій навчання в процесі диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики. Нею проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії і методиці музичного навчання, визначено її

специфіку, виокремлено сучасні підходи до підвищення ефективності фахової діяльності майбутніх учителів музики, уточнено базові поняття дослідження, конкретизовано зміст і структуру досліджуваних умінь, розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови формування механізму реалізації особистісно орієнтованих технологій навчання студентів [24, с.16]. П. Косенко займається проблемою вдосконалення методики навчання гри на музичному інструменті майбутнього вчителя музики на основі особистісно орієнтованого підходу. Ним здійснено історико-теоретичний аналіз наукової літератури з питань дослідження, запропоновано власну інтерпретацію поняття *особистісно орієнтоване навчання* майбутнього вчителя музики. Розроблено й експериментально перевірено методику особистісно орієнтованого навчання студентів гри на музичному інструменті, яка базується на визначених педагогічних умовах [13, с.17].

У дисертаційному дослідженні О. Прядко розглянуто проблему розвитку співацького голосу майбутніх педагогів-музикантів, проаналізовано методичні аспекти процесу їхньої вокальної підготовки. Охарактеризовано стан процесу розвитку співацького голосу студентів, конкретизовано основні поняття вокального розвитку: “співацький голос” і “розвиток співацького голосу”, визначено й обґрунтовано критерії, показники та рівні вокального розвитку. Розроблено та теоретично обґрунтовано методику розвитку співацького голосу майбутніх педагогів-музикантів, експериментально доведено її ефективність. В основу методики покладено здійснення розвитку співацького голосу за п'ятьма напрямками вокальної підготовки студентів, а саме: мотиваційно-стимулювальним, вокально-технічним, оцінювальним-аналітичним, вокально-теоретичним, художньо-виконавським [21, с.19].

Наукова робота О. Полатайко присвячена формуванню художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики в процесі інтерпретації творів мистецтва, де досліджується феномен художньо-образного мислення. Визначено й теоретично обґрунтовано сутність і структуру поняття “художньо-образне мислення майбутнього вчителя музики”, доказано вагому роль вербальної художньо-педагогічної інтерпретації у формуванні художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики та обґрунтовано її художньо-педагогічний вплив на особистість [19, с.18].

Проблемою наукових студій В. Тушевої стали теоретико-методичні аспекти науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики в професійній підготовці, формування вокально-звукової культури та засади професійного розвитку майбутнього педагога-музиканта [22]. У дисертації М. Вовк обґрунтовано формування професійно-педагогічного мислення майбутнього вчителя музики засобами науково-дослідної діяльності [5]. Т. Бодрова у своїй дисертації пропонує здійснювати підготовку майбутніх учителів музики за допомогою використання в професійній діяльності української музично-педагогічної спадщини [1], а дослідник О. Чигирин за допомогою формування досвіду співтворчої виконавської діяльності майбутнього вчителя музики в процесі диригентсько-хорової підготовки [25].

Важливе значення для нашого дослідження мають наукові погляди О. Бузової щодо поліхудожнього виховання студентів музичних спеціальностей, які висвітлено в кандидатській роботі дослідниці [3]. На її думку, “підготовка фахівців для здійснення завдань музичної освіти в нових умовах суспільного розвитку потребує винайдення й розробки нових, відповідних часу, підходів. Одним із них виступає оволодіння майбутніми спеціалістами навичками розкриття поліхудожнього потенціалу унікальних сторінок історії та характерних особливостей художньої мови різноманітних видів українського мистецтва”, зокрема дзвонарського, яке є значним внеском у скарбницю надбань людства, розвій світової цивілізації загалом” [4].

Таким чином, не зважаючи на широкий спектр наукових досліджень у галузі музичної педагогіки, система фахової підготовки майбутнього вчителя музики ще не вирішує всіх нинішніх проблем музичної освіти. Тому, на сучасному етапі розвитку вищої школи на часі нові наукові розробки, що допоможе покращити професійну підготовку майбутніх педагогів-музикантів.

У час негативної дії глобалізаційних процесів актуалізується питання національного виховання, збереження самобутності представників кожної нації, як запоруки не тільки виділення її внеску в загальносвітові культурні надбання, а й основи покращення виховання підростаючої особистості. Саме тому виникає проблема підготовки майбутніх учителів музики до виховання учнів основної школи етнопедагогічними засобами, зокрема дзвонарським мистецтвом, застосування народного досвіду формування шанобливого ставлення до нього. Тому, вельми актуальною проблемою бачиться розробка педагогічних основ розв’язання цього питання.

Нинішня увага дослідників до дзвонів і дзвонарського мистецтва активізувала студії їх історії, розповсюдження цих унікальних музичних інструментів в Україні, їхній зв’язок із церковним ритуалом, обрядовими звичаями українців, різними функціями в житті тощо. Сформувалася нова галузь науки – українська кампанологія (дзвонознавство), предметом якої є вивчення дзвонів і дзвонів, зокрема їхніх педагогічних аспектів. Почастішали повідомлення в засобах масової інформації про оздоровчу дію музики дзвонів на людей, що намагаються довести науковці й розробити відповідні психолого-педагогічні основи оздоровлення засобами церковних дзвонів. Водночас розглядаються шляхи підготовки майбутніх педагогів до використання відомостей про дзвони та їхню музику в роботі з дошкільниками [10, с.62–67]. Подібна робота продовжується в школі [16, с.11–13], чому сприяє навчання студентів музично-педагогічних факультетів застосовувати відомості про дзвонове мистецтво у вихованні молодших школярів [7, с.78–83] і формування інтересу майбутніх педагогів до нього [6, с.256–263]. Тут особливу користь бачать у вивченні з позицій української етнопедагогіки питання зміцнення духовного здоров’я дітей і підлітків засобами музики дзвонів [11, с.270]. Але цей процес гальмується низьким рівнем компетентності педагогів, зокрема вчителів музики, у сфері дійового використання виховних аспектів дзвонowego мистецтва, що обумовлено рядом об’єктивних і суб’єктивних причин. Корисним для вирішення багатьох суперечностей є об-

грунтування О. Бузовою поліхудожнього потенціалу вивчення дзвонарського мистецтва України в контексті системи музичної підготовки майбутнього вчителя музики [4]. Однак, у цих студіях більше уваги приділяється змістовому компоненту навчального процесу й менша іншим його складовим. Це не сприяє вирішенню всіх суперечностей у підготовці вчителів музики до виховної роботи з підлітками. Проблема бачиться у відсутності розроблених педагогічних засад підготовки майбутніх учителів музики до використання виховного потенціалу дзвонарського мистецтва в роботі з учнями основної школи.

У нашому досвіді експериментальної роботи за об'єкт дослідження вибрано навчально-виховний процес на музично-педагогічних факультетах вищих навчальних закладів. Предметом наукових студій є використання дзвонарського мистецтва у системі фахової підготовки майбутніх учителів музики. Метою свого дослідження ми визначили в необхідності обґрунтування педагогічних умов ефективного застосування дзвонарського мистецтва у навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів музики. Відповідно до цього завданнями наукового пошуку є виокремлення педагогічних можливостей дзвонарського мистецтва в збагаченні виховного потенціалу майбутніх учителів музики; розроблення й апробування моделі особистості вчителя музики, компетентного у сфері застосування виховного потенціалу дзвонарського мистецтва в роботі з учнями основної школи; вироблення практичних рекомендацій застосування дзвонарства в навчально-виховному процесі підготовки майбутніх учителів музики.

Гіпотезою нашого дослідження є включення в компоненти навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів музики етнопедагогічних засобів залучення дітей до дзвонарського мистецтва як засобу їхнього розвитку та оздоровлення, що сприятиме покращенню компетентності педагогів-музикантів у сфері виховання учнів основної школи.

Практичну значущість нашого дослідження ми вбачаємо в розробці моделі підготовки майбутніх педагогів-музикантів до комплексного використання виховного потенціалу дзвонарського мистецтва, а теоретичну цінність наших студій – в обґрунтуванні поліхудожнього, естетичного потенціалу дзвонарського мистецтва у педагогічному процесі основної та вищої школи, розкритті можливостей оздоровлення засобами церковних дзвонів, виділення їхньої перспективи в збагаченні морально-духовного розвитку особистості школяра.

Отже, ґрунтовний аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми підготовки майбутніх педагогів-музикантів виявив реальний її стан, який не відповідає повною мірою розвитку сучасної особистості та суспільства. Зокрема з'ясовано, що питання підготовки майбутніх учителів музики до виховання учнів основної школи засобами дзвонарського мистецтва ще не розроблене в педагогічній науці. Тому, з використанням надбань попередніх дослідників, ми пропонуємо свої шляхи вирішення вище зазначеної проблеми й вважаємо, що покращенню фахової підготовки майбутніх учителів музики сприятиме застосування виховного потенціалу дзвонарського мистецтва в роботі з учнями основної школи. Нами вже визначено пріоритетні напрямки наукових студій, обґрунтування та реалізація яких є завданнями подальших досліджень.

1. Бодрова Т. Підготовка майбутніх учителів музики до використання української музично-педагогічної спадщини у професійній діяльності. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2006. – С. 18.
2. Бойко А. Науково-методичний супровід професійно-педагогічної підготовки вчителя // Рідна школа. – 2009. – № 12. – С. 28–32.
3. Бузова О. Поліхудожнє виховання як засіб вдосконалення музичної підготовки майбутніх учителів музики: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – Київ, 2004.
4. Її ж. Поліхудожній потенціал вивчення дзвонарського мистецтва України в контексті системи музичної підготовки майбутнього вчителя музики. – Режим доступу: www.bdpu.org/scientific_publishend/pedagogics_4_2005/21-93k.
5. Вовк М. Формування професійно-педагогічного мислення майбутнього вчителя музики засобами науково-дослідної діяльності: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Кіровоград, 2008.
6. Вознюк Л., Кіндратюк Б. Формування інтересу майбутніх педагогів до вивчення дзвонарства // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XXII–XXIII. – С. 256–263.
7. Вознюк Л. Підготовка майбутніх учителів музики до використання дзвонарства в роботі з молодшими школярами // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XXVIII–XXIX. – С. 78–83.
8. Закон України “Про вищу освіту”: Зі змінами, внесеними згідно із законом № 380 (380–15) від 25.12.2002 // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 75.
9. Долженко В. Виховання духовних цінностей у студентської молоді в полі культурному просторі: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – Луганськ, 2006.
10. Кіндратюк Б. Підготовка майбутніх педагогів до використання дзвонарства в роботі з дошкільниками // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XIX–XX. – С. 62–67.
11. Кіндратюк Б. Духовне здоров'я школярів і музика дзвонів: Етнопедагогічний аспект. Наук.-метод. посіб. / АПН України, Науково-методичний центр “Українська етнопедагогіка і народознавство”. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2005. – 270 с.
12. Коневщинська О. Формування меді -культури майбутніх учителів музики. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2009. – С. 19.
13. Косенко П. Методика особистісно орієнтованого навчання гри на музичному інструменті майбутнього вчителя музики. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2009. – С. 17.
14. Луценко В. Формування творчої активності майбутнього вчителя музики засобами комп'ютерних технологій. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Житомир, 2009. – С. 18.
15. Масол Л. Музика у школі // Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України; гол. ред. В.Кремень. – Київ: Юріком, 2008. – С. 530–531.
16. Московчук Л. До питання про виховний і оздоровчий вплив церковного дзвону на учнів ЗОШ // Рідна школа. – Київ, 2005. – № 7. – С. 11–13.
17. Назаренко М. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності на основі інтегративного підходу. – Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Черкаси, 2009. – С. 18.
18. Подрезов В. Формування духовної культури майбутнього вчителя засобами музичного мистецтва: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. –Луганськ. – 2003.
19. Полатайко О. Формування художньо-образного мислення майбутнього вчителя музики у процесі інтерпретації творів мистецтва. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2010. – С. 18.
20. Плохотнюк О. Формування професійно ціннісних орієнтацій студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у процесі музично-виконавської діяльності. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Луганськ, 2009. – С. 18.
21. Прядко О. Методика розвитку співацького голосу у майбутніх педагогів-музикантів. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2009. – С. 18.
22. Тушева В. Теоретичні і методичні основи формування науково-дослідницької культури майбутніх учителів музики у професійній підготовці: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – Київ, 2009.

23. Філіпчук Н. Підготовка майбутніх фахівців музичного мистецтва у навчальних закладах Західної України (перша половина XX століття). Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2009. – С. 18.
24. Цюряк І. Методика застосування особистісно орієнтованих технологій навчання в процесі диригентсько-хорової підготовки майбутнього вчителя музики. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2009. – С. 16.
25. Чигирин О. Формування досвіду співтворчої виконавської діяльності майбутнього вчителя музики в процесі диригентсько-хорової підготовки: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. – Київ, 2008.

In the article is carried the analysis of the psychology-pedagogical literatures on issue of preparation of future music teachers. On material of dissertation researches are exposed the different ways of forming of teacher-musician. Is described the maintenance of preparation of students of musical-pedagogical faculties to education of students of basic school by facilities of bell ringing art.

Key words: *preparation of future music teachers, students of basic school, bell ringing art, ethnopedagogical facilities.*

УДК 378.016:[37.0113-051:3733]:34(477)

ББК 74.200.25

Ольга Грошовенко

ВИКОРИСТАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена проблемі використання етногафічного матеріалу в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації завдань громадянської освіти та виховання молодших школярів.

Ключові слова: *підготовка учителя початкових класів, етнокультурні традиції, громадянська освіта та виховання молодших школярів.*

В умовах величезних змін в соціальному, економічному і політичному житті України особливої актуальності набуває проблема громадянської освіти та виховання підростаючого покоління. Основні програмні орієнтири щодо виховання громадянина України визначені в Законі України “Про освіту”, Державній національній програмі “Освіта. Україна XXI століття”, Національній доктрині розвитку освіти, Концепціях національного, громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та інших документах. В них наголошується, що домінантною основою розвитку українського суспільства є виховання “свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури” [2].

Формування патріота та гуманіста відбувається уже в початковій школі через такі навчальні предмети як українська мова, українське читання, курс “Я і Україна. Громадянська освіта”, де кожен урок має бути пронизаний гордістю за рідний край, культуру, звичаї та традиції народу, де формується повага до державних і національних символів України. У процесі навчання в учнів фор-

муються уявлення та поняття про цілісність світу, природне та соціальне оточення як середовище життєдіяльності людини [7, с.246]. Однією із специфічних особливостей курсу “Я і Україна”, що реалізує освітню галузь “Людина і світ” є створення передумов для усвідомленого сприймання і засвоєння молодшими школярами соціальних та морально-правових норм, історичних, національно-культурних традицій українського народу. Програмою “Я і Україна. Громадянська освіта” передбачено вивчення курсу на глибоко національній основі, із використанням на уроках елементів народної творчості, овіяної національним колоритом, через яку найкраще і найвлучніше можна показати молодшим школярам мелодійність і красу української мови, культури тощо. Підготовка учителя до реалізації завдань громадянської освіти та виховання у початковій школі здійснюється у процесі вивчення курсу “Людина і світ” з методикою викладання. У системі фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів курс громадянської освіти з методикою викладання є провідною галуззю, що забезпечує засвоєння студентами різних видів соціального досвіду, системи суспільних цінностей, морально-правових норм та традицій. Метою даного курсу є підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного реалізувати завдання громадянської освіти та виховання у початковій школі. У процесі вивчення курсу відбувається активізація потреб та мотивів майбутніх учителів, їх професійне та життєве самовизначення; утвердження світогляду, стійкої системи ціннісних орієнтацій та ідеалів. Курс “Людина і світ” з методикою викладання передбачає забезпечення майбутніх учителів системою знань про педагогічні цілі та зміст навчального предмета, мету, завдання громадянської освіти і виховання молодших школярів, методи, засоби і форми організації процесу вивчення основ громадянської освіти, психологічні механізми формування у молодших школярів громадянськості як внутрішньої якості особистості. В процесі вивчення курсу “Людина і світ” студенти мають змогу засвоїти елементи громадянських знань, умінь, цінностей, що входять до змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової школи, алгоритми структурування змісту громадянської освіти у початковій школі, принципи виховання громадянських якостей учнів молодшого шкільного віку. У процесі лабораторних занять майбутні педагоги аналізують зміст діючих програм та підручників щодо реалізації завдань громадянської освіти та виховання з учнями початкової школи, вивчають класифікацію методів навчання громадянської освіти тощо. Враховуючи специфіку курсу громадянської освіти у початковій школі, нами було поставлено завдання з’ясувати чи володіють майбутні педагоги знаннями щодо використання етнокультурного матеріалу в процесі вивчення молодшими школярами курсу “Я і Україна”.

Метою статті є виявлення стану розуміння майбутніми учителями народних традицій, усвідомлення ними їх значення у процесі вивчення молодшими школярами курсу “Я і Україна. Громадянська освіта”.

Проблеми громадянського виховання підрастаючого покоління за всіх часів привертала увагу вчених. Теоретичні основи громадянського виховання закладені в роботах Ю.Авер’янова, А.Гаязова, А.Гаджиєва, Б.Вульфа, Л.Бе-

ляєвої, Н.Іванової, В.Князева, В.Лугового, М.Поташника, М.Рогозіна, М.Рожкова, В.Сухомлинського, О.Сухомлинської. Різноманітні соціальні й політичні аспекти громадянського виховання молоді розглядалися Л.Аманбаєвою, І.Бехом, А.Мудриком, М.Нікандровим, Г.Філоновим, Є.Ямбургом та ін. Закономірності процесу формування громадянської свідомості як важливої складової загального розвитку особистості стали предметом вивчення багатьох педагогів і психологів (О.Дубасенюк, І.Льїнський, І.Кон, А.Макаренко, І.Мар'єнко, В.Плахтеєва, М.Пряжников, В.Сухомлинський, Г.Філонов). Виявленню умов формування громадянськості школярів присвячені роботи І.Андрухи, В.Арешонкова, Є.Бондаревської, Г.Гревцевої, Т.Іванової, П.Ігнатенка, Л.Карцева, Н.Косаревої, Л.Крицької, В.Муханова, В.Поплужного, О.Сухомлинської та ін. Проблема формування у молодших школярів громадянських якостей особистості досліджувалась у працях Н.Бібік, Л.Деркач, П.Ігнатенко, Н.Коваль, О.Савченко та ін. Науковими колективами під керівництвом О.Сухомлинської, Р.Арцишевського розроблена концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності й становлення цінностей громадянського суспільства.

У працях вчених (Л.Биркун, С.Борисова, Г.Кіт, В.Кузь, С.Ніколаєва, В.Плахотник, О.Савченко, Н.Скляренко, Г.Тарасенко, К.Чорна та ін.) порушуються дидактичні аспекти підготовки вчителя до національного виховання, використання народознавчого матеріалу у процесі громадянської освіти та виховання молодших школярів.

Громадянська освіта є важливою складовою становлення демократичної держави й громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості людей. Тому вона стає невід'ємним компонентом навчально-виховного процесу. Це складний і багатоаспектний процес, що потребує системного залучення науково-практичних освітньо-виховних зусиль. Упродовж останнього десятиріччя в Україні формується система громадянської освіти. За цей час напрацьовано певну правову базу, зафіксовану в законодавстві України у галузі освіти, й методологічну базу, що знайшла відображення у відповідних концептуальних документах і дослідженнях; новий зміст освіти, відображений у Державному стандарті освіти і навчальних програмах, значну кількість педагогічних розробок цієї тематики як у вигляді посібників, дидактичних матеріалів, рекомендацій МОН України, так і розробок обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти й окремих учителів; досвід викладання громадянської освіти вчителями й методистами системи післядипломної педагогічної освіти, які пройшли перепідготовку за спеціалізацією "громадянська освіта" в рамках міжнародних проектів і відповідних тренінгів. Таким чином, можна констатувати, що в Україні нагромаджено значний доробок у галузі громадянської освіти і виховання. Проте, проблема підготовки учителя до формування громадянської свідомості підростаючого покоління на народних традиціях, на наш погляд, є актуальною та потребує науково-практичної розробки.

З метою виявлення розуміння майбутніми учителями значення народних традицій у процесі громадянської освіти та виховання учнів початкової школи нами було проведено спеціальне опитування, яким було охоплено 125 студентів 4 курсу Інституту педагогіки та психології Вінницького державного педагогічного університету за напрямом підготовки “Початкова освіта”. Анкета містила декілька питань, об’єднаних спільною темою. Так, ми ставили за мету з’ясувати чи розуміють майбутні педагоги зміст поняття “народні традиції”, якого значення надають використанню народних традицій у процесі вивчення молодшими школярами курсу “Я і Україна. Громадянська освіта”. Крім того, нам було цікаво дізнатись, які саме традиції є основою формування у молодших школярів громадянських якостей особистості, культури поведінки, міжособистісних взаємин тощо.

В процесі опрацювання анкетних даних нами було відмічено той факт, що більшість майбутніх педагогів відчувають деякі труднощі у визначенні самого поняття “народні традиції”, виявляючи досить однобічне його трактування. Так, народні традиції студенти розуміють як “деякі дії, що передаються із покоління у покоління” (28 %); “культурно-історичні форми поведінки” (18 %); “певні обрядові дії, що закріпились у народному календарі” (12 %). 42 % опитаних вдається до більш повного трактування поняття народних традицій: “це елементи культурної спадщини, які передаються наступним поколінням і зберігаються протягом тривалого часу в суспільстві”. Щодо значущості використання народних традицій у процесі громадянської освіти і виховання молодших школярів, 86 % опитаних обрали позитивну відповідь, аргументуючи це тим, що “народні традиції є основою формування особистості”; “народні традиції допомагають виховати справжнього патріота своєї Батьківщини”; “використання народних традицій – найефективніший шлях формування високоморальної особистості”. Однак, дещо насторожує той факт, що серед майбутніх педагогів виявились такі, що не надають особливого значення народним традиціям як засобу виховання підростаючого покоління (14 %). Подальший аналіз анкетних даних дає підстави для висновку про те, що більшість майбутніх педагогів, розуміючи значення використання народних традицій, обмежується досить коротким їх списком. Так, у більшості випадків, вибір студена зупиняється лише на використанні традицій відзначення народних та релігійних свят, що спотворює зміст самого поняття, унеможлиблює використання учителем багатой спадщини українського народу. Варто лише згадати народні традиції, які стосуються дотримання морально-етичних норми поведінки, народної культури здоров’я, слово-терапії, засудження шкідливих звичок, допомоги та взаємодопомоги, турботи про майбутнє покоління, виховання працею, що знайшло відображення у вивершених згустках народної мудрості. Результати проведеного опитування показали недостатню професійну готовність майбутніх педагогів до реалізації завдань громадянської освіти та виховання молодших школярів на народній основі. Знаючи методику викладання громадянської освіти, добре орієнтуючись у змісті, методах та формах роботи з молодшими школярами, студенти не завжди можуть навести приклади героїчного минулого нашого народу, продемонструвати високий рівень знання

фактичного матеріалу. Так, на запитання щодо використання народних творів у процесі вивчення тієї чи іншої теми, розділу, чи змістової лінії курсу “Я і Україна. Громадянська освіта”, у більшості випадків (57 %) ми отримали негативну відповідь. Аналіз анкетних даних став основою для перегляду змісту курсу “Людина і світ” з методикою викладання та подальшого проектування його на більш ширше використання у навчально-виховному процесі матеріалу етнокультурного спрямування, виділення окремого змістового модуля, що дозволить майбутньому вчителю вільно використовувати етнопедагогічні засоби у процесі викладання курсу громадянської освіти у початковій школі. Навчальна дисципліна “Людина і світ” має значний освітній та виховний потенціал, який у практиці недостатньо реалізується, що підтверджується загальними тенденціями педагогічних реалій, а також результатами емпіричного досвіду. Студенти, вивчаючи методику викладання даної дисципліни, не виявляють достатньої готовності презентувати національну культуру та відстоювати її цінності. Проблема такого стану, на нашу думку, у недостатньому науково-методичному забезпеченні курсу “Людина і світ” та використанні його виховного потенціалу.

Таким чином, стан підготовки майбутнього учителя до реалізації завдань громадянської освіти та виховання молодших школярів є об’єктивною потребою змістової переорієнтації курсу громадянської освіти. На нашу думку, курс “Людина і світ” з методикою викладання має паритетно містити, крім методичних аспектів, фактичний матеріал суспільствознавчого, етнокультурного характеру. Викладання курсу об’єктивно має здійснюватись на міжпредметній основі, в його конструюванні варто уникнути дублювання наукопізнавального матеріалу таких курсів як “Історія України”, “Народознавство”. Проте, за основу курсу необхідно взяти принцип формування національної свідомості майбутніх педагогів, розвитку громадянських ціннісних орієнтацій, сприйняття національних цінностей як морально-етичних та естетичних складових національного виховання.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами було з’ясовано той факт, що існують певні суперечності між сучасними вимогами до особистості учителя як професіонала, національно свідомого громадянина України, та недостатньо ефективною навчально-виховною системою. Вважаємо за необхідне, у перспективі, употужнити етнографічну складову змісту курсу “Людина і світ” з методикою викладання, здійснити добір українознавчого матеріалу, який допоможе учителю організувати навчально-виховний процес, формувати у молодших школярів національні основи світогляду, сприятиме розвитку та культивуванню національних духовних якостей та рис характеру, вихованню підрастаючого покоління на засадах етнокультури та етнопедагогіки. Виділення окремого змістового модулю курсу “Людина і світ”, яким буде передбачено формування етнокультурної компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу, забезпечить майбутнього педагога необхідними знаннями, вміннями й навичками, створить необхідні умови для успішної реалізації учителя як суб’єкта професійної культури на рівні проектування, регуляції та реалізації навчально-виховного процесу початкової школи.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наукове видання. – К.; Либідь, 2006. – С. 114–143.
2. Грошовенко О.П. Навчальна програма курсу “Людина і світ” з методикою викладання для студентів стаціонарної форми навчання за напрямом підготовки “Початкова освіта” / упор. О.П.Грошовенко. – Вінниця: ВДПУ, 2010. – 34 с.
3. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) // Освіта. – 1993. груд. (№ 44–46). – С. 2–15.
4. Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник., ІЗіМН. – К., 1997. – 252 с.
5. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2.
6. Калунська Л. Використання українознавства у формуванні особистості майбутнього громадянина України // Обрії. – 2001. – № 1. – С. 78–82.
7. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1-4 класи.- К., Початкова школа, 2007. – С. 246–275.
8. Кіт Г.Г., Тарасенко Г.С. Українська народна педагогіка. Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ПП “Едельвейс і К”, 2008. – 302 с.

Ethnic cultural traditions public education and education of in processing of specialiti training future teachers of first – classes. In article was investigated problems – to use ethnic cultural traditions public education and education of in processing of specialiti training future teachers of first – classes (on the material of course of studu “Human and world” for methods explicate).

Key words: *preparation of teacher of first-classes, ethnic cultural traditions, public education and education of youger pupils.*

УДК 378.124:796 (048)

ББК 74.10.507

Анна Дінтер

ВПЛИВ САМООСВІТИ НА ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-ЕКОЛОГІВ

В статті дається оцінка, та значення впливу самоосвіти на професійну підготовку студентів-екологів. Вказується на важливість самоосвіти в процесі ефективного професійного становлення студентів-екологів.

Ключові слова: *професійне становлення еколога, самоосвіта, самодіяльність, саморегуляція, самопізнання, навчально-виховний процес*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Професійне становлення молодого еколога в процесі його підготовки у вищій школі передбачає не тільки оволодіння окремими елементами знань, вмінь, і навичок, але і його особистісне самовдосконалення, активізацію життєвої позиції, виховання безпосереднього ставлення до оточуючого світу, зокрема до природи. Формування професійних якостей майбутнього еколога – основне завдання вузівського навчання, але воно не в повній мірі відповідає вимогам сучасного суспільства до професії еколога. В сучасних умовах ринкових відносин і запровадження ринку праці значно підвищуються вимоги до підготовки фахівців з вищою освітою. Суха теорія вузівської програми не в повній мірі дає можливість підготувати професійного еколога сучасного рівня і не відповідає підготовці еколога-

спеціаліста, який би вирішував екологічні проблеми, що є сьогодні в Україні і у всьому світі. Тому завдання вузу постає і у забезпеченні особистісного еколого-професійного росту майбутнього фахівця за допомогою створення умов для самоосвіти, мотивуючи професійний інтерес до професії, любов до природи, самоствердження в знаннях про навколишній світ, розвиваючи здатність у майбутнього фахівця-еколога вирішувати чимало екологічних проблем зумовлених впливом людини на живу та не живу природу як альтернативу для подолання екологічних криз. Самоосвіта студента-еколога дасть можливість його вдосконаленому розвитку, який би забезпечував можливість бути в курсі розвитку самої “Екології” на сучасному рівні, у виникненні різноманітних екологічних проблем, що є загрозою існування сучасного людства, та різноманітні підходи впливу на вирішення цих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. На теоретичному й методологічному рівнях проблему організації самостійної роботи студентів у процесі оволодіння знаннями розглядали Л.Христова, В.Буряк, Є.Голант, М. Данилов, Б.Єсипов, Л.Жарова, В.Козаков, Б.Коротяєв, І.Лернер, О.Нільсон, І.Огородников, А.Усова, Т.Шамова та ін. Обґрунтування принципів, на основі яких будується самостійна робота студентів, міститься у працях Ю.Бабанського, В.Загвязинського, Ч.Купісевича, В.Оконя, М.Сакаткіна та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної публікації є організація і реалізація самоосвіти у навчально-виховному процесі вузу під час професійного становлення студента-еколога. Та висвітлення значення підготовки майбутнього еколога-спеціаліста сучасного рівня, завдяки самоосвітньому процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна турбота вузів – становлення майбутнього спеціаліста, спеціаліста-еколога, який ще вчора був школярем, а сьогодні йому потрібно дати професійні знання, сформувати відповідні уміння, що дозволять йому сформувати уявлення про екологію та її проблеми на сучасному етапі. Цій меті повинно бути підкорене все, що відбувається у вузі – лекції, семінари, індивідуальні заняття, виховні дії. Доцільно видається така організація навчально-виховного процесу у вищій школі, яка сприяє становленню гармонійної, багатогранної професійної підготовки спрямованої на формування у студента-еколога активної, творчої позиції суб’єкта життєдіяльності, який усвідомлює, що його доля знаходиться в його руках, враховує свою неповторну індивідуальну цінність, здатний жити в гармонії з суспільством та природою, усвідомлювати взаємозв’язок та взаємозалежність всього у всесвіті. Як зазначає О.Мещанінов, сучасна теорія складних систем, дає уявлення про едетермінованість всесвіту, де все унікальне і неповторне, взаємопов’язане та взаємозалежне, що потребує не тільки нищівне використання, але й відновлення. Тому важливе місце в навчально-виховному процесі вузу займає самоосвіта.

У зарубіжній педагогічній літературі для визначення поняття “самостійна робота” використовують ряд понять, які підкреслюють різні аспекти цієї

роботи. Німецькі педагоги термін “самостійна робота” використовують, як правило, у тому значенні, яке найбільш поширене у вітчизняній педагогіці. У педагогічній літературі Австрії, Швейцарії знайшов застосування термін “тиха робота”, який підкреслює, що робота здійснюється наодинці. У французькій і англійській педагогічній літературі можна зустріти термін “індивідуальна робота”. У США користуються терміном “незалежне навчання”, що означає таку пізнавальну діяльність, при якій студенти отримують навчальні плани-програми і їм надається відносно велика свобода добору засобів і методів за-своєння. [1, с.14]

У сучасній вітчизняній дидактиці самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, який здійснюється без безпосереднього втручання викладача, але під його керівництвом, а з іншого – як засіб залучення студентів до самостійного оволодіння методами самостійної пізнавальної діяльності й розвитку інтелектуальних потенційних можливостей кожної особистості, але цього можна досягти лише тоді, коли вона організується і реалізується у навчально-виховному процесі як цілісна система, що пронизує всі етапи навчання студентів у вищому закладі освіти.

Самостійна робота студентів – це обов’язкова складова його навчальної діяльності. А.Молибог розглядає самостійну роботу як основу вищої освіти. Без самостійної роботи студентів вища освіта не може забезпечити повноцінної підготовки майбутніх фахівців високого рівня.

Значення самоосвіти визначається різноманітними термінологіями у педагогічній науці:

1. Самостійна робота – це специфічний педагогічний засіб організації і керування самостійною діяльністю студентів у навчальному процесі, яка повинна включати метод навчального чи наукового пізнання;

2. Самостійна робота – це конкретний вияв розуму;

3. Самостійна робота – це різноманітні види індивідуальної та групової пізнавальної діяльності студентів, що здійснюється ними на аудиторних заняттях та у поза навчальний час.

4. Самостійна робота – це робота, яку студент виконує без безпосередньої участі викладача, але за його завданням і в спеціально виділений час.

Самостійну роботу можна розглядати у різних аспектах: як вид навчання, як організаційну форму навчання, як вид самостійної діяльності, як форму пізнавальної активності суб’єкта навчання. У педагогічній науці досліджено різні підходи до класифікації самостійної роботи: за умовами виконання, за способом накопичення фактичних знань із предмета, за обов’язковістю тощо. У самостійній позааудиторній роботі Л.Онучак робить акцент не стільки на самостійних діях студента, як на тому, що студент самостійно визначає додаткову мету до тієї, що визначає навчальний план [2; с.34]. Самоосвіта студента – це специфічний процес який ґрунтується на індивідуальних потребах, систематичності, розширенні і оновленні знань, так як сучасна освіта основана не тільки на сліпому поглинанні вузівської програми, але вимагає від студента саморуку, саморозвитку, самоконтролю для успішного навчання і професійно-

го становлення фахівця, фахівця-еколога. Так самостійна робота студентів-екологів формує в них уміння і навички самостійної пізнавальної діяльності, вона одночасно сприяє розвитку й інших структурних компонентів особистості. Крім того, працюючи самостійно, студенти-екологи вчаться вирішувати задачі, виконувати вправи, ставити досліди. Самостійність пізнання цілісна ще й тим, що без неї неможливе формування поглядів, переконань, наукової позиції та формування екологічної свідомості.

На думку Ю.Сухарнікова “проблеми забезпечення якості професійної підготовки фахівців вимагають подолання безсуб’єктних підходів до людини. Людина не є пасивною істотою – об’єктом зовнішніх впливів, у тому числі педагогічних. Суб’єктна складова професійної діяльності є одним із каменів спотикання у справі інформаційно-професійного забезпечення професійної підготовки. Рішення соціальних і економічних проблем, що стоять перед школою, буде залежати від того, чи вдасться забезпечити максимальну мобілізацію можливостей і реалізацію здібностей кожної людини як суб’єкта діяльності” [3, с.42].

Процес формування професійних якостей особистості є комплексною проблемою і залежить від організації навчально-виховного процесу вузу зокрема: підготовки педагогів, методично-дидактичних матеріалів забезпечення новітньою інформаційною базою з даної спеціалізації, а також від самого студента, від його індивідуально-психологічних особливостей, мотивації, свідомого сприйняття важливості професійної підготовки, вольових якостей, а також якісної шкільної підготовки і сприянню в майбутній професійній самореалізації індивіда, яка не мало важлива у подальшому становленні професійного зростання. Як зазначає Л.Сподін “професійна спрямованість обумовлює правильний вибір професії, ставлення до різних видів діяльності, самонавчання і самовиховання, що впливає на профадаптацію, професіоналізм фахівця та саморух в удосконаленні професійних знань”. Проблема підготовки фахівця-еколога, який би відповідав вимогам сучасності передбачає пошук і відбір відповідних механізмів навчання, які б давали можливість студенту самостійно розкривати своє вміння, свій творчий потенціал, здібності і підштовхували до пошуку нових знань необхідних для ефективної професійної діяльності в сучасних умовах. Тому, як слушно наголошують українські та зарубіжні вчені-педагоги, самостійна робота – це та форма навчання, при якій студент-еколог засвоює необхідні знання, оволодіває вміннями і навичками, навчається планомірно, систематично працювати, мислити, формує свій стиль розумової діяльності, і має значну відмінність від інших форм навчання в тому, що вона передбачає здатність студента самому організувати свою діяльність у відповідності до поставлених завдань.

Висновок. За К.Роджерсом, для людини цінним є лише учіння, яке ґрунтується на самодіяльності, саморегуляції та самопізнанні, таким чином, при розгляді самоосвіти як процесу самокерування надбання знань, умінь і навичок дає можливість студенту самостійно вибирати і керувати, а також усвідомлювати які є недоліки в його навчанні, які є прогалини в навчальному процесі, які знання потрібно покращувати, а які вдосконалити на більш вищий рівень. Та-

кож дасть можливість студенту-екологу при діагностуванні його професійно-значущих якостей, при виконанні різноманітних професійних проб, при проходженні практики: раціонально розподіляти час та сили, оцінювати інформаційну забезпеченість для власної інтелектуальної підготовки та визначати рівень складності завдань. Самоосвіта не тільки покращує професійну якість підготовки спеціаліста-еколога, але вчить самостійно визначати складність завдання, творчо мислити при виконанні різноманітних завдань, а також шукати ефективні методи вирішення проблем не тільки в процесі навчання, але і на професійному рівні.

- 1.Вакулєнко В.М. Основи вищої школи України. Навчальний посібник – Луганськ: вид-во СНУ. 2001. – 247с.
- 2.Балл Г.О. Проблема гуманізації освіти та деякі напрямки її розв'язання. Рівне 2001.
- 3.Бухова Н.В. Формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості. Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2002. № 1 (15).
- 4.Кочетов А.И. “Воспитај себя” МН., Нар. Аскета, 2002
- 5.Казаков В.А. Самостоятельная работа студентов. – К.: УМК ВО. – 1989.
- 6.Оржеховська В.М., Хілько Т.В. Кириленко С.В. Посібник з самовиховання. – К. 1996.

In the article an estimation and value of influence of self-education is given on professional preparation of students-environmentalists. Specified on importance of self-education in the process of the effective professional becoming of students-environmentalists.

Key words: *professional becoming of environmentalist, self-education, independent action, self-regulation, self-knowledge, educational-educator process.*

УДК 783 /25 (073)

ББК 85.319 (4Ук) я7

Степан Заверуха

“ГАРМОНІЯ”, ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТСТВА ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

В статті розглядається навчально-творча дисципліна “Гармонія”, як один із дійових факторів виховання творчої особистості, майбутнього вчителя музики засобами української етнопедагогіки.

Ключові слова: *етнопедагогіка, музична педагогіка, фольклор, музичне виховання.*

Постановка проблеми. Наші часи позначені небувалим зростанням інтересу до проблем вітчизняної історії, витоків національної музичної культури, до непересічних досягнень минулого. Знання свого родоводу, історичних та музично-культурних надбань предків необхідні не лише для використання кращих традицій у практиці сьогодення. [1, с.5].

Розвиток освітньої системи України у відповідності до стратегічних завдань інтеграції держави до європейської та світової спільноти зумовлює необхідність одночасного збереження національної самобутності і взаємозбагачення та обміну з іншими культурами. В статті аналізується навчальний процес музично-теоретичної дисципліни “Гармонії”, як фактору формування етнокультурного виховання студентів, вивчається й враховується прогресивний досвід підготовки майбутніх вчителів музики.

У зв'язку з цим, в системі ступеневої підготовки музичних фахівців підвищується роль гармонії, яка спрямована на формування у майбутніх вчителів професійної компетенції щодо реалізації державних стандартів музичної освіти в умовах гуманізації педагогічного процесу. Як відомо, навчальний процес "Гармонії" традиційно базується на класичних зразках, лише одна тема присвячується гармонізації народного пісенного мелосу. Цілісної програми по застосуванню народного пісенного мелосу в кожній темі "Гармонії" немає.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі використання народного мистецтва у навчанні й вихованні молоді присвячено наукові праці: естетичному Р.Дзвінка, Г.Карась, О.Маленицька, В.Пабат.

Проблемі використання "Гармонії," як засобу реалізації виховного потенціалу української етнопедагогіки досліджень в науковій літературі немає.

Методичні розробки гармонізації народного пісенного мелосу висвітлено хіба що в підручниках по гармонії російських авторів – Т.Мюллера, А.Мясоедова, А.Степанова, а також українських – І.Дубініна. Але вивчення співу, підбір на слух акомпанементів фольклорних зразків та визначення виховного значення їх не розглядається ні в одному підручнику.

Деякі аспекти підбору на слух акомпанементу до фольклорних зразків висвітлено у моєму посібнику "Акомпанемент в курсі гармонії."

Отже, окремі напрямки цієї проблеми висвітлені у наукових публікаціях, але цілісної системи з цієї проблеми у сучасних дослідженнях не відображено. Спрямовання на вивчення нових технологій організації навчального процесу, із застосуванням фольклорних зразків, особливо в таких складних науках як "Гармонія" – ще попереду.

Метою нашої статті – визначення ролі і місця "Гармонії" у підготовці майбутніх фахівців засобами етнопедагогіки.

Наша мета даного дослідження це знаходження тих педагогічних важелів в гармонії її конкретних завдань для підсилення ролі етнопедагогічних поглядів у навчанні молодого покоління, особливо студентства музично-педагогічних факультетів, які будуть нести цей багаж у загальноосвітні школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мистецька діяльність в курсі "Гармонії" об'єднує різні види її творчої діяльності: розв'язування задач, гармонічний аналіз, гра акомпанементів, але специфіка взаємодії цієї діяльності обмежена з народним музичним мистецтвом.

Відповідно до мети дослідження варто зазначити на основі загальних положень теорії поняття етнопедагогіки. Цей термін в педагогічній науці ввів учений дослідник чуваської народної педагогіки Г.Н.Волков. "Етнопедагогіка" – досліджує досвід трудящих, з'ясовує можливості й ефектні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, досліджує основні встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення тих чи інших явищ народного життя і з'ясовує їх відповідність сучасним завданням виховання.

Гармонія в історії естетики розглядається як суттєва характеристика прекрасного.[3, с.276].

Отже, дві ці категорії були тотожні і вивчали кожен в своєму напрямку естетико-гармонічні категорії прекрасного.

Френологи твердять, нібито права півкуля мозку людини містить усю інформацію, навіть багатоголосся в ній закладене. Тобто, народжуємося ми із закодованою піснею, володіючи ключем до розшифрування тих “дивних скарбів серед земних „марнот,” які нам передали у спадок предки.

Україна – держава пісні, та не державна в неї пісня... Однак не скрізь, “оборону” тримають зрусифікований Донбас, Крим та “іже з ними”. Та часи коли “дозована” малоросійщина, яку вряди-годи вибірково допускала на сцену імперська система, минають. [2, с.14]

Але, не впадаймо в ейфорію, бо й досі уразливим та болючим місцем на тілі нашої культури застається фольклор, який стане носієм славних духовно-етичних норм наших майбутніх поколінь. Діти знають, хто такі Черні та Бах, – і то добре, звичайно. А спитайте, чи відомі їм імена наших видатних кобзарів, лірників, чи заспівають вони пісні, які виконували наші запорізькі козаки, чи понесуть вони далі народний мелос українців у Європу? Риторичні запитання...

Зараз нам потрібно роздержавлення програм естетичного виховання, створення авторських концепцій, шкіл. Пригадаймо, як насаджувалася на Україні система Д.Кабалевського, скільки дисертацій на цю тему захистили. А яке пуття від неї? Адже вона зовсім не враховувала нашого національного мелосу.

Яку ж тоді роль “Гармонія”, як навчальна дисципліна може посприяти вивченню та впровадженню у навчальний процес студентства етнопедagogічних цінностей? Як вона може змінити ставлення до народного мелосу?

Серед усіх засобів народної педагогіки ми обрали предметом дослідження даної статті народний пісенний мелос українців, який являється важливим фактором розвитку особистості студента у передачі духовної спадщини народу: його ідеалів, вартостей. Завданням дослідження, що виконується в руслі діяльності Подільського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України “Фольклор, етнологія та етнографія Поділля в контексті естетичного виховання учнівської та студентської молоді” вважаємо визначення механізму прилучення студентства до національно-культурних традицій, визначення виховного впливу народного мелосу та окреслення головних умов досягнення найбільшої ефективності такого впливу.

Для розкриття цієї проблеми ми провели *експериментальне дослідження*. Для цього була вибрана група четвертого курсу музично-педагогічного відділу, яка поділена була на дві групи А і Б.

У групі А проводились уроки за навчальним планом в якому студенти виконували традиційні творчі завдання: розв’язування задач, гармонічний аналіз класичних творів та гра гармонічних послідовностей.

У групі Б на відміну від групи А проводилися уроки, творчі завдання яких базувалися не на класичних зразках, а на народному мелосі. Для цього були підібрані фольклорні зразки на кожен тему гармонії окрім класичних.

У другому творчому завданні студенти повинні визначити гармонічні послідовності заданого фольклорного зразка проспівати його і після того, замість гармонічних цифровок, підібрати гармонічний акомпанемент до власного виконання фольклорного зразка. Крім того, вони повинні визначити виховне значення фольклорного зразка і його вплив на естетичне виховання школярів.

Результати дослідження показали, що студенти обох груп з першим творчим завданням справилися відмінно, але друге творче завдання показало відмінну різницю між обома групами.

Так, група А недостатньо вміло могла визначити гармонічні функції класичного мелодичного зразка, а потім зіграти на слух акомпанемент до нього. Це було пов'язано з тим, що гармонічні цифровки гралися окремо без мелодії, а коли була запропонована мелодія, то вони не могли на слух визначити співвідношення гармонічних функцій з мелодією. (Відсутнє поєднання слуху і гармонії). Такий варіант засвоєння гармонічних послідовностей відірваний від практичного життя вчителя музики. Тоді постає риторичне запитання. Кому ж повинна служити гармонія у музично-педагогічному закладі? Звичайно, вчителю музики.

Щодо другої групи Б, то студенти визначали зразу ж гармонічні функції фольклорного зразка і після їх визначення вдало підбирали акомпанемент на слух. Сприяло цьому знання фольклорного зразка – студенти його співали. Такий метод поєднання фольклорних зразків з практичною гармонією дієвий і потрібний для вчителя музики у його творчій та педагогічній роботі. Фольклор повинен не тільки вивчатися теоретично на уроках дисциплін фольклорного напрямку, а практично виконуватися учнівською та студентською молоддю. Тоді такий підхід до поставленої проблеми буде мати свій практичний результат.

Але, викладачі даних дисциплін повинні врахувати, що якщо пісня звучить сама по собі як художній твір, то вона втрачає її магічну силу, тому що, кожен обряд супроводжувався певними ритуальними магічними піснями, тісно пов'язаними з первісним світоглядом народу [4, с.142]. Це вже справа вчителів фольклору.

Гармонія служить тоді для того, щоб інтонаційно вивчити та гармонізувати дані фольклорні зразки, а практичне застосування цього вивченого допоможе у практичній роботі вчителям фольклору та і самим студентам у їх педагогічній роботі.

Сьогодні у якості підготовки спеціаліста особлива увага приділяється саме їх готовності до самостійної професійної діяльності. Дані вимоги повною мірою відносяться до підготовки педагогічних кадрів, в тому числі й фахівців музики. То ж “Гармонія” як обов'язкова навчальна дисципліна з використанням фольклорних зразків повинна стати по підготовці таких кадрів.

Висновки з даного дослідження. Аналізуючи отримані дані, ми дійшли висновку, що “Гармонія” являється не тільки навчальною дисципліною класичної гармонії, а є одним із ефектних чинників формування у студентів етнопедагогічних поглядів і реалізація їх у подальшій педагогічній роботі майбутніх фахівців.

Перспективи подальших розвідок. Вважаємо, що дослідження даної проблеми не є повністю вичерпаним. Як показує наше дослідження, в теоретичних дисциплінах музично-педагогічних закладах України відсутня система цілісного поєднання фольклору з практичним вивченням тієї чи іншої дисципліни і це є подальший процес наукових розвідок.

1. Культура і побут населення України. // Київ.. “Либідь”1993. – с. 286.
2. “Музика” – № 3, 1991. // Фольклор – не екзотична квітка. – с. 14.
3. Советская энциклопедия. с. 276.
4. Г.Лозко. Українське народознавство. // Г.Лозко, Київ., “Зодіак-Еко” 1995. – с. 142.

Educational-creative subject „Harmony”, as one of effective factors of educating creative personality of the future music teacher by means of Ukrainian ethnopedagogics has been studied in the article.

Key words: ethnopedagogics, music education, harmony, folklore.

УДК 371.134 + 373.21 (045)

ББК 74. р. + 74.100

Лариса Зданевич

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито питання підготовки студентів до здійснення полікультурного виховання дошкільників, здійснено аналіз проблеми полікультурного виховання на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. Висвітлено наукові підходи до полікультурного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: підготовка, полікультурне виховання, гуманізація, громадянське виховання, національне виховання, концепція, дошкільний вік.

Постановка проблеми. Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для удосконалення педагогічної освіти в аспекті її відповідності вимогам європейського освітнього простору, впровадження нових підходів у підготовці вихователів дітей дошкільного віку. На сучасному етапі проблема відновлення і збереження культури народу перебуває в центрі уваги суспільства. Закон України “Про дошкільну освіту” висуває як принципи державної політики в цій галузі пріоритети загальнолюдських цінностей. Водночас закон стверджує, що одним із завдань системи освіти є захист національних культур регіональних культурних традицій в умовах багатонаціональної держави. Саме полікультурність будь-якої території нашої країни зумовлює необхідність полікультурного виховання на регіональній основі.

Сьогодні для України питання національної самосвідомості, статусу рідної мови, взаємин етносів, що домінують чи поступаються за чисельністю в тій чи іншій місцевості, виходять на рівень доленосних, визначальних процесів централізації й демократизації в державі, стабільності й нестабільності в суспільстві.

Національно-культурні співтовариства, родина, релігійні конфесії неодноразово посилювали свій вплив на формування нового покоління, виходячи із власного розуміння нових суспільних реалій і своїх інтересів. У той же час

державна система виховання, покликана визначати національно-культурні орієнтації й громадянську поведінку людини з позиції держави як об'єднуючого соціуму, фактично залишалася колишньою.

Сьогодні в суспільстві досить явно відчувається соціальне замовлення на пошук нового балансу виховних зусиль родини, національно-культурних співтовариств і системи суспільного виховання. Звичайно, такий пошук має місце. Повсюдно збільшується кількість дошкільних навчальних закладів, шкіл, установ професійної освіти, де виховання, навчання й спілкування здійснюється мовою діаспори, яка чисельно переважає.

Однак посилення національної складової, привласненої особистістю, знімає лише частину проблеми, причому тимчасово.

Ясно, що потрібні пошуки додаткових рішень, які б, з одного боку, враховували національну самосвідомість кожного етносу, а з іншого – пропонували б способи гармонізації інтересів різноманітних співтовариств. Якщо зважати на той факт, що на формування особистості родина, релігійні й національно-культурні співтовариства впливають уже в ранньому дитинстві, то, мабуть, що й система відповідного виховання повинна починатися з дошкільного віку.

Як бачимо, тут наявне протиріччя між усвідомлюваним соціальним замовленням на гармонізацію міжнаціональних відносин і застарілим змістом та засобами відповідних виховних впливів у сфері суспільного виховання, починаючи з дошкільного.

Аналіз досліджень. Аналіз праць з проблеми полікультурного виховання свідчить, що вона розроблялася в контексті різних наукових галузей. Філософські та культурологічні аспекти з позицій української державності, ідеалів і норм загальнолюдських цінностей, співіснування різних національностей висвітлювалися Г.Ващенком, В.Винниченком, Б.Грінченком, М.Грушевським, М.Драгомановим, І.Огієнком, К.Ушинським та ін.

Проблема полікультурного виховання у педагогічній науці тривалий час пов'язувалась з інтернаціональним, патріотичним вихованням, вихованням культури міжнаціональних стосунків (М.Герентій, З.Гасанов, О.Джуринський). Слід відзначити, що в цих дослідженнях переважали етнографічні аспекти [5].

Проблеми, пов'язані з полікультурним вихованням в Україні, знайшли своє відображення в "педагогіці миру" (О.Сухомлинська, Н. Бібик, Е.Суслова та ін.), загальнопедагогічні та психологічні – у працях Н.Миропольської, О.Рудницької, етнопедагогічні – у дослідженнях Л.Волик, Л.Пуховської, Н.Ганнусенко.

Праці Є.Мандалян, В.Пісакар, О.Сосновської, Г.Бойчук присвячені формуванню патріотичних та інтернаціональних уявлень школярів в умовах багатонаціональних регіонів. О.Ковальчук, В.Єршова висвітлюють історико-педагогічні аспекти розвитку теорії і практики полікультурної освіти, наголошують на полікультурному підході в навчанні і вихованні; виховання толерантності досліджує Т.Білоус.

На сучасному етапі з аналізом проблеми полікультурного виховання пов'язані імена відомих зарубіжних учених Д.Бенкса, Ж.Гей, С.Ніето, П.Фрере та ін. Серед вітчизняних дослідників окремі аспекти полікультурної освіти вивча-

ли О.Гукаленко, І.Лощенова, О.Сухомлинська, Н.Терентьева, Г.Філіпчук та ін. Особливої ваги набуває питання професійної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку, оскільки саме у дошкільному віці створюються найбільш сприятливі умови для формування полікультурного світобачення.

Метою цієї статті є розкрити питання підготовки студентів до здійснення полікультурного виховання дошкільників, аналіз проблеми полікультурного виховання в системі дошкільної освіти.

Основний виклад матеріалу. Українська освіта і зокрема система дошкільного виховання не може повністю розв'язати політичні, економічні, етнічні та інші конфлікти й проблеми. Але вона може зробити істотний внесок у раннє формування багатоукладного менталітету, у виховання підростаючого покоління поваги до культур різних народів. Дошкільні освітні установи можуть допомогти дитині раніше й глибше зрозуміти, усвідомити й оцінити і її власну культуру.

На думку Л.Волик, гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе за умови виховання його громадян у системі загальнолюдських цінностей і пріоритетів, серед яких найважливішими є глибинне і всебічне опанування власної культури (національної, етнічної), вироблення толерантного ставлення, розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з представниками інших культур. Успішність реалізації виховних завдань залежить від рівня полікультурної компетентності педагогів. Особлива роль належить, вихователю, який, формуючи полікультурне світобачення дошкільників, збагачує їх досвід полікультурного спілкування, що є визначальним у їх подальшому житті. В цьому аспекті професійна підготовка майбутніх вихователів до полікультурного виховання дітей дошкільного віку набуває ознак особливої значущості в умовах сучасного культурного розмаїття соціуму.

Проблема раннього формування у дошкільників ціннісних стосунків у сфері національних інтересів може практично вирішуватися лише у виховному процесі, в центрі якого спостерігається зустрічний рух національних культур, які історично сусідять, що передбачає взаємний інтерес, взаємне вивчення, діяльнісне спілкування. Важливою, а можливо, й основною складовою раннього громадянського виховання має стати полікультурне виховання, бачення дитиною привабливості національних танців, ігор, пісень, програвання казкових сюжетів різних народів, входження у фольклорне коріння різних культур.

Полікультурне виховання, на думку О.Гукаленко, розглядається як процес засвоєння цінностей і досвіду культури народів регіону, де проживає дитина, з пріоритетом культури її національності. Заглиблення в культуру свого краю дозволяє дитині відчувати й зрозуміти не тільки відмінні риси національних культур, але й деякі механізми їхньої взаємодії, взаємопроникнення й взаємовпливи. У ході прилучення до культури поліетнічного регіону дошкільник поряд з регіональними засвоює загальнонаціональні, загальнолюдські цінності [4].

Таким чином, прилучення дошкільників до соціальної дійсності, виховання маленького громадянина, готового і здатного жити в полікультурному середовищі – актуальна проблема сучасного дошкільного виховання.

Ще в XIX столітті російські педагоги й просвітителі К.Ушинський, Є.Водовозова та ін. стверджували, що виховання почуття любові до Батьківщини необхідно починати в дошкільному віці. Центральною ідеєю цього процесу була ідея народності – прилучення дітей до культури свого народу. Вона підтверджується філософською концепцією про конкретно-почуттєву природу патріотизму. Відповідно до концепції, патріотизм спочатку формується у вигляді прихильності до рідної землі, мови, традицій. Виховання патріотичних почуттів, становлення громадянської позиції людини здійснюється в нерозривному зв'язку з її прилученням до культури своєї національності, своєї малої Батьківщини, до народознавства.

Теоретичний аналіз проблеми народознавства в дошкільній освіті показує, що науковий інтерес до названої проблеми почав інтенсивно відроджуватися. Так, проблема ознайомлення дошкільників із соціальною дійсністю розглядається у працях Т.Поніманської, виховання любові до рідного краю, Батьківщини – у А.Богущ, Н.Лисенко, формування уявлень про рід, родовід – у Л.Артемової, Н.Гавриш, К.Крутій та ін [1, 2, 3, 7].

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні сформульовані ідеї гуманізації, ставиться завдання всебічного розвитку особистості дитини, обґрунтовується необхідність розвитку в дітях моральних і патріотичних почуттів тощо. При цьому, відзначають автори, недоцільно акцентувати на національних особливостях на шкоду ідеї спільності всіх людей на планеті.

На сучасному етапі розробляються авторські підходи введення системи знань про народи, де науковці, намагаючись зберегти рівність цих двох напрямів, по-різному розставляють акценти. Одні з них переносять виховання людини-інтернаціоналіста на виховання в дитини-дошкільника усвідомлення себе як біологічної й соціальної істоти, інші – на формування у неї національної свідомості й полікультурної компетенції з раннього віку, а дехто ці дві складові процесу виховання представляє як рівнозначні й рівноправні.

Оскільки ідеям сучасного народознавства передувало інтернаціональне виховання, то, насамперед, варто було б уточнити положення концепції Е.Суислової, яка за часів СРСР вивчала питання інтернаціонального виховання дошкільників [8].

Коли з початком перебудови практики почали виключати з освітнього процесу зміст інтернаціонального виховання, Е.Суислова в числі перших у дошкільній освіті переглядає цю проблему. Вона звертає увагу практиків на необхідність цілеспрямованої роботи по формуванню у дітей знань про народи, радить педагогам спрямовувати свою діяльність на становлення особистості дитини. Дослідниця сформулювала концепцію виховання етики міжнаціонального спілкування, цільовою настановою якої є виховання в дітях з дошкільного віку етики стосунків між представниками різних народів.

За визначенням Е.Суислової, поняття “етика міжнаціонального спілкування” дітей дошкільного віку включає в себе симпатію, дружелюбність, повагу до національних звичаїв і традицій свого народу, народів інших національнос-

тей і рас, інтерес до їхнього життя, культури, прагнення оволодіти загальнолюдськими цінностями [8].

Таким чином, національне виховання передує інтернаціональному, воно має розглядатися як одне з першочергових і обов'язкових завдань сучасної дошкільної освіти.

П.Щербань розглядає національне виховання як виховання у дітей любові до рідного народу, усвідомлення своєї етнічної й національної культури, виховання почуття національної гордості, необхідності “пустити корінь у рідну землю” уже в перші роки життя. Це необхідно, щоб людина ніколи не захворіла національним нігілізмом у будь-якому віці. З позиції засвоєння рідної культури дитина зможе з розумінням і непідробним інтересом поставитися до культури інших народів, перейнятися симпатією й повагою до людей інших національностей [10].

Визначаючи національне виховання як початок у системі знань про народи, вчений констатує, що цей процес повинен бути поступовим, а прилучення до світу загальнолюдських цінностей у першу чергу має здійснюватися на матеріалі близькому й зрозумілому дітям.

У своїй концепції П.Щербань визначив обсяг і зміст пізнавального матеріалу про народи, сформулював педагогічні умови реалізації етики міжнаціонального спілкування дошкільників на основі взаємодії дошкільного навчального закладу з родиною і школою; наголошував на створенні умов для практичного спілкування дітей із представниками різних національностей у дошкільному навчальному закладі, у побуті та ін.; рекомендував використовувати художню літературу, де є приклади доброзичливого ставлення до однолітків різних національностей, вчити дітей проявляти співчуття, співпереживання, такту й делікатності у ставленні до знайомих і незнайомих людей; пропонував виконання „домашніх завдань” дитиною і батьками, що зробить їх активними учасниками педагогічного процесу [10].

О.Кононко, Т.Поніманська пропонують широко знайомити дітей із соціальною дійсністю, поступово розширюючи коло уявлень про світ. Знання про людину в сучасній дошкільній освіті повинні, на думку Н.Голіциної, стати стрижневими, тому що вони дозволяють дитині в дошкільному віці, а потім і на інших щаблях розвитку усвідомлено включатися в процеси саморозвитку й самовиховання. Науковці вважають, що необхідно в роботі по ознайомленню дітей із соціальною дійсністю реалізувати головну ідею гуманізації освіти, сформуванню у них повагу до себе, розуміння людської сутності, прищепити навички уважного ставлення до свого фізичного й психічного здоров'я, через себе навчити бачити інших людей, розуміти їхні почуття, переживання, вчинки, думки. На наш погляд, принцип від близького до далекого надає вихователям можливість включати знання про народи регіону в педагогічному процесі з дошкільниками. Провідним є завдання виховання доброзичливих взаємин між дітьми, бажання гратися разом, уміння не сваритися, мирно розв'язувати конфліктні ситуації [6, 7].

О.Сухомлинська в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності дає визначення сучасному громадянському вихованню, включаючи в нього й основні напрями роботи. Обов'язковими складовими громадянського виховання, на думку автора, мають бути уміння і бажання людини брати участь у суспільному, політичному й економічному житті своєї країни, уміння будувати комунікативні зв'язки, поважати права й думки інших; здатність сприймати зміни, що відбуваються, і приймати відповідні рішення тощо. Всі ці якості тією чи іншою мірою закладаються вже в дошкільному віці і є початковим шаблоном у становленні громадянина. О.Сухомлинська пропонує педагогам прищеплювати дітям повагу до культури свого народу, його традицій, до своєї мови та держави [9].

Таким чином, розглянуті вище концепції виражають ідеї національного й багатоетнічного виховання дошкільників. На наш погляд, вони, по суті, є полікультурними освітніми моделями, які в наш час активно включаються в теорію й практику загальної педагогіки.

У результаті вивчення феномену полікультурності українськими та зарубіжними науковцями було визначено що полікультурне виховання слід розглядати як частину педагогічних зусиль, які забезпечують культурно-соціальну ідентифікацію особистості, відкрити іншим культурам, національностям, расам, віруванням.

Аналіз полікультурного виховання у вітчизняній й зарубіжній освіті та аналіз проблеми підготовки студентів дозволив зробити такі висновки:

- розробити та використовувати програму готовності майбутніх вихователів до полікультурного виховання дошкільників,
- інтегрувати в усі освітні предмети протягом всього періоду навчання етнічний зміст;
- включати в освіту дошкільників полікультурне виховання, врахувавши особливості онтогенезу ідентифікації дітей;
- активно використовувати в освітніх цілях природне або спеціально створене соціальне середовище;
- у системі неперервної освіти полікультурне виховання може досягти своєї мети за умови заохочення й поваги до особистості дошкільника.

1. Артемова Л.В. Програма з українознавства // Палітра педагога. – 1997. – № 1. – С. 3.
2. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2008. – 408 с.
3. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. – К., 2002.
4. Гукаленко О.В. Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи // Известия Академии педагогических и социальных наук. – Москва – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2005. – С. 121–128.
5. Джурицкий А.Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденция развития. – М.: Владос, 1993. – 356 с.
6. Кононко О.Л. Душевність, людяність, щирість // Дошкільне виховання. – 1997. – № 2. – С. 8–9.
7. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників. – К., 1993. – С. 48–62.
8. Сулова Э.К. Растим гражданина // Дошкольное воспитание. – 1999. – № 1. – С. 82–91.

9. Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Дошкільне виховання. – 2003. – № 2. – С. 3–8.
10. Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. – К.: Культурол. ПП “Борівітер”, 2000. – 260 с.

The questions of the students' preparation to semicultural upbringing of preschool have been revealed in the article. Analysis of the problem of multicultural upbringing on the basis of national and foreign experience has been done in the article. Scientific approaches to the multicultural upbringing of the children of pre-school age have been lightened.

Key words: *upbringing, humanization, civil upbringing, national upbringing, conception, pre-school age.*

УДК 378.147:372

ББК 74.580.0

Тетяна Максим'юк

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У ВИШАХ УКРАЇНИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглядаються зміст, основні аспекти та вимоги до професійної підготовки майбутніх керівників дошкільних навчальних закладів в умовах поліетнічного й багатокультурного суспільства.

Ключові слова: *професійна підготовка, керівник дошкільного закладу, полікультурне середовище, компетентність.*

Постановка проблеми. Процеси глобальних змін, осмислення та реконструкція історико-педагогічного процесу, пізнання його закономірностей, вимагають нових підходів і принципів як в управлінні навчальними закладами, так і у фаховій підготовці майбутнього керівника ДНЗ.

Відомо, що в Україні, як і в переважній більшості країн Євросоюзу, проживають носії численних форм етнічної культури, в яких слід орієнтуватись кожному керівнику-професіоналу. Врахування особливостей менталітету нації під час моделювання педагогічних процесів може стати універсальним адаптогенним фактором, що дозволить ефективно реалізувати великі потенційні можливості української етнічної та класичної педагогіки в новому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем поліаспектності впливу української культури на зміст шкільної та дошкільної освіти, розробка нових моделей формування особистості на засадах синтезу національних та загальнолюдських цінностей порушено в наукових працях І. Беха, І. Єрмакова, В. Кононенка, Л. Масол, Н. Лисенко, Р. Скульського, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та інших учених. Водночас, особливості підготовки менеджерів дошкільної освіти в умовах полікультурного середовища все ще не знайшли вичерпного обґрунтування в науковій літературі, отож, обрані для вивчення як не вирішена теоретична та емпірична проблема

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих завдань вищих педагогічних навчальних закладів розглядаємо підготовку майбутніх керівників готових до реалізації ідей полікультурної освіти в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу. На наш погляд, його ви-

конання передбачає формування полікультурної компетентності сучасного керівника. Її розуміють як сукупність певних якостей особистості з високим рівнем інтелектуальних знань, професійно-педагогічних умінь і навичок, завдяки яким менеджер дошкільної освіти зможе працювати в умовах поліетнічного й багатокультурного суспільства [1, с.14].

У структурі полікультурної компетентності керівника ми виокремлюємо низку складових. Це і:

- *аксіологічна* (система загальнолюдських та національних цінностей);
- *особистісна* (її системоутворюючі елементи – гуманізм, громадська свідомість, національна самосвідомість, толерантність)
- *професійна* (складається з культурологічних знань загальнопедагогічних умінь і навичок).

Відомо, що полікультурність сприяє збереженню і збільшенню всього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків поведінки і форм діяльності, допомагає становленню культурної ідентичності особистості, розумінню нею культурної різноманітності сучасних суспільств, неминучості культурних відмінностей людей [4].

Пізнання інших культур, певною мірою проникнення в них і погляд на власну культуру крізь призму інших культурних форм сприяє усвідомленню багатомірності світу, його етнокультурної мозаїчності як атрибутивної якості, визначенню місця своєї культури в загальнолюдській цивілізації, а також вищої цінності людини як узагальнення поліфонічності, багатомірності, єдності й гармонії світу [2, с.94].

Виховання полікультурності є довготривалим процесом, як і виховання інших людських якостей. Людина не може відразу стати полікультурною, прочитавши книгу чи прослухавши курс лекцій з цього питання. У процесі полікультурного становлення майбутній керівник ДНЗ проходить кілька ступенів чи рівнів: толерантність, розуміння і прийняття іншої культури, повага до культури й утвердження культурних відмінностей.

Як бачимо, в умовах сьогодення, для фахової підготовки менеджера дошкільної освіти важливим є введення в освітньо-професійну програму підготовки керівника дошкільного навчального закладу спецкурсу “Основи етнопедагогіки в управлінні ДНЗ”. Він стане головним “цементуючим” засобом підготовки із набуття знань стосовно педагогічних ідей і поглядів різних народів, що мешкають в Україні і Європі. Напуванню майбутніми керівниками дошкільних навчальних закладів організаційно-педагогічних і дослідницьких умінь сприяють різноманітні форми роботи, поміж якими відвідування національно орієнтованих дошкільних закладів, що мають яскраво виражену етнічну культуру, участь у проведенні фестивалів дружби, які організують численні національно-культурні товариства та інше.

Визначимо таку методику викладання спецкурсу “Основи етнопедагогіки в управлінні ДНЗ”:

1. Основу навчального процесу складають матеріали із народної педагогіки різних етносів, що мешкають в Україні та за її межами; активне залученням ілюстративно-дидактичного матеріалу;

2. Аналіз і синтез етнопедagogічних знань зі змістом суміжних дисциплін – теорії дошкільної педагогіки, етнопсихології і етнографії, політології й соціології, історії та релігієзнавства, культурології і фольклористики;

3. Уведення набутих знань у практичний обіг для вирішення відповідних проблем управлінської діяльності;

4. Застосування проблемно-пошукових методів навчання, орієнтування на діалог, самостійне наукове дослідження певних народнопедагогічних феноменів.

Виділяємо такі основні напрями підготовки менеджера дошкільної освіти в умовах полікультурного середовища. Це і:

- почуттєво-комунікативний, спрямований на розвиток можливостей керівника широко, креативно передавати власні почуття й думки, створюючи відповідні взаємозв'язки і взаємодію між суб'єктами всіх етнічних груп педагогічного процесу, вияв індивідуальної своєрідності, зняття страху перед можливою невдачею;

- свідомоформуєчий – розуміємо як етнічно-світоглядне самовизначення управлінця, пробудження глибоких роздумів, бажання підтвердити або спростувати достовірність явищ чи тверджень, довести їх хибність або доцільність, свідомо вибрати і перетворити його на елемент власних переконань; розвиток емоційно-ціннісного ставлення до знань, потреба послуговуватися ними; спонукання до креативного мислення, зіставлень, узагальнень, роздумів і співпереживань.

Важливою складовою загальноуправлінської підготовки у виші, яка має суттєвий потенціал для формування досліджуваного феномену, вважаємо позанавчальну виховну роботу. Її слід будувати на діяльнісному підході, адже в активній суспільно-корисній роботі інтелектуальні знання і уміння перетворюються на практичні уміння й навички творчої громадянської діяльності та поведінки, виконання обов'язків, здійснення доцільної та результативної педагогічної роботи із забезпеченням цілісного виховання дошкільників.

Вихідними положеннями професійної підготовки майбутніх керівників дошкільних навчальних закладів в умовах полікультурного середовища вважаємо такі:

1. Розкриття “етнічного” потенціалу майбутнього керівника залежить здебільшого від нього самого, від активності його життєвої позиції, від тих цілей, які управлінець ставить перед собою. Це не лише наслідки особливого таланту й здібностей менеджера. Усі можливі успіхи в управлінській діяльності залежать від уміння керівника реалізувати позанаціональні цілі виховання, навчання та розвитку у своїй професійній діяльності.

2. Прагнення керівника до гармонії з власними етнічними цінностями і внутрішніми переконаннями починається з розуміння власної думки, як причини умов її виникнення. Змінивши якість свого мислення, ми змінюємо і якість життя, тобто зміни в зовнішньому досвіді зумовлені внутрішніми змінами.

3. Моделювання життєвих та професійних перспектив особистості керівника можна створити на основі його послідовного, поетапного, керованого сходження на уявлювану вершину як своєї екзистенційної місії, а також через актуалізацію значущих реальних ситуацій (робота в престижних навчальних закладах Європи). Результатом такого етапу має бути усвідомлення керівником очікувань на шляху до мети; що потрібно робити зараз, щоб досягти успіху, ця робота буде продовжуватися, однак на рівні “дій і вчинків”, коли управлінець чітко уявляє собі, від чого йому потрібно відмовитися на шляху до мети, яких нових якостей слід набути, що рефлексуються в діях і вчинках.

4. Процес самореалізації етнічних потенцій та врахування полікультурних особливостей учасників педагогічного процесу у професійній діяльності починається лише там, де присутня орієнтація на іншу людину, життя, думки, почуття та етнічні характеристики якої є такою ж цінністю, як свої власні. Це, безумовно, розширює коло духовних зв'язків у процесі входження менеджера в нові соціальні ситуації під час вибору ролей професійно успішної особистості.

Висновок. Таким чином, результати засвідчують що важливим аспектом у професійній підготовці менеджера освіти слід розглядати застосування в навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу положень полікультурної освіти та формування такого керівника, який опирається у своїй управлінській діяльності на принцип полікультурності: він формує управлінця як особистість з гуманним, толерантним і планетарним мисленням, готового до творчого співробітництва, здатного до самостійного вибору оцінок і учинків, до усвідомлення загальнолюдських цінностей та створення нових.

1. Агадулин Р.Р. Поликультурная профессиональная компетентность современного руководителя // Проблемы сучасної педагогічної освіти. – К.: Пед. преса, 2003. С. 12–17.

2. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів/ В.І. Бондар. – К.: Вересень, 1996. – С. 129.

3. Філіпчук Г.Г. Розвиток освіти в багатонаціональних регіонах. / Г.Г. Філіпчук – Чернівці: Прут, 1996. – С. 128

4. Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004.

In the article are examined maintenance, basic aspects and requirements to professional preparation of future leaders of preschool educational establishments in the conditions of polietnichnogo and bagatocoulournogo society.

Key words: *professional preparation, leader of preschool establishment, policoul-tourne environment, competence.*

УДК 371.134:373.211.24:792:398(=161.2)

ББК 74.581:74.104:85.33:82(4УКР=УКР)

**Марина Машовець,
Наталія Сиротич**

ФОРМУВАННЯ АКТОРСЬКИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

У статті здійснено аналіз теоретико-методичних аспектів проблеми використання жанрів українського фольклору у навчально-вихованому процесі майбутніх вихователів. Розроблено модель формування акторських умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору.

Ключові слова: акторські уміння, творчі уміння, театральна педагогіка, український фольклор.

Українська нація вважається однією із найбільш творчих у світі, і тому процес навчання й виховання студентів засобами українського фольклору ґрунтується на наявності у них національно-творчого інстинкту, мистецьких здібностей, закладених генетично.

На сьогодні особливої актуальності набуває проблема формування педагогічної майстерності майбутнього вихователя – педагога-новатора, адже саме від рівня підготовки майбутніх дошкільних педагогів залежить ефективність формування суспільно-досконалої педагогічної системи.

Реформування системи освіти України на національній основі зумовлює пошук нових форм і методів сучасної професійно-педагогічної освіти, зміст яких торкається проблем збереження та популяризації українського фольклору в сучасному соціумі. Саме тому сьогодні використання синкретичних жанрів українського фольклору у навчально-вихованому процесі підготовки майбутніх вихователів зорієнтоване на оновлення та збагачення етновиховного простору вищого навчального закладу.

Питання етнографічного виміру сучасної дошкільної освіти, у вищій школі зокрема, націлене на формування та самореалізацію творчої особистості майбутнього вихователя засобами національного мистецтва, адже підготовка педагогів-новаторів не може бути ефективною за умови відсутності впливу мистецьких та художніх дисциплін – “сьогодні на часі – креативна педагогіка (наука про виховання і навчання дошкільників, що ґрунтується на активному задіянні творчого потенціалу вихователя, справдженні креативних освітніх технологій)” [4, с.6].

У дослідженнях Левін-Щиріної Ф. та Менджерницької Д. обґрунтовуються вимоги до професійної підготовки дошкільного педагога і наголошується, що “... вихователь повинен брати активну участь в житті країни, бути майстром своєї справи, любити дітей, систематично вивчати та знати їхні особливості, володіти методикою педагогічної роботи, постійно підвищувати свою кваліфікацію, цікавитися літературою, мистецтвом, наукою, знати музику, живопис, художню літературу, відзначатися такими професійними якостями: організованістю, стриманістю, життєрадісністю, сильним характером, культурними навичками” [3]. Жодна із цих педагогічних вимог не може бути спростованою, оскільки професія дошкільного педагога вимагає постійного самовдосконалення та набуття нових професійних якостей, творчого розвитку і культурно-естетичної довершеності, а головне – формування національної самосвідомості на засадах культурних традицій українського народу.

Вочевидь, складовими професійних вимог до педагогічних якостей майбутнього дошкільного педагога повинні бути творчий розвиток та мистецька спрямованість особистості [Архангельський С., Чабанський Б., Баловсяка Н., Бондар В., Зязюн І.], а процес творчого розвитку педагога повинен бути багатоманітним, поліхудожнім та національно-культурним [Берега Р., Богінч О., Макрідіна Л., Манчуленко Л., Приходько О., Слободян О., Abbs P., Braun-Galkovska M., Scrutton R., Gibson R.].

Так, Березою Р. зроблено спробу розробити комплексний підхід до поєднання народознавчого та театрального досвіду; досліджено театралізацію народних свят як творчий прийом, що передбачає вмилу побудову драматургії свята і як творчу діяльність, яка допомагає впровадити свято на святковий майданчик. Науковець вважає, що реалізація творчих, виховних та дидактичних цілей за допомогою методу театралізації є дуже важливою та корисною у сфері народних звичаїв, свят та обрядів, тому й представляє власну розробку програми і методики формування національної свідомості студентської молоді засобами театралізації народних обрядів та свят – створює та впроваджує в навчальний процес студентів спецкурс “Театралізація українського народного свята”; формує модель організації обов’язкового практичного засвоєння вивченого матеріалу шляхом безпосередньої участі у створенні драматургічної основи сценарію, організації, підготовки та постановки українських народних свят [2].

Як бачимо, під впливом мистецтва реалізовується завдання формування національної свідомості студентів та глибше пізнання власного духовного світу.

Становлення творчої особистості дошкільного педагога є важливим і невід’ємним завданням сучасної освіти. Розвиток у фахівців дошкільної справи емоційної культури та мистецької діяльності в професійній сфері потребує розвитку ще у студентські роки. Однак, вважаємо, що деяким складовим цього мистецького розвитку приділяється недостатньо уваги в навчально-виховному процесі, зокрема використанню новітніх технологій тріади “педагогічний процес – театральна педагогіка – національне виховання”.

Автор вважає, що поза увагою науковців залишаються питання методики формування театральних умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору, адже досі не окреслені концептуальні засади, не з’ясовані методичні механізми, не досліджені умови практичної реалізації підготовки майбутніх дошкільних фахівців засобами театрального мистецтва та українського фольклору.

Метою нашої статті є здійснення аналізу, вивчення й розкриття особливостей використання засобів театральної педагогіки у формуванні професійних умінь майбутнього дошкільного педагога на засадах культурних традицій українського народу. Завдання нашого дослідження полягає у розробці моделі формування акторських умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору, довівши цим необхідність збереження та популяризації української народної творчості в сучасних умовах та відродження української традиційної культури.

Абрамян В. називає художню творчість органічним процесом і вважає, що “навчитися творити шляхом засвоєння технічних прийомів неможливо. Але якщо ми створюватимемо сприятливі умови для творчого зростання постійно збагачуваної особистості студента, ми можемо врешті-решт домогтися розкриття закладеного в ньому таланту” [1, с.78].

Процес формування творчої особистості майбутнього дошкільного педагога та підготовка його до формування творчих умінь дошкільників є обумовленим вивченням митецьких дисциплін у навчально-виховному процесі студентів та впровадженням практичних занять для удосконалення акторських та режисерських умінь.

Природа театру синкретична, адже театр – це і драматургія, і сценографія, і музика, які плавно зливаються у одне ціле в процесі сценічної дії. Основою цієї сценічної дії завжди виступає актор, техніці гри якого надається означення свідомої [Станіславський К., Виготський Л.], а зверненню до глядачів – вихованого психолого-педагогічного значення [Баталов А., Зязюн І., Падалка Г., Соломарський О.].

Рис. 1. Модель формування акторських умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору

Ми вважаємо доцільним та необхідним розглянути питання підготовки майбутніх дошкільних педагогів до освоєння методів, прийомів та принципів театральної педагогіки з метою розвитку їхньої творчої педагогічної діяльності. Саме тому, на основі схеми акторських здібностей, (Абрамян В.) та переліку жанрів українського фольклору для дошкільників (Садовенко С.), ми розробили модель формування акторських умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору.

Схема акторських здібностей, розроблена Абрамян В., “являє собою поєднання акторських та педагогічних здібностей (якостей, принципів), необхідних у професійній діяльності” [1, с.160]. Серед зазначених у вищезгаданій сис-

темі акторських здібностей ми виокремили кілька акторських умінь, необхідних для успішної педагогічно-мистецької діяльності дошкільного педагога: мовно-вокальні дані; виразність (міміки, пластики); заразливе переживання; психомоторику; сценічний темперамент; асоціативне мислення; активний вплив; емоційну пам'ять; органічну дію та творчу уяву. Відповідно, акторські уміння ми пропонуємо формувати у процесі навчання майбутніх вихователів мистецтву виконання таких фольклорних жанрів як заклички, примовки, забавлянки, пестушки, потішки, колискові, колядки, щедрівки, гаївки, веснянки; умінню проводити й організувати дитячі народні рухливі ігри та театралізовані ігри за тематикою українських народних казок, а, згодом, і самостійно драматизувати сценарії українських національних та християнських свят або організувати етнопостановки із дошкільниками.

На нашу думку, у процесі формування акторських умінь на основі даної моделі майбутні дошкільні педагоги не лише набудуть нових творчих умінь, але й збагатяться могутнім духовно-мистецьким потенціалом української традиційної культури та значно глибше осмислять важливість та необхідність виховання національного світогляду дітей дошкільного віку.

Знання звичаїв свого народу, культури та традицій є основним показником національно свідомої особистості студента, а тому у сучасній професійно-педагогічній освіті вищої школи “виокремлюються головні завдання виховання духовного світу людини третього тисячоліття, серед яких: формування національної самосвідомості на засадах культурних традицій українського народу; збереження етнічної пам'яті, яка відтворює досвід поколінь на міфологічному, фольклорному й історичному рівнях; набуття вмінь розкривати перспективи подальшого розвитку рідної культури в сучасних умовах тощо” [5, с.10].

Без сумніву, український фольклор є підґрунтям для формування духовно-естетичного, морального розвитку й становлення мистецької національної культури студентів, а також – для прояву, театральних здібностей та використання засобів театралізованої діяльності у роботі з дошкільниками.

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. – Київ: Лібра, 1996. – 224 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні.).
2. Береза Р.П. Формування національної самосвідомості студентів мистецько-педагогічних спеціальностей засобами театралізації народних свят: Автореф. дис. ...кандидата пед. наук / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – К., 2001 – 20 с.
3. Левін-Щиріна Ф.С., Менджеріцька В.В. Дошкільне виховання: Навч. посібник. – К.: Радянська школа, 1940. – 263 с.
4. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі” / Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. – 2-е вид., випр. – К.: Світич, 2009. – 208 с.
5. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору: Навчально-методичний посібник. – К.: Шк. Світ, 2008. – 128 с. – (Б-ка “Шк. світу”).

This paper analyzes theoretical and methodological aspects of applying Ukrainian folk genres in the educational process of future teachers. The article presents a model of actor skills development for future teachers by means of Ukrainian folklore.

Key words: *acting skills, creative skills, theatrical education, Ukrainian folklore.*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОВИХОВНОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті досліджується проблема професійної підготовки майбутніх учителів засобами етновиховного простору вищої школи.

Ключові слова: професійна підготовка майбутніх учителів, етновиховний простір, вища школа.

Актуальність. Сучасна система вищої освіти є ключовою сферою розвитку суспільства, привертає до себе увагу і піддається критиці у зв'язку з перспективами входження України у світове співтовариство, прилученням до Болонського процесу та можливостями Європейської кредитно-трансферної системи. Інформаційно-технологічне ХХІ ст. характеризується філософським переосмисленням ціннісних орієнтирів освітньої політики. У Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній доктрині розвитку освіти, Державній програмі “Вчитель” наголошується на культуроцентричності, збереженні і примноженні національних виховних традицій, розвитку творчої особистості, гуманізації освіти. Реформування національної системи освіти в Україні, модернізація вищої школи неможливі без опори на народні традиції, виховні системи, етнопедагогічні основи українського народу. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти, освіта “виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови і культури, повагу до народних традицій” [3, с.5].

Ступінь дослідження. Питанням професійної підготовки педагога присвячені дослідження, авторами яких є А.Алексюк, О.Коберник, М.Шкіль, М.Ярмаченко (методологічні та методичні аспекти підготовки вчителя), О.Киричук, О.Хлівна, Т.Яценко (психологічні аспекти), А.Бойко, О.Кондратюк, Г.Пустовіт, К.Чорна (виховна діяльність педагога). Сучасну вітчизняну модель професійно-педагогічної підготовки, спрямовану на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок, сформував І.Зязюн. Він акцентує увагу на необхідності зміни стратегічних глобальних цілей педагогічної освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як ціль, і як засіб підготовки до майбутньої професійної діяльності. Ґрунтовне дослідження джерел, традицій, ідеалів, основних принципів і засобів вітчизняної етнопедагогіки здійснено у працях українських етнопедагогів М.Стельмаховича та Є.Сявавко. У працях С.Бабишина, З.Болтарович, О.Вишневського, М.Євтуха, П.Ігнатенко, Г.Кловак, В.Костіва, В.Кузя, О.Любара, Т.Мацейків, В.Мосіяшенко, Н.Побірченко, Н.Рогальської, Ю.Руденка, З.Сергійчук, О.Семенов, Н.Сивачук, М.Сметанського, О.Сухомлинської, П.Щербаня, Л.Юди та інших продовжено дослідження прогресивних здобутків української педагогіки та етнопедагогіки.

Метою статті є дослідження етновиховного простору сучасного вищого навчального закладу, обґрунтування особливостей підготовки майбутніх учителів на засадах етнопедагогіки.

Виклад основного матеріалу. В Україні з метою вирішення проблем етнопедагогічної підготовки учнівської і студентської молоді відбулися значні зрушення. Так, науковцями Інституту проблем виховання АПН України обґрунтовано й експериментально апробовано (П.Лосюк) модель діяльності загальноосвітньої школи на засадах етнопедагогіки, розроблено відповідні виховні технології. В Українському коледжі ім. В.Сухомлинського здійснено апробацію виховання духовності школярів різного віку на засадах традиційних національних цінностей та духовно-світоглядних витоків вітчизняної культури (В.Хайруліна). Запропоновано (І.Прокопенко, В.Кузь, В.Лозова, В.Євдокімов, Г.Троцько) нові підходи й змістове наповнення як навчального, так і виховного процесу у вищих педагогічних начальних закладах в умовах входження України до Болонського процесу, розроблено нові технології навчання і виховання студентів – майбутніх учителів. У створених при Відділенні науково-практичних центрах, які діють при провідних університетах, – Науково-методичний центр етнопедагогіки і народознавства (Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника), Науковий центр соціальної педагогіки і соціальної роботи (Луганський національний педагогічний університет ім. Т.Шевченка), Науково-дослідний центр з дослідження проблем педагогічного краєзнавства (Уманський державний педагогічний університет ім. П.Тичини) – розробляються і перевіряються засади інтеграції академічної та університетської науки у системі етнопедагогічної діяльності. Науковим колективом, очолюваним членом-кореспондентом М.Боришевським, здійснено аналіз соціально-психологічної сутності духовності особистості, з'ясовано основні складові духовності, визначено систему ознак, що характеризують поведінку духовної особистості [1, с.4].

На етапі реформування сучасної вищої школи виникла суперечність між рівнем традиційної підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності та новими вимогами суспільства до випускників педагогічних ВНЗ. Ці вимоги зумовлені необхідністю активного використання майбутніми фахівцями спеціальних знань, зокрема з етнопедагогіки, та розв'язання з їх допомогою нових соціально-педагогічних завдань. Серед низки цих завдань важливими є налагодження позитивних стосунків між дітьми багатонаціонального колективу, виховання підростаючого покоління на засадах етнокультури та етнопедагогіки. У зв'язку з цим на сучасному етапі виникає необхідність підготовки педагогів до роботи в поліетнічному середовищі. Метою такої підготовки є формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного вищого навчального закладу в умовах поліетнічного середовища. У психолого-педагогічній літературі етнокультурну компетентність визначають як необхідну сукупність особистісних якостей педагога, яка включає високий професіоналізм, знання, вміння й навички, що дозволяють вільно використовувати етнопедагогічні засоби в етнокультурному середовищі. Тобто це засіб передачі культурно-педагогічного досвіду від одного покоління етносу до іншого, носієм якого є педагог як особистість та індивідуальність (Н.Арзамасцева, В.Забреєва, Н.Саловкова та інші).

З огляду на це етнокультурна компетентність сучасними дослідниками розглядається як складне інтегроване поняття, яке включає в себе теоретичну і практичну готовність до педагогічної діяльності в поліетнічному соціумі. Формування етнокультурної компетентності студентів вищої школи можливе за умов створення та впровадження програми виховання національної самосвідомості та культури міжнаціонального спілкування студентів; оволодіння студентами основами етнокультури й етнопедагогіки; включення елементів етнокультури до змісту дисциплін та педагогічної практики; створення наукових гуртків та проблемних груп для поглибленого вивчення етнокультури [6, с.243].

На нашу думку, з метою підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх вчителів, як цього вимагає перебудова вищої школи та становлення української національної школи, слід активніше використовувати досягнення народної педагогіки у педагогічному процесі, оскільки народна педагогіка – невичерпне джерело навчально-виховної мудрості, народних знань і досвіду. Вона об'єднує такі важливі компоненти, як дитинознавство, родинознавство, сімейне виховання. Всі ці компоненти практичного людинознавства мають свій вияв саме в спілкуванні. В основі мовлення українського народу лежать такі загальнолюдські норми та морально-етичні цінності, як доброзичливість, любов, лагідність, привітність, пошана. В етнопедагогіці слово відносять до засобів вираження підтримки, застереження. Навчити користуватися словом – велика мудрість, на що й спрямовуються засоби етнопедагогіки. Володіння словом означає розуміння глобальності зв'язків з проблемами життя, надає можливість суб'єкту навчання формувати у своїй свідомості цілісну картину світобачення, розвивати самостійність мислення. Етнопедагогічна діяльність – творчість, завдяки якій індивід нагромаджує певні морально-етичні цінності. Суть самовдосконалення індивіда з точки зору етнопедагогіки виходить з традиційного зразка (через слово, спілкування, традиційне дійство, побутову дію, тощо) і спрямовується на його втілення. Етнопедагогічна дія не тільки веде до вдосконалення, а й породжує досконалість.

На думку сучасних науковців, етнопедагогіка повинна стати ключовим компонентом у системі формування етновиховного простору сучасного вищого навчального закладу. Засоби етнопедагогіки виконують функцію єдності і взаємодії виховання та навчання зі стимулюванням розвитку всіх професійно-педагогічних здібностей за допомогою таких чинників, як сприймання, мотиваційна діяльність, усвідомлення через поєднання нового і старого в народних традиціях і обрядах, відтворення через неодноразове повторення обрядової діяльності за взірцем, творча діяльність через наукову дію та рольові дійства [2; 5].

У контексті моделювання етновиховного простору ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” на денному і заочному відділеннях всіх факультетів з метою підготовки студентів ОКР “Спеціаліст” викладається курс “Етнопедагогіка”. Передбачений навчальним планом обсяг навчального часу достатній для того, щоб зосе-

редити увагу студентів на актуальних проблемах української народної педагогіки, завдяки якій живе і передається з покоління в покоління духовний досвід народу, стверджується його національна самобутність. Курс “Етнопедагогіка” надає істотні можливості для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх педагогів, формування їх світоглядної позиції, розвитку кращих особистісних якостей, що сприяє відродженню національної школи України. На практичних заняттях з курсу у майбутніх учителів формуються уміння поєднувати виховання в сучасній національній загальноосвітній школі з прогресивними народно-побутовими і культурно-історичними традиціями і національними звичаями духовно-морального, гуманного, трудового і культурно-історичного характеру; пропагується українська національна духовність, виховується національна свідомість майбутнього працівника педагогічної ниви.

Навчальна дисципліна “Теорія і методика роботи з дитячими і молодіжними громадськими організаціями”, яка викладається на факультеті педагогіки і психології, відділенні післядипломної освіти, формує у студентів знання щодо молодіжних об’єднань козацького типу, що є елементом етнопедагогічної підготовки. На нашу думку, значні потенційні можливості підготовки майбутніх учителів у системі формування етновиховного простору закладені у діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій України. Сьогодні в Україні відбувається процес створення дитячих і молодіжних організацій, відновлення тих, що були заборонені за тоталітарної системи. В оновленій системі національного виховання в Україні функціонує цілий ряд молодіжних та дитячих громадських організацій і об’єднань [4]. Серед них заслуговують на увагу українське дитячо-юнацьке товариство “Січ”, яке сприяє вихованню національно свідомих, духовно та фізично розвинених громадян України на традиціях українського козацтва та принципах християнської моралі, основах етнопедагогіки. Завданнями Січі є виховання у дітей та юнацтва національної, історичної свідомості, громадянської позиції, патріотизму, готовності захищати Батьківщину, любові до рідного краю шляхом опанування козацької духовної та культурної спадщини; виховання у дітей та юнацтва християнської моралі; залучення дітей та юнацтва до краєзнавчої діяльності, поширення й пропаганди козацьких звичаїв та традицій; вивчення, охорона та відновлення пам’яток української історії і культури.

Напрямами діяльності Всеукраїнської громадської організації “Українське Реєстрове Козацтво” є духовно-ідеологічний: комплекс заходів, спрямованих на відродження та піднесення національного українського духу, величі української нації; фізичне й духовне оздоровлення нації через пропаганду козацького способу мислення та життя, системи вдосконалення козака; науково-освітнянський: комплекс заходів, спрямованих на широке вивчення дисциплін духовного, морально-етичного напрямку, піднесення національного виховання, навчання здоровому способу життя, створення навчальних і наукових закладів на засадах козацької педагогіки; національний: комплекс заходів, спрямованих на патріотичне виховання молоді, формування здорового способу життя, розвиток духовності та зміцнення моральних засад суспільства, розроб-

ка та втілення програм виховання, спрямованих на піднесення духовності, моральності і патріотизму [4]. Формуванню в майбутніх учителів етнопедагогічних поглядів сприяє Міжнародна громадська організація “Козацтво Запорозьке”, яка активно займається спортивним та військово-патріотичним вихованням молоді, проводить всеукраїнські та місцеві заходи з відродження козацьких звичаїв, розвитку національної культури.

Дитячо-юнацька організація “Курінь” ставить за мету виховання духовно та фізично розвиненого юного покоління на історично сформованих засадах козацького світогляду, в душі відданості Батьківщині та її народу, на основі відродження національних, загальнолюдських духовних і моральних цінностей, що є складовою етнопедагогічної підготовки. Змістом виховної діяльності цієї організації є: “Мій рідний край” (вивчення історії рідного краю); “Гей ви, хлопці, славні запорожці” (вивчення історії українського козацтва); вивчення духовних цінностей українських козаків; “Козацькому роду нема переводу” (відродження військово-спортивного мистецтва козаків); “Козацькими стежками” (туристсько-краєзнавча робота); “Слава козацька не вмере, не поляже” (відродження народних мистецьких традицій) та ін. [4].

Отже, у системі формування етновиховного простору сучасного вищого навчального закладу здійснюється пізнання студентами багатства народної педагогіки та традицій, звичаїв, обрядів, морально-етичних ідеалів; визначення місця народності у вихованні в історії педагогічної думки України; формування поглядів, переконань, ідеалів у єдності з вихованням у студентів комунікативної культури міжособистісного спілкування; розкриття значення методів та форм організації виховного процесу в народній педагогіці; розвиток вміння оперувати набутими етнопедагогічними знаннями при виконанні творчих вправ; формування потреби швидко і точно знаходити адекватні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності студента-педагога, так і ситуації спілкування; розвиток потреби у спілкуванні, соціальній спорідненості та альтруїстичних емоціях, які становлять комунікативну культуру вчителя. На підставі набутих знань з народознавчого матеріалу студенти включаються в процес емоційного і ділового контакту, тобто у педагогічну взаємодію, тобто народна педагогіка є засобом розвитку комунікативних вмінь майбутнього вчителя.

На практичних заняттях у ВНЗ особлива увага приділяється добору тренінгових вправ, що сприяють максимальному розвитку у майбутніх вчителів комунікативних вмінь та навичок на підставі набутих етнопедагогічних знань. Серед вправ слід відзначити найбільш ефективні: аналіз педагогічного змісту вислову одного з видатних педагогів, що стосується особливостей виховання у народній педагогіці; підбір зразків народної творчості та розвиток вміння прокоментувати прислів'я або приказку, розкривши їх педагогічне значення; складання студентами свого варіанту відомої української народної казки за обмежений термін часу; визначення виховного потенціалу одного з обрядів, свята або традиції; проведення зі студентами бесід на етнопедагогічні теми.

Майбутнім учителями різних спеціальностей важливо також розуміти, що в процесі освоєння культурних скарбів народу, його моральних цінностей у дітей і молоді формуються морально-естетичні почуття й переконання, що згодом мають стати ідеалами. Знання про виховне значення українських народних свят, звичаїв, обрядів студенти зможуть застосувати при організації виховних заходів під час відзначення свята народного календаря, відвідування українських вечорниць, музею етнографії, виставки української народної іграшки, ознайомлення з традиціями трудового та естетичного виховання в українських сім'ях, під час екскурсії в музей українського народного мистецтва. Під час організації виховної роботи в клубах та школах майбутнім педагогам допоможуть знання про могутній виховний вплив різних жанрів усної народної творчості. Це і розвиток фантазії, уяви, творчості, й формування кращих моральних якостей за допомогою народних казок, і розумовий розвиток дитини засобами українських народних загадок, прислів'їв, і вплив дитячих пісень на розвиток мовлення тощо.

Висновки. Підсумовуючи вище сказане, зазначимо, що ефективній професійній підготовці майбутніх учителів у системі етновиховного простору сучасної вищої школи сприяють: орієнтація студентів на національну систему виховання; збільшення питомої ваги етнопедagogічного компонента в чинних навчальних планах та програмах вищого педагогічного навчального закладу; формування у студентів системи ґрунтовних знань, умінь та навичок з української етнопедagogіки; допомога в реалізації отриманих студентами етнопедagogічних знань в активній професійній діяльності; залучення студентів до пошуково-дослідної роботи на засадах етнопедagogіки; забезпечення студентів навчальними та методичними посібниками з етнопедagogіки. Розглянута у статті проблема не вичерпується. Подальшого вивчення потребує питання розкриття наступності етнопедagogічної підготовки у системі “загальноосвітня школа – вищий навчальний заклад”.

1. Кремень В. Педагогічна освіта в контексті цивілізаційних змін // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології / Василь Кремень. – Х., 2007. – С. 3–8.
2. Мосіяшенко В.А. Українська етнопедagogіка: [навч. посіб. для студ. пед. навч. закл.] / Володимир Андрійович Мосіяшенко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2008. – 174 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квіт. – С. 4–5.
4. Онищенко Н.П. Корекція девіантної поведінки молодших школярів у процесі діяльності дитячих громадських організацій: [навч.-метод. посіб.] / Наталія Петрівна Онищенко. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – 100 с.
5. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: [навч.-метод. посіб. для студ. пед. навч. закладів, держ. ун-тів] / Мирослав Гнатович Стельмахович. – К., 1997. – 232 с.
6. Українська етнопедagogіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання / [ред. Н.Лисенко]. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 300 с.

In the article the problem of training future teachers means etnovyhovnoho area high school peculiarities.

Key words: *training future teachers, etnovyhovnyy space, high school.*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ІГОР З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкривається проблема підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти щодо організації та проведення українських народних ігор з дітьми дошкільного віку, акцентується увага на особливостях викладання матеріалу з означеної проблеми в курсі теорії та методики фізичного виховання дітей дошкільного віку.

Ключові слова: українська народна рухлива гра, діти дошкільного віку, дошкільний навчальний заклад.

Постановка проблеми: На сучасному етапі реформування системи національної освіти в Україні пріоритетним завданням є підвищення підготовки майбутніх педагогів, в тому числі фахівців дошкільного профілю. Адже рівень їх готовності до педагогічної діяльності позначається на успішності процесу виховання дітей дошкільного віку на засадах загальнонаціональних цінностей, серед яких одна з найважливіших – зміцнення та збереження здоров'я підрастаючого покоління.

У Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття”, “Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті”, Законі України “Про дошкільну освіту” та інших державних документах наголошується на необхідності національного спрямування освіти, збереженні та продовженні української історико-культурної традиції, запровадженні здоров'я зберігаючих технологій. Вирішення означених завдань потребує використання в навчальному процесі дошкільного навчального закладу досвіду народної педагогіки, зміст і засоби якої мають яскраве національне забарвлення, відповідають національному виховному ідеалу, мають історичну і культурну цінність. У дослідженнях з історії фізичної культури Г.Дюперона, А.Стародубцева, М.Пономарьова, В.Слашвілі, В.Пристапи зазначається, що кожний народ має свої види фізичних вправ, ігор, які є важливим елементом його національної культури та ефективним засобом фізичного розвитку особистості у відповідності з існуючим у певній спільності людей ідеалу тілесної та духовної досконалості. Визначені на основі аналізу етнографічних джерел педагогічно доцільні народні традиції фізичного виховання дітей, що відповідають стратегічним завданням розвитку дошкільної освіти в Україні і враховують потреби сучасних дітей, мають бути відображені в змісті фахової підготовки майбутніх вихователів. Це підвищить їхню професійну готовність до вирішення завдань національного виховання.

Велику роль у посиленні виховного впливу на людину відіграють народні ігри, які є цінним засобом виховання розуму, характеру, волі, розвивають моральні почуття, фізично загартовують дитину, створюють певний духовний настрій. Створені генієм народу, ігри віддзеркалюють своєрідність культури нації, сприяють розумінню національного образу світу.

Практика свідчить, що майбутні вихователі недостатньо підготовлені до організації народних ігор з дошкільниками, володіють недостатнім запасом

народних ігор, не орієнтуються у специфічних їх особливостях, недосконало володіють методичними прийомами їх проведення. І тому дуже важливо озброїти студентів методичним інструментарієм щодо організації та проведення українських народних ігор з дітьми дошкільного віку.

Мета статті: розкрити методичні аспекти підготовки майбутніх вихователів щодо організації та проведення українських народних ігор з дітьми дошкільного віку.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Розробку проблеми впровадженню досвіду народної педагогіки в процес фізичного виховання дітей дошкільного віку започатковано в працях Г.Ващенко, О.Духновича, С.Русової, Я.Чепіги, К.Ушинського. Саме цим відомим педагогам належать твердження, що освіта і фізичне виховання, зокрема, базуються на національних ознаках, які надають цим процесам яскравого національного забарвлення. Автори вказували, що недостатність використання українських традицій, в тому числі й українських народних ігор, призводить до збіднення змістової складової процесу навчання та виховання дітей, педагоги наголошували на необхідності застосовувати в практиці педагогічної роботи виховний досвід українців. Для реалізації цього завдання в змісті підготовки сучасних вихователів дошкільних навчальних закладів народні ігри, на нашу думку, мають бути відображені як важливі елементи національної культури.

Проблема готовності до педагогічної діяльності висвітлена в сучасній професійній літературі О.Абдуліною, В.Сластьоніним, П.Левшенко, Г.Беленької та ін. Ряд досліджень відображують реалізацію надбань української етнопедагогіки у змісті фахової підготовки майбутніх педагогів (В.Зеленюк, О.Павленко, Л.Плетенецької). Відродженню та ефективному впровадженню в навчально-виховний процес народних ігор присвячено чимало сучасних досліджень. Цю проблему розглядають у своїх працях А.Богуш, О.Богініч, Е.Вільчковський, Т.Воробей, Н.Луцан, Н.Лисенко, Н.Химич, А.Цось, О.Яницька та ін. Проте, у науковій літературі недостатньо висвітлені методичні засади підготовки майбутніх вихователів щодо організації та проведення українських народних ігор з дітьми дошкільного віку.

Основний виклад матеріалу. Підготовка студентів щодо проведення українських народних ігор з дошкільниками здійснюється під час оволодіння ними навчальної дисципліни “Теорія та методика фізичного виховання дітей дошкільного віку”, у ході педагогічної практики та під час науково-дослідної діяльності. Питання методики проведення народних ігор розглядається у контексті вивчення теми “Рухливі ігри”, на що навчальним планом виділяються відповідні години. На теоретичних заняттях студенти засвоюють знання про вплив народних ігор на всебічний розвиток дітей, полігамність підходів до класифікації народних ігор, специфіки українських народних ігор та особливості їх проведення з дітьми різного дошкільного віку. Під час проведення практичних та лабораторних занять з теми студентам пропонується проаналізувати змістову складову програм для дошкільнят щодо українських народних ігор, ознайомитися із методичною літературою з проблеми, дати анотації на статті з озна-

ченої теми, добрати малі форми художнього слова для проведення народних ігор (лічилки, заклички, загадки, потішки, мирилки тощо), виготовити атрибути для проведення ігор, захистити моделі проведення українських народних ігор, проведення міні-конкурсів на знання закличок, лічилок до народних ігор, написати плани-конспекти проведення з дітьми різного дошкільного віку народних ігор тощо. На лабораторному занятті, яке проводиться на базі дошкільного навчального закладу, студенти спостерігають та аналізують українські народні ігри, які проводять вихователя для дітей різного дошкільного віку. На заняттях студентам пропонується виконання індивідуальних завдань – заповнення карток “Бачу проблему”, де вони чітко виділяють проблеми в організації та проведенні народних ігор з дошкільниками, намагаються з’ясувати причини їх виникнення та пропонують свої підходи до їх вирішення. У ході проведення літньої практики студенти виконують пошукову роботу – збирають та описують народні ігри Поділля, оформлюють альбом “Подільські народні ігри”, який презентують у ході проведення підсумкової конференції.

На I освітньо-кваліфікаційному рівні “молодший спеціаліст” студентам пропонується написання курсових робіт з означеної проблеми:

- Українські народні ігри як засіб розвитку фізичних якостей у дошкільників;
- Розвиток дитячої креативності засобами українських народних рухливих ігор;
- Українські народні ігри як засіб забезпечення загартування дошкільників;
- Розвиток основних рухів дітей дошкільного віку в українських народних іграх;
- Пізнавальний розвиток дошкільників в процесі проведення українських народних ігор.

На II освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр” студенти залучаються до написання дипломних робіт з теми:

- Сучасні підходи до проведення українських народних ігор;
- Українські народні ігри як засіб забезпечення рухової активності дошкільників;
- Розвиток морально-вольових якостей в процесі проведення народних ігор з дошкільниками;
- Формування життєвої компетентності дошкільників у процесі проведення українських народних ігор.

Велика увага приділяється організації самостійної роботи студентів в процесі вивчення даної теми. Майбутнім вихователям пропонується низка наступних завдань:

- Описати 3-4 ситуації морального змісту, що спостерігалися під час проведення українських народних ігор;
- Заповнити таблицю “Особливості керівництва українськими народними іграми в різних вікових групах”;
- Створити прийоми для розвитку креативності у дітей в процесі проведення українських народних ігор;

- Скласти тези доповіді для вихователів на тему “Роль українських народних ігор у всебічному розвитку дітей дошкільного віку”;
- Зібрати інформаційні матеріали з теми “Українські народні рухливі ігри”;
- Скласти рекомендації для батьків щодо використання українських народних ігор у сім’ї;
- Виготовити посібники для проведення українських народних ігор
- Дати анотацію на статтю О.Богинич “Народна скарбниця” (ж. Дошкільне виховання. – 2002. – № 8. – С. 16–17).

Висновок. Враховуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що необхідно посилити ефективність підготовки студентів до організації та проведення українських народних ігор з дітьми-дошкільниками, озброїти їх відповідним методичним інструментарієм, а для цього потрібно удосконалювати зміст та методику проведення теоретичних, практичних, лабораторних занять, оптимізувати зміст різноманітних видів педагогічної практики, активніше залучати студентів до науково-дослідної діяльності з означеної проблеми.

1. Богуш А., Лисенко Н. Українське народознавство в дошкільному закладі. – К.: Вища школа, 2002. – 407 с.
2. Закон України “Про дошкільну освіту”. – К.: “Дошкільне виховання”, 2001. – 33 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХ столітті // Освіти України, 2001, № 29.
4. Приступа В., Пилат В. Традиції української національної фізичної культури. – Львів: Троян, 1991. – 104 с.

The problem of preparation of future specialists of preschool education as for organizing and conducting Ukrainian folk games with children of preschool age has been revealed in the article, the attention is paid to the peculiarities of teaching material on the mentioned problem in the course of theory and methodics of physical training of children of preschool age.

Key words: *Ukrainian folk active game, children of preschool age, preschool educational institution.*

УДК 378.14
ББК 74.580.0

Надія Сабат

УМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

*Педагогіку творить народ,
а професійні педагоги її тільки аранжують*
М. Стельмахович

У статті автор охарактеризувала етнопедагогічну підготовку студентів – майбутніх соціальних педагогів. Окреслено форми й методи ознайомлення студентів з народнопедагогічним досвідом, виокремлено умови ефективності цього процесу.

Ключові слова: *етнопедагогіка, етнопедагогічна підготовка, етнопедагогічна культура, виховання, форми, методи, соціальний педагог.*

Демократичний розвиток українського суспільства заактуалізував питання національної культури, що вплинуло на освітню теорію й практику. Поряд із

цим, економічні, соціологічні, екологічні й інші негаразди торкнулися в першу чергу найбільш соціально незахищеної категорії – дітей. Тому одним із основних напрямів діяльності органів виконавчої влади, як мовиться в Указі Президента України від 11. 07. 2005 р. № 1086 “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей”, є реалізація державної політики щодо захисту прав дітей.

На виконання вищезгаданого Указу розроблено загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки”, метою якої є визначення шляхів урегулювання питань ефективного забезпечення та захисту прав дітей з урахуванням Цілей розвитку тисячоліття та стратегії Підсумкового документа спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної асамблеї ООН “Світ, сприятливий для дітей”. Для досягнення зазначеної мети Національним планом дій передбачено пріоритети і принципи реалізації державної політики щодо поліпшення становища дітей, захисту їхніх прав; заходи щодо індивідуального, фізичного, розумового, духовного розвитку кожної дитини; заходи посилення відповідальності батьків щодо виховання дітей тощо.

Соціальний педагог, виступаючи разом із педагогічним колективом, громадськістю, батьками виконавцем Національного плану дій, реалізує одну з найважливіших функцій – захист дитини й дитинства. Тому сьогодні гостро стоїть питання покращення якості його підготовки. Соціальний педагог – спеціаліст із виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю й дорослими, покликаний створювати сприятливі умови для розвитку й соціалізації особистості. Він виступає посередником між особистістю й соціумом, є водночас психологом, який розуміє дитину, знає особливості дитячого віку; це координатор, що регулює впливи педагогів, батьків, учнівського колективу, соціуму на дитину [2, с.5]. Для того, щоб у своїй багатогранній діяльності соціальний педагог повною мірою міг використовувати виховний, розвиваючий, освітній потенціал національних культурних традицій, він повинен бути належним чином підготовлений. Оскільки саме народнопедагогічний досвід містить перевірені часом поради щодо впливу на дитину, посилення батьківської відповідальності у справі плекання дитини, формування педагогічної культури батьків, сам по собі є високогуманним і дітоцентричним, архіважливим сьогодні виступає питання етнопедагогічної підготовки студентів – майбутніх соціальних педагогів.

Означене питання не є новим. Надзвичайно плідним називають науковці період кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., коли було зібрано багатий матеріал у галузі української етнопедагогіки, відбувалося широке впровадження його в усі типи українських шкіл. Однак, починаючи з 30-х років ХХ ст., дослідження в галузі народної культури були припинені або проводилися обмежено і звужено. Лише в демократичній державі українська етнопедагогіка як наукова галузь і педагогічна практика стала відроджуватися. В останнє десятиліття ХХ ст. виходить низка праць з етнографії, українознавства, етнопедагогіки, етнопсихології, педагогіки народознавства. Дослідженню джерел української етнопедагогіки, її структури, змісту і норм, методів і засобів при-

святили свої дослідження М. Антоненко, О. Дорошенко, О. Литвинюк, Т. Мацейків, М. Стельмахович, М. Струнка, Є. Сявак. Значна увага в педагогічній теорії і практиці сьогодні приділяється проблемам української етнопедагогіки в контексті розбудови національної школи, використанню етнопедагогіки в навчально-виховній роботі (О. Вишневський, О. Карпенко, А. Кузьмінський, Н. Лисенко, О. Любар, Д. Мельник, В. Омеляненко, Р. Расевич, Д. Федоренко та ін.). Низка праць стосується етновиховання дітей і молоді, їхньої соціалізації за допомогою народної культури (П. Ігнатенко, Ю. Руденко, Р. Скульський, В. Струманський та ін.). Значення народного досвіду у вихованні дітей простежено в дослідженнях В. Болтарович, Б. Ковбаса, В. Костіва, Л. Худаш та ін. Питання профільної підготовки соціальних педагогів розкрито в працях І. Зверєвої, А. Капської, І. Миговича, К. Моїсеєнко й ін., однак використання в цьому плані особливостей української етнопедагогіки в них або взагалі не розглядають, або окреслюють частково.

Так як виховання, будучи способом передачі соціального досвіду, відіграє провідну роль в економічній, політичній, соціальній сферах буття нації, оскільки дозволяє відтворювати її спільне матеріальне життя, збільшувати матеріальні багатства, зберігати й розвивати державність, то побудова його на етнопедагогічних засадах є вимогою сьогодення. Однак у вузівській системі професійної підготовки соціальних педагогів сьогодні не повною мірою використовується виховний, освітній і розвиваючий потенціал української народної педагогічної культури, тому не всі студенти – майбутні соціальні педагоги – готові до ефективного використання народнопедагогічного досвіду в соціально-педагогічній практиці. Метою нашої статті є вивчення умов ефективності етнопедагогічної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

Як відомо, складовими української народної педагогіки є родинознавство, народне дитинознавство, народна дидактика, народна виховна практика, народна педагогічна деонтологія, козацька педагогіка. Відповідно етнопедагогічна компетентність передбачає володіння соціального педагога знаннями про погляди українців на дитину, родину, особливості родинного виховання дітей; мету, завдання, принципи, методи, правила, прийоми, форми навчання й виховання; формування в дітей зорієнтованості на національне й загальнолюдське; специфіку виховання засобами народної культури. О. Ткаченко розглядає етнопедагогічну компетентність як різновид педагогічної компетентності та складову педагогічного професіоналізму, що передбачає володіння педагога системою етнопедагогічних знань, уміння грамотно застосовувати надбання світової народної педагогіки в сучасних умовах. Етнопедагогічна компетентність дає змогу спеціалісту реалізувати гуманістичний підхід у своїй професійній діяльності й оптимально виявити власний творчий потенціал [4, с. 198].

Етнопедагогічна підготовка соціальних педагогів стала предметом дослідження Р. Комракова, яким розроблено й експериментально перевірено відповідну модель. Науковець етнопедагогічну підготовку трактує як процес формування етнопедагогічної компетентності за допомогою системи дидактичних форм, методів і засобів, які моделюють предметний і соціальний зміст

майбутньої професійної етнопедагогічної діяльності в різних соціальних сферах. Етнопедагогічна компетентність, за його переконанням, це інтегративна професійно-особистісна якість, що охоплює когнітивно-інтелектуальну, операційно-діяльнісну й мотиваційну сфери особистості студента. Вона включає в себе сформоване володіння інтегративними етнопедагогічними знаннями, вміннями, навичками, що дозволяють соціальним педагогам продуктивно використовувати можливості етнопедагогіки в соціально-педагогічній діяльності та взаємодіяти в соціальному середовищі, а також сформовану мотивацію до вивчення етнопедагогіки та застосування засвоєних знань і вмінь у соціально-педагогічній практиці [1, с.10–11].

Вищезазначені компетенції у студентів Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника – майбутніх соціальних педагогів – формуються у процесі вивчення ними ряду гуманітарних і соціально-економічних, педагогічних, психологічних, спеціальних дисциплін, як-от “Педагогіка сімейного виховання”, “Соціальна робота в сфері дозвілля”, “Етика і психологія сімейного життя”, “Етнопедагогіка”. Етнопедагогічна підготовка майбутніх соціальних педагогів з використанням ідей української народної педагогіки є актуальною з соціально-історичного, соціокультурного й територіально-регіонального поглядів. Уже саме засвоєння знань із соціальної педагогіки передбачає використання етнопедагогіки як на теоретичному, так і на методичному рівнях. На теоретичному рівні етнопедагогічні знання невід’ємні при вивченні соціогенетичної й культуроцентричної теорій соціалізації, а також принципів природовідповідності, культуровідповідності, педоцентризму. На методичному рівні етнопедагогічні надбання екстраполюються в методи й засоби соціальної педагогіки, причому проявляються здебільшого ненав’язливо, опосередковано. Етнопедагогічний досвід широко впроваджується в сучасну соціально-педагогічну практику – викладачі мають можливість спостерігати це під час проходження студентами педпрактики у загальноосвітніх навчальних закладах. Окрім того, в соціальної педагогіки й педагогіки народної спільним є предмет дослідження – дитина з її особливостями, потребами, перспективами. З огляду на це надзвичайно близьким для соціальної педагогіки є українське дитинознавство.

Термін “етнопедагогіка” вживається у двох значеннях: 1) система прийомів, методів, змісту навчання і виховання, морально-етичних та естетичних поглядів на одвічні цінності, сформована впродовж усієї історії народу і призначена для цілеспрямованого використання знань, умінь, навичок, якостей особистості, цінних для даного етносу; 2) наука, що вивчає цю систему. Майбутні соціальні педагоги опановують обидва його значення: з однієї сторони, вони активно включаються в громадську, виховну роботу, прилучаючись до засвоєння народних цінностей; з іншого – опановують, згідно навчальних планів, низку дисциплін, що передбачають вивчення ними національних культурних традицій. Так, курс “Етнопедагогіка” подає загальні відомості про народну педагогіку, її зв’язок із традиційною офіційною педагогікою. Студенти знайомляться з особливостями виховання та освіти окремих народів, етнічних груп у різні періоди розвитку людського суспільства в цілому і в Україні зок-

рема. Знання студентами історії становлення та розвитку педагогічної роботи і практики, використання в навчально-виховному процесі народної мудрості, народних традицій і звичаїв допомагає їм у вивченні особистості учня як при проходженні різного роду практик, так і згодом, у фаховій діяльності, буде неоціненним надбанням, сприяючи глибшому пізнанню світу дитинства. Саме етнопедагогічний досвід дасть можливість нашим студентам знайти себе в сучасному світі та навчити цього дітей, підказати їм перспективу та шляхи досягнення поставленої мети. Цей навчальний курс сприяє підвищенню національної свідомості на основі міжнародних і загальнолюдських цінностей, збагачує загальнопедагогічну та психологічну підготовку студентів, створює умови для розвитку в них самобутньої національної культури.

Для соціальної педагогіки ключовим є питання соціалізації особистості. Українцями в ході багатоголової практики випрацьовано ефективний і дієвий механізм соціалізації саме засобами етнопедагогіки. Ми одностайні з М. Стельмаховичем, В. Струманським, що саме сімейно-побутова обрядовість, народні ігри, союзи з ровесниками, участь у народних святах, звичаях, обрядах формують витончені і високоморальні якості, в ході яких дитина перетворюється на повноцінну особистість, а також засвоює й активно відтворює соціальний досвід.

Етнопедагогічна підготовка майбутніх соціальних педагогів здійснюється як в аудиторних, так і позааудиторних формах роботи. В аудиторній роботі застосовуються традиційні лекції, практичні, семінарські заняття, колоквиуми, контрольні роботи, консультації тощо. На практичних заняттях організовується підбір приказок та прислів'їв щодо виховання, соціалізації особистості. Студенти вивчають український фольклор для вживання його в гувернерській роботі та організації позанавчальної діяльності з дітьми. Практикуються виставки творчих робіт студентів (наприклад, соціальної реклами), зустрічі з неординарними особистостями – речниками національної культури. Етнопедагогічні аспекти простежуються на конференціях, творчих зустрічах, засіданнях тощо.

У позааудиторній роботі багатство народних надбань використовують при написанні курсових, дипломних, магістерських робіт. Студенти-волонтери розучують із дітьми українські народні ігри, казки, загадки. Навчально-педагогічна практика сприяє як розширенню студентами етнопедагогічних знань, так і впровадженню вже наявного в них досвіду. Етнопедагогічні питання є домінуючими на засіданнях наукових гуртків, проблемних груп. Окремі питання народного дитинознавства, самоусвідомлення й самовизначення на основі українських та загальнолюдських вартостей розглядаються на заняттях з дисциплін спеціалізації та науково-проблемних семінарах. Студенти – майбутні соціальні педагоги – є активними учасниками загальноінститутських та загальноуніверситетських заходів. Завдяки започаткованій проректором з виховної роботи, соціального розвитку і зв'язків із громадськістю Ковбасом Б.І. Співпраці з громадськими, молодіжними, релігійними організаціями посилилася етнопедагогічна спрямованість вечорів, зустрічей із цікавими людьми – носіями українських традицій, концертів, екскурсій тощо.

У навчально-виховному процесі викладач використовує діяльнісний підхід, опирається на особистісний досвід тих, із ким працює, що є однією з важливих умов етнопедагогічної підготовки студентів. Проведене нами опитування студентів 4 курсу засвідчило, що майбутні соціальні педагоги знають етновиховні традиції, усвідомлюють їхню роль і місце у професійній діяльності, цікавляться фольклорною спадщиною; оберігають, розвивають і дотримуються українських звичаїв та обрядів. Тому оправданим є опора на суб'єктний і сімейний етнопедагогічний, етнокультурний досвід або його актуалізація. Курсу “Етнопедагогіка” намагаємося надати практичної спрямованості, чому сприяють творчі й пошукові завдання: проаналізувати актуальність етнопедагогічних знань у сучасних умовах розвитку українського суспільства; підібрати прислів'я та приказки, в яких розкриваються різні аспекти, шляхи, форми виховання; скласти сценарії (плани) соціально-педагогічних заходів з використанням усної народної творчості тощо.

Ми намагаємося досягти того, щоби студенти не лише засвоїли етнопедагогічні набутки, а й уміли реалізувати їх у майбутній професійній діяльності. Тому, розкриваючи провідні ідеї етнопедагогічних знань, пропонуємо шляхи їхнього застосування; аналізуючи принципи, методи, засоби етнопедагогіки, виявляємо їхнє значення для роботи з дітьми; характеризуємо етнопедагогічні думки, обґрунтовуємо їхню морально-духовну вартість, доводимо вагомість впливу на виховний процес.

Надзвичайно вагомою є мотивація студентів до вивчення етнопедагогіки. Задля її посилення нами реалізуються різні напрями роботи зі студентами в лекційний та позалекційний час: інформаційний, пошуково-творчий, дискусійний, напрям самостійного поглиблення знань.

Для того, щоби в студентів закласти фундамент народознавчих орієнтирів, викладачі також повинні бути добре обізнані в галузі народознавства, володіти народознавчою культурою. Цьому сприяє самоосвіта, обмін досвідом, участь у конференціях. На формування етнопедагогічної культури викладачів та студентів активно впливає діяльність науково-методичного центру “Українська етнопедагогіка і народознавство” (директор проф. Лисенко Н. В.), який координує дослідження з української етнопедагогіки й народознавства в Західному регіоні України, ініціює появу фундаментальних та прикладних наукових розвідок означеного напрямку. Участь викладачів у конференціях та симпозіумах, які проводить центр, виконання колективних та індивідуальних досліджень сприяє поглибленню їхніх знань у царині українського народознавства, етнопедагогіки, етнопсихології, етнолінгводидактики, народознавчої компетентності та ін.

Сучасні освітні документи вимагають нового етнопедагогічного наповнення викладання навчальних дисциплін незалежно від профілю, адже будь-які знання повинні ретранслюватися у зв'язку з історичним контекстом, з укріпленням народнопоетичної мудрості, культурно-мистецького компоненту. Тому етнопедагогічна підготовка студентів повинна відбуватися не лише в ході вивчення однойменного курсу, а впродовж усього навчання.

Таким чином, етнопедагогічна підготовка студентів – майбутніх соціальних педагогів – здійснюється як у ході аудиторної, так і позааудиторної навчальної діяльності. Найпоширенішими її формами є лекції, практичні й семінарські заняття, колоквиуми, консультації, засідання наукових гуртків, проблемних груп, конференції, виставки, зустрічі.

Основними умовами ефективної етнопідготовки майбутніх соціальних педагогів є використання діяльнісного підходу в навчально-виховній діяльності; опора на особистісний етнопедагогічний досвід студентів; прикладна спрямованість етнопедагогічних знань; посилення мотивації до вивчення народнопедагогічного досвіду; етнопедагогічна культура викладача.

Етнопедагогічна підготовка студентів – майбутніх соціальних педагогів – уможливить їм ефективно вирішувати питання захисту дитини й дитинства, допомоги особистості в соціалізації, самоствердженні, подоланні проблем; узгоджувати свою професійну діяльність з вимогами орієнтації сучасної системи освіти на сприяння національній самоідентифікації, розвою культури українського народу, як це визначає Національна доктрина розвитку освіти.

Стаття не розкриває всіх аспектів окресленої проблеми. Ретельного вивчення, на наш погляд, вимагають такі питання, як формування етнопедагогічної культури майбутніх соціальних педагогів, етнопедагогічна підготовка соціальних педагогів на основі традицій українців, культурологічна підготовка соціального педагога у вищому навчальному закладі, етнопедагогічне наповнення навчальних дисциплін, етнопедагогічна культура викладача.

1. Комраков Р.В. Этнопедагогическая подготовка будущего социального педагога: Автореф. дис... канд. пед. наук, 13.00.08. – Белгород, 2005. – 18 с.
2. Моїсеєнко К. Професійна діяльність соціального педагога: метод. посіб. / К. Моїсеєнко. – К.: Шкільний світ, 2009. – 120 с.
3. Сявавко Є. Народознавча культура викладача як складова філософсько-етичної концепції педагогічної діяльності у вищій школі // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Львів, 2009. – Вип. 25. Ч. 1. – С. 213–220.
4. Ткаченко О. Деякі аспекти підготовки майбутнього вчителя в процесі вивчення етнопедагогіки до трудового виховання школярів // Наукові записки. – Серія: Педагогічні науки / за редакцією В.В. Радула. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 83. – С. 196-201.

In the article an author described ethnopedagogical preparation of students - future social teachers. Forms and methods of acquaintance of students are outlined with ethnopedagogical experience, the terms of efficiency of this process are distinguished.

Key words: *ethnopedagogics, ethnopedagogical preparation, ethnopedagogical culture, education, forms, methods, social teacher.*

УДК: 364-78:373.3

ББК: 88.521-734

Світлана Андрійчук

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті визначено передумови виникнення соціальної дезадаптації молодших школярів, виділено стадії її формування. Автором на основі аналізу процесу формування соціальної дезадаптації учнів молодшого шкільного віку розроблено модель, яка схематично демонструє детермінізм та можливі наслідки порушень адаптованості молодших школярів.

Ключові слова: адаптація, дезадаптація, шкільна дезадаптація, соціальна дезадаптація, готовність дитини до навчання у школі.

В умовах демократизації та гуманізації шкільної освіти, що склалися на сучасному етапі розвитку суспільства, все більш актуальною стає потреба у створенні шкільного середовища, яке б могло якнайповніше задовольнити потреби дитини у пізнавальному, фізичному та у соціальному розвитку. Таке середовище є особливо необхідним для дітей шестирічного віку, які тільки переступають поріг школи, стають на новий щабель свого особистісного розвитку. Але багато дітей уже через тиждень-другий навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, коли проходить відчуття новизни та зацікавленості, розчаровуються та не мають бажання відвідувати заняття. Знижується їх пізнавальна активність, погіршується психоемоційний стан, нерідкими стають соматичні розлади (порушення сну, втрата апетиту, зниження психоемоційного тону). Причиною такої своєрідної “деградації” психологи та педагоги називають несформованість психологічної готовності дитини до навчання у школі, а наслідком стає шкільна, а з часом і соціальна дезадаптація особистості.

Про ускладнення процесів соціальної адаптації при зміні гри, як провідного виду діяльності дошкільника, на навчальну діяльність молодшого школяра вказували у своїх працях Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, Б.Г.Ананьєв, А.В.Петровський та багато інших педагогів. Дослідження проблем соціальної адаптації особистості знаходимо у працях Ф.Б.Березіна, Ю.А.Александровського, Г.О.Балла, М.І.Боришевського, І.С.Булаха, П.К.Анохіна, К.О.Абульханової-Славської, П.С.Кузнецова, О.Р.Боделана, Л.В.Дзюбко, Л.П.Пономаренко, Л.І.Закутської, П.О.Просецького, О.В.Скрипченко, Г.М.Чуткіної, Т.С.Яценко, Ю.У.Гана, О.І.Зотової, О.Ф.Колісецької, С.М.Рули та багатьох інших. Та, незважаючи на значну кількість досліджень у даній галузі, досі неструктурованим залишається питання виникнення та формування соціальної дезадаптації дітей молодшого шкільного віку, що і зумовило вибір теми статті.

Мета статті – визначити передумови та простежити стадії виникнення соціальної дезадаптації молодших школярів, а також розробити модель формування соціальної дезадаптації дітей даного вікового періоду.

Поняття “соціальна дезадаптація особистості” увійшло в науковий обіг порівняно недавно, незважаючи на поширеність та актуальність цього явища для психолого-педагогічної практики. Тривалий час соціальну дезадаптацію розглядали в рамках досліджень механізмів пристосування різних підструктур організму в цілому чи його окремих систем до умов навколишнього середовища, тобто не відділяли від поняття адаптації (дослідження Г.Сельє, Дж.С.Еверлі, І.П.Павлова, Ю.А.Александровського, П.К.Анохіна, Ф.Б.Березіна та інших).

Дослідження та науковий аналіз процесу адаптації вперше знаходимо у біології та фізіології. « Поняття “адаптація” у біології відображає загальну властивість живих організмів, живої матерії пристосовуватись до змін оточуючого середовища. Адаптація – це динамічний процес, завдяки якому системи живих організмів, не дивлячись на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку та продовження роду. Саме механізм адаптації, вироблений в результаті тривалої еволюції, забезпечує можливість існування організму у динамічних умовах середовища (А.В.Петровский, 1985).

Проте адаптація базується не тільки на пасивно-пристосувальних але й на активно-перетворюючих зв'язках людини з навколишнім середовищем, являє собою нерозривну єдність тих чи інших форм зв'язку. При цьому під адаптацією мається на увазі і відповідний процес, і його кінцевий результат, який виражений у стані адаптованості людини до нових факторів середовища.

З кінця 70-х – початку 80-х років дослідження адаптаційних процесів почали зміщуватися від біологічних наук до соціології, психології, педагогіки, а згодом і до соціальної педагогіки. У науковій літературі, крім біологічної, виділяють соціальну, професійну, особистісну, соціально-психологічну та інші види адаптації, що впливають з дуже широкого кола відносин між людиною і природою, суспільством і людиною.

Соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи; діяльність, спрямована на засвоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища [4, с.18].

Таким чином, під поняттям соціальної адаптації особистості ми розуміємо умовний показник, на основі якого визначається міра її пристосування до умов соціального середовища, що змінюється.

Розглядаючи проблему соціальної адаптації особистості в колективі, більшість вчених (А.В.Петровський, О.Г.Мороз, М.А.Галагузова та ін.) зауважують, що процес адаптації – не пасивне пристосування до колективу, а творчий комунікативний процес, у якому людина, долаючи труднощі, виробляє якісно нові способи взаємодії з різними елементами соціального середовища. За таких умов соціальна адаптація включає у себе дві взаємозв'язані сторони: адаптацію до певного виду діяльності (предметна адаптація) і адаптацію до нового колективу (соціально-психологічна адаптація).

Саме такі адаптаційні процеси відбуваються з дитиною молодшого шкільного віку після вступу її до загальноосвітнього навчального закладу. З одного боку, вона повинна пристосуватися до нового оточення (однокласників, вчителів), з іншого – до нового виду діяльності, що є визначальним у її подальшому особистісному розвитку (до навчальної діяльності). Ступінь сформованості предметної та соціально-психологічної адаптації першокласника за таких умов буде показувати рівень його адаптованості в цілому.

Тобто ми пов'язуємо соціальну адаптацію особистості з тим, наскільки впевнено вона почуває себе у суспільстві, наскільки адекватним є суб'єктивне сприйняття нею самої себе, власних соціальних зв'язків, соціальної дійсності тощо. За таких умов адаптація виступає передумовою соціальної активності особистості і разом з тим є показником рівня її розвитку, що в науковій літературі позначається терміном “адаптивність особистості”. Адапованість і адаптивність виступають основними характеристиками соціальної адаптації особистості.

В.І.Гарбузов, розмежовуючи поняття “адаптивність” і “адапованість”, трактує адаптивність як здатність людини до пристосування, а адапованість - як рівень фактичного пристосування [1, с.3–4]. Тобто, адаптивність є передумовою адапованості: чим вищий рівень адаптивних здібностей і можливостей особистості, тим вищий ступінь її адапованості у соціальному середовищі. Факторами адаптивності, на думку В.І.Гарбузова, є особистісні якості, ціннісні орієнтації, рівень вербального інтелекту і культури, цілі і потреби особистості. Саме ці показники полегшують або, навпаки, ускладнюють адаптацію людини до соціального середовища [1, с.4].

Варто зауважити, що порушення адапованості виникають під впливом різких змін умов життя особистості, звичного для неї оточення, наявності стійкої психотравмуючої ситуації. Особливо часто такі прояви спостерігаються у навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку, адже саме у цей період настає новий етап соціалізації дитини: вона не тільки змінює провідний вид діяльності з ігрової на навчальну, але й стає на якісно новий щабель особистісного розвитку, значно розширюючи і поглиблюючи свої зв'язки з соціальним середовищем через спілкування поза закритим простором сім'ї чи дошкільного навчального закладу, через опанування новими соціальними ролями.

Досить часто у загальноосвітніх навчальних закладах можемо спостерігати ситуацію, за якої навіть при відповідних фізіологічних та психологічних можливостях дитина не може опанувати навчальний матеріал, втрачає інтерес до школи, замикається в собі. Порушення гомеостатичної рівноваги особистості призводить до її змін у її психічній та соціальній діяльності. У такому випадку, згідно теорії М.В.Шакурової, проявляються механізми переадаптації (розвиток адапованості)[6, с.91].

У процесі переадаптації М.В.Шакурова виділяє кілька стадій: *підготовчу* (коли людина знає про зміни чи передбачає їх, як ймовірні; вона накопичує певну інформацію про середовище майбутньої життєдіяльності, створюючи, таким чином, інформаційне поле, яке у майбутньому стане одним із джерел формування адаптаційних механізмів), *стадію стартової психічної напруги*

(відбувається мобілізація психічних і особистісних ресурсів, які в подальшому використовуються при організації життєдіяльності у соціальних умовах, що змінилися) і *первинну дезадаптацію* (стадію психічних і особистісних реакцій на входження у нове середовище, коли особистість починає відчувати на собі вплив психогенних факторів змінених соціальних умов існування).

Первинна дезадаптація може розвиватися двома шляхами: позитивним – коли вона переходить у переадаптацію завдяки мобілізації внутрішніх психічних і особистісних ресурсів дитина пристосовується до нових соціальних умов (умов навчального процесу) і переходить на якісно вищий етап свого розвитку; і негативним – коли дитина не має достатньо ресурсів, щоб подолати суперечності, які виникли, і поповнює лави дезадаптованих першокласників.

У психолого-педагогічній літературі (Л.В.Мардахаев, М.А.Галагузова, М.В.Шакурова, Н.В.Белякова, Ф.Р.Мавлеткулова, Л.В.Лязіна, О.Ю.Борисова та ін.) дезадаптованими вважають дітей, які з різних причин не можуть на рівних умовах з ровесниками, іншими дітьми адаптуватися до умов середовища їх життєдіяльності (дитячий садок, ровесники), що суттєво впливає на їх самопрояви, розвиток, виховання, навчання.

Аналізуючи процес формування дезадаптації, М.В.Шакурова розмежовує шкільну та соціальну дезадаптацію, обґрунтовуючи наступність та почерговість у їх виникненні та проявах. Шкільна дезадаптація, на думку вченої, – це невідповідність соціопсихологічного та психофізіологічного статусу дитини вимогам шкільного навчання, оволодіння якими стає ускладненим або неможливим [6, с.92].

Соціальна дезадаптація, згідно М.В.Шакурової, – більш висока ступінь дезадаптації особистості, що характеризується асоціальними проявами (лихослів'ям, палінням, частими порушеннями дисципліни) і відчуженням від основних інститутів соціалізації – сім'ї і школи [6, с.93]. Соціальна дезадаптація, за визначенням М.А.Галагузової, – процес втрати особистістю чи несформованості у неї соціально значущих якостей, які перешкоджають успішному пристосуванню до умов соціального середовища [5, с.382].

Наслідками дезадаптації молодших школярів, на думку психологів О.Ф.Колісецької та С.М.Рули, є порушення адекватного сприйняття оточуючого світу, поява дефектів у системі відносин і спілкуванні з оточуючими, зниження здатності до праці, навчання відпочинку, здатності до самообслуговування, самоорганізації [3, с.13].

Виходячи з вищесказаного, можемо констатувати, що проблема шкільної, а пізніше і соціальної дезадаптації учня початкової школи є наслідком психологічної неготовності дитини до шкільного навчання. Психологічна готовність до навчання як характеристика дитини п'яти-шести років розглядається у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема Л.І.Божовича, Л.А.Венгер, В.В.Давидова, Д.Б.Ельконіна, Г.М.Гуткіної, О.Л.Кононко, С.Є.Кулачківської, С.Д. Максименко, Т.В.Дуткевич, І.В.Імедадзе, Л.В.Кузнецова, М.М.Подьякова та багатьох інших. На нашу думку, доречним є аналіз поняття “психологічна готовність дитини до навчання у школі”, що визначається вченими (Т.В.Дут-

кевич, І.В.Імедадзе) як одна з основних причин, що забезпечують шкільну, а, отже, і соціальну адаптацію молодшого школяра до навчання. Основними компонентами психологічної готовності до шкільного навчання Т.В.Дуткевич та Л.В.Кузнецова визначають мотиваційний, пізнавальний, вольовий та емоційний [2, с.285].

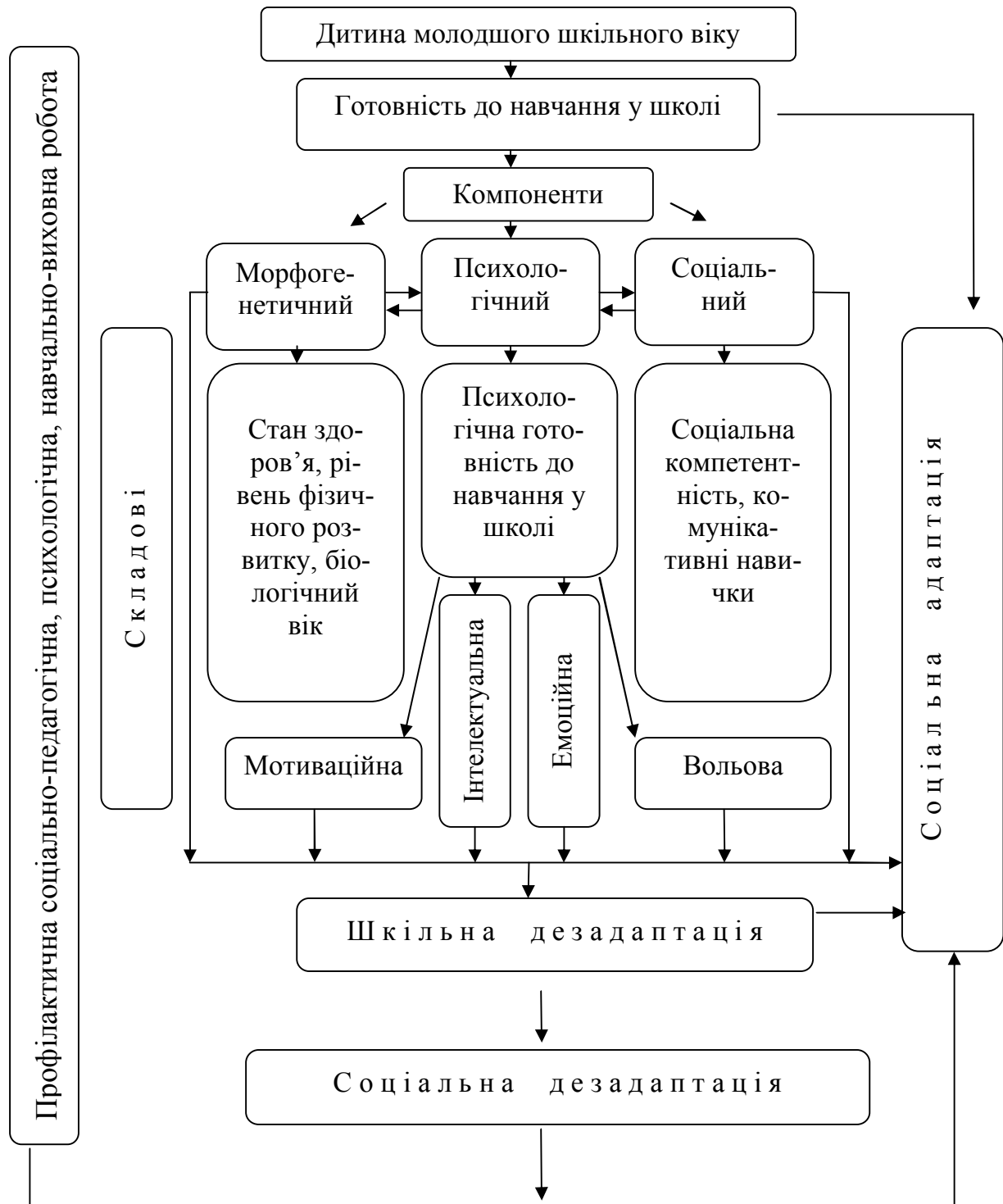

Рис. 1. Модель формування соціальної дезадаптації молодших школярів

Під мотиваційною готовністю молодшого школяра розуміють бажання вчитися, його ставлення до школи і до навчання як до серйозної і відповідальної діяльності. Готовність до шкільного навчання з боку інтелектуального розвитку дитини полягає, по-перше, у рівні розвитку пізнавальних процесів, у якісних особливостях дитячого мислення; по-друге, у запасі знань про навколишню дійсність. Вольова та емоційна готовність дитини до шкільного навчання – це міра її довільності в організації своєї пізнавальної діяльності, а також вміння адекватно реагувати на навчальні та соціальні ситуації і при цьому керувати своїми емоціями.

Таким чином, несформованість готовності дитини до навчання у школі створює передумови для її шкільної, а пізніше і соціальної дезадаптації, що в майбутньому може проявитися через порушення дисципліни, конфлікти з педагогами чи однокласниками, прояви девіантної поведінки (зловживання алкоголем, наркотиками) чи навіть злочинної поведінки.

Виходячи з теоретичного аналізу проблеми виникнення та проявів порушень адаптації учнів молодшого шкільного віку, нами розроблено модель формування соціальної дезадаптації дітей даного вікового періоду розвитку (див. рис. 1).

Виходячи з вищесказаного, можемо зробити висновок, що соціальна дезадаптації молодших школярів не є раптовим і непередбачуваним явищем, а формується тривалий час, починаючи з дошкільного віку. На її формування мають вплив як індивідуальні психічні та особистісні особливості дитини (тип нервової системи, рівень розвитку пізнавальних процесів), так і вплив найближчого соціального оточення (сім'ї, близьких людей, ДНЗ тощо). Від зовнішнього втручання, його вчасності та якості, залежить ступінь дезадаптованості дитини і можливості повернення її до нормального шкільного та соціального життя. Саме тому важливе місце відводиться профілактиці соціальної дезадаптації у дитячому віці, адже запобігти її появі набагато легше, ніж пізніше усунувати її негативні наслідки.

1. Гарбузов В.И. Практическая психотерапия, или как вернуть ребёнку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье / Владимир Иванович Гарбузов – Санкт-Петербург: АО “Сфера”, 1994. – С. 3–4.
2. Дуткевич Т.В. Дошкільна психологія. Навчальний посібник / Тетяна Вікторівна Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 392 с.
3. Колісецька О.Ф., Рула С.М.. Аналіз проблем шкільної адаптації / О.Ф.Колісецька, С.М.Рула // Психолог. – 2002. – № 3. – С. 12–14.
4. Пенішкевич Д.І., Тимчук Л.І. Соціальна педагогіка: Модульна технологія вивчення курсу. Навчальний посібник. / Д.Пенішкевич, Л.Тимчук – Чернівці: Рута, 2007. – 336 с.
5. Социальная педагогика: Курс лекций / Под ред. М.А.Галагузовой / Минненур Ахметхановна Галагузова. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
6. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Марина Викторовна Шакурова. – М.: Академия, 2002. – 272 с.

At the article the determinants of social dezadaptation of junior schoolboys and also basic stages of its forming is selected. The author developed a model which schematically demonstrates determinants and possible consequences of violations of dezadaptation jun-

ior schoolboys on the basis of analysis of process of forming of social dezadaptation of students of junior school age.

Key words: *adaptation, dezadaptation, school dezadaptation, social dezadaptation, readiness of child to the study at school.*

УДК37.214:37.013.42

ББК 74.66

Оксана Ворожук

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

В статті розглянуто соціально-культурну реабілітацію дітей з функціональними обмеженнями засобами етнопедagogіки. Конкретизовано форми соціально-культурної реабілітації: образотворче мистецтво, ліплення, конструювання, театр, гра, народна музика, танець, кіно, проза тощо.

Ключові слова: *діти з функціональними обмеженнями, соціально-культурна реабілітація, етнопедagogіка, образотворче мистецтво, ліплення, конструювання, гра.*

Серед основних принципів соціальної політики України є повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, безпосередня участь молоді у культурному житті, відповідальність держави за самореалізацію кожної особистості. Об'єктивною передумовою для виявлення неповторної особистості кожної людини є створення рівних для всіх членів суспільства можливостей культурного розвитку. Тому, важливою є проблема соціально-культурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями засобами етнопедagogіки. Мова піде про формування їх соціально-культурної активності, збагачення духовної культури, здійснення психологічної та спеціально-педагогічної підтримки. Так, саме передача підростаючому поколінню нагромадженого народом соціально-культурного досвіду, на думку Р.Скульського і М.Стельмаховича, є запорукою суспільного прогресу. Тому "народ, що прагне до прогресу, дбає не тільки про примноження та збагачення соціально-культурного досвіду, а й передачу його прийдешнім поколінням" [8, с.24].

Різні аспекти соціально-культурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями розглядають Т.Баранцова, А.Капська, О.Молчан, І.Пінчук, О.Тостоухова та ін. Метою статті є розглянути вплив засобів етнопедagogіки на соціально-культурну реабілітацію дітей з функціональними обмеженнями.

Відомо, що образотворче мистецтво часто виступає оптимальним засобом соціально-педагогічного впливу на дітей, з якими доводиться працювати. Виконуючи свої соціальні функції, здійснюючи роль суспільного інструменту формування особистості, мистецтво водночас задовольняє духовні потреби самої особистості, збагачує її життя, приносить їй особливу радість. Воно дозволяє дитині відчувати і зрозуміти самого себе, виявити думки і почуття, звільнитись від конфліктів, розвинути емпатію, бути самим собою, вільно висвітлювати свої мрії і сподівання.

Ще не знаючи букв, не навчившись читати і писати, діти починають малювати. Фарбами та кольоровими олівцями вони зображують, а з пластиліну

виліплюють усе, що привернуло їхню увагу. Тобто, художня діяльність є природною потребою особистості. Оскільки ефективність процесу виховання залежить від цілеспрямованого формування і задоволення духовних потреб людини, то розвиток її художніх вмінь і навичок повинен стати першочерговим предметом уваги педагогів-вихователів.

Часто образотворча діяльність є єдиним стимулом у житті дітей з функціональними обмеженнями, одним із шляхів духовного зростання особистості, яка приносить радість і користь оточуючим. Займаючись малюванням, особи з функціональними обмеженнями знаходять сенс у власному існуванні, самореалізуються, прагнуть збагатити багаж знань. Заслуженими художниками України стали інваліди першої групи П.Вітренко, Л.Тихолаз, К.Литовченко та ін. Презентуючи власні роботи на різноманітних виставках, вони самовиражаються, усвідомлюють себе повноцінними членами соціуму.

Найлегшими до оволодіння для дітей з функціональними обмеженнями формами образотворчого мистецтва є малювання плоских предметів, пейзажів, натюрмортів, казкових героїв тощо. З такою категорією дітей слід працювати за трафаретом, шаблоном чи просто змальовувати. Враховуючи індивідуальні і групові проблеми, темп малювання може бути різним [3]. Немаловажним є вивчення законів використання кольору при створенні композиції малюнка

Хорошим реабілітаційним засобом для корекції та розвитку координації рухів дітей із функціональними обмеженнями рухового апарату, фантазій та мислення розумово відсталих дітей, творчої роботи із глухими, слабочуючими, сліпими вихованцями – є ліплення. Для роботи з дітьми можна використовувати хліб, глину і пластилін. Ліплення варто починати з простих за формою предметів. Послідовність роботи може бути такою: скочування кульок – м'яч, яблуко, помідора, буряк, морква, цукерка та ін. Воно має велике значення для розвитку дитини: розвиваються м'язи кисті рук, виховується звичка послідовного виконання роботи [2, с.123].

Неповторним і корисним у реабілітаційному процесі з дітьми з функціональними обмеженнями є техніка конструювання, яка доступна за будь-яких умов у школі, вдома, у гуртку. Найбільш поширеним матеріалом для конструювання є папір, картон, нитки, тканина, солома тощо. Із цих матеріалів діти з функціональними обмеженнями під керівництвом дорослих роблять багато цікавих речей: ляльки для паличкового театру, паперові іграшки, ялинкові прикраси, карнавальні маски, сувеніри, аплікації на пластиліні.

Конструювання за своїм змістом дуже близьке до образотворчої діяльності. У ньому відображається оточуюча дійсність, робляться ескізи, застосовуються прикраси. Результати конструювання мають практичне значення, оскільки ця діяльність спрямована на отримання певного, заздалегідь продуманого продукту, відповідно до його функціонального призначення. Конструювання має творчий характер, дозволяє організувати групову та колективну форми роботи на деякий час.

Часто педагоги в практиці поєднують елементи різних форм соціально-культурної реабілітації. Так, на базі Івано-Франківського навчально-реабіліта-

ційного центру ми провели заняття “Казку ліпимо разом” з учнями шостого класу, де поєднали елементи ліплення і конструювання. Діти ліпили героїв народної казки “Колобок”. Ми побачили, як у дітей з функціональними обмеженнями відтворюються сенсорні і розумові здібності, рухові і технічні навички, тренуються здібності аналізувати кожного героя казки, бачити складові елементи персонажів, підбирати кольори і необхідний матеріал для роботи, фантазувати. Мовлення школярів було емоційним, викликало переживання. Отож виготовлення героїв народної казки у поєднанні елементів ліплення і конструювання згуртовує дітей, формує технічні уміння і навички, виховує особливе ставлення до світу кольору, природи і краси.

До соціально-культурної реабілітації відносимо і театральну діяльність. Перевтілення, емпатія, гра дозволяють учасникам приміряти на себе будь-який образ. Гра дозволяє їм стати більш упевненими у власних силах – спочатку в межах театральної студії, на сцені, а потім перенести цю впевненість у повсякденне життя. В ході роботи над образом, діти вчаться долати свої індивідуальні комплекси, вади, прояви хвороби для того, щоб успішно представити свій образ на сцені [2, с.2]. А робота над сценарієм, костюмами, створює атмосферу групової згуртованості, взаємопідтримки, емоційного піднесення, натхнення.

До форм соціально-культурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями, які мають значний виховний потенціал, а завдяки своїй специфічності та багатоаспектності може забезпечити високу ефективність реабілітаційного процесу слід віднести народну музику, танець, прозу, кіно, відео, телебачення тощо.

Використовуючи форми соціально-культурної реабілітації дітей з функціональними обмеженнями можна здійснювати їх психологічну і спеціально-педагогічну підтримку. Одним з ефективних шляхів психологічної і спеціально-педагогічної підтримки дітей з функціональними обмеженнями є арт-терапія, що базується на розумінні людини як творчої особистості, котра з певних причин обмежена психічними і фізичними вадами. Мета арт-терапії полягає у виявленні негативних станів, реконструюванні та закріпленні особистого “Я”. Сутність методу ґрунтується на здатності емоційно-стресових впливів відновлювати духовну індивідуальність особистості [2]. Арт-терапевтичне малювання (ізотерапія) сприяє звільненню від внутрішньої напруженості. Можна застосовувати такі прийоми, як малювання фарбами з допомогою пальців на великих аркушах паперу, малювання крейдою на асфальті і т. д.

У соціально-культурній реабілітації дітей з функціональними обмеженнями особливе місце посідає гра. Ігрова діяльність, як стверджує О.Молчан, має яскраво виражений творчий характер, залучає і активізує фантазію, вигадку, імпровізацію, винахідливість та ініціативність, глибокі емоційні переживання, спонукає до творчості. А це є одним з найрезультативніших шляхів до розвитку творчих здібностей [7, с.15]. У грі діти найчастіше відтворюють те, що спостерігається у повсякденному житті, в праці.

Під час проведення ігрової програми з розвитку творчих здібностей дітей з функціональними обмеженнями ми зауважили, що успіх у грі як один з

найсильніших стимулів, надає їм впевненості у власних силах, підносить настрій, підвищує загальний тонус організму, стимулює активність. До того ж як одна з найемоційніших форм соціально-культурної діяльності має суттєве пізнавальне значення. Ігрові форми роботи з даною категорією дітей являють собою ідеальний варіант, де цікавість доповнюється пізнавальним змістом, а її результатом є задоволення.

Творча діяльність стимулює бажання індивіда спілкуватись, розширювати міжособистісні стосунки у грі. Для цього Анна Фрейд та Мелані Кляйн розробили принципи теорії та практики ігро-терапії. У процесі ігро-терапії дитина з функціональними обмеженнями відкривається для вираження своїх емоцій, звільняється від напруги, почуття пригніченості. Метою ігро-терапії є надання дитині можливості виявити свої приховані хвилювання (стрес, агресію, страх); самостійно вирішувати свої проблеми; створити таку атмосферу, що відображає почуття дитини, в якій вона зможе нести відповідальність за власні вчинки. У дітей з функціональними обмеженнями підвищується довіра до себе і оточуючих; формується власна думка; підвищується самооцінка; розвивається творча уява; зникає страх і побоювання; вони поводяться вільно, активно, емоційно; у них виникає готовність до співпраці з дітьми і дорослими [6, с.46].

На емоційний стан дітей позитивний вплив здійснює музико-терапія, а також і вокал [2]. У практичній діяльності соціального педагога і психолога музико-терапія знаходиться на особливому місці як один з методів підвищення соціальної активності, комунікативних здібностей особистості, її адекватної соціалізації у суспільство. Вокал сприяє стабілізації емоційного стану, зняттю роздратованості, збудливості. Спів, гра на музичних інструментах допомагають самоствердитися, підвищити самооцінку, подолати невпевненість в собі. Музика, народна пісня створюють сприятливий фон для інших видів психотерапії. Малювання, раціональна ігрова психотерапія під музику відкривають великі можливості для нормалізації емоційного стану, розвитку навичок повноцінного навчання.

Реалізація психотерапевтичних методів і підходів в ході комплексних корекційних впливів на дітей з функціональними обмеженнями сприяє вдосконаленню соціально-психологічної адаптації цього контингенту дитячого населення.

Сьогодні все більше уваги приділяється розвитку творчих здібностей, креативності дитини. Творче начало в людині – це здатність сприймати і створювати нове, ініціативність, гнучкість мислення і поведінки, уміння слухати себе і інших; проява себе адекватно життєвим ситуаціям. Процес пізнання власних можливостей повний несподіваних знахідок, так як метод хоббі-терапії сприяє розширенню свідомості і вдосконаленню взаємодії з оточуючим світом. Підмічено, що діти, захоплені тим чи іншим заняттям, більш успішніше проходять процес психологічної і соціально-культурної реабілітації, особливо якщо і батьки розділяють захоплення дитини.

Таким чином, соціально-культурна реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами етнопедагогіки задовольняє духовні потреби самої

особистості, збагачує її життя, приносить їй особливу радість, максимально активізує природні можливості і духовний потенціал, що закладений у кожній людині від народження та являється надійним провідником на шляху духовного зростання.

1. Баранцова Т. Соціокультурна реабілітація молоді та дітей-інвалідів // Соціальна політика та соціальна робота. – 2004. – № 1. – С. 65–72.
2. Капська А. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва. – К.: ДЦССМ, 2002. – 155 с.
3. Левченко И., Приходько О. Технология обучения и воспитания детей с нарушением опорно-двигательного аппарата. – Москва, 2001. – 167 с.
4. Мистецтво як засіб терапії дітей і молоді з особливими потребами / Упорядники: Певна В., Циганов Н. – Луганськ: ЛОЦССМ, 2001. – 160 с.
5. Освітні заклади соціальної реабілітації дитини: становлення, розвиток, перспективи (Івано-Франківська обл.). Збірник матеріалів. – Івано-Франківськ, 2003. – 102 с.
6. Рейда К. Навчально-реабілітаційний центр для дітей з вадами фізичного та розумового розвитку // Дефектологія. – 2001. – № 3. – С. 46–47.
7. Соціально-культурна реабілітація інвалідів юнацького віку в умовах дозвілля: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.06. – К., 2003. – 18 с.
8. Скульський Р., Стельмахович М. Методика викладання народознавства у школі. – Івано-Франківськ, 1995. – 178 с.

In the article the sotsialno-kulturna rehabilitation of children is considered with functional limitations by facilities of etnonedagogiku. The forms of sotsialno-kulturna rehabilitation are specified: fine art, modelling, constructing, theater, game, folk music, dance, cinema, prose and others like that.

Key words: *to put with functional limitations, sotsialno-kulturna rehabilitation, etnopedagogic, fine art, modelling, constructing, game.*

УДК 37.034

ББК 74.200.504

Марія Геник

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

У статті визначено особливості формування духовно-моральних цінностей молодших школярів у сучасній загальноосвітній школі. Духовно-моральне виховання особистості автор розглядає в контексті глобалізації і міждержавної інтеграції з максимальним урахуванням педагогічних традицій кожного народу.

Ключові слова: *національна освіта, духовно-моральні цінності, народні педагогічні традиції, виховання в полікультурному просторі.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі творення України як демократичної, правової держави та її інтеграції до загальноєвропейського співтовариства все більшої гостроти набуває проблема формування духовних цінностей підростаючого покоління. Дедалі очевиднішими стають впливи політичних і духовних криз, глобалізації суспільства та відірваність підростаючого покоління від народного ґрунту, підміна загальнолюдських морально-етичних цінностей молодіжною субкультурою. Це спонукає до використання культурної і педагогічної спадщини українського народу, пошуку оптимальних шляхів морального та етичного виховання школярів на основі відродження народних звичаїв і традицій. У духовних цінностях сконцентрований багато-

вічний досвід життєдіяльності українського народу, його ідеали, уявлення про добро і зло, піднесене і потворне. Виховне значення духовних цінностей полягає у тому, що вони є одночасно результатом практики виховання підростаючого покоління і ефективним засобом виховання.

В умовах реформування національної системи освіти важливим завданням сьогодення є культивування в зростаючій особистості високої духовної культури, “формування конструктивізму як основи життєвої позиції” [5, с.8], утвердження в міжлюдських стосунках гуманних начал – доброти, справедливості, толерантності, власної гідності, принциповості і т.п. Проблема формування духовних цінностей людини була й залишається особливо актуальною.

Проблема виховання моральної поведінки дітей знайшла своє відображення в численних наукових публікаціях. Окремі аспекти формування духовно-моральних цінностей особистості (І. Бех, В. Болотіна, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Кононко, А. Малихін, О. Сухомлинська), провідні ідеї морального виховання дітей в українській родині (П. Ігнатенко, В. Павленчик, О. Семенов, Р. Скульський, В. Скуратівський, М. Стельмахович), зарубіжний досвід формування моральності підростаючого покоління (В. Жуковський, М. Красовицький) були й залишаються предметом активного обговорення на сторінках сучасних педагогічних видань.

Мета статті полягає в тому, щоб виокремити особливості формування духовно-моральних цінностей в учнів початкових класів в контексті глобалізації і міждержавної інтеграції з максимальним урахуванням народних педагогічних традицій українців.

Виховання – це соціально зумовлений процес, тобто будь-які зміни в суспільному житті зумовлюють потребу в формуванні нового типу особистості, вимагають нових підходів до процесу та результатів виховання. Як зауважує О. Сухомлинська, “реальність виступає живильним середовищем для розвитку і розбудови виховних ідей і концепцій, оскільки процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, – економічні, політичні, ідеологічні, культурологічні – носять швидкоплинний, постійно змінюваний характер” [6, с. 9]. Виходячи з цього, потребує реформування зміст, форми та методи виховного впливу на особистість, змінюються ідеологічні орієнтири.

Інтеграція України у світове та європейське співтовариство не може не позначитися на виборі її виховних пріоритетів, оскільки розширюються комунікації, інформаційний і полікультурний простір, уніфікуються системи освіти.

З початком демократичних перетворень в Україні почалось реформування національної системи освіти, зокрема це стосується ідеологічної сфери. Як зазначає О. Сухомлинська, період 80-х – середини 90-х років ХХ століття характеризується утворенням вакууму в царині моралі та духовності. Це – “період різкого розвінчування соціалістичних цінностей та ідеалів, моральних орієнтирів, значна частина яких була визнана (і справедливо) міфологічними, штучно створеними. Сьогодні цей вакуум заповнено дуже різними і не завжди кращими взірцями й ідеалами, більш прагматичними технократично-утилітарними, прищепленими мас-медіа” [6, с. 11]. У Державній національній програмі “Освіта”

(Україна ХХІ століття) до шляхів реформування освіти віднесено “подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел”, а серед шляхів реформування виховання – “забезпечення духовної єдності поколінь”, “виховання духовної культури особистості, створення умов для вільного вибору нею світоглядної позиції”, “утвердження принципів загальнолюдської моралі” [3, с. 15–16].

Для сьогодення характерна орієнтація на демократизацію та гуманізацію всіх сфер суспільного життя. У полікультурному просторі помітні спроби пошуку інноваційних шляхів педагогічної діяльності, що ґрунтуються на постмодернованих засадах. Водночас формування та розвиток людини невіддільні від народно-побутового виховного середовища, головними орієнтирами якого слугують високі духовні цінності та норми моральної поведінки. Тому глобалізація та міждержавна інтеграція в сучасному світовому співтоваристві мають здійснюватися з урахуванням педагогічних традицій кожного народу.

У сучасних умовах виникла потреба у коректуванні системи духовного виховання, яка б відповідала тим суспільним вимогам, що пред'являються сьогодні до навчальних закладів освіти.

Загальнотеоретичною основою формування духовних цінностей в сучасній загальноосвітній школі повинна слугувати Декларація і Конвенція про права дитини (1989, Україна, 1991). Розробляючи ідеї виховання вільної й автономної людини, яка визнає свої права та обов'язки в суспільстві, полікультурності, толерантності, відповідальності, справедливості, маємо прагнути до того, щоб кожен учень працював над удосконаленням своєї особистості, оволодів системою знань про духовно-моральні цінності та керувався ними у практичній діяльності.

Важливим аспектом у формуванні духовних цінностей у теперішній початковій школі є вибір світського характеру виховання чи прилучення дітей до релігії.

В основі загальнолюдських духовно-моральних цінностей лежить християнський виховний ідеал. Так, в християнському світі загальнолюдські цінності виокремлені в Біблії: “Шануй свого батька та матір свою... Не вбивай! Не кради! Не свідчи неправдиво проти ближнього свого!..” [1].

Розуміючи виховний ідеал як служіння Богу й нації, наголошуючи, що “перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга – Батьківщина”, Г. Ващенко, який багато років свого життя змушений був проживати в еміграції, пропагує утвердження в молоді християнської моралі, любові до свого народу й вітчизни, патріотизму тощо. Християнська мораль ґрунтується на визнанні вищих духовних пріоритетів – правди, добра, чесності, справедливості, любові та ін. А формування цих цінностей невіддільне від людини як їх носія та суб'єкта пізнання оточуючого світу, чим, на наш погляд, підтверджується зв'язок виховної концепції автора з особистістю.

Негативним явищем, що мало місце в моральному вихованні учнів початкових класів у минулому було те, що школа практично не враховувала особливостей їх сімейного виховання. Зокрема, у сільській місцевості в родинях ви-

ховували дітей в релігійному дусі, оскільки в радянській школі здійснювалось атеїстичне виховання дітей, яке повністю заперечувало існування релігійних догм. Але в сімейному соціумі у прихованій формі збереглися ідеї духовності, про що свідчить висока релігійність корінного населення України, зокрема західної її частини. Це особливо виявилось після проголошення незалежності нашої держави і прийняття її Конституції.

Відповідно до чинного законодавства, загальноосвітня школа, як і навчально-виховні заклади інших ланок освіти України, є світським соціальним інститутом: згідно ст. 35 Конституції України, “церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви” [4]. Виходячи з цього, завдання педагога полягає в тому, щоб не нав'язувати дітям своїх релігійних переконань та поглядів, не примушувати їх брати участь у відповідних виховних заходах. Але, враховуючи те, що від народження дитина в умовах сім'ї стикається з різними релігійними звичаями та обрядами, не варто забороняти школярам відвідувати церкву, добровільно брати участь в релігійних діях, але за межами школи, з тим, щоб не нашкодити втручанням у внутрішній світ зростаючої особистості. Водночас доцільно знайомити учнів з різними видами релігій, відповідними обрядами, духовною музикою, живописом, архітектурою. Адже релігійна ідеологія покликана формувати кращі людські цінності - високу духовність, любов, доброзичливість, взаємодопомогу, взаємоповагу та інші, а мета релігійного виховання полягає в постійному прагненні особистості до самовдосконалення, морального самоочищення.

Знання та відповідний досвід моральної поведінки учні молодшого шкільного віку отримують з різних джерел, пріоритетним з яких є родинне середовище. Взаємодія батька (матері) і дитини виступає як спільна діяльність, в якій постійно відбувається обмін думками, відчуттями, моральними нормами та оцінками. Л. Виготський зазначає: “Спілкування з дорослими слугує основним шляхом виявлення особистісної активності дитини ...її ставлення до зовнішнього світу завжди є ставленням через іншу людину” [2, с.115].

Духовно-морального виховання сучасних учнів є те, що багато з них, зокрема в Західних регіонах України, виховуються у неповних сім'ях, оскільки батьки тимчасово перебувають за кордоном у пошуках заробітків. У цей час дитині бракує “батьківського” чи “материнського” впливу, допомоги, поради. Адже учні в молодшому шкільному віці часто радяться і надмірно відверті з батьками. В разі відсутності такої атмосфери довір'я діти можуть потрапити під негативний вплив випадкових чинників або “замкнутися” в собі, що певним чином впливає не лише на їх подальше становлення, але й на результати учіння. Тому вчителю варто ретельно вивчати своїх учнів з тим, щоб вчасно запобігти різного роду негативізмам, а також прагнути до того, щоб компенсувати нестачу в дітей батьківського (материнського) спілкування й виступити в якості взірця, допомогтися свого авторитетного погляду на предмет розмови. Адже спілкування в системі “дорослий – дитина” включає як батьків, так і педагогічних працівників.

Особливістю духовно-морального виховання в сучасних умовах є надмірне захоплення дітей комп'ютерними іграми та телепередачами, що часто-густо чинять негативний вплив на їх формування й розвиток. Герої віртуального світу нерідко акумулюють негативну енергетику, агресивність, грубість. У результаті в учнів початкових класів, котрі ще не здатні повною мірою диференціювати позитивні чи негативні дії, іноді вони недооцінюють чи переоцінюють деякі ідеали, спостерігається схильність до асоціальної поведінки, зникає інтерес до навчальної діяльності. Тому педагогам доцільно систематично вивчати школярів з тим, щоб вчасно виявити найменші відхилення в їхній поведінці та певним чином скоректувати програму виховання.

Чільне місце у формуванні духовно-моральних цінностей молодшого школяра належить народній педагогічній спадщині. Специфіка виховання дітей на народних традиціях та звичаях полягає в тому, що передача соціально-культурного досвіду, трудових умінь та навичок здійснюється в природній невимушеній атмосфері через загальновідомі норми. Саме життя примушує дитину вчитися, здобувати відповідні знання й уміння. Засобом досягнення виховних цілей слугують народні звичаї, традиції, обряди, правила етикету та ін. Таким чином особистість спочатку усвідомлює зміст понять “моральність”, “духовність”, “працьовитість” та інших безпосередньо через практику відповідної поведінки. Якість підготовки особистості до річних сфер життєдіяльності, спрямованість її духовних інтересів, задоволення пізнавальних потреб значною мірою детерміновані сімейними та суспільними виховними традиціями.

Отож формування духовних цінностей молодших школярів у сучасному світі характеризується асиміляцією культур, через що до нас проникають духовно моральні якості, які не є близько до українського національного характеру людини, менталітету тощо. Тому важливою умовою оновлення вітчизняної системи духовно-морального виховання учнів слугує її збагачення за рахунок відродження прогресивних Ідей української родинної педагогіки, європейського педагогічного досвіду, а також відповідність запитам особистості, суспільним потребам та досягненням цивілізації.

1. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового завіту. – United Bible Societies. – 1962.
2. Виготский Л.С. Проблема возраста // Собр. соч. в 6-ти томах. – М.: Педагогика, 1984. – Т. 4. – С. 244–268.
3. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
4. Конституція України. – К.: Право, 1996. – 54 с.
5. Кремень В.Г. Філософія освіти ХХІ століття // Педагогіка і психологія. – К.: Педагогічна преса. – № 1 (XXXVIII). – 2003. – С. 6–16.
6. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. 35. Виховання дітей та молоді в контексті розвитку громадянського суспільства. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2003. – С. 9–13.

Some peculiarities of ethical values forming of modern secondary junior schoolchildren have been emphasized in the article. The author examines the individual moral and cultural wealth education in the context of global and intergovernmental integration with the special regard for the national educational traditions.

Key words: national education, ethical values, national educational traditions.

УДК 372.3

ББК 74.100.541.2

Петро Кузенко

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкрито науково-практичні аспекти педагогічного супроводу образотворчої діяльності дітей дошкільного віку. Визначено педагогічні умови формування їх компетентності в мистецькій діяльності.

Ключові слова: образотворча діяльність, педагогічний супровід, художній образ.

Образотворча діяльність має значний виховний потенціал у процесі формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості. Завдяки цьому виду продуктивної діяльності дитини створюються сприятливі умови для естетичного, емоційно-позитивного сприйняття нею оточуючого світу.

Теоретико-практичні проблеми організації образотворчої діяльності дитини стали предметом наукових напрацювань багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних учених. Значну увагу цій проблемі приділено в працях учених минувшини, зокрема А. Бакушинського, І. Песталоцці, К. Річчі, К. Ушинського, Є. Фльоріної, Ф. Фребеля, Ф. Шміта. Важливе місце в методиці керівництва образотворчою діяльністю належить напрацюванням сучасних учених – В. Захарової, В. Котляра, О. Малицької, Н. Мацько, Г. Підкурганної та ін.

Особливості педагогічного супроводу образотворчої діяльності дітей дошкільного віку зумовлюються необхідністю врахування потенційних можливостей цього виду діяльності для сенсомоторного розвитку та соціалізації вихованців даної вікової категорії.

У формуванні особистості дитини важливе значення мають усі види художньо-мистецької діяльності: малювання, ліплення, аплікація. На початковому етапі оволодіння образотворчою діяльністю дитина потребує кваліфікованого керівництва дорослого. Для того, щоб розвинути у вихованця творчі здібності, закладені природою, педагог має сам володіти знаннями з основ образотворчого мистецтва й уміннями та навичками образотворчої діяльності.

Основним завданням педагога в процесі керівництва образотворчою діяльністю дітей дошкільного віку є: розвиток інтересу до образотворчої діяльності, оцінювального ставлення дитини до цієї діяльності; ознайомлення із матеріалами й обладнанням для образотворчості; ознайомлення з графічними та живописними техніками й збагачення досвіду творчих дій із різними матеріалами; стимулювання прагнення досягти художньої виразності в техніці малюнка, аплікації, ліплення [6, с.8–10].

В організації та супроводженні образотворчої діяльності дитини виокремилися два напрями залежно від змісту й форми малювання (предметного, сюжетного, декоративного). Відповідно до цього педагог може спрямовувати розвиток образотворчої діяльності дитини в напрямку зображення предметів та об'єктів дійсності, передавання сюжетної лінії та малювання орнаментів, елементів розпису й декору предметів [3, с.72].

Важливим аспектом організації образотворчої діяльності дошкільника є врахування специфіки виражальних засобів, зокрема, у предметному малю-

ванні – форми й кольору, у сюжетному – композиції й кольору, у декоративному – орнаменту (простого й складного).

Образотворча діяльність дошкільників як вид художньої діяльності має емоційно насичений, творчий характер. Педагог покликаний забезпечити умови для образного сприйняття дійсності, формування почуття прекрасного, розвитку образного мислення. Процес навчання має бути спрямований на розвиток образотворчої діяльності, на творче відображення вражень від навколишнього світу, творів літератури й мистецтва.

Метою занять із образотворчої діяльності дітей раннього віку є викликати інтерес до дій з олівцями, фломастерами, пензликом, фарбами, глиною та сформуванню уявлення про техніку роботи з ними. При цьому необхідно врахувати, що дво-трирічні малюки швидше виконують малювальні дії, а не створюють завершену роботу, одержуючи задоволення власне від самого процесу. Під час малювання необхідно звертати увагу малят на те, що сліди, які залишають олівець, фарба, крейда та ін., нагадують знайомі предмети та явища. Примочування, штрихи, крапки, прямі й округлі лінії за допомогою скерування педагога діти можуть перетворити на дощик, травичку, сонечко [5, с.24].

Починаючи із середнього дошкільного віку, ставлення до малювання змінюється, стає усвідомленішим. Дитина враховує свої можливості у створенні зображення й художньо втілює все, що її зацікавлює в оточуючому світі. Образотворча діяльність на цьому віковому етапі відповідно передбачає розвиток сенсорної сфери дитини, збагачення її уявлення про красу та форми її існування.

Спостереження й виокремлення властивостей предметів, які дитина зображає (форма, будова, величина, кольори, розташування в просторі), сприяють розвитку в неї відчуття форми, кольору, ритму. На основі цього розвивається естетичне сприйняття, формуються образні уявлення й образне мислення.

У процесі організації сприйняття дітьми предметів і явищ важливо звертати їх увагу на зміну форм, розмірів (дитина й дорослий), кольорів (рослини в різні пори року), різноманітне просторове розташування предметів (птах сидить, літає, клює зерно, рибка плаває в різних напрямках) тощо.

Загальновизнано, що образотворча діяльність дитини в сенситивному періоді формування її особистості є дієвим чинником розвитку всіх психічних процесів: мислення, уваги, уяви, пам'яті, мовлення.

У процесі образотворчої діяльності (малювання, ліплення, виготовлення аплікацій) розширюються, поглиблюються знання про предмети та явища навколишнього світу, розвиваються сенсорні здібності. Образотворча діяльність розгортається на основі сприймання, осмислення, переживання сприйнятого, виявлення свого ставлення до нього через зображення. Ця закономірність і визначає суть навчання дітей образотворчої діяльності. У творчому процесі дитина вчиться аналізувати предмети, порівнювати їх, відокремлювати їх ознаки, сприймати створене та завершене зображення, оцінювати його. Їй доводиться оперувати уявленнями, перетворювати попередній досвід за допомогою уяви, удосконалювати планувальну функцію мислення. Наприклад, спрямовуючи зображувальну діяльність дитини, педагог, крім передачі певних практичних на-

вичок та умінь, повинен дбати про організацію систематичного спостереження за предметами і явищами, удосконалення способів їх обстеження, розвиток аналітико-синтетичних здібностей. Як стверджує Н. Манько, для особистісного розвитку дитини надзвичайно важливе спостереження: “уміння не просто дивитись, а бачити, не слухати, а вслухатись, чути, вміння порівнювати і зіставляти, виявляти і виділяти істотні ознаки, синтезувати у цілісний образ украй важливі для формування осмислених уявлень, понять у їх системі” [4, с.18–19].

Образотворча діяльність дитини ґрунтується на основі таких розумових операцій, як порівняння, аналіз і синтез, абстрагування, узагальнення. На основі схожості предметів за формою виникає подібність способів зображення в малюнку, ліпленні. Наприклад, щоб зліпити ягоду, горішок, яблуко чи курчатко (предмети мають круглу форму або частини круглої форми), необхідно розкотити шматочки пластиліну чи глини колоподібними рухами.

У процесі образотворчої діяльності в дітей розвиваються уява й мислення, які тісно пов'язані між собою. Якщо результатом уяви є образ (уявлення), то результатом мислення є втілений у малюнку, ліпленні, аплікації художній образ. Власне завдяки здатності уявляти дитина спроможна фантазувати й створювати нові образи [4, с.18–19].

Образотворча діяльність – один із найкращих засобів розвитку уяви дошкільників, оскільки завдяки художнім засобам дозволяє їм вийти за межу свого поки що незначного особистого досвіду, оптимально задовольняє їх природну потребу в задоволенні допитливості, прагненні дізнатися, зрозуміти, осягнути навколишній світ. Уява дає дитині змогу зображати неповторну красу художніх образів, створення яких відбувається завдяки синтезу спостереження, здобутого досвіду та сформованих образних уявлень. Приміром, діти не бачили в реальному житті казкового птаха, проте вони мали змогу спостерігати за різними птахами в повсякденному житті, розглядати на ілюстраціях, слухати казки про чарівних жар-птицю, синього птаха, милуватися народними керамічними іграшками-свищиками у формі пташок, що й стає основою формування уявного фантастичного птаха.

Усвідомлення й засвоєння дитиною практичних дій, зорових, слухових і тактильних образів у процесі художньої творчості спонукає її поєднувати нові образи предметів зі словом, з набутим досвідом, закріплює їх в уяві, допомагає усвідомлювати ознаки та відношення, надає чіткості й динамічності сприйняттю.

Виняткове значення в процесі образотворення має здатність зосереджуватися. Керівництво зображувальною діяльністю має на меті як розвиток у дітей колективної, так й індивідуальної уваги. Система образотворчих завдань, які підтримують інтерес, урізноманітнюють продуктивну діяльність, спонукають вихованців переключатися з одного предмета, ознаки на інші, відіграє важливу роль у розвитку їх уваги.

На заняттях з образотворчої діяльності активізується розвиток мовлення дітей, оскільки створене власноруч зображення спричинює осмислене засвоєння слова, поняття. Формування мовлення тісно пов'язане із засвоєнням назв

форм, кольорів і їх відтінків, просторових позначень. Висловлювання в процесі спостережень за предметами, при обстеженні предметів, споруд, а також при розгляді ілюстрацій, репродукцій картин художників позитивно впливають на розширення словникового запасу й формування зв'язного мовлення. Спілкування дитини з дорослими й ровесниками в процесі художньо-творчої діяльності є постійним джерелом набуття нових знань, умінь і навичок, свідомої регуляції дій, організації самостійної діяльності. У той час, коли малюк робить спробу спланувати свої дії в процесі створення художнього образу, звертається за порадою та допомогою до інших, відбувається наповнення мови конкретним змістом, удосконалення вміння спілкуватися.

Діти називають предмети, які вони зображують, відзначають їх характерні особливості, коментують дії своїх героїв тощо. “Мовний супровід процесу гри, зображення, – зазначає Т. Комарова, – дозволяє дитині усвідомити те, що вона малює, ліпить, вирізує й наклеює; зрозуміти й виділити якості зображуваного, послідовно будувати цей процес. Називаючи, що вона малює й що буде зображувати потім, дитина нібито планує свою діяльність, установлює послідовність дій зі створення образів” [2, с.30]. Такі озвучені судження допомагають дошкільнику впорядкувати весь процес образотворчої діяльності. Педагог має активно прилучитися до цього, стимулюючи мовлення дитини відповідними запитаннями щодо змісту зображення, послідовності його виконання, необхідних для творчості матеріалів та ін. Висловлювання дитини про предмет образотворчої діяльності, його оцінка, вміння дати характеристику результатам роботи позитивно впливає на розвиток мовлення дошкільників і сприяє глибшому процесу зображення [2, с.30].

Образотворча діяльність тісно пов'язана із сенсорним розвитком. Формування уявлень про предмети вимагає засвоєння знань про їх властивості та якості, форму, колір, величину, розташування в просторі. Діти визначають і називають ці властивості, порівнюють предмети, знаходять схожість і відмінності, тобто виробляють розумові дії. Таким чином, образотворча діяльність сприяє сенсорному вихованню й розвитку наочно-образного мислення.

Дитина малює, ліпить конструює не лише для себе, але й для тих, хто її оточує. Вона прагне, щоб малюнок доніс до оточуючих її переживання, світобачення, аби створене нею визнали інші. Суспільна спрямованість дитячої образотворчої діяльності, стверджує Т. Комарова, виявляється й у тому, що у своїй роботі діти передають явища суспільною життя, виражають своє ставлення до них. Такої спрямованості образотворча діяльність малюків набуває тоді, коли вони створюють вироби, малюнки, аплікації тощо для інших, приміром, подарунки для мами й тата, друзів, близьких людей. У цьому випадку дитина особливо відповідально ставиться до предмета своєї творчої діяльності, намагаючись якнайкраще виконати свою роботу.

Значення занять образотворчою діяльністю для етичного виховання полягає також у тому, що в процесі цих занять у дітей виховуються етично-вольові якості: потреба й вміння доводити почату справу до кінця, зосереджено й цілеспрямовано займатися, допомагати товаришеві, долати труднощі тощо.

Відмічаючи важливе значення занять із образотворчої діяльності для морально-етичного виховання дітей, Н.Сакуліна наголошувала, що організація занять і вказівки вихователя мають сприяти тому, щоб дошкільники зосереджено, заглиблено виконували задумане, могли погоджувати свої дії, доброзичливо ставилися до товаришів, зважали на їх інтереси, уміли уступати, при необхідності допомагати один одному [5, с.63].

Основне значення образотворчої діяльності полягає в тому, що вона є засобом естетичного виховання. У процесі образотворчої діяльності створюються сприятливі умови для розвитку естетичного сприйняття й емоцій, які поступово переходять в естетичні відчуття, що сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності. Безпосереднє естетичне відчуття, яке виникає при сприйнятті красивого предмета, включає різні складові елементи: відчуття кольору, пропорції, форми, ритму.

Для естетичного виховання дітей і для розвитку їх образотворчих здібностей велике значення має знайомство з творами образотворчого мистецтва. Яскравість, виразність образів на картинах, скульптурі, архітектурі й витворах прикладного мистецтва викликають естетичні переживання, допомагають глибше й повніше сприймати явища життя і знаходити образне вираження своїх вражень в малюнку, ліпленні та аплікації, що сприяє розвитку в дітей художнього смаку.

Створення малюком художнього образу в малюванні, ліпленні, аплікації має потужний розвивальний потенціал. У процесі образотворчості вдосконалюються психічні процеси вихованців, стимулюється їх пізнавальна активність і практично втілюється прагнення дитини дати емоційно-образну характеристику оточуючій дійсності.

Таким чином, педагогічний супровід образотворчої діяльності дітей дошкільного віку покликаний забезпечувати максимально сприятливі умови для формування їх компетентності в мистецькій діяльності, що визначається умінням працювати з різними матеріалами, створювати художні образи в різних техніках, втілювати на практиці творчий задум, виявляти естетичну чутливість та емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу.

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у світі” / Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. – 3-тє вид., випр. – К.: Світич, 2009. – 430 с.
2. Комарова Т.С. Образотворча діяльність у дитячому садку: Програма та методичні рекомендації. Для занять із дітьми 2-6 років: Пер. з рос. мови.– Харків: Видавництво “Ранок”, 2007. – 176 с.
3. Котляр В.П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006.– 200 с.
4. Мацько Н. Уява. Фантазія. Мислення // Дошкільне виховання.– № 1.– 1993.– С. 18–19.
5. Сакуліна Н.П., Комарова Т.С. Изобразительная деятельность в детском саду. – М.: Просвещение, 1982. – 206 с.
6. Сірченко Л. Матеріали та обладнання для образотворчості: вимоги і поради // Дошкільне виховання.– № 5. – 2005. – С. 8–10.

Scientific and practical aspects of teaching accompany for under school age children's fine arts activity are described in the article. Their teaching competence conditions of arts activity are distinguished.

Key words: *fine arts activity, teaching accompany, artistic image.*

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АНГЛОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначено проблему формування навичок англомовного спілкування молодших школярів у полікультурному середовищі, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури автор переконливо аргументує ефективність використання образно-асоціативного методу навчання в процесі збагачення англомовної лексики учнів початкових класів.

Ключові слова: *полікультурне середовище, англомовна лексика, образно-асоціативний метод навчання, навички англомовного спілкування.*

Актуальність проблеми. В сучасному освітньому просторі особливо гостро постало питання вдосконалення мовної підготовки зростаючої особистості. Стратегія мовної освіти передбачає “обов’язкове оволодіння громадянами України державною мовою, надає можливість опанувати рідну мову і практично володіти хоча б однією іноземною мовою” [1, с.9]. Найпоширенішою мовою міжнародного спілкування сьогодні є англійська, що обумовлено її відносною простотою. І чим швидше дитина прилучиться до її вивчення, тим міцніше засвоїть навички англомовного спілкування в іносередовищі. У Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) вказується на глибокому оновленні системи освіти України відповідно до глобалізації та інтеграційних процесів у різних сферах життєдіяльності, що відбуваються в світі.

Як засвідчують численні дослідження [6, с. 48], вже в п’ятирічній дитини фактично завершується нейрофізіологічне дозрівання мозку, що слугує передумовою інтенсивного розвитку пізнавально-мовленнєвих здібностей. Експериментальні дослідження доводять феноменальну здатність дітей 10-11 років до вивчення іноземних мов, тому вважаємо актуальною проблему вдосконалення методики вивчення англійської мови саме в початковій школі, передусім шляхом збагачення іншомовного лексичного запасу учнів.

В цьому аспекті заслуговують на увагу останні наукові досягнення нейрологів з дослідження особливостей функціонування мозку. Так, встановлено, що у дорослої людини, котра опанувала іноземну мову і вільно нею спілкується, утворюється другий незалежний центр управління мовленням новою мовою. Про цей факт заявлено на основі досліджень американських нейрологів у відомому в наукових колах журналі “Nature” у 1997 році [7]. Практичний висновок для педагога з цього дослідження полягає в тому, щоб запропонувати учневі, який вивчає іноземну мову, ефективний спосіб для формування в корі головного мозку мовленнєвого центру цієї мови.

Проблеми раннього вивчення дітьми іноземної мови, розкриття механізмів навчання англійської мови молодших учнів, методичні аспекти опанування ними лінгвістичним матеріалом, засоби мотивації навчання школярів на уроках англійської мови висвітлені на сторінках педагогічних видань такими дослідниками, як О. Казачінер, О. Карп’юк, О. Паршикова, [3], [4], [6]; динаміка розвитку англійської та української мов в аспекті функціонування міфологічного простору – О. Колесник [5].

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури виокремити теоретико-методичні аспекти вдосконалення процесу вивчення англійської мови молодшими учнями шляхом впровадження образно-асоціативного методу навчання.

У Національній доктрині розвитку освіти з-поміж пріоритетних напрямів державної політики чільне місце належить “запровадженню освітніх інновацій”, “створенню індустрії сучасних засобів навчання і виховання” [1, с.6–7]. Одним із новітніх й ефективних методів навчання в процесі вивчення англійської мови в початковій школі вважаємо образно-асоціативний метод, що слугує розширенню словникового запасу учнів. Суть цього методу полягає в тому, що запам’ятовування англійських слів здійснюється за відповідною технологією: до кожного слова вчитель придумує свою словесну і візуальну асоціацію, яка виникає відразу після стикання з цим словом. Водночас, запам’ятовуючи певне іншомовне слово, підбирають подібне за звучанням рідною мовою. Деякі дослідники пропонують підбирати цілі сюжети, де використовуються подібні за звучанням слова задля розвитку образно-асоціативного мислення дітей. Адже коли учень нагромаджує досвід практичних дій, він мислить за допомогою образів.

Різні аспекти розвитку наочно-образного мислення ґрунтовно представлені у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників, зокрема у галузі загальної психології – Б. Ананьєв, Дж. Брунер, П. Гальперін, Г. Костюк, О. Леонтьєва; у віковій психології – Л. Виготський, Ж. Піаже, І. Якиманська.

Сучасні зарубіжні психолінгвісти доводять, що механізми набуття навичок мовлення рідною та іноземною мовами багато в чому схожі [2]. Пам’ять зберігає образи і почуття як первинні джерела інформації, тоді як слова завжди похідні. Отож ми мислимо не словами, а образами.

Психолінгвістична сутність цього полягає в тому, що слово – це звуковий образ. Механізм набуття звукових образів та асоціацій іноземною мовою такий самий, як і рідною, тобто через відчуття, які забезпечують сприйняття. У ході життєвого досвіду відбувається накладання звукових образів на мисленнєві, багаторазова повторюваність якого дозволяє сформувати стійкі звукові образи та асоціації. Таким шляхом формуються автоматичні навички користування іноземною мовою.

Вдамося до прикладу. Англійське слово “cup” (чашка, горнятко). Найпростіша словесна асоціація українською мовою – це слово “капати”. Для того, щоб дана асоціація залишилась в учня початкових класів надовго, тобто закріпилась в його пам’яті, доцільно вчителю запропонувати картинку-образ. Уявляючи, як щось капає в чашку, дитина на основі асоціації пригадає слово “cup”.

Водночас для закріплення вивчених слів з допомогою асоціацій, вважаємо доцільним пригадати з дітьми, приміром, вивчені раніше дитячі пісні чи вірші:

*Цілий день на наш садочок
Вересневий сипле дощик,
Капа в ліжко, капа в борщик,
Кап, кап, кап.*

Або ж:

*Кап-кап дощик,
Дощ іде в місті, і перехожі
Відкривають парасольки, так не схожі
Між собою парасольки різнокольорові:
І червоні, й сині, й пурпурові.
Кап-кап-кап-кап-кап, а дощик сильніше,
Все швидше і швидше
Крапельки бринять
І струмками по асфальту весело біжать.*

Виходячи з того, що образне мислення в дітей розвинене значно більше, ніж в дорослих, збагачення їх англійської лексики саме образно-асоціативним методом навчання буде значно ефективним. За нашими спостереженнями щодо використання цього методу в шкільній практиці, упродовж уроку учні можуть запам'ятати десятки нових слів.

Аналогічно підбираємо асоціації для інших англійських слів:

“ear” – схоже на український вигук “Іа!” (Вчитель запитує учнів: “У кого дуже великі вуха?”, після чого з'ясовують: ”У віслучка Іа”);

“eye” – читається “ай”, що українською мовою означає “око” (Педагог пропонує асоціацію: “Ай! Щось потрапило в око!”);

“nose” – ніс (слова подібні за звучанням та однакові за значенням в обох мовах);

“mouth” – рот (“Закрий рот, щоб туди не потрапило прудке мишеня” – діти згадують мишеня Мікі Мауса).

Постійне практичне користування асоціаціями робить навчання привабливим для учнів, а отже, забезпечує засвоєння мовлення як засобу іншомовного спілкування. Водночас варто зазначити, що асоціативно-образний метод вивчення англійських слів найбільш придатний для використання саме в початковій школі, де учні, як уже згадувалось, володіють наочно-образним мисленням. У кого ці навички розвинені слабо (наприклад, в дорослих), потрібно намагатись запам'ятати не лише нове слово, а й придуману асоціацію. Тому в процесі навчання англійської мови молодших учнів педагог має прагнути до вибору найбільш ефективних методів навчання, виходячи з рівня підготовленості дітей, досвіду викладання вчителя, наявного методичного забезпечення та матеріальної бази школи. Адже тільки індивідуальний, творчий підхід до навчально-виховного процесу в школі першого ступеня уможливить підвищення якості освіти, методики викладання англійської мови.

О. Карп'юк описує нейропсихологічні концепції, якими доцільно керуватися вчителю в процесі організації навчання англійської мови в початковій школі [4]. Дослідниця приводить кілька ключових позицій:

По-перше, кожна людина мислить не рідною мовою, а кодовою мовою уявлень і асоціацій, яка безпосередньо пов'язана з рідною. Не випадково, головною перешкодою на шляху набуття автоматичних навичок спілкування англійською мовою є використання рідної мови під час вивчення іноземної.

По-друге, слово – це звуковий образ, що використовується для вираження того, що ми бачимо, думаємо або відчуваємо. Тому використання, на нашу думку, образно-асоціативного методу є особливо доцільним при вивченні англійської мови на початковому етапі навчання.

По-третє, виходячи з того, що ми спілкуємось автоматично, тобто на підсвідомому рівні, мозок здійснює розумові операції, однак словесне вираження думок, тобто мовлення, відбувається автоматично.

І, нарешті, для вироблення необхідних навичок автоматизму в усному англійському мовленні необхідно забезпечити багаторазове повторення мовленнєвих конструкцій через різноманітні ситуації, що стають досвідом учня, в ході якого формуються необхідні асоціативні зв'язки.

Висновки. З погляду навчання іншомовного спілкування, початкова школа покликана стати етапом накопичення іншомовного сенситивного досвіду (розвиток чутливості до іноземної мови, формування графічних та звукових образів мовних і мовленнєвих одиниць). Такий досвід дозволяють набути, в першу чергу, рецептивні та репродуктивні види мовленнєвої діяльності, які слугують першою сходинкою у навчанні іноземної мови у початковій школі. Однак молодший учень відчуватиме значні труднощі в процесі спілкування, коли не володітиме відповідним лексичним англомовним запасом. Тому важливе завдання педагога полягає в тому, щоб підібрати найбільш ефективні методи швидкого збагачення словникового запасу дітей, одним із яких слугує образно-асоціативний метод їх навчання. На основі багаторазового повторення здійснюється стійке закріплення візуальних чи словесних асоціативних одиниць в процесі збагачення лексики молодших учнів.

1. Національна доктрина розвитку освіти // Нормативно-правове забезпечення освіти. У 4 ч. – Х.: Видав. гр. “Основа”, 2004. – Ч. I. – С. 5–24.
2. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1999.
3. Казачинер О.С. Лінгвістичні навчальні казки як засіб мотивації навчання молодших школярів на уроках англійської мови // Електронна версія: <http://kazachiner.narod.ru/tale24.html>.
4. Карп'юк О.Д. Обґрунтування концепції авторської серії навчальних видань з англійської мови для початкових класів загальноосвітніх шкіл України // Електронна версія: <http://www.nbu.gov.ua>.
5. Колесник О.С. Динаміка розвитку англійської та української мов в аспекті функціонування міфологічного простору // Електронна версія: <http://www.nbu.gov.ua>.
6. Паршикова О. Навчання іноземних мов у початковій школі: передумови успіху // Рідна школа. – № 2 (865). – Лютий, 2002. – С. 48–52.
7. Distinct Cortical Areas Associated with Native and Second Languages / Cornell University Medical College & Memorial Sloan-Kettering Cancer Center/ Nature. – 1997. – July 10. – Vol. 388. – P. 171–182.

The article deals with the problem of the formation of English communication skills of the pupils of primary school in multicultural environment, on the basis of psychological and pedagogical literature the author argues for the effectiveness of using image-associative method of education in the process of enrichment of English vocabulary of the pupils of primary school.

Key words: *multicultural environment, English vocabulary, image-associative method of education, English communication skills.*

ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ НА РОДИННИХ ТРАДИЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У статті аналізується сутність поняття традиція та розкриваються основні форми та методи виховання молодших школярів школи-інтернату на родинних традиціях українського народу.

Ключові слова: традиція, родинні традиції українського народу, виховання, молодші школярі, школа-інтернат.

Постановка проблеми. В епоху національного відродження виховання дітей на родинних традиціях українського народу – перша природна, постійно діюча і найголовніша ланка національного виховання. Суть родинного виховання полягає у залученні дітей до традицій і звичаїв, надання допомоги дітям у засвоєнні відображеної в них національної психології, філософії, ідеології, світогляду, характеру, внаслідок чого з своїм світовідчуттям і світорозумінням, духовністю вони виростили українцями. Найважливішими виховними чинниками у вихованні дітей на традиціях українського народу є гуманні сімейні стосунки, уклад життя, високий моральний статус матері і батька, вивчення духовної спадщини, релігійні традиції.

Цього нажалі позбавлені діти-сироти і діти, які з тих чи інших причин залишилися без опіки батьків. В умовах школи-інтернату діти не мають змоги набути досвіду сімейних стосунків, багато вихованців зовсім не знають батьківської ласки, уваги, любові.

Виходячи з цього, виникла нагальна потреба у створенні і застосуванні системи виховання учнів молодших класів шкіл-інтернатів на родинних традиціях українського народу, адекватної потреби сучасного розвитку держави і формування в дітей національної свідомості і самосвідомості, українського патріотизму, високої громадянськості, готовності і вміння зміцнювати Українську державу.

Використання родинних традицій українського народу сприятиме засвоєнню учнями знань з історії свого народу, фольклору, етнографії, культури, духовності, тим самим запобігатиме моральному збоченню, бездуховності.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз традицій українського народу в історичному розвитку суспільства спостерігається в спадщині відомих етнографів, істориків, педагогів, видатних діячів культури В.Винниченка, Г.Ващенко, С.Русової, М.Стельмаховича, В.Скуратівського, В.Сухомлинського.

Відстоювали політичну, державну і духовну самостійність України, виховували молодь на традиціях українського народу такі відомі культурні та освітні діячі як І.Вишневецький, П.Могила, Г.Сковорода, О.Духнович.

Значний внесок у розробку питань національного виховання учнів зробили сучасні видатні вчені В.Кузь, Ю.Руденко, І.Бех, А.Богуш, Н.Лисенко, В.Постовий.

Ними висвітлено оптимальні прийоми узагальнення народно педагогічного досвіду соціалізації молоді і трансформації напрацьованих виховних

модулів у практику підготовки учнів до життя в загальноосвітньому навчальному закладі за програмою національного виховання, сформульовано мету і завдання національного виховання в сучасних умовах, показано майстерність педагогів у формуванні особистості та розробці організаційно-функціональної структури національного виховання.

Про вплив родинних традицій на збагачення оптимального рівня фізичного, духовно-морального та розумового розвитку дітей, відродження і утвердження духовності та самобутності родинно-побутової культури українського народу наголошує М.Стельмахович. “Настав той час, коли необхідно як найрішучіше повертатися до української родинної етнопедагогіки в Україні, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушним авторитетом, подружньою вірністю, любов’ю до дітей і відданістю святому обов’язку їх виховання, повагою до батьків і материнським покликанням жінки... тобто зміцнити те вічне, на чому тримається людство, що ніколи не старіє” [7, с.11].

Використанню народних традицій у моральному вихованню учнів початкових класів шкіл-інтернатів присвячене дисертаційне дослідження Л.Степаненко [8].

Вихованню у підлітків поваги до батьків засобами етнопедагогіки присвячено роботу Л.Повалій, у якій висвітлені умови, вимоги, інноваційні технології та інші засоби виховання підлітків на національно-культурних традиціях українського народу; охарактеризовані напрями, методи, форми і види індивідуальної та колективної роботи вчителів з виховання на національно-культурних традиціях українського народу [4].

Зусиллями науковців та вчителів розроблена низка концепцій національного виховання: “Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти” [1], “Концепція школи нової генерації – української національної школи-родини” [2], Концепція “Сім’я і родинне виховання” [5]. та ін.”.

Провідні тенденції вищезазначених концепції побудовані на позиціях етнопедагогіки, потребах демократизації дітей та молоді на базі засвоєння національної культури свого народу й загальнолюдських духовних цінностей.

Проблема виховання дітей на родинних традиціях повинна досліджуватися адекватно до вимог сьогодення, з позиції політики держави в цій галузі. У “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті” записано: “Освіта виховує громадянина і патріота України, прищеплює любов до української мови та культури, повагу до народних традицій” [3].

Формулювання цілей статті. Зважаючи на актуальність поставленої проблеми метою даної статті є розкриття форм і методів виховання учнів початкових класів шкіл-інтернатів на родинних традиціях українського народу.

Виклад основного матеріалу. У вивчених нами літературних джерелах “традиції” визначаються як “досвід, звичаї, погляди, смаки, норма поведінки і т. ін., що склалися історично і передаються з покоління в покоління. Передача досвіду, звичаїв, культурних надбань із покоління в покоління” [7]. У “Родинно-сімейній енциклопедії “традиції” визначаються як “...форма діяльності і

поведінки, а також звичаї, правила, цінності, уявлення, які мають міцне історичне коріння та передаються з покоління в покоління” [6, с.34].

Звернення до традицій українського народу у вихованні учнів початкових класів продиктоване не лише інтересом до його минулого, а й потребами суспільства у будівництві суверенної української держави й етнізації підростаючих поколінь на основі відродженої національної культури.

Виховання підростаючого покоління для кожної нації є найважливішим завданням. Передачею культурно-історичних традицій батьків, дідів, прадідів молодому поколінню гарантується вічність життя нації. Між поколіннями не рідко виникає духовна прірва, заповнити яку може цілеспрямована робота щодо розкриття національних ідеалів, традицій і звичаїв народу. Родинне виховання бере свій початок у далеких глибинах кількатисячної історії нашої Землі. Започатковане психологією мирного хлібороба, закоханого в землю, ліс, річку, дерева, квіти воно передавалося з роду в рід наступним поколінням. Це і колискові пісні, і казки, які будять розум, спонукають дитину замислитися над невідомими явищами та почуттями людей.

Жодний виховний заклад не може зрівнятися із сім'єю щодо тривалості, сили й ефективності впливу на дітей. Саме в ній, з дня народження дитини спрацьовує досвід спілкування між батьками, які дитина на певному рівні розвитку сприймає спочатку емоційно, а за тим і усвідомлено. Школа разом з сім'єю продовжує виховання на науковій основі і є важливим інститутом творення, окультурення душі дитини. Школа є складовою частиною трикутника любові і довіря “сім'я – дитина – школа”, що лежить в основі виховання, її роль у вихованні незаперечна. Вона користується авторитетом у сім'ї, і є центром, навколо якого зосереджена велика, різноманітна виховна робота, побудована на доступних, близьких для батьків виховних традиціях українського народу.

Оскільки ми розглядаємо школу-інтернат, в якій навчаються діти-сироти і діти, які з тих чи інших причин залишилися без опіки батьків, то особлива роль у виховному процесі належить учителю, вихователю початкових класів, з високим професіоналізмом, гуманними відносинами з родичами вихованців і самими учнями, комунікабельними уміннями.

Великі можливості виховання молодших школярів шкіл-інтернатів на родинних традиціях українського народу під час знайомства першокласників із першим у їхньому житті підручником – Букварем. Яскраві ілюстрації на мотиви українських народних казок. Пейзажні картини України, національні костюми, тексти типу: “Мама і сини”, “Калина”, “На ставку”, “Коліскова”, “Українська народна пісня”, “Як діждемо літа”, загадки, скоромовки та ін. мають великий виховний потенціал, дають можливість учителю виховувати патріотичні почуття, знайомити учнів з усною народною творчістю, сприяють вихованню любові до рідних і близьких їм людям, шанобливого ставлення до старших.

У другому і третьому класах учні знайомляться з народними дитячими пісеньками “Іди, іди, дощику”, “Вийшли в поле косарі”, народними дитячими іграми “Котик і мишка”, “Подоряночка”, “Зайчику, зайчику”, морилками “Вишні – черешні”, “Мир – миром”, лічилками “Вийшов зайчик погуляти”,

“Котилася торба”, народними прислів’ями, приказками, загадками, притчами, казками тощо. Зокрема, у народній притчці “Три хлібини” учні знайомляться із зразком родинного виховання: “Одну хлібину ми самі з’їдаємо, другу дітям даємо в борг, позичаємо, а третю своїм батькам віддаємо”. У розділі “Роде наш красний” учні знайомляться із піснею “Роде наш красний”, віршами “Ти мій рід”, “Син”, оповіданнями “Бабуся”, піснею А.Малишка “Рідна мати моя”. Вивчаючи ці твори, учні вчать розуміти поняття “рід”, “родина”, народними звичаями та обрядами.

У вивчених нами літературних джерелах вихованню учнів початкових класів на родинних традиціях українського народу надається відповідне значення. Воно є основою формування національного духу, високої моральності, трудової підготовки, громадянського змушнення, глибоких людських почуттів, любові до матері, батька, бабусі і дідуся, роду і народу, пошани до рідної мови, історії, культури.

Найбільш поширеними родинно-національними традиціями, які використовуються в практиці загальноосвітніх шкіл є: веселі козацькі забави “Козацькому роду нема переводу”; “Зростає родинне деревце!” (створення малюнків-моделей “родинного дерева”); “Зіронько-снігуронько”; розучування українських зимових дитячих ігор та забав; свято новорічних щедрівок і колядок “Добрий вечір тобі, пане господарю”; свято Андрія, гра “Калита”; свято Миколая “святий Миколай, всім людям помагай”; Свят-Вечір; Дитячий вертеп; Різдво, Водохреща, Великдень, свято Матері; розучування українських народних пісень; конкурс колискової пісні; розповідь про українську піч – берегиню родинного вогнища; розповідь про українську криницю; бесіди “Без верби і калини нема України”, “Свято врожаю”, “Український національний одяг”, “Сорочка – вишиванка”, а також проведення виховних годин “Рушник в обрядах та житті українського народу”, “Бабусина скринька”, “Обереги сім’ї”, “Без бабусі і дідуся – родина не вся”, “Родина, родина – від батька до сина”, “Рід, родина, родовід”, “Мамо, вечір догора”, “... І рушник вишиваний на щастя, на долю дала”, “Походження імен і прізвищ”, “Наша дума, наша пісня, не вмере, не загине”, “Мова – душа народу”; створення світлиць, музеїв, народних ремесел, створення рукописних книг – альманахів “Традиції мого регіону”, занять гуртків, народна пісня, казка, легенда, “Народна вишиванка”, “Писанкарство”, гуртки художньої самодіяльності “Народна пісня”, “Український народний танок”, “Народні музичні інструменти”.

Формуванню національної свідомості, вихованню національної гідності сприяє також проведення вікторин: “Українські народні прислів’я та приказки”.

Наприклад, вікторина “Українські народні прислів’я та приказки” включає такі питання: Які ви знаєте прислів’я і приказки про українську народну пісню? Назвіть героїв українських народних пісень. Які ви знаєте прислів’я і приказки про хліб? працю? і ін. Вікторина “Наш родовід: хто кому ким доводиться?": Назвати кровних родичів по прямій лінії. Назвати кровних родичів по бічній лінії. Назвати братів і сестер. Чи знаєте ви своїх хрещених? Хто такі названі батьки і ін.

Велике значення для виховання молодших школярів на родинних традиціях українського народу має інсценізація українських народних казок. Таких наприклад, як “Рукавичка”, “Коза – дореза”, “Лисичка – сестричка і Вовк – панібрат”, “Солом’яний бичок” та ін. Такі виховні заходи сприяють інтелектуальному розвитку учнів, активності, самодіяльності і творчій ініціативі, артистизму, розкриттю творчої індивідуальності кожного учня, а також почуття щедристі, доброти, любові і поваги до людей, членів своєї родини, гордості за свій народ.

Для глибшого усвідомлення конкретної морально-етичної норми, перейняття почуттями, емоціями внутрісімейного характеру молодшим школяром пропонуються ігри. Так, наприклад, під час гри “Серце сім’ї” діти отримують завдання вирізати з червоного картону сердечко, на якому потрібно записати гарні слова про себе. Підсумок уроку проводився разом із учнями. Увага зосереджувалася на тому, що дитина, як і рослина, буде сильною, красивою і щасливою, якщо про неї постійно піклуватимуться у сім’ї. Виростаючи, дитина, як і квітка, продовжить себе у новому поколінні. Щасливе майбутнє творить щаслива сім’я, здоровий, згуртований і працьовитий рід.

Висновки. Ефективність виховання молодших школярів шкіл-інтернатів на родинних традиціях українського народу можливе за умови взаємодії суб’єктів впливу на них у школі, соціумі. Виховна робота школи-інтернату сприяє формуванню у дітей національної самосвідомості, їх культури взагалі і духовної зокрема; виховання почуття людської гідності та національної гордості. Вирішальна роль у вихованні молодших школярів на родинних традиціях належить учителям і вихователям початкових класів шкіл-інтернатів, що в свою чергу, вимагає високої організації педагогічної праці та активно-творчої діяльності, підвищення рівня компетентності з питань виховання дітей на родинних традиціях.

1. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти Виховна робота в закладах освіти України. Вип. 2. К.: ІЗМН, 1998. – С. 179–192.
2. Концепція школи нової генерації – української національної школи – родини. Інститут народознавства. – К.: 1994. – 25 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти: Указ Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002 // Освіта України. – № 26. – С. 2–4.
4. Повалій Л. Виховання у підлітків поваги до батьків засобами етно-педагогіки: Дис... канд. пед. наук. 1999. – 207 с.
5. Постовий В., Щербань П., Алексеєнко Т., Докукіна О., Стрельникова Н. Сім’я і родинне виховання. Концепція // Рідна школа. – 1996. – 11–12. – С. 15–20.
6. Родинно-сімейна енциклопедія. – К.: Богдан, 1996. – 439 с.
7. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. – К.: ІСДО, 1996. – 286 с.
8. Степаненко Л. Моральне виховання учнів початкових класів шкіл-інтернатів засобами народної педагогіки: Дис... канд. пед. наук. – К.: 1998. – 200 с.
9. Цимбалюк В., Жайворонок В. Світлиця. – К.: Витоки, 1992. – 123 с.

The sense of the term “tradition” is analyzed in the article; the main forms and methods of education of junior pupils in boarding schools according to family tradition of Ukrainian people.

Key words: *tradition, family tradition of Ukrainian people, education, junior pupils, boarding school.*

УДК 379.8 092

ББК 77.056

Галина Лемко

ВПЛИВ ЕТНОПЕДАГОГІКИ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті проаналізовано вплив складових елементів етнопедагогіки на організацію дозвілля дітей підліткового віку, розкрито особливості підліткового віку, осмислено завдання позашкільних закладів у роботі з підлітками, виокремлено сутність проведення в культурно-дозвіллевих закладах таких масових заходів як театралізовані свята, фестивалі, конкурси, різноманітні форми ігрової діяльності та обґрунтовано значення українського фольклору для формування світогляду дітей підліткового віку.

Ключові слова: етнопедагогіка, дозвілля, підлітки, театралізовані свята, фестивалі, змагання, різні форми ігрової діяльності.

Постановка проблеми. Протягом останніх років особлива увага звертається на виховні можливості дозвілля дітей та підлітків. Зокрема, Закон України “Про позашкільну освіту” визначає державну політику у цій сфері, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади. У цьому та інших документах, присвячених вихованню підростаючого покоління в позашкільних закладах, дозвілля розглядається як специфічна сфера для виховання підростаючого покоління, формування світоглядної культури, потреб, смаків, почуттів та емоцій. Також дозвілля є сферою здійснення виховного впливу на дітей та підлітків.

Аналіз наукових досліджень. Над проблемою педагогічної організації дозвілля працювали В. Бочелюк, А. Воловик, В. Воловик, А. Жарков, Ю. Жданович, І. Петрова, М. Стельмахович та інші науковці.

Мета статті: розкрити вплив етнопедагогіки на організацію дозвілля підлітків.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день педагоги в навчально-виховному процесі все частіше звертаються до української народної педагогіки і народного досвіду, які виражаються в народних поглядах на мету і завдання виховання підростаючого покоління.

Українська народна педагогіка покликана стати важливим засобом формування особистості з дитинства. При її впровадженні у діяльність закладів дозвілля у підлітків формується повага до культурних традицій українського народу, зацікавленість в їх відродженні. Вона дає змогу глибше усвідомити зв'язки з історією своєї країни, нерозривну єдність з попередніми поколіннями, їх духовним світом, глибше пізнати свій народ, його традиції, вірування, самого себе, як часточку великого народу [1, с.5].

Для організації дозвілля підлітків на засадах етнопедагогіки передусім слід враховувати специфіку роботи з підлітками, брати до уваги їх вікові особливості, інтереси, нахили.

Підлітковий вік охоплює період розвитку дитини від 11 до 15 років [3, с.74–80]. Його ще називають перехідним, тому що в цей час відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному та соціальному аспек-

тах. Як наголошується в педагогічній та психологічній літературі підлітковий вік – період складних анатомо-фізіологічних змін в організмі людини.

У підлітковому віці навчання залишається основним видом діяльності, проте зазнає значних змін в організації, змісті; воно характеризується зростанням активності й самостійності, зміною пізнавальних і соціальних мотивів. Пізнавальні інтереси підлітків стають виразнішими, стійкішими і змістовнішими. Підлітки прагнуть до логічного осмислення матеріалу, застосовуючи при цьому порівняння, зіставлення, узагальнення, класифікацію тощо. Підвищується рівень абстрагування, формуються системи міркувань та умовиводів, що стають більш свідомими, обґрунтованими.

У цьому віці зростає значення праці в житті. Підлітки не просто здатні до тривалої систематичної праці, а й усвідомлюють її суспільне значення, прагнуть до її результативності, часто намагаються проявляти ініціативу й творчість.

Ігрова діяльність у цей віковий період зберігає своє значення, але набуває якісно іншого характеру за змістом і способами здійснення. Виділяють такі її види: творчі ігри (драматизація, ігри-походи, імпровізація і фантазування при відтворенні історичних подій, сучасних ситуацій); спортивні ігри (футбол, хокей, волейбол та ін.); інтелектуальні (шашки, шахи, розв'язування різних мисленнєвих завдань); комп'ютерні, військові ігри тощо. Особливо захоплюють підлітків колективні ігри. При цьому вони проявляють підвищену емоційність, збуджуваність.

Загалом процес формування особистості підлітка можна визначити словами В.Сухомлинського: “Це активна, мисляча, діюча особистість, що бачить уже не тільки навколишній світ, а саму себе. Людина в цьому віці заявляє про себе: “Я не хочу, щоб мене вели за руку. Переді мною – висока гора. Це мета мого життя. Я бачу її, думаю про неї, хочу досягти її. Але зійти на цю вершину хочу самостійно... Я досягну своєї вершини тоді, коли спиратимусь на плече сильної і мудрої людини. Але мені соромно і боязко сказати про це. Мені хочеться, щоб усі вважали, що я самостійно, своїми силами доберусь до вершини” [7, с.340–341].

Якщо виходити з того, що дозвілля дітей – це організація вільного від обов'язкових навчальних занять часу, що використовується для ігор, прогулянок, спорту, читання, заняття мистецтвом, технікою, ручною працею та іншими видами корисної діяльності [5, с.202], то стосовно підлітків можемо використовувати це ж визначення. Адже завдання дозвіллевої діяльності дітей різних вікових груп полягає в тому, щоб розвивати їх запити та творчі нахили; збагачувати духовний світ, виховувати естетичні почуття, інтелект, уяву, забезпечувати пізнавальну та трудову активність.

Основне завдання позашкільних закладів у роботі з підлітками – формувати в них правильні соціальні взаємини між людьми на основі гуманізації; створювати умови для виявлення і задоволення творчих інтересів; сприяти актуалізації прагнення кожного проявити себе; стимулювати діяльність вихованців, зміст і характер якої задовольнятиме їхні інтереси і спонукатиме до самореалізації.

В підлітковому віці вихованці прагнуть до усвідомлення і виокремлення власного “я”, усвідомлення власних психологічних властивостей, вироблення соціально-моральних оцінок, прагнуть до самовдосконалення і самовизначення. В цей час підлітки проявляють досить активну самосвідомість не лише в поведінці, спілкуванні, а й у способах самостійно визначати, обирати сферу дозвіллевої діяльності. Вихованці цього віку прагнуть виділитися з оточення, активно реалізуватись у ряді значущих сфер життєдіяльності.

Для того, щоб підлітки стали творцями своєї долі, необхідно, щоб вони міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко пройнялися національним духом, способом мислення і буття. Ці якості потрібно виховувати тими засобами, методами, способами, традиціями, мораллю, що вироблені впродовж усього історико-культурного розвитку, тобто на засадах українства [2, с.5].

Форми освітньо-виховного впливу на підлітків в умовах діяльності дозвіллевих закладів в залежності від способу осмислення й донесення інформації можна умовно поділити на такі групи:

1. Рационально-пізнавальні (лекції, бесіди, зустрічі, диспути, усні журнали, конференції тощо).
2. Емоційно-видовищні (спектаклі, концерти, інсценізації, театралізовані видовища, конкурси).
3. Пізнавально-поведінкові (участь у роботі гуртків, секцій, студій, колективів, клубів за інтересами).
4. Комплексні (свята, обряди, тематичні вечори, фестивалі тощо).

Плануючи роботу з підлітками на засадах народної педагогіки, насамперед слід виходити з того, що зміст соціально-культурної діяльності має бути адекватним рівню духовного розвитку особистості, її життєвому досвіду. Йдеться про безперервний розвиток духовних та інтелектуальних сил кожної людини, що здійснюється шляхом систематичного розвитку її активної соціально-культурної діяльності [4, с.187].

Народні традиції є могутнім засобом виховання у підлітків основ моралі – совісті, гідності, честі, правдивості, справедливості, скромності, працелюбності тощо [5, с.385]. При цьому не варто забувати, що формування моральних понять, переконань, ідеалів – це насамперед виховання почуттів (любові до рідних, взаємоповаги і взаємодопомоги, милосердя та ін.). Робота з підлітками має бути насамперед спрямована на емоційне, естетичне виховання, адже, не виховавши моральних почуттів, педагог не зможе виховати й моральні якості. Народна виховна мудрість стверджує, що у всіх справах і вчинках найголовнішим є моральний аспект, критерій. Більш того, в цьому віці моральна незрілість, поєднана з “заідеологізованістю”, може спричинити соціальну небезпечність підлітків.

Щоб підлітки отримали не лише певні знання, а й оволоділи відповідним вміннями й навичками, доцільно орієнтуватися на народний метод практичного навчання, коли діти виконують роботу за поданим зразком та поясненням педагога або народного майстра. Великий виховний потенціал для такої роботи має фольклорно-етнографічна діяльність, робота гуртків прикладного мистецтва.

Виходячи з активності підлітків, зростає значення проведення в культурно-дозвіллевих закладах масових заходів: театралізованих свят, фестивалів, конкурсів, різних форм ігрової діяльності. Великі виховні можливості мають заходи, пов'язані з народним календарем, який “виконує роль серцевини природовідповідності національного виховання” [5, с.387]. Кожна дата, свято, урочистість народного календаря пов'язані з певними традиціями і звичаями. Великий виховний зміст дат, подій, урочистостей народного календаря полягає в тому, що в їх основі лежить трудова діяльність людей, її різноманітні види в залежності від пори року. При цьому варто окремо зупинитися на засвоєнні підлітками природних прикмет. Це розвиває їх спостережливість, заохочує до пізнання оточуючої дійсності, допомагає послідовно оволодівати народними знаннями, що доводить єдність виховного й освітнього елементів у процесі виховання.

Як правило, підлітки проявляють значну активність і готовність до проведення заходів на основі народного календаря. Вони охоче беруть участь у театралізації, інсценуванні казок, імпровізують, проявляють фантазію. Динаміка сюжету, художня вигадка й розважальність роблять казку привабливою для вихованців закладу, а з огляду на це – могутньою виховною силою, важливою складовою частиною народної педагогічної культури. У цьому напрямі треба проводити з дітьми такі заходи, як свята казки, театралізацію родинно-побутових казок дітьми разом з батьками.

Важливим чинником виховання інтересу підлітків до народних обрядів, пісень, усної народної творчості є створення в дозвіллевих закладах фольклорно-етнографічних ансамблів, фольклорних колективів, етнографічних театрів. Однак це має бути не просто даниною моді, а змістовно-виховним впливом на духовність вихованців.

В ігровій діяльності підлітків найбільше приваблюють творчі, спортивні, військові колективні ігри. Народне прислів'я говорить – “Як дитина бігає і грається, так їй здоров'я усміхається”. Тому в останній час педагоги-аніматори й науковці пропонують різноманітні ігри, що можуть проводитися закладами дозвілля. Зокрема, особлива увага приділяється військовим іграм та розвагам: стройовий тренаж, козацька естафета, конкурс козацької сили, вечір козацького гумору, воєнізований крос, різноманітні конкурси-ігри. При цьому підлітків об'єднує не лише гра чи спільне проведення дозвілля, а й любов до України, похідної романтики, здорового способу життя. Вони оволодівають мистецтвом рукопашного бою, вивчають топографію, опановують козацьку, сучасну спортивну і військову зброю, займаються традиційними народними козацькими промислами.

При організації ігрової діяльності підлітків на засадах народної педагогіки слід також постійно брати до уваги, що народна дидактика не заміняє навчання грою, а культивує елементи навчання у грі. Як зазначає відомий український дослідник М. Стельмахович, те, що в звичайній ситуації може бути нудним, тяжким і нецікавим, у грі має легким і захоплюючим [6, с.140].

Цінним матеріалом для керівника гуртка дозвілєвого закладу мають стати словесні усталені в народі формули вітання, побажання, благословіння, прощання, зразки ритуального мовлення тощо. Такий матеріал використовується як джерело збагачення усного і писемного мовлення підлітків, засіб підвищення мовної культури підростаючого покоління. Український фольклор – це високохудожній дидактичний матеріал, який містить в собі багатовіковий досвід народного виховання. Він допомагає не лише сформуванню морального світу дитини, а й оволодіти мовним етикетом, правилами спілкування, формувати кращі національні риси і свідомість, підвищити рівень загальної та мовленнєвої культури.

Загалом заходи на засадах етнопедагогіки, які проводяться з підлітками в умовах дозвілля, покликані виховувати такі якості й особливості характеру людини, як повага і відданість своїм батькам, родині, готовність до взаємодопомоги, любов до рідної землі й народу, сформованість високої мовної культури, шанобливе ставлення до культури, звичаїв, традицій народу, усвідомлення власної національної гідності, гордості за свою землю і народ, готовність до захисту рідної землі, дотримання вселюдської і народної моралі: правдивості, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності.

Висновки. Отож організація дозвілля підлітків за засадах етнопедагогіки має певну специфіку. Вона будується в нерозривному зв'язку з життям, практичним завданнями реформування українського суспільства. При цьому пріоритет у дозвілєвій діяльності віддається програмам, спрямованим на організацію змістовного дозвілля підлітків, розвиток їх творчого та духовного потенціалу в інтересах становлення та самореалізації, профілактику та попередження правопорушень і негативних явищ у підлітковому середовищі, популяризацію здорового способу життя, підтримку талановитої молоді, сприяння профорієнтаційній роботі.

1. Ващенко Г. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навч. метод. посіб. – К., 1997. – 252 с.
2. Вдовика Л. Впровадження надбань народної педагогіки в практику роботи школи. – Біла Церква, 2003. – С. 3–25.
3. Волкова Н. Педагогіка. – К.: Академія, 2002. – 575 с.
4. Петрова І. Дозвілля в зарубіжних країнах. – К.: Кондор, 2005. – 408 с.
5. Родинно-сімейна енциклопедія / За ред. Ф.Арвата та ін. – К.: Богдана, 1996. – 438 с.
6. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К.:ІЗМН, 1997. – 232 с.
7. Сухомлинський В. Народження громадянина // Вибрані твори: В 5. т. – Т. 3. – К.: Рад. шк., 1977. – С. 283–582.

In the article influence of component elements of etnopedagogiki is analysed on organization of leisure of children of teens, the features of teens are exposed, intelligently task of out-of-school establishments in-process with teenagers, essence of leadthrough in a civilized manner establishments of such mass measures is selected as holidays theatricalize, festival, competition, various forms of playing activity and grounded value of Ukrainian folk-lore for forming of world view of children of teens.

Key words: *etnopedagogika, leisure, teenagers, theatricalizing holidays, festivals, competitions, various forms of playing activity.*

ВІДБІР ЕТНОГРАФІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються основні підходи до процесу відбору та структуризації змісту етнографічного навчального матеріалу під час вивчення шкільних курсів географії із врахуванням принципів і наукових вимог щодо його формування. Автор інформує освітян про нові підходи у формуванні та реалізації соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії. У статті розкривається поняття “етнос” та особливості ознайомлення старшокласників з даним поняттям. Автор розглядає основні стратегії, рекомендації та вимоги добору навчального матеріалу у сучасній дидактиці.

Ключові слова: навчальний матеріал, географічна освіта, етнографічний матеріал, соціокультурний, етнос.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної цивілізації відбувається на тлі глибоких політичних та соціальних перетворень, які з новими силами заставляють людство брати до уваги етнічні проблеми. Нинішня міжнародна ситуація залежить від поведінки і взаємопорозуміння народів світу, їх культурна співпраця є гарантією справедливості та демократії, умовою запобігання насилля, конфліктів та воєн. В умовах створення української державності зростає роль формування сучасного громадянина України, рис його національної свідомості. Могутнім фактором відродження української нації, виховання у її молоді духовності, моральності, національної гордості, активної позиції, інтеграції особистості в національну і світову культуру, адаптації полікультурному середовищі повинна стати сучасна школа. В суспільстві йде пошук гуманістичних основ освіти як головного шляху відродження національної культури. Розуміється, що пошук гуманістичних освітніх цінностей повинен реалізовуватися перш за все на соціокультурних принципах. Національне виховання спрямовується на формування у молоді світоглядної свідомості, ідей, переконань, ідеалів, традицій та звичаїв. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями та народами, про що наголошується в “Законі про освіту” [1, 3].

Актуальність проблеми зумовлена багатьма зовнішніми та внутрішніми факторами розвитку освіти взагалі та географічної зокрема. Перехід від “знанцевого” навчання до “соціокультурного” робить процес навчання географії спрямованим на розкриття його соціокультурної складової змісту в шкільних курсах географії. Посилення соціокультурної складової змісту предмета “Географія” в основній школі та етнокультурного і соціокультурного змісту шкільної освіти в старшій профільній школі, спонукають працювати над цією педагогічною проблемою науковців, вчених-методистів, творчих викладачів та вчителів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемі розробки принципів відбору навчального матеріалу, розуміння учнями навчального тексту, оптимізації його складності досліджували О.Александрова, А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Безпалько, Н.Бібік, М.Бурда, Д.Зуєв, І.Лернер, В.Мадзігон, М.Скаткін, Р.Шамелашвілі та ін.

У роботах вітчизняних вчених-методистів О.Бугрій, Н.Буринської, Н.Волошиної, О.Ворокути, Г.Ісаєвої, С.Капіруліної, В.Корнеєва, О.Кравчук, Л.Круглик, Л.Мелько, Т.Назаренко, М.Сороки, А.Сиротенка, О.Топузова, Б.Чернова, І.Шоробури, В.Яценка та інших.

Роботи російських вчених-географів і методистів І.Барінової, А.Бібік, Н.Винокурової, В.Голова, І.Душиної, В.Дронова, М.Ковалевської, В.Максаковського, І.Матрусова, Л.Панчешнікової, Г.Понурової, М.Рижакова вирізняються дослідженнями проблем удосконалення сучасного змісту шкільних курсів географії. Російський вчений О.Лобжанідзе досліджує аспект проблеми через етнокультурну парадигму шкільної географічної освіти як засобу реалізації культурологічного підходу формування знань [2, 14].

Етнокультурне спрямування навчального географічного матеріалу набуває вагомого значення сьогодні в умовах багатонаціонального соціуму та полікультурності народів світу. Етнографічні знання дозволяють краще зрозуміти витоки національної культури. Вагому роль в цьому відіграє географія, яка дозволяє познайомитися не тільки з різномаяттям сучасних етносів та й з географічними умовами їх проживання, а й із зразками загальнолюдської культури. Тому успіх соціалізації особистості значно залежить від впливу на її розвиток різних етнічних та соціальних спільнот. Формування мотивації до вивчення етнічних особливостей культури, розвитку етнокультурної терпимості школярів є не тільки критерієм рівня їх підготовки, а й обов'язковим компонентом географічної та загальнолюдської культури молодого людини.

Сучасна географічна освіта повинна повністю відповідати потребам світової спільноти у формуванні міжетнічного та міжконфесійного взаєморозуміння, поваги до інших культур та цивілізаційних цінностей. В Державному стандарті базової і повної середньої освіти підкреслюється, що основною метою освіти є розвиток учнів, формування в них наукового світогляду, критичного мислення, вміння застосовувати набуті знання, формувати компетентність [3, 14].

В розвитку сучасного соціуму спостерігаються пріоритетні позиції освіти і культури. Визначення місця і ролі культури в навчанні та вихованні молоді є однією із ключових проблем модернізації національної освіти, бо без широкої культурної асоціативності у сприйнятті явищ життя може бути втрачена творча, культуровідповідна роль майбутніх поколінь українців. Проте аналіз наукових та методичних публікацій останніх років, результати анкетування вчителів та оцінка якості викладання у сучасній школі, свідчать про недостатній рівень реалізації соціокультурного та етнокультурного підходу, про можливість існуючих моделей такого навчання, творчого доробку вчених та вчителів. Спілкуючись з вчителями на курсах підвищення кваліфікації ми спостерігали необізнаність з даною проблемою як молодих, так і досвідчених вчителів.

Формування цілей статті. Актуальність теми обумовлена, з одного боку об'єктивною потребою освіти під час переходу від "знаннєвої" парадигми до "соціокультурної", зробити процес навчання географії спрямованим на вивчення проблем соціуму, етносу, культури на певному географічному просторі та з іншого боку – недостатність теоретико-методологічного обґрунтування

соціокультурного підходу у формуванні змісту шкільних курсів географії, системи відбору наявного навчального соціо- і етнокультурного матеріалу.

Тому метою статті є ознайомлення з основними підходами до процесу відбору етнографічного матеріалу під час вивчення шкільних курсів географії. Матеріали статті допоможуть вчителю географії у здійсненні навчально-виховного процесу в школі та в позашкільній роботі. Через матеріал статті відбувається інформування освітян про нові підходи у формуванні та реалізації соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії.

Основна частина. Зміст освіти – досить рухливий компонент процесу навчання. Змінюється він у зв'язку з прогресом наук, соціокультурними перетвореннями в суспільстві, а також із розвитком педагогічної теорії, дидактики, предметних методик. В наш час відбувається інтенсивне зростання об'єму наукової та технічної інформації. Через кожні 7-10 років її об'єм збільшується вдвічі. Одночасно старіють і засвоєні раніше знання. Щорічно оновлюються біля 5% теоретичних і 20% прикладних знань.

У XXI столітті переважають дослідження на межі різних наук. Це вимагає від сучасних спеціалістів, з одного боку, фундаментальних знань, а з іншого – між-предметних, інтегрованих. Географія є наукою інтегрованою. Під час вивчення географії населення тісно використовуються знання з етнографії, геоетнографії, етнології, демографії, статистики. Формування соціокультурної складової змісту географічної освіти не можливе без використання етнографічного матеріалу. Нині відбувається широке вивчення різних аспектів буття народів світу. Наукового, науково-методичного і навчального матеріалу досить багато. Тому перед вченими, методистами, вчителями постає питання: “Яким чином відібрати потрібний матеріал і використати його у географічній освіті?” Перед вчителями постають питання – в якому обсязі матеріал подавати у 6 класі, що говорити семикласнику, про які особливості українського етносу розповідати учням 8-9 класів, які етнічні, етнографічні та демографічні проблеми країн світу розкривати десятикласникам?

Якщо поняття “етнос” у шостому класі вивчається як “народ”, то вже семикласники знайомляться з такою частиною етносу як “плем'я”, “народність”, “нація”, що проживають на теренах різних материків. Під час вивчення курсу “Географія України” (8-9 клас) учнів ознайомлюємо з історією виникнення та розвитку українського етносу (етно- і націогенез), національним складом (структурою) населення держави, його розміщенням, людністю, природним рухом, демографічною ситуацією, механічним рухом (міграція), статеві-віковим складом громадян України, духовною культурою, системою розселення, зайнятості тощо. Старшокласників можна свідомо знайомити з теорією етносів, їх етногенезу, розміщення у світі. Вже у старших класах учням відомо, що однією з визначальних рис історії людської цивілізації є те, що вона виникла і розвивалася у формі окремих, відмінних між собою за способом життя, культурою, мовою, частково антропологією спільностей людей. Залежно від історичного етапу існування, ступеня внутрішньої організації і єдності, чисельності й інших факторів такі спільності називалися племенами, народностями, на-

родами, націями, або ж узагальнюючим словом – етноси. На думку вчених, зараз налічується близько 3500 етносів [4, 26]. До них належать і дуже великі народи чисельністю 100 і понад 100 млн. Це – китайці, гінді, росіяни, японці, а також державно-політичні нації, що сформувалися або формуються на основі багатьох етносів – американці, бенгальці, бразильці. Українці за чисельністю знаходяться на 21-му місці в світі, на 6-му у Європі. Звичайно, чисельний склад є дуже важливою ознакою народу. Він творить об'єктивну основу самореалізації етносу в галузі економічної, культурної, наукової творчості, своєї політичної і соціальної організації, історичного поступу.

Особливі труднощі у відборі навчального матеріалу спостерігаються під час пояснення учням різних теорій походження та розвитку етносу, взаємодії етносу та географічного (природного) середовища, що представлені у сучасній науці різними позиціями вчених. Такий навчальний матеріал можна включати у зміст географії у старших класах. В основі методологічних засад етнографії та етнології лежить теорія етногенезу, що розкриває проблеми походження і розвитку етносів.

Старшокласників варто ознайомити з еволюціоністсько-соціальною теорією Ю.Бромлея та біосоціальною Л.Гумильова. Визначаючи етнос як явище соціальне, Ю.Бромлей писав, що "...не існує поза власне соціальних інститутів різних рівнів. Адже соціальне включає в себе ... і етнічне, значить, етнікоси самі є соціальними інститутами" [5, 31]. Згідно цій теорії можна легко зрозуміти особливості формування сучасної етнічної картини світу як результат консолідації, асиміляції чи міжетнічної інтеграції. На думку Л.Гумильова, людське зовсім не тотожне соціальному. За його теорією етногенезу розглядається етнос як "феномен біосфери", "біосоціальний організм", а процес етногенезу не як соціальний, а як природний процес, що є результатом взаємодії етносу з географічним середовищем. "Географічний ландшафт, – на думку Л.Гумильова, – діє на організм примусово, заставляє всі особи варіювати у певному напрямку..." [6, 450]. Тому етнос, як вважає вчений, – природне утворення, що утворилося на основі оригінального стереотипу поведінки колективу людей, існує як енергетична система, що протилежна іншим колективам. Ця система формується протягом довгих років і багатьох поколінь через їх діяльність – техніка, антропогенний ландшафт, культурні традиції. Вчений вважає, що об'єднатися в етнос не можливо, в ньому можна вирости. Спільність етнічної території на початкових стадіях етногенезу значно впливала на всі сфери життя людей. Етнос, який жив у звичайному для нього ландшафті, знаходиться майже у рівновазі [7, 135]. Навіть тоді, коли частина етносу переселяється в інший географічний простір, вона все ж залишається частиною даного етносу, хоча не має під собою рідної основи. Євреї, які проживають в різних регіонах світу, повністю признають свою етнічну спільність. На території Азербайджану проживає 40% представників титульного етносу, а значна частина його проживає в Ірані, Росії, проте ніхто не говорить про наявність трьох азербайджанських етносів. В Ірландії зараз проживає значно менше титульного етносу, його більшість проживає в США, Англії, Шотландії. Часто сусідні етноси пересікаються. Прикладом мо-

жуть бути прикордонні райони України, Росії, Білорусії. Єдиний етнос, для якого сьогодні неможливо чітко визначити етнічну територію – цигани.

Не зважаючи на географічну віддаленість та відсутність безпосередніх контактів, можна помітити багато спільного в господарюванні етносів у різних регіонах планети. Адже про українців кажуть, що вони поселяються у світі там, де є чорноземи. Прадавня землеробська культура об'єднує і сучасних українців. Тому спільність етнічної території слід сприймати як етноутворюючий фактор. Географічний фактор впливає не тільки на господарський лад, а на всю систему соціально-економічних зв'язків всередині етносу. Бо етнос необхідно вважати явищем географічним, що завжди пов'язане з ландшафтом, який годує адаптований етнос. А оскільки ландшафти Землі різні – різні й етноси [6, 340].

Звичайно, в умовах глобалізації важко говорити про збереження традиційної матеріальної культури, яка залишилася лише у аборигенів ізольованих регіонів нашої планети. В полікультурних регіонах збережені елементи традиційної матеріальної культури мають значення швидше для туристичного бізнесу.

Традиційно однією із головних ознак етносу вважається спільність мови. На тринадцяти найпоширеніших мовах розмовляють 2/3 населення світу. Крім того, у світі є багато двох – і навіть трьохмовні етноси. Так, наприклад, швейцарці розмовляють на чотирьох мовах, але утворюють один етнос. В той же час частина швейцарців, німці, австрійці, люксембуржці розмовляють на німецькій мові, але належать до різних етносів. Російську мову вважають рідною багато народів, проте вони не росіяни. Для багатьох узбеків рідною мовою є таджицька.

Релігійна спільність є також однією з етнічних ознак. Надзвичайно сильна релігійна свідомість у мусульман. Саме цьому серед різноплеменних спільнот утворився арабський суперетнос. Євреї теж не розділяють національність від релігійного віросповідання – кожний, хто сповідує іудаїзм признається членом цього етносу і навпаки. Для більшості європейців релігійна самосвідомість досить розмита. Хоча для ірландців поняття “протестант” є ознакою чужинця, гнобителя, загарбника. При цьому не дуже важливо, чи є протестант англічанином чи шотландцем.

Учням можна зауважити, що на основі локальних особливостей традиційної матеріальної і духовної культури та побуту народу визначаються певні етнографічні групи й історико-етнографічні зони чи регіони території його розселення. Локальні відмінності й різновиди традиційної культури характерні для всіх відносно великих народів, що займають значну територію. Так, у німців вирізняються нижньосаксонці, шваби, баварці; у французів – бретонці, нормандці, провансальці; в італійців – флорентійці, сіцилійці, генуезці; в англійців – валлійці; у поляків – мазури, підгоряни, краков'яки, кашуби та ін. Росіяни з погляду етнографічного районування поділяються на три великі підрозділи: північно-, середньо- і південноросійські етнографічні групи. До складу кожної з них входять менші етнографічні групи (помори у північній групі). Навіть у такій порівняно невеликій нації, як естонська, є свої етнографічні групи (сету). Походження етнографічних груп у складі народності чи нації різ-

не. Часто це нащадки колишніх племен, котрі злилися у народності, зберігши певні особливості побуту, матеріальної і традиційної духовної культури, мови тощо. Так, у туркменів етнографічні групи – це переважно нащадки різних колишніх племен. Етнографічна група може утворитися і внаслідок асиміляції в складі народності або нації будь-якої групи інонаціонального населення чи й цілих народностей. Такого походження етнографічні групи російських камчадалів, мешера, польських кашубів, французьких провансальців та ін.

На території України теж є відмінності побуту та традиційної культури різних поселень українського народу. У літературі про українську етнографію знаходимо характеристики народного побуту і культури Полісся, Покуття, Поділля, Київщини, Полтавщини, Слобожанщини, Волині, Буковини, Карпат, Закарпаття, Холмщини, Підляшшя, Таврії та інших місцевостей і регіонів. На Поліссі проживають литвини та поліщуки, на Поділлі – подоляни, подоляки. Історико-етнографічними регіонами є Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина. Винятково важливим під час вивчення етнографічного розмаїття традиційно-побутової культури українців різних регіонів є бачення того спільного, що визначає етнічну і духовну соборність всього українського народу в Україні і поза її межами.

Під час підготовки до занять вчителю необхідно ретельно відбирати та структурувати зміст навчального матеріалу, враховуючи принципи і наукові вимоги щодо його формування. Вчені-педагоги (А.Алексюк, Ю.Бабанський, В.Беспалько, Н.Волкова, В.Краєвський, В.Леднев, І.Малафійк, Н.Мойсеюк, В.Оконь, В.Онищук, С.Пальчевський, І.Підласий, О.Савченко, М.Скаткін, В.Сухомлинський, М.Фіцула) та досвід шкільної практики сприяли виробленню певної стратегії, що визначається у:

- визначенні обсягу та характеру навчального матеріалу, який необхідно вивчати на заняттях, на основі навчального плану та навчальної програми;
- встановленні відповідності представленого в підручнику (посібнику) навчального матеріалу, меті та завданням уроку;
- визначенні додаткових джерел інформації (у випадку необхідності);
- відструктуруванні навчального матеріалу;
- поглибленні пізнання виучуваних об'єктів через компонентно-структурний, функціональний, генетико-прогностичний аналіз;
- розгляді об'єкту навчального пізнання з урахування його цілісності і встановленні внутрішньосистемних зв'язків та системотворчого і чинника;
- передбаченні встановлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків фрагменту пізнання із загальною картиною світу;
- позбавленні у змісті зайвого, необов'язкового та неістотного, стилізувати матеріал згідно з образом “дерева пізнання”: а) коріння та верхівка – складові генетично-прогностичного аналізу; б) стовбур – провідна ідея, теорія, концепція тощо; в) корінні гілки – важливі закони, закономірності, тенденції; г) листя, квіти, плоди – факти, персоналії, події, випадки; д) дрібніші гілки – закони, закономірності, тенденції віддаленого плану тощо; (за С.Пальчевським) [8, 266].

У сучасній дидактиці існує кілька вимог до добору навчального матеріалу:

1. Не можна використовувати недостатньо сучасні та науково не вивірені положення і факти.

2. Необхідно вибирати найбільш цінну та достатню інформацію, що потрібна для розв'язання поставлених завдань.

3. Матеріал має бути підібраний таким чином, щоб у ньому була виділена провідна ідея та головна думка.

4. Зміст навчального матеріалу повинен відображати методи одержання навчальної інформації, типової для даної теми.

Зміст навчального матеріалу є для вчителя і викладача “сировиною”, з якої створюються різні конструкції, що зумовлюють способи навчального пізнання.

Вміння та навички учні теж набувають у процесі вивчення навчального матеріалу та під час його засвоєння. Освіченість у наш час передбачає і вихованість людини.

Сучасна школа втратила свої функції головного “транслятора” знань, які виконувала не одне століття. У процесі навчання між учнем та вчителем виросла велика кількість “посередників”: великий вибір книжкових знань, телебачення, Інтернет. Проте, виникає інша проблема – майже всі учні “проінформовані”, але ця “інформованість” – “мозаїчна”, в ній відсутня система знань, їх учень освоює на рівні теоретичної рефлексії. Нині зміст навчання мусить активно і вміло взаємодіяти з цим інформаційним досвідом учнів.

У сучасній дидактиці та методиках викладання навчальних предметів зміст освіти визначається як адаптована система знань, умінь і навичок, способів навчальної діяльності, творчості, емоційно-ціннісного ставлення учнів до світу та його пізнання. Це забезпечує світоглядний, інтелектуальний і фізичний розвиток особистості школярів. Сучасна освічена людина має не лише знання, вміння з основних сфер життєдіяльності та високий рівень розвинутих здібностей, у неї сформований світогляд і загальнолюдські моральні принципи, а поняття і почуття мають справедливу та піднесену спрямованість.

Висновки. Опрацювання науково-теоретичної та методичної літератури з питань відбору навчального матеріалу, експериментальна робота, педагогічний досвід вчителів, власний досвід дали можливість визначити, що під час навчально-виховного процесу необхідно використовувати сучасний науковий матеріал відповідно віковому цензу школярів, адаптувавши його до відповідного навчального середовища, рівня підготовки учнів та потреб суспільства. Методи, форми та засоби передачі навчального матеріалу вчитель обирає самостійно, враховуючи багато факторів навчання учнів. За результатами наших досліджень ми бачили, що учні свідомо та з інтересом сприймають етнографічний матеріал на уроках географії, розуміють його і використовують в практичній діяльності. Вчителі географії позитивно сприймали експериментальний матеріал і методичні спрямування щодо його відбору. Під час проведення експериментальної роботи ми спостерігали певні успіхи в удосконаленні педагогічної діяльності вчителів та підвищення рівня якості навчання учнів.

1. Закон України “Про освіту”. – К.: Генеза, 1996. – 36 с.
2. Лобжанидзе А.А. Этнокультурная парадигма школьного географического образования как средство реализации культурологического подхода: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 / Московский государственный педагогический университет. – М. 2009. – 47 с.
3. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга вчителя географії / Упоряд. Н.В.Бескова, В.М.Проценко. Вид. 2-ге, доповн. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 14.
4. Етнографія України: Навч. посібник / За ред. С.А.Марчука. – Львів:Світ, 1994. – С. 26.
5. Бромлей Ю.В. Современные проблемы этнографии. М., 1981. – С. 31.
6. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли. 3-е изд.Л.: Гидрометеиздат, 1990. – С. 95.
7. Гумилев Л.Н. Тысячолетие вокруг Каспия. – М., 1993. – С. 135–261.
8. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2007. – С. 266.

Main approaches to the process of picking out and structuralisation of the content of ethnographical educational material during the studying of school geographical courses according to the principles and scientific demands of its formation have been viewed in the article. Author informs educationalists about new approaches to formation and realization of social-cultural components of school geographical courses content. Concept “ethnos” and peculiarities of senior pupils introduction to this concept are being considered in the article. Author observes main strategies, recommendations and demands of educational material selection in modern didactics.

Key words: *educational material, geographical education, ethnographical material, social-cultural, ethnos.*

УДК 37.013.42:37.017.92

ББК 74.200.50

Роман Петришин

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ МОЛОДІ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ЕТНОВИХОВНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізувати особливості формування духовності молоді соціальним педагогом в загальноосвітньому навчальному закладі в контексті етновиховання. Важливою складовою в етновиховному процесі є використання надбань народної педагогіки, тому соціальний педагог має використовувати ці здобутки у формуванні духовності в молодіжному середовищі.

Ключові слова: *духовність, молодь, соціальний педагог, етновиховання, загальноосвітній навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Питання формування духовності молоді є актуальною, і належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. В наш час дуже часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини, та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є, в першу чергу, виховання духовної особистості. В загальноосвітньому навчальному закладі потрібно турбуватися про формування духовності молоді, саме тоді країна буде бачити молодь, як майбутнє нашої нації, рушійну силу, яка спроможна вирішити проблему розбудови держави. Адже від її ставлення до надбань культури залежить нині духовне оновлення нашого суспільства, зміст її цінних орієнтацій і майбутнє. Наше суспільство переживає період стрімких, далекосяжних змін, зокрема це технологічний прогрес, розвиток комунікацій, світову

конкуренцію, а також глобалізаційні процеси. Тому духовний розвиток молоді у наш час є дуже важливий та необхідний для розвитку суспільства.

Загальний аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Одним із першочергових завдань сучасної соціально-педагогічної науки й практики є посилення уваги до спеціальних досліджень, присвячених проблемам формування духовності у підростаючих поколіннях. На теоретико-методологічному рівні проблеми духовності особистості висвітлені в працях Т.Алексєєнко, Є.Бистрицького, В.Демиденка та ін.

Особливе значення у процесі формування духовності молоді належить соціальному середовищу та соціально-педагогічним факторам. Взаємозв'язок формування морального досвіду та духовних цінностей були предметом дослідження І.Беха, А.Капської, С.Харченка та ін.

Духовність у контексті завдань сучасного освітнього простору розкривається у працях І.Беха, О.Вишневецького, О.Сухомлинської та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості формування духовності молоді соціальним педагогом в загальноосвітньому навчальному закладі в контексті етновиховання.

Виклад основного матеріалу. У відповідності з кваліфікаційними вимогами соціальний педагог здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднання зусиль з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків та молоді як особистостей, їх благополуччя в мікросоціумі. Крім того настановленням і особистим прикладом утверджує повагу до принципів загальноосвітньої моралі: правди, справедливості, гуманізму, доброти, працелюбства, інших добродійностей. Виховує повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України. Для цих цілей соціальний педагог має низку комплексних програм та концепцій. Серед них варто відзначити “Концепцію превентивного виховання дітей та молоді (1998 р.)”, “Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” (2000 р.), яка була підготовлена на виконання Національної програми виховання населення, формування здорового способу життя, духовності та зміцнення моральних засад суспільства, “Концепцію художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл” (2001 р.), “Концепцію громадянської освіти в школах України” (2001 р.), Комплексну програму формування художньо-естетичної культури учнів загальноосвітніх шкіл (2002 р.), Програму виховання дітей та молоді (2003/2004 р.), прийняту Колегією МОН 19 серпня 2005 р., якій надано статус національної та інші.

Згідно із Законами України “Про освіту” (1991 р.), “Про загальну середню освіту (1999 р.), “Про вищу освіту” (2002 р.) перед сучасними загальноосвітніми закладами стоїть завдання сформувати критично-творчу, діяльну, вольову, конкурентоздатну, працелюбну особистість з високими громадянськими якостями, із створенням можливостей глибокого духовного самовдосконалення й реалізації ресурсного потенціалу, розширення параметрів інтелектуального, професійно-кваліфікаційного, соціокультурного та творчого потенціалу осо-

бистості. В цьому процесі визначальним чинником формування духовно-творчого потенціалу молоді є соціально визнані ціннісні орієнтації та морально-етичні настанови, потреби та інтереси як важливе підґрунтя у формуванні світогляду та інших духовних елементів життя молодіжного середовища.

Отож, соціальний педагог маючи значну нормативно-правову базу формує духовність молоді в руслі своєї професійної діяльності, враховує здобутки педагогічної науки.

Окрім того, при формуванні духовності молоді в загальноосвітньому закладі соціальному педагогові потрібно враховувати ціннісні орієнтації молоді. Так, за результатами соціологічних досліджень, здійснених Українським інститутом соціальних досліджень разом з Центром “Соціальний моніторинг”, упродовж незалежності нашої держави у системі ціннісних переваг і орієнтацій сучасної української молоді безперечно першість посідають цінності мікрорівня (сім’я, родичі, кохана людина, друзі). Тобто у молодих громадян України формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму насамперед особистих інтересів. У цілому серед сучасної молоді крім орієнтацій на матеріально індивідуалістичні цінності все частіше спостерігається спрямованість на загальнолюдські цінності: щастя, кохання, взаєморозуміння, створення родини [2, с.46–47].

Тому вище перелічені цінності, до яких прагне молодь, вельми дорогі їй, вони мають як в громадському, так і в особистому житті досить реальну мотиваційну силу. Ось чому так важливо в спочатку в сім’ї, а згодом у навчальному закладі та в суспільстві взагалі створювати такі умови для молоді, щоб у неї розвивалися здорові ціннісні орієнтації і підходи до життя. Ціннісні орієнтації формують застави діяльності молоді, що значною мірою обумовлює спрямованість її суспільної поведінки.

Важливою складовою у формуванні духовності молоді в загальноосвітньому навчальному закладі є її залучення до етновиховного процесу. Саме на прикладах української народної педагогіки, фольклору, символах, педагогіки народного календаря, необхідно соціальному педагогові залучати молодь у навчальному закладі до виховних заходів, як одним із елементів формування духовності.

Знання та застосування соціальним педагогом ідей, положень різних галузей народної педагогіки, родинознавства, дидактики допомагають формуванню цілісної особистості гуманіста, патріота, громадянина своєї держави. Впровадження ідей і засобів народної педагогіки в процесі виховання підростаючих поколінь сприяють тому, що вони творчо продовжують і розвивають національну духовність і національними шляхами роблять внесок у світову цивілізацію.

За роки незалежності України педагоги все глибше переконуються в тому, що засоби народної педагогіки є природними, вони найбільшою мірою відповідають задаткам дітей, можливостям і перспективам їх розвитку. Засоби народної педагогіки якнайповніше втілюють у собі особливості національного способу життя, специфіку національного характеру і світогляду. Застосування принципів, форм, методів народної педагогіки сприяє тому, щоб виховувати типових представників рідного народу, творців його історії та культури.

Разом із представниками державних органів, громадськості соціальні педагоги дбають про те, щоб у вихованні дотримувалися умови, вимоги народної педагогічної деонтології. Національне виховання успішно здійснюється тоді, коли дотримані такі обов'язкові умови: родинне життя, рідна мова, рідне етнічне середовище, пам'ять родоводу, народна система ідей, наступність і спадкоємність поколінь, моральні чесноти, гуманізм [3, с.68].

Важливим завданням педагогів є розкриття на яскравих прикладах із життя народу, його окремих представників з фольклорних, мистецьких і літературних творів самотнього світосприймання українців, їхнього глибокого і оригінального розуміння естетичного, прагнення і вміння жити за законами краси. Виховання учнів на традиціях народної естетики сприяє тому, що вони починають проявляти інтерес до народного мистецтва, рідної культури і збагачувати матеріальні і духовні цінності.

Необхідно застосовувати народну художню образність, символіку як могутні, нічим не замінні засоби розвитку уяви, почуттів, мислення, пам'яті, волі, всієї сфери психіки особистості. На основі розвитку емоцій і почуттів засобами народної педагогіки успішно формуються моральні та духовні якості молоді.

Участь молоді у діяльності трудових, мистецьких, фольклорних, етнографічних колективів, у створенні музеїв народознавства, в багатогранній краєзнавчій роботі, українознавчій діяльності сприяє формуванню в них духовних цінностей.

Включення молоді у реалізацію національних традицій, звичаїв і обрядів, зокрема в підготовку і відзначення дат, урочистостей, свят народного календаря пробуджує в них любов до рідної землі, повагу до людей праці, формує вміння творчо працювати, шанувати історію, збагачувати культуру свого народу.

Застосування ідей і засобів народної педагогіки не повинно бути поверховим і спрощеним. В жодному разі не можна забувати при використанні тих чи інших засобів народної педагогіки про їхній духовний потенціал. Форми, методи, прийоми і традиції народної педагогіки покликані виховувати в учнів глибоку народну духовність, національну свідомість і самосвідомість, палкий патріотизм і громадянськість [3, с.68–70].

Психолого-педагогічний аналіз українського фольклору показує, що в його різноманітних творах відображено етапи формування у підростаючих поколінь нашого історичної пам'яті, національної свідомості і самосвідомості, патріотизму, глибоких гуманних якостей. Фольклор є однією з найважливіших скарбівень національних і загальнолюдських цінностей, ідей, які розвивалися віками і в високохудожній формі фіксувалися у численних жанрах і засобах усної народної творчості.

Гармонійно поєднуючись з етнографічними, календарно-обрядовими традиціями і звичаями, фольклорні твори відображають самотню систему духовності. У фольклорі сконцентровано оригінальне світовідчуття і світорозуміння рідного народу, його національний спосіб мислення.

Систематичне вивчення фольклору – це проходження молодою людиною специфічної духовної школи, засоби впливу якої на емоції, почуття та розум.

Фольклорні образи, ідеї, символи відіграють величезну роль у пробудженні і розвитку національної свідомості і самосвідомості. Фольклор сприяє формуванню у сучасної молоді історичної відповідальності за долю народу, рідної землі.

Зважаючи на величезне пізнавальне і виховне значення фольклору як одного з найважливіших компонентів рідної культури, необхідно постійно підвищувати його статус у вихованні підростаючих поколінь. Фольклорне виховання треба розглядати як високоефективний і нічим не замінний напрям багатогранного виховання в кожній сім'ї та школі.

Пізнання учнями змісту, ідейної спрямованості фольклору переконує їх у тому, що він концентрує в собі різні духовні пласти, притаманні багатьом прошаркам українського суспільства на різних етапах його розвитку – дружинникам і князям, селянам і ремісникам, козакам і козацькій старшині, січовим стрільцям і воякам УПА, національній еліті і найнижчим верствам населення. Осмислення цих духовних пластів сприяє формуванню в молоді культурно-історичних основ сучасної української духовності, національної самосвідомості [3, с.132–133].

Формування у підростаючої особистості довготривалих духовно-моральних цінностей зокрема, життя народів у мирі й не насиллі, любов до батьківського дому і батьківського краю, означає творення вихователем і вихованцем складного духовного явища, яке постає як результат соціально спрямованої педагогічної організації того зовнішнього світу, де розвивається молода людина, яке має охоплювати різні рівні системи розвитку зокрема і етнічний [1, с.334].

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Таким чином, сьогодні перед соціальним педагогом загальноосвітнього навчального закладу стоїть завдання постійного пошуку форм, шляхів і засобів залучення молоді до духовних цінностей українського народу. Засвоєння українських культурних цінностей, народної педагогіки є одним із аспектів саморозвитку духовності молоді. Тому необхідно враховувати в освітньо-виховному процесі етновиховний аспект як один з провідних факторів у формуванні духовності молоді.

Перспективними напрямками подальшого вивчення даної проблеми є співпраця соціального педагога з представниками молодіжних громадських організацій національно-патріотичного спрямування у формуванні духовності молоді.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн.: навч.-метод. посібник / І.Бех. К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 2003. – 344 с.
2. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) / М.П.Перепелиця. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2001. – 242 с.
3. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю.Руденко. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 328 с.

In the article to analyse the features of forming of spirituality of young people a social teacher in general educational establishment in the context of etnovиховання. An important constituent in a ethnic education process is the use of acquisitions of folk pedagogics, that is why a social teacher must draw on these accomplishments in forming of spirituality in a youth environment.

Key words: *spirituality, young people, social teacher, ethnic education, general educational establishment.*

УДК 159.9.01+372.3

ББК 74.204

Наталія Курста

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ДОШКІЛЬНОГО ПРОФІЛЮ

У статті розкриваються особливості психологічної підготовки спеціалістів дошкільного профілю в умовах полікультурного середовища. Визначено обсяг знань та умінь студентів, перелік дисциплін психологічного циклу, в яких закладені потенційні можливості полікультурної освіти.

Означено проблеми, першочергове розв'язання яких забезпечить якісне перенесення теоретичних знань студентів у русло їх майбутньої професійної діяльності. Виокремлено шляхи удосконалення практичної підготовки майбутніх вихователів, що забезпечить швидку адаптацію до змінних умов поліетнічного середовища.

Ключові слова: *етнопсихологічна підготовка, етнокультура, дисципліни психологічного циклу, психологічні поняття, активні методи навчання.*

Утвердження національної ідеї, набуття особою етнічної ідентичності є невіддільними від розвитку вітчизняної освітньої системи. Освіта, як визначено “Національною доктриною розвитку освіти в Україні”, повинна мати гуманістичний характер і ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і духовності [1, с.4]. Сучасним навчальним закладам потрібні високоосвічені й високодуховні, соціально активні й національно свідомі педагоги, здатні виплекати з кожної дитини індивідуально самобутню особистість на основі цінностей вітчизняної й світової культур. Відповідно підготовка спеціалістів дошкільного профілю неможлива без урахування етнокультурних, етнопедagogічних та етносоціальних процесів, які відбуваються у нашому суспільстві.

Стрижнем професійного зростання вважаємо формування етнокультурної компетентності студентів, зокрема її етнопсихологічного чинника. Вітчизняні дослідники етнокультурної компетентності (Н.Арзамасцева, І.Жуковський, О.Кузнецова, Н.Морова) визначають її як засіб передачі культурного досвіду від одного покоління етносу до іншого. Вчені переконані, що етнокультурна компетентність сприяє розвитку національної та етнічної самосвідомості, вихованню й навчанню зростаючих поколінь, опираючись на етнокультурні традиції конкретного регіону.

Поряд із цим виокремлюємо й етнопсихологічну компетенцію майбутніх вихователів як інтегральне явище, яке охоплює цілу низку спеціальних психологічних знань, умінь і навичок, особистісних якостей, стратегій і тактики поведінки, стереотипів та установок, які дозволяють вільно використовувати етнокультурні засоби в поліетнічному середовищі (Н.Алімжанова, Т.Атрощенко, З.Ігушкіна, О.Ладнушкіна).

Психологічні дисципліни в означеній структурі підготовки посідають особливе місце. Вважаємо, що викладання психологічних дисциплін не повинно бути самоціллю, а має функціонувати як засіб для моделювання ефективної педагогічної діяльності в полікультурному середовищі, яка спрямовуватиметься на виховання здорової і гармонійно розвиненої особистості дитини-дошкільника.

Наводимо фрагмент психологічної підготовки майбутніх педагогів за трьома освітньо-кваліфікаційними рівнями “бакалавр – спеціаліст – магістр”.

Бакалавр, у результаті вивчення психологічних дисциплін, повинен знати: загальні закономірності психічного розвитку і формування особистості дитини в різні вікові періоди; характер провідної діяльності і суть психологічних новоутворень; генезис психічних процесів. Вміти: встановлювати співвідношення психологічних понять; здійснювати елементарну психодіагностику вікових та індивідуальних особливостей дітей; володіти засобами соціально-психологічного впливу на вихованців.

Спеціаліст повинен знати: методолого-теоретичні, експериментально-діагностичні, прикладні проблеми, дискусійні питання, перспективні напрями психологічних досліджень; генезис вищих психічних функцій; методи діагностики і корекції психічного розвитку дітей. Вміти: знаходити аргументацію теоретичних положень і будувати структурно-логічні схеми; застосовувати конкретні експериментально-діагностичні методики; прогнозувати тенденції розвитку дітей на основі експериментальних матеріалів.

Магістр повинен знати: методику викладання психологічних дисциплін в освітніх закладах I - II рівнів акредитації; освітні психологічні технології. Вміти: вести викладацьку роботу; здійснювати керівництво науково-дослідною і методичною роботою в дошкільному закладі, педколеджі, інституті; організувати і забезпечити керівництво різними типами дитячих закладів.

Подаємо орієнтований перелік психологічних дисциплін, які викладаються на кожному освітньому рівні. Так, підготовка фахівців-бакалаврів здійснюється з таких психологічних дисциплін: “Психологія загальна”, “Психологія дитяча”, “Педагогічна психологія”, “Практична психологія в закладах освіти”, “Психолого-педагогічні проблеми в діяльності педагога”, “Етнопсихологія”, “Профілактика і корекція девіантної поведінки”.

Фахівці рівня “спеціаліст” додатково вивчають такі дисципліни: “Вікова психологія”, “Соціальна психологія”, “Психодіагностика”, “Психокорекція”, “Психологія сім’ї”, “Психологія мовлення”.

Підготовка фахівців на освітньому рівні „магістр” передбачає опанування такими дисциплінами: “Психологія вищої школи”, “Методика викладання психології у ВШ”, “Психологія спілкування”, “Психологія творчості”, “Освітні психологічні технології”, “Психолого-педагогічний супровід сучасної сім’ї”.

Серед проблем, які розглядаємо першочерговими в умовах ступеневої підготовки, і які сприятимуть якості фахової підготовки в процесі вивчення дисциплін психологічного циклу, виділяємо такі:

1. Необхідно переглянути співвідношення теоретичних і практичних знань у межах психологічної науки на кожному освітньому рівні, що забезпечить якісне перенесення теоретичних знань студентів у русло їх майбутньої діяльності. Специфіка взаємовідносин теорії й практики в психології була обґрунтована ще Л.С.Виготським в 1927 році. Вчений писав, що практика входить в основи наукових операцій і перебудовує їх від початку до кінця, висуває постановку завдань і слугує критерієм істини, вона диктує, як конструювати поняття і які формулювати закони [2, с.186].

Проте, на думку О.Є.Соколової, немає нічого практичнішого, як хороша теорія [3, с.25].

В аспекті підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти теоретичні і практичні знання тісно взаємопов'язані, бо з однієї сторони вихователь – це вчений-дослідник тонкої дитячої душі, з іншої – психолог-практик, який повинен володіти способами застосування психологічних знань на практиці.

Окрім того, практична підготовка в полікультурних умовах неможлива без урахування здобутків культурного спадку етнічних спільнот, які проживають на відповідній території педагогічної практики. Пошук шляхів удосконалення педагогічної практики зумовлює доповнення її програм завданнями, які відображають регіональний компонент змісту освіти, методика етнокультурної роботи в ДНЗ, систему етнокультурних умінь студентів. В процесі організації різних видів практики (ознайомлювальна, навчальна, виробнича в групах раннього і дошкільного віку, переддипломна) виокремлюємо такі вимоги до її мети і змісту: практика – це важлива складова освітньої та фахової підготовки, яка готує майбутніх вихователів до входження в систему варіативної і диференційованої освіти та забезпечує швидку адаптацію в полікультурному середовищі, створює умови для усвідомлення студентами психолого-педагогічного значення етнокультурних традицій у власному духовному розвитку та в розвитку зростаючого покоління; формує на цій основі національну свідомість, етнічну самосвідомість, культуру міжнаціонального спілкування.

2. Вимагає удосконалення процес оволодіння студентами системою понять психологічної науки, бо згідно з твердженням Л.С.Виготського “визначення поняття – це не кінець, а лише початок оволодіння цим поняттям” [2, с.188]. Система понять у розумінні вченого – це свого роду ієрархічна сітка паралелей і меридіанів, у якій поняття розподілені і взаємно співвідносяться в залежності від ступеня їх загальності та подібності. Таким чином, система понять представляє собою внутрішньо упорядковану ієрархічну структуру, яку повинні засвоїти майбутні педагоги в процесі опанування психологічними дисциплінами в умовах ступеневої освіти.

Аналіз екзаменаційних робіт з вище означеного циклу дозволив нам дійти висновку, що студенти не вміють логічно мислити психологічними категоріями і поняттями, використовувати одержані знання з метою аналізу та оцінки реальних психологічних явищ, об'єктів суміжних дисциплін, ситуацій педагогічної практики.

Вважаємо, що процес оволодіння студентами психологічними поняттями повинен пройти низку етапів: спостереження процесу (який вивчається); аналіз ситуацій (які моделюються); чітке наукове визначення понять (складання глосарія); розгляд ключових понять (інтерпретація їх змісту у фрагменти традиційних і нетрадиційних занять); визначення смислового навантаження кожного поняття (інтеграція з ідентичним змістом понять дисциплін прикладного змісту); актуалізація практичного та емпіричного досвіду студентів (складання психологічних характеристик дітей, груп, занять, уроків); перенесення одержаних знань у сферу професійних інтересів.

3. Потребує узгодження питання про співвідношення процесів навчання і мислення. Єдиної думки не існує. Так, зокрема, В.Ю.Петров, О.А.Шаграєва радять формувати системне мислення, а Б.Ц.Бадмаєв наголошує на розвитку психологічного мислення [4, с.310].

Позитив системного мислення вбачаємо у тому, що воно дозволяє гармонійно поєднувати в єдину картину різноманітні та суперечливі теоретичні концепції і методологічні підходи, які існують у психологічній науці на сучасному етапі її розвитку. Майбутнім педагогам надзвичайно важливо усвідомлювати гармонію і взаємодоповнюваність цих досягнень в області психологічних знань. Проте формування власне психологічного мислення спеціаліста дошкільного профілю виділяємо в якості основного напрямку гуманізації освітнього процесу в сучасних умовах.

4. З метою усунення розриву між теоретичною і практичною психологічною підготовкою студентів вимагає урізноманітнення традиційна методика викладання психології активними методами навчання, як-от: ділові ігри, аналіз конкретних ситуацій, психологічне консультування, наукова конференція, творча лабораторія, групові дискусії і т. п.

Найбільш доступним (фінансові можливості, витрати часу, складність процедури), ефективним та апробованим нами вважаємо метод аналізу конкретних психологічних ситуацій – представників різних етнічних груп. Тут важливим є питання про добір матеріалу для відпрацювання психологічної техніки аналізу. Виділяємо педагогічний і психологічний факт як конкретні ситуації з життя дошкільників та школярів – представників різних етнічних груп. Набір конкретних психологічних ситуацій сьогодні широко представлено в навчальних посібниках, книгах, практикумах, щоденниках спостережень студентів у процесі навчальної і виробничої практики.

Методика проведення включає п'ять етапів: 1) добір конкретних психологічних ситуацій (1-2 на лекції, 3-5 на практичному занятті, 15-20 в години самостійної роботи студентів); 2) введення базових понять, які забезпечують науково обґрунтоване вирішення ситуації на противагу прагненням студентів використовувати життєві знання про людину, діяти з позиції “здорового глузду”; 3) встановлення правил попередження і вирішення ситуацій; 4) процес розв'язання ситуацій; 5) порівняння власних рішень із запропонованими відповідями.

Повне і розгорнуте вирішення психологічних ситуацій проводимо на практичних заняттях, консультаціях і в години самостійної роботи. На лекціях

технологія використовується як ілюстрація, а при здачі модулів як практичне завдання.

5. Актуалізувати керівництво самостійною роботою студентів. Засвоєння навчального матеріалу неможливе без самостійної роботи студентів. В процесі такої роботи відбувається переведення змісту у відповідність до індивідуального стилю мислення, способів пізнання, досвіду.

Самостійну роботу студентів започатковуємо уже на лекції, в процесі якої допомагаємо майбутнім педагогам оволодіти продуктивними методами пошуку і засвоєння інформації, а саме: складання опорних конспектів, вирішення психологічних ситуацій, використання фрагментів лекцій, підготовлених студентами. Це можуть бути приклади-ілюстрації теоретичних положень, історичні факти, вислови вчених, описи експериментів і т. п. Наводимо орієнтований перелік завдань для самостійної роботи студентів з курсу “Етнопсихологія”: написати реферати за темами “Традиційний (назва етнічної групи) одяг та історія його створення”, “Виховне значення родинно-побутових звичаїв та обрядів”, “Інтер’єр (назва етнічної групи) оселі”; розробити конспекти занять за темами “Народна символіка (назва етнічної групи) Закарпаття”, “Угорська (німецька, молдовська, болгарська) оселя на території українського Закарпаття”, “Традиційні страви угорців (німців, греків) Закарпаття”; виготовити збірки забавлянок, загадок, коліскових пісень, казок, прислів’їв етнічних груп Закарпаття, виготовити карти з описом народних ігор національних меншин; скласти національне генеалогічне дерево своєї родини.

Самостійна домашня робота також повинна бути регламентованою, а виконані завдання актуалізованими на практичних і лабораторних заняттях, в процесі здачі модулів.

Отже, розуміння того факту, що психологічні дисципліни в структурі вищої педагогічної освіти є не метою, а засобом удосконалення професійної підготовки майбутніх спеціалістів дошкільного профілю, спонукає до пошуків та апробації новітніх технологій у процесі їх викладання та впровадження в практику роботи сучасних дошкільних закладів.

1. Національна доктрина розвитку освіти // Дошкільне виховання. – 2002. – № 7. – С. 4–9.
2. Степанов С.С. Психология в лицах. – М.: Изд-во. ЭКСМО – Пресс, 2001. – 384 с.
3. Соколова Е.Е. Тринадцать диалогов о психологии. – М., 1997. – 234 с.

In the article the directions of a psychological preparation of specialists of a pre-school type in the conditions of poly-cultural environment are shown. The level of knowledge and the abilities of students, the list of disciplines of psychological cycle, which have multicultural education potentialities.

The problems, the primary decision of which will provide high-quality transference of theoretical knowledge in the direction of their future professional activity are marked. The ways of the improvement of the practical preparation of students, what will provide the quick adaptation to the variable terms of poli-ethnic environment are selected.

Key words: *etnopsychological preparation, ethnoculture, disciplines of psychological cycle, psychological concepts, active methods of studies.*

УДК 159.9
ББК 88.5

Лідія Орбан-Лембрик

ВПЛИВ ЯВИЩА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ОСВІТУ: ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

В статті йдеться про вплив явища глобалізації на освітній процес. З позицій соціальної та етнічної психології аналізуються етнопсихологічні складові інтеграційного простору. Автор виокремлює позитивні й негативні боки психологічного впливу на освіту ситуації глобалізації й інтеграції, зосереджує увагу на формуванні в людини етнічної і соціальної толерантності, адаптивної спроможності.

Ключові слова: етнопсихологічні особливості навчального процесу, міжгрупове сприймання, комунікативний простір, статеві стереотипи, адаптивна спроможність, соціальна й етнічна толерантність, групові норми.

Постановка проблеми. Те, що специфіка життя сучасного світу підпорядкована глобалізаційним процесам, ні для кого не є новиною. Взаємовплив, взаємопроникнення, взаємозалежність практично усіх сфер людської діяльності і спілкування – наявний факт постіндустріального суспільства. Освіта як найдавніша соціальна інституція, яка покликана відтворювати і передавати знання, вміння і навички, формувати соціальний досвід, готувати спеціалістів різних напрямів виробництва, не може и не повинна стояти осторонь цих процесів, більше того, вона має адекватно реагувати на них, зазнаючи певних змін та впливу глобалізації і водночас зберігати своє, неповторне, що криється в культурі, традиціях, характері людей і що робить її гнучкою в умовах інтеграційного простору.

Мета повідомлення: проаналізувати етнопсихологічні складові інтеграційного процесу та з'ясувати специфіку їхнього впливу на освіту і навчання.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми. Теоретичний аналіз навчального процесу в контексті етнопсихологічної складової глобалізації дозволяє констатувати, що на сьогодні сформувалося декілька підходів, в рамках яких вчені вивчають означену проблематику: еколого-психологічний (пов'язує інтеграційний освітній простір з екологічною ситуацією на планеті, з проблемою виживання людства, його готовністю/неготовністю прийняти ситуацію погіршення екологічної ситуації в різних куточках світу); культурологічний (досліджує глобалізаційні особливості освіти в рамках культурної історії людства); психолого-політологічний (орієнтований на дослідження глобальних соціально-психологічних і політичних процесів, пов'язаних із встановленням нового світового порядку, нових норм і правил поведінки, в тому числі і в галузі освіти); соціально-психологічний (вивчає інтеграційний освітній простір з погляду спілкування, взаємодії і соціального взаємовпливу); психолого-педагогічний (досліджує глобалізацію як чинник впливу на розвиток і становлення особистості, пов'язує її з новими моделями освіти й виховання).

Дослідники звертають увагу на позитивні і негативні боки психологічного впливу на освіту ситуації глобалізації та інтеграції. До позитивних глобалізаційних ознак навчального процесу зараховують: об'єднуючий характер передавання, засвоєння і поширення культури в суспільстві (передавання і засвоєння цінностей культури – наукових знань, досягнень у галузі мистецтва, ціннісних орієнтацій, ідеалів, моральних цінностей і норм, правил поведінки то-

що, поширення їх на великий соціальний простір при підтриманні й збереженні системою освіти власних національно-психологічних особливостей, неповторних й унікальних рис характеру людини, її національної свідомості й національної психології); взаємодопомога між державами в підготовці висококваліфікованих фахівців різних галузей, обмін соціальним досвідом навчання з урахуванням уподобань і бажань кожної із сторін, ненав'язування своєї позиції тим, хто навчається, шанування особистої гідності учня (студента); інтеграційний вектор соціально-освітнього впливу (передбачає формування толерантних стосунків і сприяє адекватним взаєминам в полікультурному світі); селективність глобального освітнього простору (диференційований підхід до навчання, заохочення талановитої і здібної молоді, коректування навчальних планів у відповідності з гендерно-культурними особливостями тощо); глобально-інформаційний характер освіти (процеси глобалізації сприяють зростанню міжнародного обміну науковою інформацією).

Передавання, засвоєння і поширення цінностей суспільства засобами освіти є надзвичайно повчальним фактом, адже когнітивні процеси в різних культурах мають свою національно-психологічну специфіку, опанування якої дозволяє отримати дані про те, як оточуюче соціальне середовище й інші соціокультурні чинники сприяють формуванню і трансформації нашої здатності обробляти інформацію, розмірковувати і діяти в цьому складному світі [1, с.200]. Не менш цікавими видаються розвідки дослідників, спрямовані на вивчення специфіки міжнародного обміну навчальними методиками і науковою інформацією, особливостей адаптації навчальних програм до конкретного соціокультурного і етнопсихологічного середовища. В цьому контексті великі надії покладаються на соціальну і етнічну психології, які повинні озброїти вітчизняних спеціалістів потрібними рекомендаціями. Йдеться, зокрема, про такі перспективні шляхи досліджень: етнопсихологічні відмінності при оцінці інтенсивності навчання; сильні і слабкі сторони побутового пізнання (мовиться про когнітивні навички, які набуваються у ході різного роду повсякденної діяльності і багатоманітних контактів, не пов'язаних із систематичною освітою, але таких, що суттєво впливають на рівень засвоєння знань і набуття вмінь); уявлення про переживання від перебування в іншому соціокультурному просторі, які лежать в основі емоцій; розкриття впливу соціокультурних параметрів на етнопсихологічні відмінності в судженнях на особистість і соціум.

Формування толерантних стосунків і адекватних взаємин – важлива соціально-психологічна складова побудови гармонійного полікультурного світу. Для освіти тут відкривається широке поле діяльності. Передусім, необхідно чітко з'ясувати морально-психологічний бік цього питання. І це не випадково, адже освітній процес має починатися з усвідомлення моральної основи конкретного соціокультурного простору. Про що йдеться? Перш за все про те, що моральність – це вимір, який визначає поведінку людини в соціумі, її ставлення до нього. Моральний розвиток особистості і культура конкретного суспільства йдуть поруч, доповнюючи одне одного. Етика, як загальна характеристика поведінки людей, як система моральних принципів, що існують в суспільстві, роз'яснює

моральне значення конкретних дій конкретної особи, зобов'язує людину відрізнити правильну поведінку від неправильної, дає орієнтири толерантного спілкування. Морально-психологічне осмислення себе в новому оточенні – шлях доволі складний, адже передбачає індивідуальну і соціальну зміну та супроводжується певними особливостями й ускладненнями: необхідно подолати суперечність між намаганнями особистості (чи групи людей) бути ідеально представленими своїми індивідуальними особливостями в новій спільноті й потребою нового оточення прийняти, схвалити та культивувати лише ті індивідуальні якості, які сприяють розвиткові цієї нової спільноти [2, с.131–132].

Забезпечення включення індивіда в культурно-психологічні процеси зумовлює людину чи групу переорієнтовуватися, пристосовуватися так, щоб не втратити себе, своє моральне обличчя і не загубитися в новій ситуації взаємодії. І тут без опанування моральною специфікою толерантного поведіння в незнайомому соціумі, без осягнення норм моралі, справедливості і чесності в спілкуванні аж ніяк не обійтись. На користь твердження про актуальність для освітнього простору толерантних взаємин виступає обставина, яка пов'язана з тим, що контакти між представниками абсолютно різних культур у наш час стають такими ж звичними і реальними, як і між представниками однієї культури. Це лише підсилює значення дослідження психології толерантних взаємин, зокрема потребу з'ясування специфічних проявів толерантних взаємин з урахуванням культурно-освітнього контексту, опанування етичними стандартами спілкування, прийнятими у всьому світі і в конкретному соціумі, врахування їх національно-психологічної специфіки. За таких умов толерантність розглядається нами як цінність і норма цивілізованого суспільства, яка виявляється у праві всіх індивідів і окремих груп бути різними; як відмова від домінування, готовність до розуміння і співпраці один з одним при наявних відмінностях; як визнання багатомірності, багатовекторності й розмаїття моральних норм, культури, установок [3].

Внутрішні і зовнішні відносини мають будуватися на загальнолюдських нормах і правилах, а також таких моральних якостях, як добро, совість, обов'язок, честь, гуманність, відповідальність. При цьому не слід ігнорувати часові, національно-психологічні, релігійні та інші чинники, пам'ятати, що те, що є моральним у певний час і на певній території може сприйматись як аморальне за інших історичних умов і в іншому соціокультурному просторі. Обов'язковий елемент успіху в набутті знань і вмінь в іноетнічному середовищі чи у взаємодії з іноземцем – емоційна і моральна задоволеність стосунками і діяльністю, де перша є показником ефективності навчальної діяльності, пов'язаної із системою міжособистісних стосунків, а друга виступає орієнтиром правильності морального вибору.

Коректування навчальних планів у відповідності з гендерними особливостями – об'єктивний чинник ефективності освіти в умовах глобалізації, адже усі культури світу неминуче мають справу з розподілом праці між статями. Знання того, яким чином здійснюється цей розподіл, якими є спільні і відмінні риси між статями, яке, враховуючи етнопсихологічну специфіку, ставлення чоловіків і жінок до навчання, дозволить більш ефективно будувати освітні

програми і з меншими для індивіда психологічними втратами моделювати навчальний процес.

Актуалізація міжнародного обміну науковою інформацією – ще одне позитивне віяння в освіті, породжене глобалізацією. Потреба в знаннях, інформатизація населення сприяє зростанню вимог як до осмислення себе в іноетнічному світі, так і до діяльності спеціалістів, які безпосередньо моделюють й організують навчально-виховний процес. Систематичний обмін школярами, студентами, науковцями і викладачами не лише поповнює вітчизняну освітньо-наукову скарбницю, але й сприяє налагодженню реальних міжнародних контактів з колегами з-за кордону, зростанню кількості перекладних видань з теорії і методики викладання тих чи тих дисциплін, формуванню людини, яка може жити в оновленому соціокультурному просторі. Водночас варто підкреслити, що оволодіння міжнародними способами спілкування й навчання не є панацеєю від усіх наших негараздів і проблем, однак дає змогу більш гуманно здійснювати міждержавні контакти в галузі освіти, осмислювати реальний викладацький досвід, бачити його у всій повноті і всьому розмаїтті відносин, знаходити дієві і адекватні способи розвитку та вдосконалення міжетнічних зв'язків. Знайомство із зарубіжним досвідом викладання й навчання дозволяє глибше проникати у власну систему освіти, подальше вивчення її резервних можливостей, знаходити те спільне, що об'єднує нас із зовнішнім світом при збереженні вітчизняних культурних традицій, національного характеру і власної гідності. Виходячи з такої постановки питання пріоритетного значення набуває розроблення проблем національного відродження, зокрема етнопсихологічних особливостей відображення людиною об'єктивно існуючих соціальних відносин і соціальних спільнот, національної ідентичності як сполучної ланки між психологією особистості і процесами в соціальній групі, де ця особистість розвивається.

Негативний бік процесів глобалізації й інтеграції науковці поєднують з виокремленням серед держав “наддержав”, вплив яких чим далі тим стає все більш відчутнішим: вони в односторонньому порядку визначають норми і правила поведінки, встановлюють та координують економічний, а часом і соціальний розвиток багатьох країн і як результат глобалізація перетворюється із засобу єднання та взаємодопомоги між народами виключно на засіб поширення економічного, соціального, а подекуди і політичного та соціально-психологічного впливу. За таких умов людина, хоче вона того чи ні, однак підпадає під цей вплив/тиск і зазнає певних змін. Економічний розвиток “наддержав” може з часом привести до нівелювання окремих країн, перетворивши їх на суто територіальні утворення, а соціальний вплив змінити саму людину. Не хотілося б робити подальший прогноз такого перебігу подій, адже він вельми не оптимістичний. В загальному плані це руйнування національних економік, кордонів, імовірно порушення міжнародного балансу на користь сильніших організацій і корпорацій, панування над всіма і вся глобального ринку, фінансової еліти. В контексті нашої проблеми йдеться про зміни в розвитку індивіда, який, перебуваючи в полі активних глобалізаційних процесів, буде поступово змінюватися, втрачаючи особистісні риси, етнопсихологічну специфіку і

набуваючи ознак меркантильності, прагматичності й нормативного свавілля. Так чи інакше, а нова ситуація змушує людину інакше подивитися і на саме явище глобалізації, і на ті правила гри (читай індивідуальні і групові норми), які продукуються сильними світу цього.

Оскільки вплив негараздів глобалізації зачіпає проблему спілкування й взаємодії між країнами і окремими іноетнічними групами, актуалізується проблема терпимого, поблажливого ставлення до чужих думок, поглядів, звичок і норм, як ніколи набувають гостроти особливості формування толерантної свідомості – вони стають все більш привабливими для вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків. Дослідники звертають увагу на зниження толерантності людей один до одного як в середині однієї спільноти, так і на міжнародному рівні, а отже на погіршення взаємовідносин і діяльності у полікультурному світі [4]. Це серйозний симптом і для освітнього простору, і для більш широкої палітри зв'язків, адже втрачаються важливі соціально-психологічні і етнокультурні ознаки толерантності: впевненість у собі і своєму оточенні, усвідомлення надійності власних позицій і власного менталітету, відкритість для інших, право бути різними, готовність до розуміння один одного і співпраці на рівних при наявних відмінностях. Без наведених вище особистісних цінностей індивід втрачає свою цілісність й індивідуальність і перетворюється на гвинтика, манекена, яким можна керувати в потрібному руслі і якого можна переставляти з місця на місце за чийось велінням.

Висновки. Зазначені міркування як першочергове актуалізують перед освітянами (науковцями і практикаками) завдання формування соціальної й етнічної толерантності, яке має стати основною турботою викладачів, вчителів, вихователів, практичних психологів, які працюють з великими масами людей. А щодо програми наступних наукових досліджень, то вона мали би охопити такі напрями:

- вивчення соціально-психологічних та етнокультурних особливостей первинного особистісного контролю результатів власної діяльності й індивідуального спілкування, знання яких допоможе індивіду адекватніше поводитися в іноетнічному середовищі, скоріше адаптуватися до умов соціального оточення. Контрольна функція людини тісно пов'язана з гармонією, тобто з бажанням пристосуватися до оточення, і з автономією, тобто конструюванням Я-концепції, бажанням змінити соціальне середовище і зберегти власне Я, власну самоповагу. Ці два альтернативних шляхи ведуть до психічного здоров'я, але шлях автономії обирає та особа, яка бажає змінити оточення, а стратегія успішної адаптації притаманна тим індивідам, які цінують гармонію [5, с.382];

- аналіз соціокультурної та етнопсихологічної специфіки сприймання людьми один одного. Йдеться передусім про особливості формування загального враження про “чужу” людину чи групу та їх розумові і комунікативні можливості. Тут є пастка, в яку можна потрапити, якщо не врахувати особливостей міжособистісного і міжгрупового сприймання, які мають ряд специфічних ознак. Зокрема, при міжгруповому сприйманні об'єднуються індивідуальні уявлення в одне ціле, котре якісно відмінне від елементів, які входять до його

складу. Далі, групове сприймання, будучи сформованим, стає стійким до внутрішніх впливів. Нарешті, міжгрупове сприймання характеризується стереотипністю, більшим злиттям когнітивних та емоційних компонентів, яскраво вираженою оцінною спрямованістю і пристрасністю;

- враховуючи, що розширення міжнародних зв'язків, входження в світовий комунікативний простір, з одного боку, розкривають все більше можливостей для людини, але з іншого, цей абсолютно новий та невідомий для індивіда світ диктує свої норми і правила поведінки та взаємодії, які він не завжди готовий сприйняти та прийняти, актуалізується значення етнопсихологічних досліджень самого процесу адаптації та специфіки соціального впливу іноетнічного середовища. Важливими в цьому контексті є питання адаптивної спроможності (більшої чи меншої) індивіда, соціальної ідентифікації, соціальної справедливості, професійної та особистісної мобільності людини, її здатності сприймати збільшення контрастності між елітою та маргіналами;

- низка наступних напрямів етнопсихологічних досліджень допоможуть не лише у формуванні професійно-педагогічної освіти, але й у моделюванні етновиховного простору загальноосвітнього навчального закладу: етнопсихологічна специфіка статевих стереотипів, тобто психологічних характеристик і поведінки, які в більшій мірі притаманні представникам однієї із статей (стереотипи сприяють засвоєнню гендерних ролей і можуть слугувати моделями соціалізації для хлопчиків і дівчаток); чоловічі й жіночі цінності, пов'язані з навчанням і працевлаштуванням; гендерні відмінності у поведінці і ставленні дітей до навчання (йдеться про прояв агресії, близькість до дорослого, турботу про молодших, почуття власної гідності тощо); особливості засвоєння гендерної рольової орієнтації; соціокультурна практика, яка здійснює вплив на поведінку статей (розподіл праці за статевою ознакою, соціальні установки й цінності, етнопсихологічна зумовленість гендерних ролей тощо).

1. Мишра Р. Познание в разных культурах // Психология и культура / Под ред. Д.Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – С. 200–228.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология професійної комунікації: Монографія. – Чернівці: Книги ХХІ, 2009. – 528 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі // Соціальна психологія. – К., 2008. – № 4 (30). – С. 73–85.
4. Подгурецькі Ю. Соціальна комунікація для педагогів: Монографія. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2007. – 224 с.
5. Ямагучи С. Культура и контроль // Психология и культура / Под ред. Д.Мацумото. – СПб.: Питер, 2003. – С. 359–390.

In this article emphasis is made on the influence of globalization phenomenon on educational process. From site of view of social and ethnic psychology ethnic and psychosocial constituents of integration space are analyzed. Author defines positive and negative effects of psychological influence on education, situations of globalization and integration, concentrates attention on forming of ethnic and social tolerance, adaptive abilities in man.

Key words: *ethnic and psychological peculiarities of educational process, intergroup perception, communicative space, sexual stereotypes, adaptive abilities, social and ethnic tolerance, norms in groups.*

УДК 37.013.77

ББК 74.0

Олена Хрущ, Василь Хрущ

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА ЕТНОВИХОВНИЙ ПРОСТІР В МОДЕЛІ СУЧАСНОЇ ГІРСЬКОЇ ШКОЛИ

В статті автори стверджують, що, моделюючи навчально-виховний процес в загальноосвітній школі, необхідно враховувати природну та етнопсихологічну складові.

Увага привертається до специфіки роботи школи в гірському етносередовищі. Традиції і звичаї, природні і етнічні особливості етносів, що проживають у Карпатах неминуче впливають на роботу вчителів і учнів.

Ключові слова: географічне і етнічне середовище, природний вплив, етнологічний підхід, специфіка навчання, виховання і розвитку, гірські умови, етновиховний простір.

Постановка проблеми. Моделювання навчально-виховного процесу відбувалося і сьогодні відбувається в залежності від низки важливих чинників. Серед них: потреби суспільства в освічених людях, рівень розвитку науки, освіти і культури країни, намагання вносити в зміст освіти найновіші здобутки сучасної науки і практики. Щоб модель успішно діяла і реалізовувалась на практиці необхідні висококваліфіковані кадри, що володіють інноваційними технологіями навчання і виховання, належна навчально-матеріальна база, сучасні інформаційно-комунікативні засоби тощо. Все вищезгадане вкрай необхідне, однак цього ще недостатньо, для формування бажань навчатися, для полегшення процесу засвоєння знань.

Помилка полягала в тому, що, розробляючи модель освітнього закладу від дошкільного до вищого, основна увага зверталась на освітній, науковий, економічний, суспільний розвиток країни і не брались до уваги етнопсихологічні та етнопедагогічні чинники, морально-духовні особливості етносу, рівень національно-культурного розвитку того середовища, в якому живуть і розвиваються діти.

В дошкільний період та в початковій школі діти готуються до сприйняття цілісних природничо-наукових і соціальних знань. Ефективність цього процесу залежить від опори на хоч незначний, але уже наявний у дітей попередній досвід, набутий ними у спілкуванні в сім'ї, з дорослими, з близькою, доступною і по-дитячому зрозумілою їм природою.

Звичаї і традиції етносу, спосіб його життя і господарювання, говірка і відносини, що наслідуються, засвоюються дітьми щодня і щохвилини є потужним засобом їх розвитку, поступового розуміння ними навколишнього світу і людських взаємин.

Тому модель сучасної школи немислима без врахування етнопсихологічної та етнопедагогічної складових.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема використання природного і соціального довкілля, етнопсихологічного і етнокультурного простору в справі навчання і виховання дітей досліджувалась багатьма вченими. Серед них розробники освітньої системи "Довкілля" – В.Ільченко, Т.Водолазька, К.Гуз, які створили модель національної школи, де в дітей формується ціннісне ставлен-

ня до природи, до себе, до світу. Сприяє цьому інтегрований курс “Я і Україна”: “Запитую Довкілля” (1-2 кл.), “Спостерігаю Довкілля” (3 кл.), “Досліджую Довкілля” (4 кл.), “Природознавство. Довкілля”, “Пояснюю Довкілля” (5-6 кл.).

Як пишуть дослідники О.Мариновська, С.Юсипчук в процесі вивчення вищезгаданих предметів “здійснюється систематизація елементів знань дитини про своє середовище, життя, саму себе як невід’ємну частину довкілля на основі знання змісту загальних закономірностей природи – збереження, спрямованість самочинних процесів до рівноважного стану, періодичність процесів у довкіллі” [5, с.19–20].

Різні аспекти навчального, етновиховного та етнопсихологічного простору розглядали дослідники А.В.Толстоухов, Ю.О.Мелков, С.М.Ягодзінський в монографії “Філософія природи”, Н.Ковчин “Психологічні закономірності інтегрованого навчання з природознавства”, Л.Орбан, В.Хрущ в навчальному посібнику “Етнопсихологія”, В.Мелешко “Формування інноваційної моделі навчально-виховного середовища сільської школи як засіб розвитку педагогічної системи”, П.Лосюк “Гуцульська школа майбутнього” та ін.

Більшість з дослідників вважають, що в моделі сучасної школи суттєве місце повинна займати орієнтація на цілісне розуміння учнями природного і соціального середовища, єдності людини з природою та із своїм етносом.

Водночас аналіз багатьох джерел з проблеми навчально-виховного простору сучасної школи засвідчує, що в психолого-педагогічній науці ще не вироблено чіткої системи використання багатого етновиховного потенціалу кожної етнічної групи України.

Ми погоджуємося з думкою дослідників Б.Савчука і Г.Білавич, що “досі у вітчизняній науці не вироблено чіткої методології впровадження етнологічного підходу в практику освітньо-виховного процесу школи, не розв’язано низку питань, а саме: не з’ясовано місце етнологічної складової у змісті шкільної освіти..., не визначено критеріїв відбору і не здійснено відбір етнологічного змісту шкільних дисциплін, не визначено обсяг і зміст етнологічних понять і уявлень учнів, не з’ясовано методичні засади формування етнологічних знань учнів в окремих курсах тощо” [2, с.68].

Основний зміст статті. Проблема впливу довкілля на розвиток особистості дитини, її навчання і виховання не є новою в педагогіці і психології.

Дослідники найчастіше приділяли увагу вивченню впливів соціального середовища, сім’ї, школи, дорослих, однолітків, засобів інформації тощо на становлення і розвиток особистості учнів. Формуючому впливові сил природи, ландшафтно-географічним умовам, від яких, як правило, залежать спосіб господарювання людей, особливості їх життєдіяльності, звички, традиції тощо, залишались поза увагою вчених.

Сьогодні, в умовах пошанування людини як найвищої цінності держави і суспільства, людини як особистості, в світлі нових психолого-педагогічних підходів “дитиноцентризму”, цінностей “людинолюбства”, старі ідеологічні міфи про всесильний виховний вплив колективу, про надуману “єдину історичну спільність”, про однакову рівність інтелектуальних, морально-вольових та інших

можливостей, що, насправді є знеособленням особистості, відходять у небуття. Перед сучасними дослідниками відкривається можливість вивчати широку гамму різноманітних за спрямуванням і силою впливів на становлення людини, серед яких далеко не останнє місце займають природні впливи. Людина не лише витвір і частинка природи, але й її поцінювач, творець і охоронник.

Знана українська етнопсихолог М.Пірен пише: “Не викликає сумнівів і те, що кожен етнотип зазнає неабиякого впливу ландшафтно-кліматичного простору. За визначенням М.Гоголя географія зливається і становить одне ціле з історією народу. Звідси унікальний досвід самоорганізації буття різних народів, їх неповторного бачення і витлумачення світу. Незворотньої втрати зазнає ментальність нації, її духовність у результаті будь-яких проявів спотворення і руйнації природного середовища як осереддя національного життя” [6, с.74].

Про незаперечний вплив природи на формування і розвиток особистості стверджує відомий вчений Г.Гачев: “Первинне, очевидно, що визначає обличчя народу – це природа, серед якої він виростає і творить свою історію. Вона – фактор постійно діючий. Тіло землі: ліс, пустеля, тундра, вічна мерзлота чи джунглі, клімат помірний чи з катастрофічними зламами, тваринний світ, рослинність – визначає і подальший вид праці (полювання, бортництво, скотарство – кочівництво, землеробство, торгівлю-мореплавання та ін.) і образ світу. ...Людина насичує собою оточуючу природу, своїми цілями освоює її і одночасно насичує себе, своє життя, побут, все своє тіло і, опосередковано, душу і думки – нею” [1, с.47–48].

Дослідники українського національного характеру часто пояснювали його особливості впливом природних факторів. Так на думку Д.Чижевського, на формуванні характеру української нації позначились степовий ландшафт, що породжував, як море, ліс і гори, величність, а заодно і неспокій [11, с.15–16].

Уроджену емоційність, ще більше пристрасність українського характеру як внутрішню (ендогенну) рису О.Кульчицький виводить із впливу прекрасної української землі – доброго, ласкавого, щедрого, плодючого чорнозему. На думку О.Кульчицького, така земля не може не впливати на підсвідомі структури психіки тих, хто на ній працює. “Завдяки вчуттю в краєвид людина зливається з ним внутрішньо”, “піднімається уявним внутрішнім зусиллям разом з узгір’ям вгору” [3, с.48–65].

І.Рибчин, консолідуючись з О.Кульчицьким щодо впливу природних умов на розвиток емоційності українського характеру, показує залежність психіки людей від конкретних природно-кліматичних умов, та більше того, окремі відмінності в характерах жителів різних кліматичних зон він пояснює не особливостями їхньої життєдіяльності, як робить це більшість дослідників, а буквально впливом природно-кліматичних умов та особливостями пори року. Низинно-степове довкілля стимулює, на його думку, почуття піднесення і розширення власного “Я” до безмежності. Літня спека та морозна зима позбавляють степ чарівності і розвивають тугу, сум, пригніченість, самотність, тривожність. Звідтіля – апатія, індивідуалізм, непідпорядкованість.

Як і О.Кульчицький, І.Рибчин вважає, що м'якість і лагідність характеру мешканців українського лісостепу обумовлена м'якими формами залитих сонцем лугів. Звідсіля – інтимне ставлення до природи, доброзичливість стосовно інших.

Дещо інший характер, на думку І.Рибчина, формується під впливом лісів. У жителів лісової зони розвинуті романтичність, гармонійне співжиття з природою, що знаходить свій вияв у народній творчості, орнаментах художніх виробів, близьких до природи фарбах і звуках, ...характеризується сумовитістю та релігійним настроєм з уваги на понурій, темний вигляд тих лісів і гущавин [7, с.21–22].

Ряд особливостей характеру жителів Карпатських гір І.Рибчин пояснює різноманітністю гірських краєвидів, буянням трав та світлотіней. Для таких умов не характерні апатія, туга, затяжна меланхолія. Тут швидкий танок, барвиста вишивка.

Емоційна імпульсивність і динамізм, життєрадісність і пристрастність мешканців гір, особливо гуцулів, на думку І.Рибчина, безпосередньо впливають з “жахливо-величного, динамічного вигадування стихій гірської природи” [8, с.27–28].

На врахування активного впливу етносередовища у процесі моделювання розвитку сучасної школи звертає увагу віце-президент АПН України Олександра Савченко. В доповіді “Досвід моделювання шкільних систем, аналіз теорії і практики” зазначається, що необхідно переходити до “побудови системи мікро- і макро навчальних виховних і навчальних середовищ” [9, с.5].

Яким же є макросередовище, в якому працює школа населеного пункту зі статусом гірського? Дане середовище має ряд особливостей. Це і рідкорозселеність, і значне віддалення окремих учасків та осель від школи, і специфічні особливості ведення господарства, до якого залучаються діти. Окрім цього це певні ризики, що викликаються такими катаклізмами як повені, зсуви, снігові замети, вітровії, бездоріжжя тощо. Все це не може не впливати на психіку, світосприймання і світорозуміння дітей, учнів, дорослих.

Вплив гірського ландшафту відчувають у своїй діяльності і вчителі. Робота в невеликому, часто замкнутому колективі, відірваність від щоденного спілкування з багатьма колегами-освітянами, часто недостатня професійна, соціально-економічна і політична поінформованість, проживання у складних природних умовах – все це та інше призводить до швидкого “старіння вчителя”, поступового зниження його професійної і соціальної активності.

До негативних чинників, що ускладнюють життя людей, діяльність вчителів та учнів відносяться такі, як: віддаленість...від залізничних станцій; відсутність у більшості населених пунктів газового опалення, малоземелля та брак достатньої кількості орної землі, відчуження від жителів Карпатського краю основних прибутків від лісокористування, занепад полонинського господарства, особливо традиційної галузі тваринництва горян – вівчарства, а також серйозні хиби та недоліки у веденні лісового господарства і лісокористування тощо.

Дослідження проблем навчання, виховання і розвитку дітей гірських шкіл – одна із складових поглибленого вивчення впливу гірського та етнічного простору на розвиток особистості.

Українські Карпати – багатий поліетнічний регіон. Тут, на верхів'ях гір проживають гуцули, в розлогих гірських долинах – бойки і лемки, на західних схилах Українських Карпат проживають добре організовані етнічні групи українських румун, угорців, словаків. Мова, культура, звичаї і традиції цих етносів та етнічних груп неминуче впливають на дошкільників, молодших школярів та формування особистості на загал. Особливості цього етнічного простору, в якому працюють школи, повинні мати місце в моделюванні школи майбутнього.

На основі вивчення соціально-економічних, геоетнологічних, ландшафтно-природничих і кліматичних умов та організаційно-педагогічних особливостей діяльності гірських шкіл є змога:

- виявити специфіку навчання, виховання і розвитку учнів в умовах гір;
- науково обґрунтувати принципи, зміст, форми і методи роботи гірської поліетнічної школи;
- розробити систему рекомендацій і заходів щодо підвищення ефективності її роботи.

Першочерговими завданнями науковців і вчителів загальноосвітніх гірських шкіл ми вважаємо:

- вивчення вихователями геопсихічних та геоетнологічних особливостей гірських жителів, традицій, звичаїв та обрядів і їх впливу на навчання, виховання та розвиток учнів в умовах гір;
- орієнтація учнів на вивчення природничих наук, іноземних мов, залучення їх до традиційних видів діяльності з народно-прикладних видів мистецтва і праці;
- вивчення особливостей змісту, форм і методів підготовки вчителів, вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів в університеті для роботи у гірському етносередовищі.

Досліджуючи проблему впливу гірського етносередовища на розвиток, навчання і виховання учнів-горян, ми звертаємо увагу на те, що життя спільноти в горах сьогодні вирізняється високою духовністю, а не розвинутими технологіями, а також багатими своєрідними традиціями, які необхідно поєднати з інноваційним змістом, формами і методами діяльності.

Дослідники намагаються вникнути в реальний процес збалансування технологічної раціональності і ще не втраченої духовності, сьогоdnішнього прагматизму і романтизму гірських спільнот, наступальної підприємливості і природолюбності мешканців гір. [4, с.9].

У великих та середніх за чисельністю населення містах етнічні риси швидко розмиваються. Вони ще зберігаються на рівні сім'ї, художніх етнічних об'єднань та вшануванні певних етнонаціональних свят. Втрата етносу – це втрата живого пласту тисячолітньої культури, що часто призводить до появи манкуртів, що не знають свого роду-племени.

Життєві цінності горян, їх душевне здоров'я, оптимізм, духовні сили, власна система життєзабезпечення в складних географічних умовах – усе це не

може не відбитись на світосприйнятті і світорозумінні дітей-горян, на роботі вчителів і школи.

Висновки. Провівши первинні обстеження та вивчення стану роботи гірських шкіл і впливу гірського етнічного середовища на виховання, навчання і розвиток учнів, ми прийшли до таких висновків:

– в роботі значної частини вчителів ще не склалась система використання етнічних чинників для кращого розвитку дітей і підвищення ефективності навчально-виховної роботи (залучення дітей до традиційних в горах видів діяльності; глибшого розуміння взаємозалежностей діяльності людей від умов природи; обумовленість звичаїв, традицій, народної творчості гірськими ландшафтами і способом господарювання тощо).

– уповільнений суспільний розвиток гірських територій, збіднений ринок праці в гірських селах, недостатня зацікавленість державних і недержавних організацій у багатофункціональному розвитку гірських сіл справляють негативний вплив на розвиток учнів та роботу гірської школи.

– монофункціональний спосіб господарювання в горах на лише ускладнює організацію профільного навчання, але й утруднює вибір професій та працевлаштування випускників шкіл.

– процеси навчання і виховання дітей ускладнюються тим, що багато дітей залишаються без опіки батька і матері. Трудова міграція, сезонні роботи позбавляють можливості багатьох батьків виховувати своїх дітей, а відповідно послаблюється вплив етносу на розвиток учнів.

1. Гачев Г. Национальные образы мира. – М. – 1988. – С. 47–48.
2. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18.
3. Кульчицький О. Світовідчуження українця // Українська душа. – К. – 1992. – С. 48–65.
4. Лаврук Марія. Гуцули українських Карпат (етногеографічне дослідження). – Львів. – 2005. – С. 9.
5. Мариновська О., Юсипчук С. Проект “Івано-Франківщини”. Особливості організації та управління проектно-впроваджувальною діяльністю вчителів у між курсовий період // Освітня система “Довкілля”: методичний менеджмент інновацій у системі проектно-впроваджувальної діяльності. Науково-методичний збірник. За редакцією Оксани Мариновської. – Івано-Франківськ. – ОІППО. – 2008. – С. 19–20.
6. Пірен М. Етнопсихологія. – К. – 1996. – С. 74.
7. Рибчин І. Геопсихічні реакції і вдача українця. – Мюнхен. – 1996. – С. 21–22.
8. Рибчин І. Геопсихічні реакції і вдача українця. – Мюнхен. – 1996. – С. 27–28.
9. Савченко О. Моделі розвитку української школи // Освіта України. – № 81 від 27 жовтня 2006. – С. 5.
10. Савчук Б., Білавич Г. Етнологічні засади навчально-виховного процесу школи 1-го ступеня // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ: ЛІК. – 2009. – № 4–5. – С. 68.
11. Чижевський Д. Нариси історії філософії на Україні. – Нью-Йорк. – 1991. – С. 15–16.

The influence of the mountain environment, climate conditions, the way of management, traditions on the development, learning and education of pupils is observed in the article.

The way of using natural aspects in the learning-educational work by teachers is represented. Approximate themes of investigation of the problem of connecting of the nature and ethnic, progress and innovation under the conditions of the Ukrainian mountains are proposed to the scientists.

Key words: *geographical environment, the nature influence, specific learning, education, development, under the condition of mountains, ecology, profile schools.*

З М І С Т

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Борис Уляна. Елементи поліетнічності організації д навчально-виховного процесу у творчій спадщині Богдана Ступарика.....	3
Бубін Алла. Професійне самовдосконалення фахівців дошкільних закладів на Волині у повоєнний період.....	6
Горчакова Ольга. Полікультурне освітнє середовище як об'єкт управління.....	12
Глійчук Любомира. Сучасні орієнтири полікультурного виховання особистості в умовах демократизації та реформування освіти в Україні.....	19
Квасецька Ярина. Елементи народознавства як засіб формування національної свідомості у дошкільників.....	24
Кононенко Віталій. Національно-виховний потенціал українознавства	27
Косенко Юлія. Національне та етнонаціональне виховання дошкільників: історико-педагогічний аналіз (90-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)	34
Кравченко Олена. Філософське обґрунтування соціокультурної зумовленості сучасної освіти.....	45
Олійник Марія, Брухальська Оксана. Полікультурне виховання як процес формування етнічної ідентичності та толерантності у дітей дошкільного віку.....	49
Пахолок Роман. Ретроспективний аналіз етновиховного простору першої української станіславівської гімназії.....	56
Сергеева Валентина. Історичні аспекти використання фольклору у вихованні дітей дошкільного віку.....	62
Стражнікова Інна. Аспекти етновиховання та полікультурності освіти учнівської молоді у поглядах науковців кінця ХІХ – початку ХХ століття (на основі сучасних історико-педагогічних досліджень).....	69

ВИЩА ШКОЛА

Вознюк Ліна. Стан дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів музики до виховання учнів основної школи засобами дзвонарського мистецтва.....	74
Грошовенко Ольга. Використання етнокультурних традицій у процесі підготовки учителя до реалізації завдань громадянської освіти та виховання молодших школярів.....	81
Дінтер Анна. Вплив самоосвіти на професійне становлення студентів-екологів.....	86
Заверуха Степан. “Гармонія”, як фактор реалізації виховного потенціалу студентства засобами української етнопедагогіки.....	90
Зданевич Лариса. Підготовка студентів до здійснення полікультурного виховання дітей дошкільного віку.....	94

Максим'юк Тетяна. Професійна підготовка майбутніх керівників дошкільних навчальних закладів у вишах України до роботи в умовах полікультурного середовища.....	100
Машовець Марина, Сиротич Наталія. Формування акторських умінь майбутніх вихователів засобами українського фольклору.....	103
Онищенко Наталія. Професійна підготовка майбутніх учителів засобами етновиховного простору вищої школи.....	108
Павлушкіна Олена. Підготовка майбутніх вихователів до проведення українських народних ігор з дітьми дошкільного віку.....	114
Сабат Надія. Умови ефективності етнопедагогічної підготовки майбутніх соціальних педагогів.....	117

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

Андрійчук Світлана. Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної дезадаптації молодших школярів.....	124
Ворощук Оксана. Соціально-культурна реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами етнопедагогіки.....	130
Геник Марія. Формування духовних цінностей молодших школярів у полікультурному просторі.....	134
Кузенко Петро. Педагогічний супровід образотворчої діяльності дітей дошкільного віку.....	139
Кузьмин Олена. Формування навичок англomовного спілкування молодших школярів у полікультурному середовищі.....	144
Кулик Іванна. Виховання молодших школярів шкіл-інтернатів на рідних традиціях українського народу.....	148
Лемко Галина. Вплив етнопедагогіки на організацію дозвілля дітей підліткового віку.....	153
Паламарчук Лариса. Відбір етнографічного навчального матеріалу в процесі формування соціокультурної складової змісту географічної освіти.....	158
Петришин Роман. Формування духовності молоді соціальним педагогом в загальноосвітньому навчальному закладі: етновиховний аспект...	165

ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ

Кирста Наталія. Етнопсихологічний вимір ступеневої підготовки спеціалістів дошкільного профілю.....	170
Орбан-Лембрик Лідія. Вплив явища глобалізації на освіту: етнопсихологічна складова інтеграційного простору.....	175
Хрущ Олена, Хрущ Василь. Етнопсихологічний та етновиховний простір в моделі сучасної гірської школи.....	181

CONTENTS

THE HISTORY OF PEDAGOGICS

Boris Ulyana. Elements of polyethnic organization educational-educator process in creative inheritance of bohdan stuparik.....	3
Bubin Alla. Professional selfdevelopment of the kindergardens' teachersin Volyn region in the past-war period.....	6
Gorchakova Olga. Multicultural educational environment as management object.....	12
Ilychuk Lyubomyra. Modern reference-points of multicultural upbringing of personality are in the conditions of democratization and reformation of education in Ukraine.....	19
Kvasetska Jaryna. Elements of ethnology as a source of national consciousness in children.....	24
Kononenko Vitaliy. National educational potential of ukranian studies.....	27
Kosenko Yulia. National and Ethnonational Education of Preschool Children in Research Works of Ukrainian Scientists (90s of the 20 th – the beginning of the 21 st century).....	34
Kravchenko Olena. Philosophical reasoning of sociocultural determination of modern education.....	45
Olijnyk Maria, Bryhalska Oksana. Multicultural education as a process of formation ethnic identity and tolerance in children of preschool age.....	49
Paholok Roman. Retrospective analysis of ethnopedagogicse of space of first Ukrainian Stanislaviv of gymnasium.....	56
Sergeeva Valentina. Historical aspects of using folklore in education of preschoolchildren.....	62
Strazhnikova Inna. Aspects of ethnoeducation and polylevel of culture educations of student's young people are in looks of research workers of end of XIX - beginning of xx century (on the basis of modern historically-pedagogical researches).....	69

HIGHER SCHOOL

Vozniuk Lina. The state of research about the problem of preparation of future music teachers to education of students of basic school by facilities of bell ringing art.....	74
Groshovenko Olga. Using ethno-cultural tradition in preparing teacher to realization of civil end junior schoolchildren education.....	81
Dinter Anna. The selfeducation influence over students ecologist professional formation.....	86
Zaverukha Stepan. “Harmony”, as a factor of realization of students educational potential by means of Ukrainian ethnopedagogics.....	90
Zdanevich Larisa. Preparation of students to put into practice polycultural education of pre-schoolchildren.....	94

Maksimjuk Tetyana. Professional preparation of future leaders of higher educational institutions in Ukraine to work under conditions of polycultural space..	100
Mashovets Maryna, Syrotych Natalia. Development of actor skills of future teachers by means of Ukrainian folklore.....	103
Onischenko Natalia. Preparation of future teachers by means of ethnoeducational space of higher school.....	108
Pavlushkina Olena. Preparation of the future kindergarten teachers to conducting ukrainian folk games with children of preschool age.....	114
Subut Nadia. Terms of efficiency of ethnopedagogical preparation of future social teachers.....	117

THE THEORY OF UPBRINGING

Andriychuk Svitlana. Theoretical analys of problem development of social dezadaptation of pupils in primary school.....	124
Voroschuk Oksana. The social and cultural rehabilitation of children with functional limitations by means of ethnopedagogics.....	130
Genyk Maria. Forming junior schoolchildren spirit value in polycultural space.....	134
Kuzenko Petro. Pedagogical accompaniment of pre-schoolchildren graphic activity.....	139
Kuzmyn Olena. The Formation of English Communication Skills of the Pupils of Primary School in Multicultural Environment.....	144
Kulyk Ivanna. The education of the junior pupils in boarding schools according to family traditions of Ukrainian people.....	148
Lemko Galina. Influence of etnopedagogiki is on organization of leisure of children of teens.....	153
Palamarchuk Larysa. Ethnographical educational material selection in the process of formation of social-cultural component of the content of geographical education.....	158
Petryshyn Roman. Forming of spirituality of young people by social teacher in general educational establishment: ethnic education aspect.....	165

THE THEORY OF EDUCATION

Kyrsta Natalia. The etnopsychological measuring of gradual preschool specialists preparation.....	170
Orban-Lembryk Lydia. Influence of the phenomenon of globalization on education: ethnic and psychological constituent of integration space.....	175
Khrushch Olena, Khrushch Vasyl. Ethnopsychological and ethnoeducational environment in the model of modern Highland School.....	181

Вимоги

до подання статей у Вісниках Прикарпатського національного університету, журналах, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій

1. Обсяг оригінальної статті – 6–12 сторінок тексту, оглядових – до 12 сторінок, коротких повідомлень – до 3 сторінок.

2. Статті подаються у форматі Microsoft Word. Назва файлу латинськими буквами повинна відповідати прізвищу першого автора. Увесь матеріал статті повинен міститись в одному файлі.

3. Текст статті повинен бути набраним через 1,5 інтервалу, шрифт “Times New Roman Cyr”, кегль 14. Поля: верхнє, нижнє, лїве – 2,5 см, правє – 1,5 см (30 рядків по 60–64 символи).

4. Малюнки повинні подаватись в окремих файлах у форматі *.tif, *.eps, Corel Draw або Adobe Photo Shop.

5. Таблиці мають мати вертикальну орієнтацію і мають бути побудовані за допомогою майстра таблиць редактора Microsoft Word. Формули підготовлені в редакторі формул MS Equation. Статті, що містять значну кількість формул, подаються у форматі LaTeX.

6. Текст статті має бути оформлений відповідно до постанови ВАК № 7-05/1 від 15 січня 2003 року “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” (див. Бюлетень ВАК України. – 2003. – № 1).

Статті пишуться за схемою:

- УДК і ББК (у лівому верхньому куті аркуша);
- автор(и) (ім'я, прізвище; жирним шрифтом, курсивом у правому куті);
- назва статті (заголовними буквами, жирним шрифтом);
- резюме й ключові слова українською мовою;
- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми й на які спирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням подальших розвідок у цьому напрямі;
- список використаних джерел;
- резюме й ключові слова англійською мовою.

7. Стаття повинна бути написана українською мовою, вчитана й підписана автором(ами).

8. У цілому до “Вісника” необхідно подати дві рецензії провідних учених у даній галузі.

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІСНИК
Прикарпатського національного університету

ПЕДАГОГІКА
Випуск XXXI

Видається з 1995 р.

Адреса редколегії: 76000, м.Івано-Франківськ, вул. Мазепи, 10
Педагогічний інститут
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, тел. 2-33-62

Ministry of Education and Science of Ukraine
Precarpathian National University named after V.Stefanyk

NEWSLETTER
Precarpathian National University named after V.Stefanyk

PEDAGOGICS
№ XXXI Issue

Published since 1995

Publishers adress: Pedagogical Institute,
Precarpathian National University named after V.Stefanyk
57, Shevchenko Str., 76025, Ivano-Frankivsk, tel. 59-60-21

Головний редактор: Головчак В.М.
Літературний редактор: Будник О.Б.
Комп'ютерна правка: Андрусак У.М, Дмитрів Р.В., Кузишин Г.В.
Комп'ютерна верстка: Дмитрів Р.В.

За зміст і достовірність фактів, цитат, власних імен
та інших відомостей відповідають автори

Друкується українською мовою. Реєстраційне свідоцтво КВ №435

Здано до набору 25.03.2010 р. Підп. до друку 01.04.2010 р
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman".
Ум. друк. арк. 12,00. Тираж 100 прим. Зам. 40.

Віддруковано у Видавничо-дизайнерському відділі ЦІТ
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
76000, м.Івано-Франківськ, вул. Бандери 1, тел. 71-56-22
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру від 12.12.2006 серія ДК 2718